

Mitä kylät ovat? Tässä teemanumerossa käsitellään kyliä eri näkökulmista ja eri tieteenalojen käsittein rakennettuina ympäristöinä, asuinyhteisöinä, maisemina, elettyinä ja koettuina paikkoina inhimillisine ja ei-inhimillisine aineksineen, kuntien osina ja kansalaisyhteiskunnan toiminnan paikkoina.

Kirsi Laine analysoi historiallisten kartta-aineistojen avulla lounaissuomalaisten ryhmäkylien purkautumista ajanjaksolla 1750–1920. *Hannu Linkola* avaa maisemansuojeluun liittyviä keskusteluasetelmia tarkastelemalla maaseutumaisemaa sommittumana, joka kytkee toisiinsa materiaalisen maiseman, paikalliset yhteisöt, viranomaiset, kolmannen sektorin ja poliittiset toimijat. ja *Su-levi Riukulehto* ja *Eeva Uusitalo* analysoivat yrityksen eli kyläkaupan aineellisen läsnäolon vaikutusta kyläläisten kotiseutukokemukseen Tuurin kylässä. *Torsti Hyyryläinen*, *Annamari Kiviaho* ja *Taneli Linkoranta* tutkivat, miten kuntaorganisaatioiden suhde kyliin on Suomessa muuttunut ja millainen se on nykyisin. *Mari Kattilakoski* ja *Maarit Sireni* analysoivat kyläturvallisuustoiminnan kehittymistä ja sisältöjä neljässä maakunnassa.

Pertti Rannikon, *Kari Kangaspunnan*, *Rainer Mahlamäen* ja *Frédéric Bonnetin* puheenvuoroissa käsitellään syrjäkylän ja syrjäisen luonnon rytmejä ja haasteita, Karsturan kylätoimintaa, kylien rakennettua ympäristöä sekä kylien innovatiivista kehittämistä Ranskassa.

Kansikuva: Uskali Mäki, Putikon Kyläsepäntie (peilikuva), 2025

ISSN 2670-2347

mua.fi

2025 MAASEUTUTUTKIMUS • Kylät ja kylien tutkimus 2000-luvulla

Kylät ja kylien tutkimus 2000-luvulla

Päivi Oinas, Maarit Sireni ja Torsti Hyyryläinen (toim.)

Kylät ja kylien tutkimus 2000-luvulla

Kylät ja kylien tutkimus 2000-luvulla

Toimittaneet

Päivi Oinas, Maarit Sireni ja Torsti Hyyryläinen

Julkaisun teema on Maaseutututkimus-lehden toimituskunnan asettama.

Teoksen tuottamista on tukenut Keskitien säätiö.

© Kirjoittajat & Maaseudun uusi aika ry

Taitto ja visuaalinen ilme
Heli Ilola

Kansikuva
Uskali Mäki 2025

ISSN 2670-2347

Maaseutututkimus-lehti
www.maaseutututkimus.fi

Maaseudun uusi aika ry
www.mua.fi

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Grano Oy 2025

Sisällysluettelo

Esipuhe	7
JOHDANTO	
Kylät elävät ajassa ja tieteessä	9
<i>Torsti Hyryläinen, Päivi Oinas ja Maarit Sireni</i>	
ARTIKKELIT	
 Kadonneet ryhmäkylät – maatilatonttien muuttojen eteneminen Lounais-Suomessa 1750–1920	27
<i>Kirsi Laine</i>	
 Kylämaisemat ja maisemansuojelun sommittuma	51
<i>Hannu Linkola</i>	
 Yrityksen läsnäolon vaikutus kotiseutukokemukseen Tuurin kylässä	75
<i>Sulevi Riukulehto ja Eeva Uusitalo</i>	
 Kuntien kyläsuhteen muutos ja nykytila	101
<i>Torsti Hyryläinen, Annamari Kiviaho ja Tauno Linkoranta</i>	
 Kyläturvallisuus osana kylätoimintaa ja kokonaisturvallisuuden ketjua	133
<i>Mari Kattilakoski ja Maarit Sireni</i>	
PUHEENVUOROT	
Syrjäkylän ja syrjäisen luonnon rytmit ja haasteet	163
<i>Pertti Rannikko</i>	
Mihin kyläyhdistystä tarvitaan tänä päivänä?	173
<i>Kari Kangaspunta</i>	
Kylämiljööt arkkitehdin silmin	181
<i>Rainer Mahlamäki</i>	
Kokeileva arkkitehtuuri kertoo ranskalaisten kylien innovatiivisuudesta	193
<i>Frédéric Bonnet</i>	
English summaries of the articles	205
Kirjoittajat	209

Sana kylä luo suomalaisille myönteisiä mielikuvia. Siksi sitä voidaan käyttää myös markkinoinnissa, esimerkiksi vilkkaan rautatieaseman hotellin aulabaarin nimenä.
Kuva: Torsti Hyryläinen.

Esipuhe

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.163094>

Ajatus tästä teemajulkaisusta syntyi Punkaharjun Putikon kylässä kesällä 2023 järjestetyssä *KyläTuumaamossa*¹. Kaksipäiväisessä tapahtumassa keskusteltiin kylien nykytilasta ja tulevaisuudesta muuttuvassa maailmassa. Paikalla oli kylien vakituksia ja vapaa-ajan asukkaita, tutkijoita, päättäjiä ja asiantuntijoita. Tapahtuman ohjelma muodostui tutkimussessioista, yleisöluennoista ja paneelikeskusteluista, ja siihen sisältyi myös kuvataidetta sekä musiikkiesityksiä. *KyläTuumaamo* koettiin monipuolisuudessaan onnistuneeksi. Se innosti tutkijoita jatkamaan yhteistyötä.

Syksyllä 2023 Maantieteen päivillä Joensuussa organisoimme kylä-aiheisen työryhmän, jossa käytiin vilkasta keskustelua. Avoin kirjoittajakutsu keväällä 2024 tavoitti lisää kylätutkimuksesta kiinnostuneita, ja saimme teemanumeroon useita artikkeli- ja puheenvuorotarjouksia. Laaja kiinnostus aiheeseen osoittaa, etteivät kylät ole menettäneet merkitystään. Kylät elävät, vaikka ne ovat muuttuneet yhteiskunnallisen kehityksen myötä perinpohjaisesti.

Putikko sopii hyvin kuvaamaan maaseudun tehdasyhdyskunnan kehityskaarta, mutta myös kylien yleisiä muutospiirteitä Suomessa. Kansallismaisemassa sijaitseva Putikko rakentui vanhan Viipuri-Savonlinnamaan tien varteen ja kasvoi kylässä 1700-luvulta lähtien toimineen sahan ympärille. Elisenvaara-Savonlinna-rautatien rakentamisen (1904–1908) myötä kylä sai oman aseman. Sahatoiminta koki nousuja ja laskuja ja hiipui lopulta 1980-luvulla. Paikallisen työllistäjän suljettua ovensa kaupat, pankki, posti ja koulu lakkautettiin yksi kerrallaan, juna ei enää pysähtynyt asemalla, elinkeinot muuttuivat, väki väheni ja vanheni.

Putikko on kuitenkin säilynyt valtakunnallisesti merkittävänä rakennettuna kulttuuriympäristönä. Kylämiljöötä ja sen kulttuuritoimintaa kehitettiin muun muassa kansallisen ja kansainvälisen verkoston tuella

1 <https://www.savonlinnankylat.fi/kylatuumaamo/kylatuumaamo-2023/>

Gruppo Putikko -ryhmässä 1989–1999². Kylä myös palkittiinkin kansainvälisestä toiminnastaan vuonna 1992 valtakunnallisella Vuoden kylätittelillä. Aktiivisuus on kuitenkin kylille tyypilliseen tapaan vaihdellut. Välillä yhdistystoiminta on hiipunut. Vuonna 2020 perustettiin uusi kyläyhdistys, joka vanhojen, uusien ja osa-aikaisten putikkolaisten voimin aktivoi kyläyhteisöä talkoilla ja tapahtumilla.

Teemajulkaisuun kootut tekstit ovat tuoreita esimerkkejä suomalaisista kyliä koskevista tutkimuksista ja puheenvuoroista. Kansainvälistä väriä tuo Frédéric Bonnet’n puheenvuoro, jossa hän tarkastelee kylien innovatiivista kehittämistä arkkitehtuurin keinoin Ranskassa. Kylän käsitettä käytetään teksteissä erilaisin painotuksin, ja se yhdistetään erilaisiin aikakausiin ja näkökulmiin. Kirjoitusten perusteella voi sanoa, että kylät ovat elävä osa yhteiskunnallista todellisuutta Suomessa. Kylät elävät – toiset vahvoina, toiset hiipuvina – mutta myös vaikuttavat monin tavoin kyläläisten, etä-kyläläisten ja muidenkin ihmisten mielissä, toiminnassa ja teoissa.

Teemajulkaisun artikkelit on vertaisarvioitu *Maaseutututkimus*-lehden käytänteiden mukaisesti.³ Puheenvuorot on puolestaan arvioitu teemajulkaisun toimituskunnassa. Kiitämme lämpimästi päätoimittaja Irene Kuhmosta sekä lehden toimituskuntaa kyläteeman ottamisesta julkaisuohjelmaan. Suurin kiitos kuuluu tekstien kirjoittajille sekä artikkeleiden akateemisille arvioitsijoille, joiden kommenttien avulla tekstit kehittyivät lopulliseen muotoonsa. Teemajulkaisun taitosta on vastannut *Maaseutututkimus*-lehden toimitussihteeri Heli Ilola, jota kiitämme ammattitaitoisesta toimitusyhteistyöstä.

Osoitamme tämän teemajulkaisun kaikille kylien elämästä kiinnostuneille ja heille, jotka mahdollisesti miettivät, vieläkö kylillä on elämää tai millaiselta kylien elämä nykytutkimuksen valossa näyttää.

30.6.2025

Toimittajat

2 Otalahti, J. (1992). ”Maailma on pieni, Putikko suuri”. Helsingin Sanomat 16.11.1992. <https://www.hs.fi/suomi/art-2000003189990.html> (viitattu 2.6.2025)

3 Julkaisun toimittajat Torsti Hyryläinen ja Maarit Sireni eivät ole osallistuneet niiden artikkeleiden arviointiprosessiin, joissa he ovat kirjoittajina mukana.

Kylät elävät ajassa ja tieteessä

Torsti Hyyryläinen, Päivi Oinas ja Maarit Sireni

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.163131>

Tämän teemanumeron keskeinen käsite on *kylä*. Kylillä on pitkä kulttuuri- ja merkityshistoria. Arkisissa yhteyksissä kylä on tuttu ja merkityksellinen sana. Tieteellisessä käytössä kylä avautuu moniulotteisena käsitteenä.

Sosiaalisena lajina ihminen on aina elänyt erilaisissa yhteisöissä. Selviytymisen kannalta on ollut tärkeää oppia elämään ja toimimaan yhdessä – perheinä, heimoina ja yhteisinä. Tämä perustarve on ilmennyt myös siinä, miten ihmiset ovat eri aikoina asettuneet lyhyemmiksi tai pidemmiksi ajoiksi aloilleen perustaen pysyvämpiä, kylämäisiä asumuksia. Kyläasutusta ovat eri puolilla Suomen määritelleet sekä luonnonolot että elinkeinot. Erot alueiden välillä ovat merkittäviä. Esimerkiksi pohjoisen Suomen laidun- ja erätalouden asutuskulttuurin muotoutuminen eroaa paljon niin alavien maiden Länsi- tai Etelä-Suomen kuin järvien, metsien ja vaarojen itäsuomalaisen asutuskulttuurin kehityksestä.

Nykytutkimuksen mukaan Suomea on vuosituhansien aikana asutettu monista ilmansuunnista (Salmela 2023). Pääosa perintötekijöistä on lännestä, vaikka kielelliset juuret viittaavat itään. Yhtenäiskulttuurista ei tässäkään mielessä ole perusteita puhua. Emme tiedä, miten tälle niemelle jääkauden jälkeen tulleet asukkaat ovat eri puolilla Suomea nimitäneet yhteisöllisiä asumuksiaan, mutta voimme olettaa, että ne ovat olleet heille tärkeitä, jopa puolustamisen arvoisia paikkoja.

Nykysuomen etymologisen sanakirjan (Häkkinen 2013, 532) mukaan kylä-sanankin alkuperä ja kehitys ovat vahvassa yhteydessä itämerensuomalaisiin kieliin, kuten karjalaan, vepsään, vatjaan, viroon ja liivin kieleen. Suomen murteissa kylä voi merkitä myös yksittäistä asumusta tai taloa.

Suomen kirjakielessä kylä-sana on esiintynyt jo Agricolan ajoista, eli 1500-luvulta lähtien.

Kyliä voidaan pitää merkittävinä maaseudun asutusmuotoina. Koettuina paikkoina kylät ovat satoja vuosia olleet osa maaseudun ihmisten elämää, niin henkilöhistoriaa kuin sukujen tarinaa ja kollektiivista muistia. Yleisesti kylien muodostuminen liittyy kulttuuriseen muutokseen, jossa ihmisyhteisöt asettuivat paikoilleen viljelemään maata. Pohjois-Suomessa erä- ja porotalous piti yhteisöt pidempään liikkeessä. Yhteistä kaikille yhteisöille on kuitenkin ollut tarve yhteistyöhön ja kanssakäymiseen. Paikoilleen asettuminen tarkoitti suhteellisesti pysyvämpien asumusten, kuten talojen ja viljelyksiä rajaavien aitausten ja suojien, tekemistä. Itäisessä Suomessa talot sijoittuivat hajautetusti kaskimaiden äärelle, kun toisaalla lännessä ja etelässä talot olivat lähempänä toisiaan ja muodostivat siten selkeämpiä ryhmiä.

Valtioiden kehittyessä paikallisista yhteisöistä tuli luonnollisesti myös valtaapitävien kiinnostuksen kohteita. Hallitsijoilla on aina ollut vahva intressi saada valtakunnan asukkaat hallinnon vaikutuspiiriin. Tarve kerätä alamaisilta veroja ja työpanoksia toimi aluksi pääasiallisena motiivina tunnistaa valtakunnan alueella elävä väestö ja erityisesti heidän varallisuutensa. Ensimmäisenä katse kohdistuikin juuri taloihin ja tiluksiin, joita elinkeinojaan harjoittavat ihmiset olivat eri puolille laajaa maata rakentaneet.

Osana Ruotsin kuningaskuntaa, sen itämaana olleessa Suomessa asutusta ja taloja alettiin valtion tarpeisiin vedoten ryhmitellä maantieteellisesti helpommin hallittaviksi kokonaisuuksiksi. Esimerkiksi niin sanotut neljännes- ja kymmenkunnat voidaan nähdä eräänlaisina virallisen kyläjaon esiasteina. 1700- ja 1800-luvuilla pitäjänhallinnon kehittyessä siirryttiin tästä luonnollisena kehityksenä kokonaisuuksiin, joita kutsuttiin virallisestikin kyliksi. Talojen määrät niissä vaihtelivat paljon. Kaikkiaan voidaan kuitenkin sanoa, että juuri näiden hallinnollisten toimien seurauksena kylien asema maaseudun asutuksen perustana vakiintui.

Paikallisten asutusyhteisöjen muodostuminen virallisiksi kyliksi oli luonteva kehityskulku. Venäjän alaisessa autonomisessa Suomen suurruhtinaskunnassa (1809–1917) kylien asema vahvistui yhteiskunnallisten uudistusten myötä. 1860-luvulla kirkollisen ja maallisen hallinnon erottamisen seurauksena maaseuduille alettiin perustaa uusia hallinnollisia yksiköitä – kuntia. Kylät kehittyivät kunnallishallinnon rinnalla voimak-

kaasti myös yhteisöinä. Kyliin syntyi uusia palveluja, tärkeimpinä koulut ja kaupat sekä tiestö. Itsenäistyessään Suomi oli vahvasti maatalousvaltainen kylien kansakunta.

Sosiaalisesta näkökulmasta tarkastellen kylät ovat toimineet niin asuminen kuin elinkeinojen perusyksiköinä erilaisilla maaseuduilla sekä muodostaneet keskeisen viitekehiksen sosiaaliselle kanssakäymiselle. Rasilan ym. (2003) ja monien muiden tutkijoiden mukaan suomalaisen maaseudun erityispiirteenä korostuu maatalousyhteiskunnan talonpoikainen perusta. Suomessa ei ollut maaorjuutta edes silloin, kun maa oli kokonaan osa Venäjän keisarikuntaa. Talonpoikaiskulttuurin voikin nähdä tukeneen kylien rakentumista vahvoiksi paikallisyhteisöiksi, jotka kehittyivät ajan kuluessa muutamien ylempien säätyjen edustajien ja teollisten yritysten rinnalla suurelta osin itsellisten ihmisten kovalla työllä.

Kylien kukoistuskausi jatkui aina 1960-luvun lopulle asti, minkä jälkeen väestö Suomen maaseuduilla alkoi elinkeinorakenteen muutoksen ja muuttoliikkeen myötä vähetä. Viimeksi kuluneiden 50 vuoden aikana kylät ovatkin menettäneet huomattavan osan pysyvästä väestöstään. Myös elinkeinorakenne on kylissä suuresti muuttunut. Toimeentulo ei enää perustu pääasiassa maatalouteen, vaan kylien työikäinen väestö saa toimeentulonsa tavallisesti palvelualojen ja teollisuuden piiristä ja usein oman asuinkylänsä ulkopuolelta.

Kylät eivät kuitenkaan ole 2000-luvullakaan kadonneet ihmisten mielistä, riippumatta siitä, asuvatko he maaseudulla vai kaupungissa. Sosiaalisen perimän muistijalkia on niin paljon. 1960- ja 70-lukujen voimakaiden muuttoliikkeiden jäljiltä suurella osalla suomalaisia on edelleen siteitä maaseuduille ja kyliin. Osa niistä on konkretisoitunut vapaa-ajan asumisena kylissä. Teollistuvan ja palveluvaltaistuvan Suomen elinkeinojen kehitys, palkkatyön yleistyminen sekä yleinen vaurastuminen ovat mahdollistaneet laaja-alaisen vapaa-ajan asumisen ilmiön. Se on nykyisin eräs tärkeimmistä kylien sosiaalisista elävöittäjistä.

Kylien lukumäärän kehityksestä

Kylien määrän kehityksen seuraaminen luotettavasti on nykyisin vaikeaa, kun ajantasaisia tilastollisia aikasarjoja ei ole. Kylien lukumäärä todennäköisesti kasvoi maaseudun asutuksen laajenemisen, maareformien,

omistusolojen ja hallinnon kehityksen vuoksi aina toisen maailmansodan päättymiseen asti. Rauhanehtoihin kuuluneiden alueluovutusten myötä suuri joukko suomalaisia kyliä jäi Neuvostoliiton puolelle rajaa.

Kylät ovat eläneet ajan muutoksissa: niiden rajat ovat muuttuneet, nimet ovat vaihtuneet, ja kyliä on yhdistelty. Osa kylistä on sulautunut laajeneviin kaupunkeihin, ja niistä on tullut kaupunginosia. Yleisesti voi sanoa, että mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan, sitä vaikeampaa on löytää pitäviä perusteita ”kylien” lukumääräisen kehityksen laskemiseen, vaikka mukaan ei otettaisi kaupungeissa kyliksi miellettyjä naapurustoja ja yhteisöjä. Kyliä koskevan tilaston keräämistä Suomessa vaikeuttaa myös maarekisterin poistuminen käytöstä vuonna 1985; kylänumerot puolestaan poistuivat kiinteistötunnuksista vuonna 2014 (Lauhkonen 2013). Vanhoille kylärajoille ei hallinnon näkökulmasta ole enää käyttöä: kiinteistöistä määritellään nykyisin vain niiden kuuluminen tiettyyn kuntaan.

Suurimmillaan kylien määrän Suomessa on arvioitu olleen noin 10 000. Tämä yleispiirteinen arvio perustuu 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä kerättyyn tietoon.¹ Kylien nykyinen määrä on huomattavasti tuota pienempi. Esimerkiksi valtakunnallinen kylien etujärjestö Suomen Kylät ry. käyttää tilastoinnissaan toiminnallisen kylän määritelmää. Toiminnallinen kylä voi kuitenkin käytännössä muodostua useammasta historiallisesta kyläalueesta, joista ei aina ole tarkkaa tietoa. Vuosittain maakunnista kerätyn tilaston mukaan tällaisia toiminnallisia kyläalueita oli Manner-Suomessa vuonna 2022 kaikkiaan 4 375 kappaletta.

Kylät paikkoina ja yhteisöinä: kylien tutkimusta 2000-luvulla

Kylät ymmärretään yleensä paikkoina tai niihin kiinnittyvinä paikallisyhteisöinä. Marja Holmila (2001) ja Kaisu Kumpulainen (2018) ovat analysoineet tämän vuosituhannen paikallisyhteisöjä, joita Kumpulainen luonnehtii jälkimoderneiksi. Molemmissa tutkimuksissa tunnistetaan se, etteivät kaikki asukkaat koe kuuluvansa kyläyhteisöön. Esimerkiksi maatalan emäntä saattaa olla tekemisissä vain oman ammattinsa edustajien ja muiden samanhenkisten kanssa (Holmila 2001, 147). Toiset puolestaan kokevat kuuluvansa sekä kylään kiinnittyviin että siitä erillisiin yhteisöihin, joihin pidetään yhteyttä eri kanavien kautta. On myös joukko

¹ https://fi.wikipedia.org/wiki/Luettelo_Suomen_kylist%C3%A4_vuosina_1919%E2%80%931931

ihmisiä, joilla on sukujuuret kylässä ja jotka kokevat kuuluvansa kylä-yhteisöön, vaikka he eivät itse asu siellä.

Havainnot kertovat siitä, että paikkojen ja yhteisöjen välinen sidos on väljentynt, ja yhteisöjen rakentumisessa korostuu nykyisin kuulumisen kokemusten ja kommunikaation merkitys (Kumpulainen 2018, 56). Yhteisötutkimuksissa paikan käsite ymmärretään usein samaan tapaan kuin humanistisessa maantieteessä paikkaan kuulumisen kokemuksena tai paikan tuntuna, joka muodostuu yksilöllisesti mutta samalla sosiaalisesti siten, että siihen vaikuttavat sekä yksilön henkilöhistoria että kollektiiviset muistot, kertomukset ja perinteet (Relph 1976; Tuan 1977). Kriittisemmistä lähtökohdista Pred (1983; 1984) muistutti myös instituutio-naalisten rakenteiden roolista paikan tunnun ja yhteisöissä syntyvien tunnerakenteiden muodostumisessa. Holmilan (2001, 154) tutkimassa Maakylässä paikkatunnetta vahvistavat paikalliset symbolit, kylän perinteitä kantavat tarinat sekä kylän luonnonympäristöön liittyvät piirteet. Myös esimerkiksi kuuluminen kylän Facebook-ryhmään voi vahvistaa sekä kyläläisten että etäkyläläisten paikkasuhdetta ja paikallista identiteettiä.

Kyliä voidaan tarkastella monessa muussakin merkityksessä paikkoina. Ilmiöihin keskittyvissä tapaustutkimuksissa kylät ymmärretään usein absoluuttisessa merkityksessä kartalle rajattuina alueina, joilta empiiriset aineistot kerätään. Nykyisin tutkimusten kohdealueiksi valitaan kuitenkin kyliä suurempia alueyksiköitä, kuten kuntia tai pikkukaupunkeja (ks. Pöllänen 2020; Välimaa 2021). Tämä johtunee siitä, että kylien asukasmäärät ovat kutistuneet ja samalla kunnista ja pikkukaupungeista on tullut aiempaa kylämaisempia paikkoja. Tapaustutkimuksissa paikat ja alueet ovat konteksteja, joissa yhteiskunnallisia ja kulttuurisia ilmiöitä tarkastellaan.

Maantieteellisissä tutkimuksissa paikka ymmärretään harvemmin pelkästään staattisena taustana. Keskustelut yhteiskunnan ja tilan vuorovaikutteisesta suhteesta ovat konkretisoituneet 1980–1990-luvuilla pienille paikkakunnille kohdistuneina lokaliteettitutkimuksina, joissa on valottettu paikkojen toimijuutta yleisten muutosprosessien toteutumisessa (Kortelainen 1996). Lokaliteetit jäsentyvät sosiaalisena tilana, eli sosiaalisen ja aineellisen välisenä yhteytenä (Massey 1984). Niillä on erilaiset fyysiset sijaintinsa ja erityiset materiaaliset perustansa, joissa yleisille prosesseille on – tai ei ole – tартtumapintaa, mikä vaikuttaa sekä paikkojen että prosessien muotoutumiseen.

Doreen Massey'n sosiaalista tilaa ja paikan käsitettä koskeviin kirjoituksiin on viitattu paljon eri tieteenaloja edustavissa kyliä ja muita pieniä paikkoja koskevissa tutkimuksissa (esim. Ruotsala 2025). Myös esimerkiksi Karjalan tutkimuslaitoksen kahta pohjoiskarjalaista kylää, Sivakkaa ja Rasimäkeä, analysoivassa tutkimussarjassa on käsitelty näiden kylien erilaistuneita kehityskulkuja ja asemaa alueiden välisessä työnjaossa (Rannikko ym. 1984). Lisäksi on pohdittu kylien olemusta paikkoina (Knuuttila ym. 2008; Rannikko ym. 2016).

Massey'n (2008) määrittelemä paikka on läpikotaisin sosiaalinen ja suhteissa muodostuva. Osa paikan – eli yksilöiden, yhdistysten, julkisen sektorin ja yritysten – yhteyksistä ja suhteista ei noudata hallinnollisia alue-rajajoja vaan ulottuu niiden ulkopuolelle. Syrjäinenkään maalaiskylä ei ole suljettu, vaan sen kehityskulut ja muodonmuutokset ovat yhteydessä – Suomen tapauksessa – muun muassa metsäsektorin näkymien ja metsiä koskevan sääntelyn muutoksiin. Koska nämä suhteet ja yhteydet ovat ainutkertaisia ja koska erilaisten sosiaalisten suhteiden virrat ja niiden risteymät tuottavat erilaisia uusia sosiaalisia ilmiöitä, paikat ovat uniikkeja ja jatkuvasti muuttuvia prosesseja (vrt. Pred 1983; 1984).

Kylään voi virrata esimerkiksi uusia heimoja, viljelymenetelmiä, ruokavalioiden ja uusien kuluttamisen tapojen. Tästä syystä kylää ei voida samaistaa vain yhteen yhteisöön, eikä sillä myöskään ole vain yhtä identiteettiä vaan useita erilaisia, kilpailevia tai limittäviä kerrostuneita identiteettejä esimerkiksi karjalaisena kylänä, viljelykylänä ja fennovegaanisena kylänä. Toiset niistä saavat enemmän näkyvyyttä sosiaalisessa ja muussa mediassa ja muodostuvat muuta hallitsevammiksi representaatioiksi paikasta.

Yhteisöihin ja paikkoihin keskittyvissä kylätutkimuksissa on esitetty varsin samansuuntaisia näkemyksiä paitsi paikkojen ja yhteisöjen välisen sidoksen väljentymisestä myös kielen ja viestinnän merkityksestä niiden muodonmuutoksissa. Etenkin katoaviksi mielletyt yhteisöt ovat jäsenyneet symbolisina rakennelmina ja kuviteltuina kokonaisuuksina – sosiaalisina konstruktioina (Knuuttila 1996). Ihmisistä ja toiminnoista tyhjenevät kylät näyttäytyvät puolestaan mielenmaisemina, joita omat ja toisten kokemukset, muistot ja tarinat sekä paikkaan liittyvät kulttuuriset symbolit rakentavat. Ne ovat elettyjä, kerrottuja ja muisteltuja, ja sitä kautta diskursiivisesti tuotettuja paikkoja, jotka paikantuvat sinne, missä entiset kyläläiset ja muut kylissä vierailevat asuvat (Knuuttila & Rannikko 2008, 13).

Maaseutumaantieteilijä Michael Woods (2016, 29) onkin todennut, että maaseudun kulttuurista ulottuvuutta korostavan konstruktionistisen tutkimusotteen myötä tarkastelun kohteena oleva maaseutu on irronnut materiaalisilta juuriltaan ja sen yhteydet fyysisiin alueisiin ja sijaintipaikkoihin ovat hämärtyneet. Maalaisromantiikka kukoistaa kaupungeissa, eivätkä maalaiset voi välttyä urbaaneilta trendeiltä. Maaseutukylissä elämäntapa voi olla kaupunkilainen ja tietyissä kaupunginosissa korostetun kylämäinen, kuten ”Helsingin Käpylässä vanhalla lippakioskilla, jossa kuhisee kuin yhteisöllisessä muurahaispesässä” (Yle 2023).

Kuitenkin paikoilla – niin Käpylässä kuin paljon tutkitulla itäsuomalaisella Käpykylälläkin² – on sijaintinsa ja erilaiset inhimilliset ja ei-inhimilliset resurssinsa, jotka vaikuttavat siihen, millaista ”kuhinaa” niihin voi kehittyä, miten ne koetaan arjessa, miten niistä uutisoidaan ja millaisia mielikuvia niihin liitetään. Uusmaterialismista ammentavissa ja sommitumateoreettista käsitteistöä hyödyntävissä analyyseissä tunnistetaan paikkojen yhteys niiden aineelliseen perustaan sivuuttamatta kokemusten ja representaatioiden merkitystä niiden muodostumisessa, hajoamisessa ja muodostumisessa uudelleen, uudella tavalla. Paikat ymmärretään muihin paikkoihin ja järjestelmiin kytkeytyvinä ja jatkuvasti muuttuvina sosiaalisten suhteiden solmukohtina, jotka ovat häilyvärajaista mutta kuitenkin erottuvia ja tunnistettavia kokoonpanoja, sommittumia (Woods 2016; Kortelainen & Albrecht 2019).

Paikat koostuvat vaihtuvasta kokoelmasta inhimillisiä ja ei-inhimillisiä materiaalisia elementtejä. Jotkut niistä voivat lisätä paikkakunnan myönteistä nostetta tai päinvastoin leimata sen negatiivisesti. Sommittumille antavat muodon ja niiden osia pitävät koossa (Woods 2016, 31) esimerkiksi toimiva tuotantolaitos ja ihmisten paikallinen sidos. Tuotannon lakkauttaminen voi puolestaan haurastuttaa sommittumaa (Kortelainen & Albrecht 2019, 139). Sommittumissa toimivien identiteettiä ja sommittumiin liitettäviä merkityksiä rakennetaan erilaisilla representaatioilla. Paikkakunnan negatiivista leimaa voi pyrkiä muuttamaan, mutta imago-kampanjat eivät toimi, jos paikan materiaallinen perusta ja ihmisten kokemukset ovat niiden kanssa ristiriidassa.

Esimerkiksi Käpykylän aineellisia elementtejä ovat suuri tuotantolaitos, kaksi päivittäistavarakauppaa, peruskoulu, tyhjä ja ränsistynyt liikehuo-

2 ”Käpykylä” on pitkittäistutkimuksen kohteena olevan syrjäiseksi luonnehditun paikan pseudonimi (Käyhkö & Armila 2025).

neistot, raitilla liikkuvat työhaalareihin pukeutuneet miehet sekä kauppojen kassoilla jonottavat äidit (Käyhkö & Armila 2025, 207). Kylä on merkittävän tuotantolaitoksensa kautta kytköksissä muihin paikkoihin ja globaaliin talouteen, mutta se ei kuitenkaan näytä tuottaneen kylälle nostetta, vaan sen teollinen leima on päinvastoin vahvistanut nuorten naisten halua muuttaa pois. Tyttöjen ja naisten poismuutto voi osoittautua kylän kehitystä murentavaksi voimaksi, jota kokemukset ”synkeästä”, ”tunkkai-sesta” ja ”tapahtumattomasta” paikasta vahvistavat (emt., 211). Käpykylä ei mahda mitään sijainnilleen, eikä sen imagonkohotuskampanjoille löydy helposti uskottavaa aineellista pohjaa.

Sommittumateoreettinen käsitteistö tarjoaa kuitenkin lohdullisen näkymän Käpykylän kaltaisten maalaiskylien tulevaisuuteen. Vaikka tehtaita ajettaisiin alas, naiskato jatkuisi ja kylien kuolemaa julistettaisiin valtakunnallisessa mediassa, hiljaisinkaan kylä ei välttämättä lakkaa olemasta olemassa. Kylien ainesosat voivat muuttua, ja jäljelle jääneistä ja uusista aineksista kasautuu jälleen uusia sommittumia, joissa mennyt, nykyinen ja tuleva ovat läsnä rinnakkain ja lomittain (Uusitalo 2020).

Teemanumeron kirjoitukset tarkastelevat kyliä eri perspektiiveistä

Seuraavaksi identifioimme tämän teemanumeron kirjoitusten keskeisiä näkökulmia kyliin sekä pohdimme niiden tuottamaa kuvaa kylistä ja niiden kehityksestä. Erilaisista perspektiiveistä tuotettua tietoa kylistä voidaan verrata eri paikoista, eri etäisyyksiltä, eri laitteilla ja resoluutioilla otettuihin valokuviin. Ne eivät välttämättä integroidu koherentiksi kokonaiskuvaksi, mutta ne voivat täydentää ja inspiroida toisiaan ja viedä tutkimusta eteenpäin (vrt. Marchionni & Oinas 2023, 57).

Kylä historiallisena mutta uusiutuvana rakennettuna ympäristönä

Arkkitehdit Rainer Mahlamäki ja Frédéric Bonnet tarkastelevat puheenvuoroissaan kyliä rakennettuina ympäristöinä. Rakennukset ovat mahdollistaneet elämän pysyvillä asuinsijoilla, eikä kyliä olisi mahdollista kokea paikkoina ja tunnistaa yhteisöjen elinympäristöinä ilman niiden erityistä rakennettua ympäristöä, jolla voi olla hyvinkin pitkä historiallinen tausta. Historiantutkija Kirsi Laine tarkastelee artikkelissaan niitä

moninaisia prosesseja, jotka ovat ajan kuluessa muokanneet nykyisen kyläasutuksen rakennetta. Paikallisten luonnonolojen ohella siihen ovat vaikuttaneet kansainväliset virtaukset, yhteisöjen vakiintuneet käytännöt sekä kansallinen maanjakopolitiikka, mutta myös ihmisten henkilökohtaiset päätökset.

Luonnonolosuhteisiin sovitettu, tarkoituksenmukainen ja paikallisin voimin toteutettu rakentaminen on heijastanut myös yhteisön arvoja ja ihmisten osaamista sekä tuottanut varioituvaa, virikkeistä ympäristöä. Omaleimainen rakennettu ympäristö luo ja ylläpitää paikan identiteettiä. Kyläyhteisön jäsenet puolestaan kantavat sitä paikallisessa sosiaalisessa identiteetissään. Mahlamäki tunnistaa kylärakentamisen vaikutuksen myös monessa myöhemmässä arkkitehtuurin muodossa: kylärakentamisen DNA näyttää osin kulkeutuneen nykypäivään.

Yhteiskunnan muutos heijastuu rakennettuun ympäristöön, mikä voi yhtäällä näyttäytyä välinpitämättömytenä historiaa kohtaan. Toisaalla se voi ilmetä kykynä kunnioittaa paikan henkeä ja hyödyntää sitä ymmärättäviä luovia ammattilaisia, jotka eivät tyydy standardiratkaisuihin. Bonnet'n havainnoimissa ranskalaisissa maaseutukylissä on tehty innovatiivista ja kunnianhimoista arkkitehtuuria. Suunnittelun perusta on usein pienestä mittakaavasta ja yhteisöllisyydestä nousevassa kollektiivisessa toiminnassa. Mahlamäki tunnistaa perinteisen kylän idean myös viime aikojen kaupunkisuunnitteluajattelussa, jossa eri toimintoja sekoitetaan keskenään sen sijaan, että ne lokeroitaisiin omille alueilleen.

Rakennetun ympäristön suojelu ja olemassa olevan rakennuskannan hyödyntäminen sekä materiaalien kierrätys ovat osa kestävästä kehityksen mukaista ajattelutapaa, joka on vähitellen yleistynyt rakentamisen ja korjausrakentamisen käytännöissä. Säästeliäämpään resurssien käyttöön perustuvan ajattelutavan tulisi koskea myös kylien käyttämätöntä tai vähäisellä käytöllä olevaa rakennuskantaa, joka olisi hyödynnettävissä osaavan ja luovan korjausrakentamisen keinoin.

Kylä maisemana ja luonnonympäristönä

Kylän voi nähdä myös luonnon ja ihmisen sekä näiden vuorovaikutuksen tuottamista elementeistä syntyvänä maisemana, joka vaikuttaa paikan identiteettiin. Hannu Linkola toteaa artikkelissaan, että kylämaisemat,

niiden arvostus ja maisemien kautta rakentuvat identiteetit muovautuvat vuorovaikutuksessa muuttuvan yhteiskunnan kanssa, sillä maisemien suojelua ja hoitoa ohjaavat säädökset, joiden syntyyn vaikuttavat hyvin monet toimija- ja intressiryhmät. Erilaiset maisemissa nähdyt arvot heijastuvat maisemista käytäviin kamppailuihin, joissa vastakkain ovat visuaaliset (katsomisen tapa) ja materiaaliset (omistussuhteet, oikeudet) maisemat. Maiseman arvoasetelmat ovat usein moninaisimmillaan juuri kylissä, joissa yhteisöjen ja maisemien muuttuva suhde konkretisoituu, kun siihen kietoutuu paitsi yksilöllisiä intressejä myös monenlaisia tunteita. Samalla tuo suhde politisoituu osana laajempia yhteiskunnallisia diskursseja.

Sulevi Riukulehto ja Eeva Uusitalo tutkivat artikkelissaan, miten yksi yritys voi radikaalisti muuttaa kylämaisemaa ja kuinka kyläläiset sopeutuvat siihen myönteisen talouskehityksen nimissä, vaikka tuntevat samalla haikeutta vanhan maiseman katoamisesta. Tuurilaiset nostavat kylämaiseman keskeisiksi kiintopisteiksi perinteisiä elementtejä ja ammentavat muuttuneesta maisemasta menneiden sukupolvien antamia merkityksiä. He antavat maisemalle myös uusia merkityksiä, jotka välittyvät seuraaville sukupolville. Uudet maisemaelementit kutoutuvat osaksi kulttuurisesti joustavaa kotiseutukokemusta.

Monia perinteisiä kylä- ja kirkonkylämaisemia on kadonnut taajama- tai kylärakenteen hajoamisen ja uudisrakentamisen myötä. Vaikka lainsäädäntö antaa vaikuttamismahdollisuudet ja työkalut maisemaan liittyvien ympäristöarvojen säilyttämiselle, arvokkaan rakennuskannan tai kulttuuriympäristön säilyminen vaarantuu usein siitä yksinkertaisesta syystä, että rakennusten omistajat eivät kykene tai halua niistä huolehtia. Näiden perinnemaisemien suojeluun ei myöskään yhteiskunnalla ole riittävästi resursseja.

Pertti Rannikko muistuttaa puheenvuorossaan, että maaseutuun ja kyliin kuuluu elimellisesti luonto – nimenomaan luonto sinänsä, ei vain ihmisille näyttäytyvänä visuaalisena tai omistettuna maisemana. Hän peräänkuuluttaa perinteisen ihmiskeskeisyyden ylittämistä ja korostaa, ettei maaseutukyliä voida ymmärtää, jos ei tunnisteta luonnon komponentteja, niiden rytmejä, muutosprosesseja ja vaikutuksia ympäristöihinsä.

Kylä elinympäristönä, identiteetin perustana ja ”mielen tilana”

Bonnet ja Mahlamäki uskovat, että ihmiset etsivät maaseutuympäristöistä elämänlaatua ja että kylät tarjoavat muuttuvassa maailmassa vaihtoehtoisia ratkaisuja elämiselle, työnteolle ja hyvinvoinnille. Bonnet’n mukaan kaupunkien asema ei tulevaisuudessa ole välttämättä niin hallitseva kuin olemme tottuneet ajattelemaan. Maaseutualueilla etsitään luovia ratkaisuja ajankohtaisiin luonnon ja yhteiskuntien tilaan liittyviin ongelmiin.

Rannikko viittaa kyliin mielen tiloina, osallisuutena suku- ja kotiseutuhistorian ja muistojen tuottamiin tunneyhteisöihin. Ne voivat toimia henkisenä voimavarana. Joillekin kylät ovat olemassa vain virtuaalisesti. Kyliin voidaan kiinnittyä myös osa-aikaisina asukkaina tai vierailijoina. Myös paikkaan osittain tai ajoittain kiinnittynyt identiteetti ja siellä aika ajoin vahvistuva paikan tuntu voivat kuitenkin olla voimakkaita ja tärkeitä (vrt. Paasi 2013). Tällainen kiinnittyminen voi johtaa konkreettisiin tekoihin, uusiin kehittämisideoihin ja aktiivisuuteen, kuten paluumuuttaja ja kyläaktiivi Kari Kangaspunta puheenvuorossaan osoittaa.

Tuuria koskevassa tutkimuksessaan Riukulehto ja Uusitalo päättelevät, että elävään kylään voi rakentua erilaisia kyliä päällekkäin ja limittäin: Tuurissa on monia tapoja tuntea kotoisuutta. Eri ihmisryhmien ja yhteisöjen kokemukselliset kylät poikkeavat toisistaan, mutta niiden rajat ovat avoimia. Yleisemmin avoimuudella on taipumus tuottaa uutta ajattelua, ja siitä voi syntyä uusia kehittämisideoita.

Kari Kangaspunnan mukaan omien juurien tunnistaminen ja tietoisuus historiasta rakentavat asukkaiden identiteettiä, ja kollektiivinen ylpeys omasta kylästä puolestaan rakentaa yhteisöllisyyttä. Myös tietoisuus siitä, keitä naapurustossa asuu, tuottaa kokemusta yhteisöllisyydestä, mikä lisää hyvinvointia. Kyläyhdistykset ovat kanavia osallistumiseen ja asuin-yhteisön toimintaan vaikuttamiseen; ne eivät velvoita osallistumaan mutta luovat yhteistä tietoisuutta ja potentiaalin yhteistoiminnalle.

Yhteisöllisyyteen tukeutuu myös nykyinen turvallisuusajattelu. Kyläturvallisuustoimintaa onkin kehitetty aktiiviomalla kyliä vahvistamaan arjen turvallisuutta ja yhteisöllistä varautumista. Kylien asukkaiden ja kyläyhteisöjen huoli omasta turvallisuudesta on osaltaan motivoinut kyliä osallistumaan aktiivisesti turvallisuustyöhön, toteavat Mari Kattilakoski

ja Maarit Sireni artikkelissaan. Ongelmana kuitenkin on, että aktiivisten kyläläisten tulisi jaksaa vastata kylien turvallisuudesta hanke pohjalta ja ilman taetta jatkuvuudesta. Tietoisuus yhdessä toimivasta kyläyhteisöstä sinänsä voi kuitenkin tuottaa tunteen turvallisesta elinympäristöstä, tukea ihmisten hyvinvointia ja pitää yllä uskoa tulevaan. Se voi myös toimia pontimena muuhun tulevaisuuteen suuntautuvaan kehittämiss-työhön.

Kylä taloutena

Kylillä ei nykyisin ole samanlaista yhtenäistä taloudellista perustaa kuin ennen. Siitä huolimatta kylä voidaan nähdä myös taloudellisen toiminnan alueellisena yksikkönä tai toimintaympäristönä. Joistakin kylistä on tullut taloudellisesti vireitä, ja ne myös luovat työpaikkoja. Niissä voi yhdistyä eri elementtejä: jotkut kasvavat yhden veturiyrityksen varassa, toisiin rakentuu toimialaklusteri, ja joissakin syntyy monipuolista yritys-toimintaa – tuotantoyksiköitä, palveluja, käsityöläisyyttä tai vaikka tai-teen tekoa. Menestyvä yritystoiminta poikii usein lähelleen yhteistyötä ja liitännäistoimintoja.

Kylissäkin yritykset voivat menestyä ja löytää yhteisiä intressejä. Yhtenä kylien elinvoiman mahdollisuutena voidaan nähdä eri toimialojen rajoja ylittävä paikallinen yhteistoiminta. Toisiaan lähellä sijaitsevien toimi-joiden yhteistyö voi tuottaa kollektiivista älykkyyttä, josta kaikkien osa-puolten osaaminen voi karttua. Bonnet tarkastelee kyliä ja kylätalouksia, joissa toimijat kehittyvät tehdessään päätöksiä kollektiivisesti, toimies-saan yhteistyössä ja ekologisia ratkaisuja etsien. Hän näkee kylät par-haimmillaan tuotteliaina, paikallisia resursseja ja paikallista osaamista kekseliäästi yhdistävinä, uutta luovina ja tulevaisuuteen suuntautuneina. Toimintatavat voivat olla omaleimaisia ja tukeutua muiden kylien ja pienten kaupunkien toimijaverkostoihin.

Yritysten paikkasuhteesta voi kylissä muodostua erityinen. Yrityksillä on taloudelliset tehtävänsä, mutta niillä voi myös olla ”kotiseututehtävä”. Riukulehdon ja Uusitalon mukaan ne voivat osaltaan tuottaa kyläläisten kotiseutukokemusta: koetaan, että yritykset kuuluvat kylälle ja kyläläi-sille. Tämä edellyttäne, että kylä ja yritykset ovat vastavuoroisesti ja hyö-dyllisenä koetulla tavalla sidoksissa toisiinsa (vrt. Oinas 1995). Tällöin myös yrittäjät ovat toiminnassaan vahvasti sitoutuneita ja juurtuneita

kylään ja hyötyvät vastavuoroisuudesta tavalla, joka ei välttämättä muualla olisi mahdollinen.

Rannikko hahmottaa syrjäkylille taloudellisessa mielessä kolme ideaalityyppiä: ne rakentuvat supertuotannon, omavaraisen elämäntavan tai monipuolisen vapaa-ajan idyllin varaan. Näistä supertuotannon paikalliset sidokset ovat ohentuneet, kun taas omavaraisuutta eriasteisesti tavoittelevat kylät voivat vaikuttaa paikalliseen toimintaan sekä mielikuviin kylästä ja kenties myös kylien tulevaisuudennäkymiin. Osa-aikaisten asukkaiden, metsästäjien, matkailijoiden, retkeilijöiden, luontoharrastajien ja muiden maaseudulla liikkuvien hyödyntämä vapaa-ajan idylli voi monin tavoin vahvistaa maaseutukylien elinvoimaa.

Kylä hallinnan kohteena ja kollektiivisena toimijana

Torsti Hyyryläinen, Annamari Kiviaho ja Taneli Linkoranta tarkastelevat artikkelissaan kuntien ja kylien suhteessa tapahtunutta suurta muutosta kunnallishallinnon alkuvaiheista tähän päivään. Maatalousyhteiskunnassa kylät olivat väestön keskeisiä elinpiirejä ja kuntien paikkaperustaisuuden tuki, mutta vähitellen palvelut ovat kaikonneet kyliltä. Kylät ovat hävinneet kuntaorganisaatioiden strategisesta kerronnasta. Kuntaorganisaatiot ovat pääasiassa kiinnostuneita aktiivisista toimijoista, eli vireistä yrityksistä ja yhdistyksistä.

Puhuttaessa elävistä ja aktiivisista kylistä tarkoitetaan usein juuri kyläyhdistyksiä aktiivisine jäsenineen eli käytännössä varsin rajattua toimijajoukkoa. Menestyvän kylän tuntomerkiksi on noussut yrittäjämäinen, riskejä kaihtamaton toiminta, joka voi saada LEADER-rahoitusta esimerkiksi kylätalon kunnostukseen ja palvelutoiminnan toteutukseen (Kumpulainen 2012). Kangaspunta kuvaa puheenvuorossaan, miten paluumuuttajat ja uudet asukkaat ovat aktiivisia ja tuovat uutta osaamista Karsturannan kylätoimintaan. Kyläyhdistys ajaa kylän etuja ja pyrkii kantamaan vastuuta lähiyhteisön hyvinvoinnista ja turvallisuudesta.

Kyläturvallisuus on noussut 2010-luvulla uudeksi kylätoiminnan osaluueksi. Kyläturvallisuuden käsitteessä yhdistyy kokemus arjen turvallisuudesta ja yhteisöllisestä toimijuudesta, jolla sitä vahvistetaan. Kattila-koski ja Sireni jäsentävät kolme perspektiiviä kyläturvallisuustoimintaan. Toiminta on ymmärrettävissä yhtäältä uusliberaalina hallintana ja aktiivisen kansalaisuuden politiikan vahvistumisena julkisen vallan vastuiden

vähentyessä. Toisaalta se voidaan hahmottaa vastademokratiana, jossa omaehtoinen kansalaistoiminta täydentää ja haastaa poliittista järjestelmää turvallisuuden vahvistamiseksi. Lisäksi siinä voidaan nähdä monitasoisen ja yhteistoiminnallisen hallinnan malli, jossa varautumista ja kriisinkestävyyttä rakennetaan laajalla yhteistyöllä.

Kattilakoski ja Sireni tekevät samansuuntaisen havainnon kuntien ja kylien välisestä suhteesta kuin Hyryläinen, Kiviaho ja Linkoranta: kuntaorganisaation ja kylien turvallisuusyhteistyö on melko vähäistä. Yhteistoiminta rakentuu projektikohtaisesti ja perustuu usein yhteistyöhön järjestöjen sekä esimerkiksi pelastuslaitoksen kanssa. Kylät voivat toki myös itse pyrkiä aktivoitumaan suhteessa kuntaan, mutta elinvoima – vireä yritystoiminta, menestyksellinen kylätalous – on usein se (ainoa) tekijä, joka tekee kylästä kiinnostavan kunnallisen päätöksenteon näkökulmasta, toteavat Hyryläinen, Kiviaho ja Linkoranta. Kun valtionkaan merkittävät elinvoimainvestoinnit eivät usein kohdistu hauraimmille alueille (vrt. Makkonen ym. 2025), monet kylät ovat lopulta varsin yksin.

Tulevaisuus perspektiivinä: kylä, jota ei vielä ole

Historialliset prosessit selittävät nykypäivää ja nykypäivä tulevaisuutta, mutta aikajanan molempien suuntien ymmärtämiseen liittyy paljon epävarmuutta. Historiatiedot voivat olla vajavaisia ja myös vaikeasti tavoitettavia, joskin aineistojen tallennus- ja keruumenetelmien kehittyessä ymmärrys kylienkin kehityksestä voi täydentyä, kuten Laineen artikkeli osoittaa.

Tulevaisuuden tutkimus on erityisen epävarmaa, sillä tulevaisuutta ei vielä ole olemassa – paitsi ehkä lähitulevaisuus, jonka juuret voidaan tunnistaa nykyisyydessä. Tulevaisuudesta voidaan tehdä päätelmiä historian, nykyisyyden ja tulevia kehityskulkuja koskevan arvioinnin varassa. Tulevaisuutta koskevia päätöksiä joudutaan kuitenkin väistämättä tekemään vaillinaisen tiedon pohjalta.

Tämän teemanumeron tuottaman ymmärryksen perusteella kylien tulevaisuutta pohtivat nykyisin lähinnä kylät itse (jos nekään). Voisiko tutkimus tukea nykyistä paremmin kylien tulevaisuustyötä? Vaikka tässä numerossa ei ole tulevaisuutta tarkastelevaa tutkimusta, on kysymys kylien kohtaloista kuitenkin implisiittisesti esillä. Mitä tapahtuu menneille tai kylissä vielä jäljellä oleville rakennuksille ja rakenteille?

Katoaako kylämaisema ja sitä ylläpitävä elämä? Voisiko hiljeneviin kyliin löytyä asukkaita, jotka pystyvät ansaitsemaan siellä elantonsa – oli työnantaja sitten paikallinen tai etäinen?

Nämä kysymykset eivät koske niinkään vireitä ja elinvoimaisia kyliä eivätkä ehkä myöskään jo hiipuneita kyliä. Suomessa on kuitenkin suuri määrä kyliä, joiden tulevaisuus näyttää asukkaiden näkökulmasta epävarmalta. Monista ikkunoista pilkottavat vielä valot, mutta niitä sytyttelevät pikemmin elämänkaarensa loppu- kuin alkupäätä elävät. Asuntoja olisi vielä kunnostettavissa, ja kysyntääkin tuntuisi olevan, mutta perikunnat pitävät niistä kiinni, joskus niissä vierailten mutta juurikaan niihin panostamatta. Näissä kylissä on potentiaalia, muttei vahvaa elinvoimaa. Kuka tarttuisi näiden kylien tulevaisuustyöhön, pohtisi vaihtoehtoisia kehityskulkuja ja hahmottelisi mahdollisia toimenpiteitä?

Kylät voisivat tarvita visiointiinsa hienovaraisempaa ajattelua kuin mitä tarjoaa ajatus LEADER-avusteisesta kylätalosta (Kumpulainen 2012) tai vaikkapa turvallisuuskoulutuksesta. Vaikka kylien asukkaat voidaan nähdä velvollisiksi itse tarttumaan tulevaisuuden tuomiin mahdollisuuksiin (Kuhmonen 2020, 105), kyläyhdistykset luultavasti hyötyisivät myös tulevaisuuden vaihtoehtoja koskevasta tutkimuksellisesta tietopohjasta, joka johdattelisi ajattelemaan erilaisten kylien roolia vähitellen muotoutuvissa paikallisissa tulevaisuudenkuvin.

Teemanumeron artikkelit ja puheenvuorot kertovat kukin omalla tavallaan myös siitä, etteivät kylien kohtalo ole vain kyläläisten käsissä. Rakennemuutokset, teollistuminen, palvelusektorin kehitys, teknologinen muutos ja maailmankaupan voimistumisen myötä muotoutunut kansainvälinen työnjako vaikuttavat jatkossakin myös maaseutukylien elämään. Tulevat rakennemuutokset aiheuttavat kylille sopeutumispaineita, joita vain joiltakin osin voidaan ennakoida.

Juuri nyt sodat, asevarustelu ja globaalisti tiivistyvät geopoliittiset blokit ja niiden väliset voimannäytöt hallitsevat päivänpolttavia keskusteluja. Odotamme ja toivomme, että maailma rauhoittuisi. Samanaikaisesti varustaudumme taisteluun, jossa vastassa on pitkään tiedostettuja sekä myös eri puolilla maailmaa silmiemme eteen avautuvia uusia ongelmia. Miten eri lähtökohdista kehittyvät kylät asettuvat tällä tiellä kohti tulevaa, joka on väistämättä erilainen kuin nykyisyys?

Tässä julkaisussa kylät hahmottuvat erilaisista perspektiiveistä. Kylien menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta on mahdollista löytää yhä uusia aspekteja tutkittavaksi. Yhden tieteenalan näkökulmasta tutkimus voi kohdistua vain johonkin alan tutkimukselle tärkeään kylän aspektiin, mutta kylä määrittyy silloin usein kapeasti (vrt. Mitchell 2020, 180). Eri tieteenalojen traditioista ammentava ja siten moniperspektiivinen kylien tutkimus sen sijaan mahdollistaa erilaisten kyliä ja niiden kehitystä koskevien kysymysten esittämisen erilaisiin teoreettisiin lähtökohtiin ja niihin soveltuviin tutkimusaineistoihin ja –menetelmiin pohjautuen. Näkökulmien moninaisuuden huomioiva ja niistä ammentava tutkimus voi luoda uutta tietoa eri tutkimustraditioiden näkökulmia yhdistämällä.

Voimme tutkia esimerkiksi kylien maisemaelementtien syntyä ja arvottamista, mielen ja ruumiin terveyden kannalta suosiollisten elinympäristöjen piirteitä sekä kestävästi rakentuvan talouden dynamiikkaa. Voimme myös analysoida näistä näkökulmista tuotettujen tutkimustulosten keskinäisiä suhteita ja tuottaa näin välineitä tulevaisuuden yhteiskuntien ja tulevaisuuden kylien kehittämiseen. Monista näkökulmista nousevat selitykset ja niiden yhdistelmät lisäävät vähän kerrassaan ymmärrystämme kylistä. Parhaimmillaan vaikuttava kylien tutkimus vastaa osaltaan ihmisen ja luonnon yhteisen hyvinvoinnin tarpeisiin.

Kirjallisuus

- Holmila, M. 2001. Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa: Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Häkkinen, K. 2013. Nykysuomen etymologinen sanakirja. SanomaPro, Helsinki.
- Knuuttila, S. 1996. Miten sivakkalaiset itsestään kertovat. Teoksessa Knuuttila, S., Liikanen, I., Rannikko, P., Itkonen, H., Koistinen, M., Oksa, J. & Vakimo, S. Kyläläiset, kansalaiset: Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 114. Joensuu, Joensuun yliopisto. 57–78.
- Knuuttila, S. & Rannikko, P. 2008. Sivakka ja Rasimäki tutkimuksina. Teoksessa Knuuttila, S., Rannikko, P., Oksa, J., Hämynen, T., Itkonen, H., Kilpeläinen, H., Simula, M., Vakimo, S. & Väisänen, M. 2008. Kylän paikka: Uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 9–22.
- Knuuttila, S., Rannikko, P., Oksa, J., Hämynen, T., Itkonen, H., Kilpeläinen, H., Simula, M., Vakimo, S. & Väisänen, M. 2008. Kylän paikka: Uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kortelainen, J. 1996. Tehdasryhdyskunta talouden ja ympäristötietoisuuden murrosvaiheissa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 24. Joensuu.

- Kortelainen, J. & Albrecht, M. 2019. Tehdaskaupungin uusiutuminen: Äänekosken biotuotetehdas ja yhdyskunnan muutos. *Terra* 131:3, 137–151.
- Kuhmonen, T. 2020. Maaseudun uusi kultakausi vaatii aktivismia: Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman 2021–2027 strategia valmistui. *Maaseutututkimus*, 28:2, 100–105. <https://journal.fi/maaseutututkimus/article/view/99285>
- Kumpulainen, K. 2018. Kylät tulevaisuuden paikallisyhteisöinä. *Maaseudun uusi aika* 26:2–3, 55–65.
- Kumpulainen, K. 2012. Kylätoiminta ja aktiivisen kylän tuottaminen. Jyväskylällä, Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4972-3>
- Käyhkö, M. & Armila, P. 2025. Syrjäinen kotiseutu sieltä lähteneiden nuorten naisten elämänvalintojen peilinä. Teoksessa Pöysä, V., Ristaniemi, H., Julkunen, L. & Vehkalahti, K. (toim.). *Monikerroksinen maaseutu: Arki, muistot ja mielikuvat*. Gaudeamus, Helsinki. 205–228.
- Lauhkonen, H. 2013. Kiinteistöjärjestelmä uudistuu. *Maankäyttö* 4/213. Saatavissa: http://www.maankaytto.fi/arkisto/mk413/mk413_1701_lauhkonen.pdf (Viitattu 27.6.2025.)
- Makkonen, T., Lehtonen, O., Inkinen, T., Vihinen, H. & Voutilainen, O. 2025. Socio-economic impacts of different categories of state expenditure in urban and rural regions, *Regional Studies* 59:1, e2495323. <https://doi.org/10.1080/00343404.2025.2495323>
- Marchionni, C. & Oinas, P. 2023. The multiple theories problem: The case of spatial industrial clustering. *Environment and Planning A* 55:1, 46–62. <https://doi.org/10.1177/0308518X221122791>
- Massey, D. 1984. *Spatial divisions of labour: Social structures and the geography of production*. Macmillan, London.
- Massey, D. 2008. Samanaikainen tila. Toimittaneet Lehtonen, M., Rantanen, P. & Valkonen, J. Suomentanut Rovio, J. Vastapaino, Tampere.
- Mitchell, S. D. 2020. Perspectives, representation, and integration. Teoksessa Massimi, M. & McCoy, C. D. 2020, (toim.). *Understanding perspectivism: Scientific challenges and methodological prospects*. Routledge, London. 178–193.
- Oinas, P. 1995. Types of enterprise and local relations. Teoksessa van der Knaap, G. A. & LeHeron, R. (toim.). *Human resources and industrial spaces: A perspective on globalization and localization*. John Wiley & Sons, Chichester. 177–195.
- Paasi, A. 2013. Region and place: Regional identity in question. *Progress in Human Geography* 27:4, 475–485. <https://doi.org/10.1191/0309132503ph439pr>
- Pred, A. 1983. Structuration and place: On the becoming of sense of place and structure of feeling. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 13:1, 45–68.
- Pred, A. 1984. Place as historically contingent process: Structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers* 74:2, 279–297.
- Pöllänen, P. 2020. ”Veran” ja ”Husseinin” arki ja asettuminen raja-alueen maaseudulle: Etnografinen tutkimus kahdesta maahanmuuttajataustaisesta väestöryhmästä Pohjois-Karjalassa. *Maaseutututkimus* 28:2, 32–60.
- Rannikko, P., Oksa, J., Kuikka, M., Knuuttila, S., Heikkinen, S. & Eskelinen, H. 1984. *Yhteiskunta kylässä: Tutkimuksia Sivakasta ja Rasimäestä*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 61. Joensuu, Joensuun yliopisto.

- Rannikko, P., Sireni, M., Härkin, P., Itkonen, H., Knuuttila, S., Lähteenmäki, M., Oksa, J. & Simula, M. 2016. Kotona, kylässä, liikkeellä: Sivakka ja Rasimäki arjen ja mielen tiloina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rasila, V., Jutikkala, E. & Mäkelä-Alitalo, A. 2003. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Relph, E. 1976. Place and placelessness. Pion, London.
- Ruotsala, H. 2025. Paluu Kittilään: Monipaikkaisuuden ja paluumuuton mahdollisuudet. Teoksessa Pöysä, V., Ristaniemi, H., Julkunen, L. & Vehkalahti, K. (toim.). Monikerroksinen maaseutu: Arki, muistot ja mielikuvat. Gaudeamus, Helsinki. 229–250.
- Salmela, E. 2023. Mistä suomalaisten perimä on peräisin? Duodecim 139, 1247–1255. Saatavissa: <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo17794.pdf> (Viitattu 27.6.2025.)
- Tuan, Y.-F. 1977. Space and place: The perspective of experience. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Uusitalo, E. 2020. Etnografian reittejä kylien ajallisuuteen ja aineellisuuteen. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. <http://hdl.handle.net/10138/318092>
- Välimaa, M. 2021. Erontekoja meidän ja muiden välillä. Turvapaikanhakijoihin kohdistuva vastarinta maaseudun kontekstissa. Maaseutututkimus 29:1, 6–31.
- Woods, M. 2016. Territorialisation and the assemblage of rural place: Examples from Canada and New Zealand. Teoksessa Dessein, J., Battglini, E. & Horlings, L. (toim.). Cultural sustainability and regional development: Theories and practices of territorialization. Routledge, London. 29–42.
- Yle 2023. Käpylän lippakioskin uudet 21-vuotiaat yrittäjät menivät kioskiin rälläkällä sisään – nyt koko seutu on heidän takanaan. Yle 23.5.2023. Toimittaja Otso Karhu. Saatavissa: <https://yle.fi/a/74-20033052> (Viitattu 11.4.2025.)

Kadonneet ryhmäkylät – maatilatonttien muuttojen eteneminen Lounais-Suomessa 1750–1920

Kirsi Laine

Suomessa ryhmäkylissä sijainneet maatilat kuuluvat tyypillisesti Lounais-Suomen peltoviljelyalueen historiaan. Ryhmäkyläen purkautuminen yksittäisiksi viljelmiksi on yhdistetty maanjakoihin ja erityisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa toteutettuihin uusjakoihin. Tässä artikkelissa vallitseva kuva ryhmäkyläen hajoamisesta luodaan uudelleen kahteen lounaissuomalaiseen suurpitäjään kohdistuvalla systemaattisella tutkimuksella sekä historiografisella pohdinnalla vääristyneen kuvan syistä. Tutkimus perustuu laajaan kartta-aineistoon ja sen perusteella luotuun paikkatietokantaan tonttien sijainneista eri aikoina sekä noin 500 muuton muutto-tilanteen ja muuttoajankohdan analysointiin. Tulokset osoittavat, että ryhmäkyläen hajoaminen oli pitkä ja hidas tapahtumasarja, joka oli pääsääntöisesti seurausta viljelijöiden omaehtoisista muuttopäätöksistä.

Asiasanat: maatilat, kylät, isojako, uusjako, historia

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.159690>

Esimodernissa Suomessa eteläisen peltoviljelyalueen eli Varsinais-Suomen, Satakunnan, Hämeen ja Uudenmaan maaseutumaisemaa hallitsivat tiiviisti rakennetut ryhmäkylät. Kylässä tiivis asuminen yhdistyi maatalouden ja maankäytön tapoihin, jotka liittivät lounaisen Suomen yleiseen eurooppalaiseen traditioon. Keskiajalla ja uuden ajan alussa eri puolilla Eurooppaa esiintyi laaja kirjo asutuksen muotoja, joissa peltoviljely yhdistyi joko suuriin keskuskyläin (*village*) tai muutamien maatilojen yhteenliittymiin (*hamlet*). Pääosin suomalaiset kylät edustivat näistä jälkimmäistä ja rinnastuvat monin tavoin itäisen Keski-Ruotsin kyliin. (Roeck Hansen 1998; Gadd 2000, 22–42; Orrman 2003; Renes 2010.) Kylien myöhemmät vaiheet riippuvat eri maissa harjoitetusta maanjakopolitiikasta. Kyliä haja-asutukseksi purkaneista maanjaoista tunnetuimpia ovat Englannin *enclosure*-liike sekä Ruotsin *enskitte*- ja *lagaskifte*-jaot. (Gadd 2000, 294; Renes 2010; Møller & Stenak 2015, 428–429; Jones 2016, 202–214.)

Suomessakin ryhmäkylien hajoaminen on yhdistetty voimakkaasti maanjakoihin. Vuodesta 1757 alkaen yleisenä maanjakona toteutettu ja nyky-muotoisen yksityisen maanomistuksen luonut isojako on historiankirjoituksessa nähty puolitiehen jääneenä reformina. Ikään kuin isojaon olisi pitänyt hajottaa kylät, mutta niin ei käynytäkään. (Aaltonen 1936, 80–81; Jutikkala 1958, 310–312; Saarenheimo 2003, 361–362; Huhtamies 2008, 204.) Lukuisten vuosikymmenien ajan uudelleen ja uudelleen toistetun suomalaiskansallisen kertomuksen mukaan isojaon järjestely eli uusjako 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa hajotti ryhmäkylät (Jutikkala 1958, 310–312; Talve 1980, 451; Saarenheimo 1983, 55–59; Korhonen 2003b; Huhtamies 2008, 314; Östman ym. 2021, 381).

Kertomus uusjaon hajottamista ryhmäkylistä ontuu. Maanmittausasiakirjoja lähemmin tutkimalla on helppo havaita, että suurimmassa osassa lounaissuomalaisia kyliä ei koskaan tehty sellaista uutta maanjakotoimitusta, joka olisi merkittävästi muuttanut maanomistusta ja voinut siten vaikuttaa maatilojen sijoittumiseen. Aaltosen (1936, 80–85) mukaan 1800-luvun jälkipuolella maatilaa ei enää rakennettu tulipalon jälkeen uudelleen ryhmäkylään. Hän toteaa uusjakoa edeltäneen kylien hajoamisprosessin olevan tutkimaton kysymys, "mutta vallan harvinainen tuo ilmiö ei ole ollut" (emt., 85). Saarenheimo (2003, 362) ja Östman (2007, 36) toteavat omatoimisia tontinmuuttoa tapahtuneen isojaon jälkeen, mutta niiden merkitykseen tai ajoittumiseen he eivät tarkemmin ota kantaa.

Tässä artikkelissa tutkin lounaissuomalaisten ryhmäkylien hajoamista ja hajoamisprosessin luonnetta Satakunnan ja Varsinais-Suomen rajalla Huittisten ja Loimaan suurpitäjissä vuodesta 1750 vuoteen 1920. Kysyn, milloin maatilojen sijoittuminen muuttui niin, että talouskeskusten sijainti lähellä toisiaan vaihtui pääsäännöstä harvinaisuudeksi. Nostan esiin tilanteet, joissa muutot tapahtuivat, ja siten kohdistan katseeni viljelijöihin ja heidän valintoihinsa. Artikkelini kuvaa sitä, miten lounaissuomalainen maaseutu kehittyi kohti sellaista spatiaalista rakennetta, jonka nykyisin tunnemme. Laajaan lähdepohjaan perustuen olen kerännyt tietokannan maatilojen muutoista tutkimusalueella aikaväliltä 1750–1920, ja sen avulla osoitan, että ryhmäkylien purkautumiseen johtanut murros oli selvästi varhaisempi ja viljelijälähtöisempi ilmiö kuin mitä aikaisempi tutkimus on esittänyt.

Lähteet ja metodi

Tutkimuksen perustana on laaja historiallinen kartta-aineisto. Aineiston pohjan muodostavat isojaon kartat, jotka kuvaavat kyliä ja kyläyhteisöjä sellaisina kuin ne olivat Lounais-Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Koska Ruotsin valtakunnan suomalaisissa lääneissä isojako toteutettiin yleisenä maanjakona, kaikkien kylien maat mitattiin ja kartoitettiin isojakotoimituksissa muutaman vuosikymmenen sisällä. Lisää karttoja syntyi isojaon jälkeen kylien ja tilojen mailla tarpeen mukaan tehdyissä maanjakotoimituksissa. Maanjakokarttoja on kaksi sarjaa, joista toimistusten aikana syntyneitä aineistoja säilytetään Maanmittauslaitoksen arkistokeskuksessa ja puhtaaksipiirrettyjä kopioita Kansallisarkistossa. Olen käyttänyt molempia toisiaan täydentävinä sarjoina.

Maanjakotoimitusten karttojen ohella olen käyttänyt lähteinä kaikkia saatavilla olevia karttoja ja kartastoja. Yksi tärkeimmistä kartastoista on niin kutsuttu Senaatin kartasto, jonka lehdet tutkimusalueen osalta perustuvat 1880-luvulla ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosina tehtyihin kartoituksiin. Kartta-aineiston avulla olen luonut tutkimuspitäjien maatilojen tonteista paikkatietokannan ja määrittänyt tonttien ajoituksen kolmenkymmenen vuoden välein (1765, 1795, 1825, 1855, 1885 ja 1915). Tietokannan avulla maatilojen sijainnissa tapahtuneet muutokset on mahdollista visualisoida, mikä auttaa hahmottamaan muutokset sekä muuttaneiden että paikoilleen jääneiden olosuhteissa.

Tonttien sijaintitietojen perusteella olen luonut tietokannan maatilojen muutoista alueella aikavälillä 1750–1920. Tämä tietokanta sisältää muutosten ajoituksen vuosikymmenen tarkkuudella, ajoitusperusteet, tiedot muuton yhteydestä maanjakotoimitukseen sekä täydentäviä tietoja muutotilanteesta, jos niitä on ollut saatavilla. Tietokannassa on huomioitu muuttoina tilojen halkomisten¹ seurauksena syntyneet uudet tontit, koska halkomiset kiinnittyvät tiiviisti kantatilan sijaintiin ja ryhmäkylän problematiikkaan. Sen sijaan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun lohkomisista syntyneiden tilojen tontteja ei ole huomioitu, koska spatiaalisena ilmiönä ne rinnastuvat ennemmin uudistilan perustamiseen kuin maatilatontin muuttoon.

Lähteitä muuttojen täsmälliseen ajoittamiseen on vähän. Tarkimman ajoituksen saa maanjakotoimituksista, joissa muutoista on sovittu. Monet tonttien paikkoja kuvaavat lähteet, kuten kartat tai tie- ja aitajakotoimitukset, kertovat vain ajankohdan, jota ennen muutto on tapahtunut. Rip-pikirjat ja henkikirjat kertovat tilojen nimeämisen muutoksista, eli milloin tilan nimeen yhdistettiin sijaintia kuvaava määre, kuten Mäki-Vänniö tai Maantie-Oittinen. Digitoidut sanomalehdet osoittautuivat hyödyllisiksi maatilojen tulipaloihin liittyvien uutisten osalta. Lisäksi olen käynyt läpi rakennetun kulttuuriperinnön kohdeinventoinnit, maatilamatrikelit ja paikallishistoriallisen kirjallisuuden, joiden tiedot valitettavasti sisältävät myös ristiriitoja ja suoranaisia virheitä. Huolellisella eri lähteiden vertailulla olen luonut ajoitusmallin, joka huomioi ajoituksen tarkkuuteen liittyvän epävarmuuden.

Tutkimusalue käsittää vankkana maatalousalueena tunnetut Huittisten ja Loimaan vanhat suurpitäjät. Kunnallishallinnon perustamisen jälkeen molemmat pitäjät jakautuivat useiksi kunniksi. Huittisten suurpitäjästä irtautunut Kauvatsa kuuluu nykyisin Kokemäkeen ja Keikyä Sastamalaan. Vampula on palannut osaksi Huittista. Loimaa on palannut kunta-liitosten myötä lähes suurpitäjän rajoihin kahta kylää lukuun ottamatta. Manninen ja Ypäjänkylä kuuluvat nykyisin Ypäjän kuntaan.

1 Halkomisena on käsitelty kaikkia tilanteita, joissa tila on jaettu kahdelle viljelijälle ja molemmille on henkikirjassa merkitty manttaaliluku, vaikka virallista halkomista maanjakotoimituksena ei olisi tehty.

Kylässä asumisen mieli

1700-luvun ryhmäkylät olivat osa keskiajalla syntynyttä viljelyjärjestelmää, jonka leviämistä ruotsalaiset vaikutteet edistivät. Suomen pelto-
viljelyalueilla kylämuoto oli säännöllisin Varsinais-Suomessa, Etelä-Satakunnassa ja Hämeessä. Uudellamaalla ryhmäkylät olivat hajanaisempia tai kylät koostuivat useammasta asutuskeskittymästä. Pohjanmaalla puolestaan kylän asutus usein jakaantui pieniin keskittymiin pitkin jokivartta. Sama alueellinen jako päti myös peltoihin. Yhtenäisimmät peltoalat ja säännönmukaisin viljelysten jako kyläläisten kesken toteutui siellä, missä kyllien asutus oli tiivistä. (Roeck Hansen 1998; Orrman 2003.)

Kun 1700-luvun kylää katsotaan lounaissuomalaisen viljelijän silmin, asuinpaikka liittyi peltojen yhteiseen aitaamiseen, kaksivuoroviljelyyn ja sarkajakoon. Aitaamisvelvollisuus koski tuolloin viljelyksiä, ei karjaa. Viljelijä oli velvollinen suojaamaan viljelyksensä laiduntavalta karjalta. (Ruotsin valtakunnan laki 1734.) Aitaamisvelvollisuus siirtyi karjanomistajalle vuoden 1864 lakimuutoksella (Korhonen 2013, 39). Peltojen ja niittyjen ympärysaidat olivat tiiviitä riukuaitoja, joiden rakentamiseen ja ylläpitämiseen kului aikaa ja puutavaraa. Yhteisen aitauksen rakentaminen naapureiden kanssa oli monin verroin helpompaa ja taloudellisempaa verrattuna siihen, että jokainen olisi aidannut peltonsa erikseen. (Myrdal 1996; Korhonen 2013, 95–101; Laine 2020, 135–138.)

1700-luvun Suomessa vallitseva peltoviljelymenetelmä oli kaksivuoroviljely. Yksinkertaisimmassa muodossaan se tarkoitti, että puolet pellosta oli viljelyssä ja puolet kesannolla. Käytännössä viljelykiertoon oli usein lisätty sivukierto, jonka avulla osa kesantomaasta käytettiin viljelyyn. Kesannointi helpotti pellon kasvukunnon säilyttämistä, lannoituksen riittävyttä ja rikkaruohojen torjumista. Lisäksi ajan tekniikalla maan muokkaaminen tärkeimmän viljelykasvin eli rukiin kylvöä varten edellytti, että pelto oli viljelystä vapaa edeltävän kesän. Jotta peltoa voitiin käyttää laitumena, oli tärkeää erottaa viljelyssä ja kesannolla olevat pellot toisistaan. Siksi kylän tilat rakensivat yhden yhteisen peltoaitauksen sijasta kaksi aitausta. (Soininen 1974, 76–96; Korhonen 2003a, 409–410; Laine 2020, 139–144.)

Koska kyläläisten pellot olivat kahdessa aitauksessa, jotka olivat viljelyssä vuorovuosin, oli tärkeää, että jokaisella tilalla oli peltoa tasaisesti molemmissa aitauksissa ja oikeassa suhteessa maksamiinsa veroihin. Tilojen veroluvut määräisivät, kuinka suuri osuus kylästä kullekin tilalle kuului.

Peltojen jakamiseen oikeassa suhteessa kylän osakkaiden kesken tarvittiin sarkajakoa. Jokaiselle tilalle mitattiin vuorotellen mittatangolla sarka, jonka leveys vastasi tilan verolukua. Sarkojen mittaamista jatkettiin samassa järjestyksessä niin pitkälle kuin peltoa riitti. (Jutikkala 1952/1977.)

Sarkajakoisessa kylässä käytännöllisintä oli asua viljelyaitausten välissä, jolloin matka peltosaroille oli optimaalinen. Peltoaitausten väliin jätettiin kuja, jota pitkin karja pääsi kulkemaan laitumelle. Toisessa päässä kuja kulki rantaan, mistä saatiin vettä. Veden välttämättömyyden vuoksi kylät sijaitsivat useimmiten lähellä rantaa. Tapanana oli esimerkiksi juottaa karja talviruokintakaudellakin rannassa (Virtanen 1934, 456; Laine 2020, 314–315).

Lopputulena kaikkien kyläläisten oli käytännöllisintä asua samassa paikassa. Vasta sarkajaon purkanut isojako loi mahdollisuuksia erilaiselle tonttien sijoittumiselle. Lounais-Suomessa tilat saivat isojaossa sarkajakoiset pelto-osuutensa useimmiten yhtenä tai kahtena suurena lohkona (Oja 1949, 275; Mannila 1956, 104; Kleimola 1959, 59; Mäntylä 1965, 142; Saarenheimo 1974, 381; Saarenheimo 1983, 36; Alifrosti 1990, 175; Laine 2020, 160–161). Sellaisten pelto-osuuksien viljelijälle kylätontilla asuminen ei ollut enää ainoa käytännöllinen vaihtoehto, vaan mahdollisia tontinpaikkoja oli muitakin.

Maanjakojen ja muuttojen suhde kirjallisuudessa

Suomessa tontinmuuttojen historiankirjoitus kiteytyy näkemykseen, että isojaossa mahdollisuus tontinmuuttoihin laiminlyötiin mutta uusia muuttotiloja lopulta toteutettiin. Isojaon muuttojen intensiteettiä on sitkeästi verrattu jakoihanteeseen, jonka mukaan jokainen tila saisi maansa yhteen lohkoon, mikä edellyttäisi tonttien sijaintia erillään toisistaan. Isojaon vähäistä muuttojen määrää on tulkittu talonpoikien vastahankaisuuden näkökulmasta (Aaltonen 1936, 79–80; Saarenheimo 2003, 360; Huhtamies 2008, 204). Talonpoikainen muuttojen vastustaminen liittyy näkemykseen talonpoikaisuuteen kuuluvasta turvallisuushakuisuudesta ja riskien välttämisestä, joka ilmenee muutosvastarintana (esim. Chayanov 1925/1966; Scott 1985). Kun vastustus on ajateltu talonpoikien ominaisuudeksi, ei ole lainkaan tarvinnut pohtia tapahtumakulun perusteita.

1990-luvulta alkaen talonpoikien taloudellista käyttäytymistä on alettu tulkita aktiiviseksi ja suunnitelmalliseksi (esim. Österberg 1991; Levi 1992). Lounais-Suomen isojakopöytäkirjat kertovat toimitusten kulusta ja talonpoikien osallistumisesta keskusteluun. Kaikkien jaon tekemiseen osallistuneiden, niin osakkaiden kuin toimitusmiestenkin, tavoitteena oli saada aikaan mahdollisimman hyvä maanjakotulos mahdollisimman edullisesti. Jakotuloksen vaatimia muuttoja toteutettiin, mutta muuttoja ei suunniteltu turhaan. (Laine 2020, 192.) Ulosmuuttojen määrä oli selvästi yhteydessä kylän kokoon. Yli kymmenen tilan kylissä ulosmuuttaneiden tilojen osuus oli paikoin yli 30 %, mutta pienissä kylissä muutot olivat harvinaisia. (Louhimo 1952, 87–89; Mannila 1956, 102–104; Kleimola 1959, 74; Saarenheimo 2003, 360–362; Laine 2020, 191–192.)

Uuden maanjaon tekeminen vahvistetun isojaon jälkeen tuli mahdolliseksi 1848 alkaen, ja käytännössä uuden maanjaon toimeenpano helpottui lakimuutoksella 1881. Isojaon jälkeiset maanjakotoimitukset ovat asiaan perehtymättömille hankalia hahmottaa ja menevät helposti sekaisin. 1800-luvulla tehtiin samanaikaisesti isojaon täydennyksiä, jotka tarkoittivat rajankäyntiä isojaon rajoilla sekä mahdollisesti pieniä tilusvaihtoja tai yhteisiksi jääneiden alueiden jakoja. Täydennyksiin ei liittynyt tontinmuuttoja. Sen sijaan isojaon järjestely tarkoitti tilusten mitaamista ja maanjaon uusimista, ja siihen voi liittyä tontinmuuttoja. Sekavuutta lisää se, että maanjakotoimituksen nimi ei aina kuvaa toimituksen sisältöä. Vuodesta 1916 isojaon järjestelyä alettiin kutsua uusjaoksi, jota termiä käytän tässä artikkelissa kaikista uusituista maanjaoista ajankohdasta riippumatta. (Saarenheimo 1983, 53–55; Huhtamies 2008, 314.)

Jutikkala (1958, 309–312) yhdistää uusjaon osaksi suurta 1800-luvun lopun muutostyökokonaisuutta maataloudessa ja maaseudulla yleensäkin. Siihen voidaan katsoa kuuluvaksi tuotantosuunnan muutos, uudet viljelymenetelmät, uusi maataloustekniikka, metsäteollisuuden kehitys sekä kansalaisyhteiskunnan voimistuminen sanomalehtineen ja kansakouluneen. Näiden uusien henkisten virtausten seurauksena talonpojat olivat valmiita päästämään irti totutusta asumismuodostaan ja siirtämään tonttinsa pois ryhmäkylästä.

Saarenheimo (1983, 55) on laskenut uusjaon kohteena ennen vuotta 1918 olleen tilusalan osuuden isojaetusta tilusalaista lääneittäin. Lounaissuomalaisen peltoviljelyalueen lääneissä osuudet olivat Uudenmaan läänissä

33 %, Hämeen läänissä 22 % ja Turun ja Porin läänissä 17 %. Vaikka uusjakoja toimitettiin erityisesti Hämeessä 1918 jälkeenkin, luvut kertovat selvästi, että uusjako ei ollut yleisesti kaikkialla toteutettu uudistus. Ilmeiseen ristiriitaan takertumatta Saarenheimo itse ja lukuisat tutkijat hänen jälkeensä ovat edelleen kuvanneet uusjaon koko maalaisyhteiskuntaa mullistaneena uudistuksena, jonka seurauksena ryhmäkylät katosivat.

Uusjakoa korostanut selitys on vaikuttanut merkittävästi suomalaisten ymmärrykseen maaseudun muutoksesta. Esimerkiksi Hämeen rakennetun ympäristön kohdetiedot kertovat, että usea Ypäjänkylän tila olisi muutettu nykyiselle paikalleen 1886 isojaon täydennyksessä eli rajankäynnissä.² Karttoja vertaamalla on helppoa todeta kaikkien tilojen olleen nykyisillä paikoillaan jo ennen isojaon täydennystä. Kertomus uusjakojen merkityksestä haja-asutuksen synnylle on lyönyt läpi niin, että muuta vaihtoehtoa ei aina osata edes ajatella.

Maanjaot vähemmistönä muuttotilanteissa

Olen määritellyt tutkitut muutot tapahtuneiksi isojaon, uusjaon, halkomisen tai omaehtoisen päätöksen seurauksena. Jotta muutto on tullut määritellyksi isojaon, uusjaon tai halkomisen yhteydessä toteutetuksi, on siitä pitänyt sopia toimituksen yhteydessä. Yleensä näissä tapauksissa muutto on kirjattu maanjakotoimituksen pöytäkirjaan. Lisäksi pöytäkirjaan kirjaamattomia muuttoja paljastuu jakokirjoista. Kun tontti on merkitty eri tilan omistukseen, on selvää, että tontin vanhan asukkaan on sovittu muuttavan pois. Maanjakojen jälkeen tapahtui myös sellaisia muuttoja, joita maanjako ei edellyttänyt. Esimerkiksi Loimaan Seppälässä toisen tilan omistaja kertoi muuttoaikeistaan isojakoa tehtäessä, mutta isojakosopimus ja jakotulos eivät edellyttäneet muuttoa.³ Kuninkaankartasto (Harju 2012) osoittaa, että Seppälän muuttoaike toteutui pian peltojaon jälkeen, mutta sitä on pidettävä oma-aloitteisena muuttona.

Tutkimistani muutoista 19 % liittyy koko kylän maankäyttöä muuttaneeseen maanjakoon eli isojakoon (15 %) tai uusjakoon (4 %) (taulukko 1). Maanjakojen merkitys ryhmäkylien hajottajana näyttää näiden lukujen

2 Hämeenlinnan kaupunginmuseo, Tupa-tietokanta.

3 KA Turku, Turun ja Porin läänin maanmittausarkisto III, Loimaan kunta 43.

valossa vaatimattomalta. Kun vielä huomioidaan, että isojaon osuus muutoista on huomattavasti suurempi kuin uusjaon, kirjallisuudessa hel-
littyä käsitystä uusjaosta ryhmäkylien hajottajana ei missään tapauksessa
voida pitää yleisesti pätevänä.

Taulukko 1. Maatilojen tontinmuuttojen muuttotilanteet Huittisten ja Loimaan suurpitäjissä
1750–1920.

	Lukumäärä	%
Isojako	76	15
Uusjako	18	4
Halkominen	94	19
Omatoiminen	303	60
Epäselvä	11	2
Yhteensä	502	100

Lähde: Huittisten ja Loimaan maatilojen muutot -tietokanta.

Tutkimusalueen isojakojen muutot tunnetaan hyvin. Yleisimpiä ne olivat alueen suurissa kylissä, joissa yhden tai kahden tilan muutto hel-
potti toivotun jakotuloksen saavuttamista. Isojaossa muuttoja suunni-
teltiin sekä maanmittarin että jako-osakkaiden aloitteesta. Maanmit-
tarit eivät käyttäneet lain suomaa mahdollisuuttaan ajaa muuttoja
läpi maanjako-oikeudessa. Jos vapaaehtoista muuttajaa ei löytynyt,
tehtiin sellainen jakoratkaisu, joka mahdollisti kaikkien pysymisen
entisillä tonteillaan. Yleensä halukas muuttaja löytyi, kun muuton kus-
tannusten jakautumisesta kaikkien muutosta hyötyneiden, useimmiten
kaikkien kylän tilojen, kesken päästiin sopuun. (Laine 2020, 192–194.)
Loimaalla viisi tilaa käsittäneen Vännilänkylän tapahtumat kertovat
siitä, että jakotoimitukseen ei kytketty enempää muuttoja kuin oli tar-
peellista. Jaakkola ja Mattila kilvoittelivat kiivaasti muutto-oikeudesta,
ja lopulta jakoratkaisu tehtiin Jaakkolan muuton varaan. Mattila
muutti ilmeisesti hyvin pian isojaon jälkeen uudelle tontille omatoimi-
sesti.⁴

Isojaossa muuton valinneilla viljelijöillä oli kaksi selvää syytä muutto-
halukkuuteen. Osa muuttajista halusi varmistaa itselleen pellot yhtenä
lohkona tontin vieressä. Tällainen jakotulos suotiin poikkeuksetta niille,
jotka ottivat siirtääkseen kaikki rakennuksensa toiseen paikkaan. Toinen

4 Maanmittauslaitoksen arkistokeskus, Alastaro 3; Turun museokeskus, Rakennusperintö.

muuton motiivi liittyi tontin olosuhteisiin. Useat muuttamaan tarjoutuneet valittivat entisen tonttinsa olevan liian pieni ja epätarkoituksenmukainen. Tiiviisti rakennetussa kylässä tontin laajentaminen oli vaikeaa, mutta muuttamalla toiseen paikkaan ongelma korjaantui. (Laine 2020, 196–199.)

Uusjaossa toteutetut muutot olivat selvästi harvinaisempia kuin isojaossa sovitut. Isojaon tavoin uusjaossa usein siirrettiin vain yhden tai kahden tilan tontti uuteen paikkaan. Selvä poikkeus alueella oli Loimaan Etelä-Vesikosken peltojen uusjako 1860-luvun lopulla. Kylän seitsemästä tilasta yksi oli jo aikaisemmin muuttanut pois kylätontilta ja yhden tontti jäi vanhalle paikalleen jaon jälkeen. Viidelle tilalle suunniteltiin uusi tontti jaon yhteydessä, mutta tilojen yhdistymisen vuoksi kaikkia uusia tontteja ei ilmeisesti koskaan otettu käyttöön.⁵

Uusjaossa esiintyy myös muuttoihin liittyvä pakon elementti. Loimaan Piltolassa uusjaon toteuttaminen edellytti yhden tilan muuttamista. Maanmittarin jakoehdotuksessa Hakkisen, "jonka kaikki rakennukset ovat rappiutilassa", tontti siirrettäisiin pois entiseltä paikaltaan. Hakkisen isäntä vastusti ehdotusta, ja riitaisuus vietiin maanjako-oikeuden käsiteltäväksi. Maanjako-oikeus vahvisti maanmittarin jakoehdotuksen Hakkisen muuton osalta, ja valituksen jälkeen maanjako-oikeuden ratkaisu vahvistettiin Senaatin päätöksellä.⁶

Vastenmielistä muuttaminen oli myös Huittisten Vampulankylässä. Uusjaon lähtökohdat olivat hankalat, koska kylän omistukset olivat kahdessa osassa ja takamaalohko sijaitsi Huhtaankylän takana. Yhtenäisten omistusten aikaansaaminen edellytti kolmen tilan siirtämistä takamaalohkolle, jonne torpparit olivat 1800-luvun kuluessa raivanneet laajat pellot, jotka muuttavat tilat voisivat ottaa viljelykseensä. Muutettaviksi valikoituivat ne tilat, joiden tontit vielä olivat vanhoilla paikoillaan kylätontilla. Täydellinen irtautuminen vanhasta elämänpiiristä ei ollut mieleistä kenellekään, mutta kylässä vallitsi ymmärrys siitä, että uusjaosta ei saataisi toivottua hyötyä ilman muuttoja takamaille. Vain Yli-Mellon isäntä oli täydellisessä vastahangassa. Hän olisi hyväksynyt tonttinsa muuton

5 KA, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Loimaa A54:6/15–21. Saatavissa: <https://astia.narc.fi/uusiastia/digitarkastelu.html?id=2521641704> (Viitattu 14.10.2024.)

6 KA, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Loimaan maalaiskunta A55:32/8–26. Saatavissa: <https://astia.narc.fi/uusiastia/digitarkastelu.html?id=2524243055> (Viitattu 14.10.2024.)

rintamailla, mutta takamaille muutto oli mahdoton ajatus, koska "ei sinne ole kunnollista tietäkään".⁷

Tilan halkominen oli toimituksena isojaon tai uusjaon kaltainen mutta tapahtui koko kylän sijaan yhden tilan mailla. Halkomista rajoitettiin lainsäädännöllä lähes koko tutkimusajan, mutta tutkimusalueen tilat olivat pääsääntöisesti niin suuria, että rajoitukset eivät missään vaiheessa olisi estäneet niiden halkomista. Lounais-Suomessa tilat pyrittiin siirtämään jakamattomina sukupolvelta toiselle. Halkomisia tapahtui pääasiassa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa, ja niistä huomattava osa liittyi omistusoikeus- tai perintöriitoihin. Halkomiset olivat yleisimmillään silloin, kun maalaisyhteisöt olivat muutoksessa väestönkasvun paineessa ja tilojen lasten oli entistä vaikeampi löytää paikkansa ja sosiaalisesti tyydyttävä asema yhteisössä. (Laine 2022; 2024.)

Halkominen tarkoitti tilan ja sen kaikkien resurssien jakamista yleensä kahteen yhtä suureen osaan. Kaikista muutoista 19 % liittyi halkomistilanteisiin. Halkomistilanteet paljastavat, minkälainen käännekohta isojako oli tonttien sijoittumiselle (taulukko 2). Ennen isojakoa Huittisissa ja Loimaalla pääsääntö oli, että vanha tontti jaettiin kahtia. Uuden tontin perustamista ryhmäkylän laidalle suosittiin, jos kylän maankäyttö soi siihen mahdollisuuden. Aivan poikkeuksellista muuttaminen ei ollut ennen isojakoakaan. Esimerkiksi Loimaalla Haaran Lassila jaettiin kahtia 1760-luvulla, ja Yli-Lassila muutti karjankujan päähän. Yli-Lassilan tontin asema suhteessa peltoihin oli sama kuin ryhmäkylässä sijainneen Ala-Lassilan. Tontin sijoittumisen periaate ei muuttunut muutosta huolimatta mitenkään.⁸ Isojako muutti käyttäytymismallin halkomistilanteissa. Isojaon aikana tai sen jälkeen toteutetuissa halkomisissa selväksi pääsäännöksi muodostui uuden tontin luominen toista tilaa varten selvästi etäälle ryhmäkylästä. Toisinaan uusi tontti löytyi edelleen ryhmäkylän liepeiltä tai isojaossa sovitun muuton jälkeen vapautuneelta tontilta.

7 KA, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Vampula A113:4/14–39. Saatavissa: <https://astia.narc.fi/uusiastia/digitarkastelu.html?id=2528705385> (Viitattu 14.10.2024.)

8 Ks. kartta: Maanmittauslaitoksen arkistokeskus, Loimaan kunta 4:0.

Taulukko 2. Tonttijärjestelyt halkomistilanteissa Huittisten ja Loimaan suurpitäjissä 1700–1900.

		Huittinen	Loimaa	Yhteensä	%
Ennen isojakoa	Molemmat ryhmäkylässä	26	58	84	86
	Toinen pois ryhmäkylästä	6	4	10	10
	Epäselvä	2	2	4	4
	Yhteensä	34	64	98	100
Isojaon aikana/ jälkeen	Molemmat ryhmäkylässä	12	7	19	16
	Toinen pois ryhmäkylästä	47	36	83	70
	Epäselvä	10	6	16	14
	Yhteensä	69	49	118	100

Lähteet: Huittisten ja Loimaan henkikirjat; Huittisten ja Loimaan maatilojen tontit -paikkatietokanta.

Omatoimisesti muina aikoina ja muissa olosuhteissa toteutettujen muuttojen osuus oli 60 % muutoista. Omaehtoisten muuttojen suuri osuus tarkoittaa suurta epävarmuutta muuttojen ajoituksessa. Tällaiset muutot tulevat esiin vahingossa, jos silloinkaan. Huittisissa monikyläisessä Villilän jakokunnassa tieoikeuksia selviteltiin isojaon jäljiltä vielä 1838. Tietoituksesta selviää, että usea tila oli isojaosta kuluneen parin vuosikymmenen aikana siirtänyt tonttinsa toisaalle. Pöytäkirjassa mainitaan tie, joka lähtee Saappalan uusien tonttien luota, tie, joka kulkee Linnun uuden tontin vierestä, sekä tie, joka vie Kuljun nyt perustetulle tontille.⁹

Villilän jakokunnan tietoitituksen lisäksi on muitakin viitteitä siitä, että isojako jätti ajatuksen muuttamisen mahdollisuudesta isäntien mieliin hautumaan. Vuonna 1800, vain seitsemän vuotta isojaon päättymisen jälkeen, Loimaan Hintsalassa tehtiin tilusvaihto, jonka seurauksena Rautala muutti tonttinsa pois kylästä.¹⁰ Maanmittarin tekemiä tilusvaihtoja tonteilla tehtiin 1800-luvun kuluessa muutamissa muissakin kylissä. Muuttoihiin liittyviä tilusvaihtoja tehtiin myös epävirallisesti isäntien välisillä sopimuksilla, kuten Huittisten Meskalassa Urpon ja Ala-Viikarin välillä 1872.¹¹

9 KA Turku, Turun ja Porin läänin maanmittausarkisto III, Kauvatsa 2:3.

10 KA Turku, Turun ja Porin läänin maanmittausarkisto III, Alastaro 4:2.

11 KA, Ylä-Satakunnan alisen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat, Ca:2, Huittisten syyskäräjät 31.10.1872, f. 201v–202. Saatavissa: <https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=6673336936&aineId=3665536687> (Viitattu 14.10.2024.)

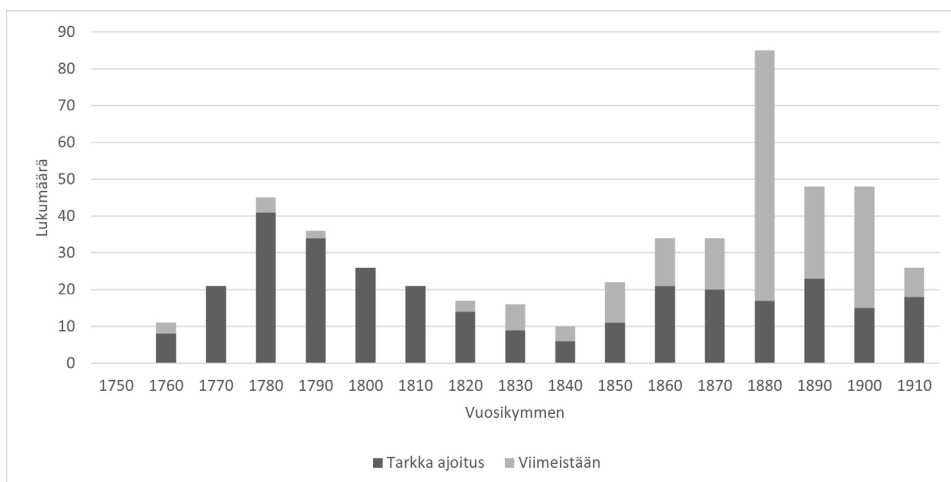
Suurinta osaa muutoista ei lähteistä löydy ennen kuin maanmittari on saapunut paikalle ja piirtänyt tontin karttaan. Kun maanomistaja omalla maallaan muutti rakennuksensa toiseen paikkaan, sitä ei tarvinnut kirjata mihinkään. Virkatalojen arkistojen katselmuspöytäkirjat paljastavat tarkkoja tietoja tontin muutoista. Armeijan lakkauttamisen jälkeen kruunu vuokrasi sotilasvirkatalot viljelijöille, eikä niiden viljely eronnut kruunun omaisuuden säilymistä turvaavia katselmuksia lukuun ottamatta seudun muiden tilojen viljelystä (Vihola 1990). Esimerkiksi Loimaalla Reitolan Ryötin katselmuksessa 1845 tilan vuokraaja pyysi lupaa siirtää tontin korkeammalle ja kuivemmalle paikalle maantien varteen. Katselmuksessa uusi tontti katsottiin edullisemman sijaintinsa vuoksi kaikin puolin vanhaa tarkoituksenmukaisemmaksi.¹² Virkatalojen muutotoiveissa yhteistä on aina 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun asti uuden tontin mainitseminen sopivampana paikkana. Tarkempina syinä sopivuudelle mainitaan muun muassa parempi rakennuspaikka, hyvät liikenneyhteydet, hyvä pääsy laiturille ja paloturvallinen etäisyys naapureista.

Muuttojen ajoittaminen

"Nykyään siirretään Länsi-Suomessa talot (tilat) yhä enemmän toistensa läheisyydestä ja rakennetaan mies- ja karjapihat, kuten rakennuksetkin erilleen mukavuuden ja paloturvallisuuden vuoksi, eikä mitään syytä rakentaa vanhan rakennustavan mukaan enää ole." Näin kirjoitti Antero Varelius (suom. 1985) vuonna 1847 tekemänsä kansatieteellisen tutkimusmatkan raportissa. Kuvaus antaa ymmärtää, että rakentamisen tapa ryhmäkyläalueella oli selvästi muuttunut jo 1800-luvun alkupuolella.

Lähteiden hajanaisuus ja puutteet tekevät muuttojen ajoittamisesta erittäin hankalaa. Isojakoon, uusjakoon ja halkomisiin liittyvät muutot pystytään ajoittamaan täsmällisesti, mutta omaehtoisten muuttojen ajoittaminen on vaikeaa. Siksi on tärkeää erottaa ne muutot, joiden ajankohta tiedetään varmasti, niistä, joille tiedetään myöhemmin mahdollinen ajankohta.

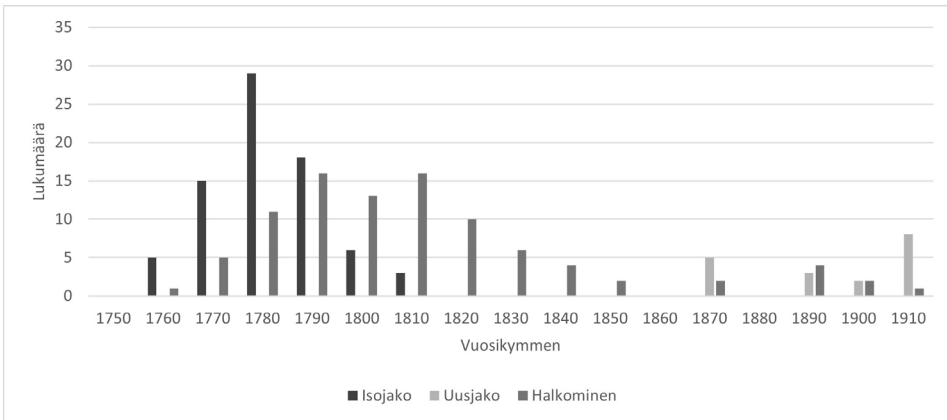
¹² KA Turku, Ryödi Reitola virkatalon (Alastaro) arkisto, katselmuspöytäkirjat 11.8.1845, 30.7.1850, 7.7.1854.

Kuva 1. Maatilojen muuttojen ajoittuminen vuosikymmenittäin Huittisten ja Loimaan suurpitäjissä 1750–1920. Lähde: Huittisten ja Loimaan maatilojen muutot -tietokanta.

Kuva 1 esittää muuttojen ajoittumista vuosikymmenittäin, mutta tosiasiassa se kuvaa enemmän käytössä olevia lähteitä kuin itse muuttoilmiötä. Muuttoa ajoittuu varmuudella kaikille vuosikymmenille 1760-luvulta 1910-luvulle. Varmasti ajoitettujen muuttojen määrä oli suurimmillaan 1700-luvun kahdella viimeisellä vuosikymmenellä. Tämä selittyy isojaon yhteydessä tehdyillä muutoilla sekä samanaikaisella hallkomisaktiivisuudella (kuva 2). 1800-luvun puolivälistä alkaen maanjakoihin liittyvien muuttojen osuus jäi vähäiseksi. Huomionarvoista kuitenkin on se, että varmuudella ajoitettujen muuttojen määrissä ei ole erottuvia huippuja isojaon jälkeen. 1800-luvun alkupuolelle ajoittuva notkahdus puolestaan voi olla todellinen, tai se voi johtua siitä, että tuolta ajalta on poikkeuksellisen vähän lähdeaineistoa, josta muutot ilmenisivät.

Tulkinnallinen ongelma syntyy 1800-luvun jälkipuoliskon suuresta määrästä muuttoja, joiden todellista muuttoajankohtaa ei tiedetä. Piikki 1880-luvulle syntyy kartoitustilanteesta. Tiluskarttojen piirtäminen aktivoitui 1800-luvun lopulta alkaen uusjakojen ja erityisesti tiluslohkomisten myötä. 1880-luvulta alkaen on käytössä myös Senaatin kartaston karttalehtiä. Näin kartoitetuksi tuli paljon kyliä ja tiloja, joista edelliset paikalla tehtyyn kartoitukseen perustuneet kartat ovat 1700-luvulta. Pahimmassa tapauksessa karttojen väli on yli sata vuotta. Esimerkiksi Loimaan osalta Senaatin kartaston lehdet perustuvat 1882–1884 vuosien mittauksiin. Tutkimusaineistoon kuuluu Loimaalta 58 muuttoja, joiden voidaan todeta tapahtuneen ennen Senaatin kartan laatimista. Kuvassa

Kuva 2. Maanjakoihin liittyvien maatilojen muuttojen ajoittuminen vuosikymmenittäin Huittisten ja Loimaan suurpitäjissä 1750–1920. Lähde: Huittisten ja Loimaan maatilojen muutot -tietokanta.

ne kaikki on merkitty 1880-luvulle, koska on mahdollista, että muutto on tapahtunut vuosikymmenen alussa. Tosiasiassa ne kuitenkin jakautuvat edeltävien 80 vuoden ajalle painotuksilla, joita voi vain arvailla. Vastaa- vasti Senaatin kartaston lehdet Huittisista 1900-luvun alusta aiheuttavat saman ilmiön toiseksi viimeisen vuosikymmenen palkkiin.

Uusjaon merkitystä korostavan selityksen mukaan muutot alkoivat suu- ressa mittakaavassa 1880-luvulta alkaen. Tutkimieni muuttojen vertaa- minen tähän rajapyykkiin osoittaa, että 59 % muutoista tapahtui varmuu- della ennen 1880-lukua. Toisaalta 19 % muutoista tapahtui varmuudella 1880-luvulla tai myöhemmin, sillä osa viimeisten vuosikymmenten "viimeistään"-ajoituksista voidaan kiistattomasti ajoittaa tälle jaksolle.

Ajoitusten ongelmallisuudesta huolimatta on selvää, että suurta rysäystä, jolla ryhmäkylät olisivat hajonneet 1800-luvun lopulla, ei tutkimus- alueella tapahtunut. Paljon uskottavammalta tuntuu Antero Vareliuksen sitaatista välittyvä kuva rakennustavan muutoksesta, joka eteni siinä tah- dissa kuin maatilojen tilanne vaati esimerkiksi rakennusten uusimista. Tähän viittaa se, että moni muutto toteutui tulipalon jälkeen. Kun raken- nukset oli rakennettava uudelleen, ne rakennettiin tilan tarpeita vastaa- vaan paikkaan. Esimerkiksi Loimaan Hattulassa molempien virkatalojen muutot 1790- ja 1850-luvuilla olivat tulipalojen seurausta.¹³ Huittisten

13 KA Turku, Tuomola Hattula virkatalon (Loimaa) arkisto, F:2 Virkatalon asiakirjat 1724–1939, katsel- mus 27.5.1803; KA Turku, Seppälä Hattula virkatalon (Loimaa) arkisto, F:2 Virkatalon asiakirjat 1749–1936, katselmus 18.7.1851.

Huhtaankylässä ryhmäkylässä oli edelleen kolmen tilan rakennukset 1861, jolloin tulipalo tuhosi ne. Kaikki tilat rakennettiin palon jälkeen erilleen toisistaan korkeammalle sijainnille tien varteen. (Sanomia Turusta 14.6.1861; Tapanila 1976, 117.)

Muutos paikalleen jääneiden silmin

Vanhoilla kylätonteilla sijaitsee edelleen vanhoja kantatiloja, mutta maatilojen muodostamista ryhmistä ei yleensä ole mitään jäljellä. Niihin tiloihin, jotka olivat vanhalla paikallaan 1900-luvun alussa, vaikutti naapureiden muuttojen lisäksi maanomistuksen keskittyminen. Lounais-Suomessa maatilojen määrän vaihtelut olivat useiden vuosisatojen ajan maltillisia. 1800-luvun alkuun asti tilojen määrä kasvoi hitaasti pääasiassa halkomisten mutta myös uudistilojen perustamisen seurauksena. 1800-luvun kuluessa kasvu pysähtyi ja tilojen määrä kääntyi laskuun. Kyse oli maanomistuksen keskittymisestä, kun tiloja yhdistettiin toisiinsa. (Jutikkala 1958, 340–343; Laine 2022, 136.) Kun naapuritilat päättyivät samalle omistajalle, toisen tilan tontista tuli tarpeeton. Näin kylistä hävisi sekä ryhmäkylään jääneitä että kylästä ulos muuttaneita tiloja.

Analysoin vanhojen kylätonttien tilanteen 1915, joka on paikkatietokannan viimeinen ajoitusvuosi. Olen huomionut samassa kylässä olleet erilliset asutusryhmittymät omina ryhminään. 1700-luvun puolivälissä alueella oli 145 vähintään kahden tilan ryhmää. Vuoteen 1915 mennessä näistä paikoista 31 % oli hylätty täysin¹⁴ ja 37 % oli jäänyt yhden tilan asuttamaksi. Siten enää vajaalla kolmanneksella kylätonteista oli vähintään kaksi maatilaa. Vastaavat luvut aiemmilta ajankohdilta kertoisivat muutoksen ajoitumisesta enemmän, mutta ne ovat valitettavan epätarkkoja, koska monesta Huittisten kylästä ei vielä 1885 ole isojaon jälkeistä kartoitusta. Varmuudella voidaan todeta, että vähintään 17 % entisistä kylätonteista oli hylätty täysin jo 1885. Tässä joukossa oli useita sellaisia kyliä, joissa isojaon aikaan oli vähintään viisi tilaa: Huittisissa Kirkonkylä sekä Loimaalla Kuninkainen, Köyliö, Tammiainen ja Vännilä. Näissä kylissä viljelijät hakeutuivat uusille asuinpaikoilla aktiivisesti jo varhaisessa vaiheessa.

Kylän muuttojen edetessä yksittäisen muuton merkitys kylälle pieneni. Tutkimusjakson viimeisillä vuosikymmenillä enää harvat muutot vaikuttivat usean tilan asuinolosuhteisiin. Osa muutoista oli jo aiemmin muut-

14 Kylätontilla voi olla muuta asutusta. Tässä analysoidaan vain maatilojen sijoittumista.

taneiden tilojen toisia muuttoja tai yksin kylätontille jääneiden tilojen muuttoja, jotka eivät vaikuttaneet muihin tiloihin enää lainkaan.

Jäljelle jääneet ryhmät olivat sellaisia, joissa muuttoihin ei ollut tarvetta, ja osa niistä on edelleen olemassa. Täydellisimmin on säilynyt Ahvenus Kauvatsalla. Se oli 1700-luvun oloissa poikkeuksellisen väljästi rakennettu ja sijaitsi moreenimäellä. Neljä Ahvenuksen tiloista paloi 1800-luvulla (Finlands Allmänna Tidning 28.6.1859), mutta ne rakennettiin uudelleen entisille paikoilleen. Koska kylä on säilynyt nykyaikaan asti, paikka on selvästi vastannut viljelijöiden tarpeita. Lähekkäin asuminen sinänsä ei vaikuta olleen viljelijöille ongelma, sillä tiloja myös muutettiin melko lähelle toisiaan, jos paikka oli muuten sopiva.

Muutot tutkijoille näkymättömissä

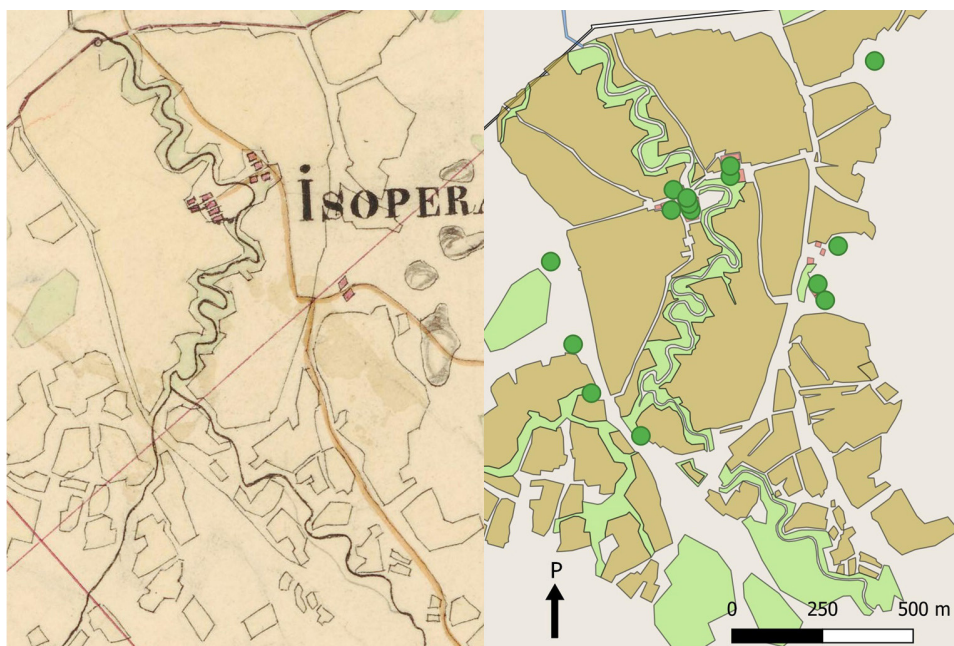
Maaseudun muuttuminen on ollut historian­tutkimukselle vaikea kohde. On helposti nähtävissä tekijöitä, jotka ovat johtaneet aikaisempia tutkijapolvia harhaan. Pohdin seuraavaksi niitä syitä, jotka ovat synnyttäneet kuvan siitä, että ryhmäkylät hajosivat tai hajotettiin 1800-luvun lopulla.

Kuten edellä olen osoittanut, maatilojen muutot – niin konkreettisia tapahtumia kuin ne ovatkin – ovat lähteiden kannalta erittäin vaikeasti tavoitettavia ja systemaattisten aineistojen kerääminen on työlästä. En olisi ryhtynyt keräämään tämän tutkimuksen vaatimaa aineistoa, jos valtaosa siitä ei olisi digitaalisessa muodossa. Vastaavien tietojen kerääminen paperisista lähteistä olisi vienyt useita vuosia, ellei vuosikymmeniä. Kun laajojen aineistojen kokoaminen ei ole ollut aikaisemmin mahdollista, kokonaiskuvaa on määrittänyt se, mihin tutkijoiden katse on kiinnittynyt.

1900-luvun alkupuolella talonpoikaisyhteiskunta ja kylät olivat voimakkaan, nationalistissävytteisen, historian­utkijoita ja kansatieteilijöitä yhdistäneen tutkimussuuntauksen kiinnostuksen kohteena (Östman 2014). Ryhmäkylät edustivat vanhaa yhteisöllistä talonpoikaisyhteiskuntaa, josta kerättiin muistitietoa ja luotiin piirroksia. Esimerkiksi Lou­nais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys teetti mittauksia ja piirroksia 1800-luvun lopulle asti säilyneistä ryhmäkylästä (Aaltonen 1957; 1965). Tällainen lähestymistapa väistämättä johti tiedon kertymiseen nimenomaisesti uusjaossa hajotetuista kylästä. Alussa siteeraamani Esko Aaltonen 1930-luvulla kirjoittama toteamus "ei vallan harvinaisista" muutoista ennen uusjakoa ei ole kantanut seuraaville tutkijasukupolville,

koska talteen kerätty tieto ja siitä kirjoitetut tekstit koskivat pitkään säilyneitä ja uusjaolla hajotettuja kyliä. Epätasapainoa lisää se, että maanjakojen asiakirjat ovat olleet ainoa helposti saavutettava ja yksiselitteisesti muutoista kertova lähdesarja.

Konkreettinen syy 1800-luvun lopun korostumiseen ryhmäkylien hajoamisen ajoituksessa on nähdäkseni löydettävissä myös karttojen historiasta. 1800-luvun puolivälissä valmistui kaksi laajaa kartastoa: pitäjänkartasto ja Kalmbergin kartasto. Kumpikaan niistä ei kuvaa valmistumisaikansa tilannetta. Pitäjänkartasto laadittiin 1840-luvulta alkaen isojaon ja muiden aikaisempien tiluskartoitusten mittauksiin perustuen. Lähdeaineistojen ikä vaihteli aivan tuoreista yli sata vuotta vanhoihin. 1850-luvulla valmistuneen Kalmbergin kartaston pohjana olivat pitäjänkartoista pienennetyt ja yhdistetyt kihlakunnan kartat, eli tiedot ovat moneen kertaan kopioituja. (Niemelä 1998, 27–29; Strang 2020, 178.) Lounais-Suomessa pitäjänkartaston perustana näyttävät olleen isojaon

Kuva 3. Vasemmalla Loimaan Isoperä 1846 valmistuneella pitäjänkartalla (KA, Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto). Oikealla sama alue, jossa isojaon aikaiset pellot ja niityt (Maisemahistoria, aineisto ladattu Dataportaali-palvelusta 11.12.2018 lisenssillä Creative Commons Attribution 4.0) sekä maatalojen tonttien sijainnit 1825 pyöreillä merkeillä. Vanhojen tonttialueiden ulkopuolella sijaitsivat 1825 jo kuuden maatalon tontit, joista pitäjänkartta ei tunne ainuttakaan.

mittaukset, jotka tehtiin pääsääntöisesti 1700-luvun puolella. Koska kartastojen pohjana olevat isojaon kartat tehtiin ennen maanjakotoimitusta, kartastoissa eivät näy edes isojaossa sovitut muutot. Päinvastoin kartastoissa kylät näyttävät täysin muuttumattomilta (kuva 3). Sen sijaan 1700-luvun lopulla piirrettyssä Kuninkaan kartastossa näkyy monia sellaisia tontinmuuttoa, joita 1800-luvun puolivälin kartastoissa ei näy. Jos kartastojen syntyhistoria ei ole tuttu, niistä tehdyt päätelmät ovat täysin väärä.

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olen käsitellyt sen spatiaalisen murroksen etenemistä, joka maaseudulla tapahtui maatilojen muuttaessa ryhmäkylästä erilleen toisistaan. Täsmällistä kuvaa muutosprosessista ei ole edelleenkään mahdollista piirtää. Tästä huolimatta olen laajaan lähdepohjaan perustuvalla aineistollani osoittanut, että aiempi uusjakojen merkitystä korostanut kuva ei vastaa todellista kehitystä. Kyläasutuksen hajaantuminen eteni varhaisemmassa vaiheessa ja voimakkaammin viljelijöiden ehdoilla kuin aikaisemmin on ajateltu. Osa lounaissuomalaisista ryhmäkylästä hajotettiin uusjaolla, ja niissä kylissä maanjaon merkitys kyläkuvalle oli suuri, mutta tutkimukseni asettaa uusjaolla hajotetut kylät oikeaan kontekstiin. Ne eivät olleet pääsääntö vaan poikkeus. Tämä on selvää jo pelkästään siitä syystä, että ryhmäkyläalueen lääneissä suurimmassa osassa kylästä ei koskaan tehty uusjakoa. Tutkimallani alueella uusjakojen merkitys ulosmuuttojen kokonaisuudessa oli marginaalinen.

Viljelijöiden käyttäytyminen isojaon jälkeen osoittaa, että isojako ja erityisesti peltojen jako oli se portti, joka mahdollisti maatilän hahmottamisen spatiaalisesti uudella tavalla. Uusien mahdollisuuksien tunnistamisesta kertovat muutot isojaossa ja pian sen jälkeen. Kaikkein selvin ilmaus sarkajaon tontteja kahlehtivasta vaikutuksesta on käyttäytymisen muutos halkomistilanteissa. Halkomisen yhteydessä tapahtuneet muutot eivät odottaneet edes isojaon loppuun saattamista vaan yleistyivät heti peltojen jaon jälkeen. Aikaisemmassa tutkimuksessa korostettu talonpoikien vastahankaisuus muuttoa kohtaan ei ole millään tavalla kohtuullinen väite. Lähes 80 % muutoista tapahtui täysin viljelijöiden omasta aloitteesta, koska myös halkomisten yhteydessä toteutuneet muutot voidaan laskea tähän ryhmään. Lisäksi koko kylää koskeneiden maanjakojen muutot tapahtuivat pääsääntöisesti viljelijöiden omilla ehdoilla.

Muuttojen tarkka ajoittaminen osoittautui vaikeaksi tehtäväksi. Varmuudella voidaan sanoa, että muuttoja tapahtui koko tutkimallani ajalla ja suurin osa muutoista tapahtui ennen 1880-lukua. Tämä ei ole lopullinen totuus, sillä muuttotietokantani ei tule koskaan valmiiksi. Niin kauan kuin jatkan tutkimustyötä, voi aina tulla vastaa käräjätapaus, sopimus tai mikä tahansa muu lähde, joka kertoo muutosta tai tontin sijainnista, ja tietokanta tarkentuu.

Käsitellyt esimerkkitapaukset antoivat vihjeitä syistä muuttokehityksen taustalla. Isojaon yhteydessä keskeisenä muuton syynä esiintyneen tontin ahtauden merkitys tuskin väheni maatilojen rakennuskannan kasvaessa 1800-luvun kuluessa. Lisäksi rakennuspaikkaan ja maatilan toimintaan liittyvät tekijät oli mahdollista ottaa laajasti huomioon isojaon jälkeen, toisin kuin sarkajaon kahlitessa tontit peltoaitausten väliin. Tarkempi muuttojen syiden ja uusien tontinpaikkojen analysointi jää jatkotutkimuksen varaan.

Tämä tutkimus korostaa entisestään isojaon merkitystä maaseudulla eläneiden ihmisten maailmankuvaa muuttaneena tekijänä. Tontin sijainnista puhuttaessa se tarkoitti, että tontin sijainti ei ollut tiettyyn paikkaan sidottu, vaan sitä voi tarpeiden mukaan muuttaa, kun sopiva ajankohta muutokselle koitti omassa taloudessa. Koska maatilojen taloudelliset, sosiaaliset ja spatiaaliset olosuhteet vaihtelivat tilalta toiselle, yhtä kaikille sopivaa muuttoajankohtaa ei ollut olemassa.

Toisinaan ryhmäkylä on romantisoitu ja niiden hajoamista on surtu yhteisöllisyyden katoamisena, mutta tilanne voidaan nähdä yhteisön näkökulmasta myös toisin. Useissa kylissä isojako muutti pakollisen yhteistyön vapaaehtoiseksi. Kahlehtivan yhteisön väistyessä paikalliset suhteet voitiin luoda uudella tavalla mahdollisuuksien yhteisöllisyydeksi. Kullakin maatilalla oli mahdollisuus valita, missä asioissa ja kenen kanssa yhteistyötä tehtiin, eivätkä valinnat liittyneet aina siihen, jäikö tila ryhmäkylään vai muuttiko pois. (Laine 2020.) Tontinmuutot olivat luonnollista jatkoa isojaon aloittamalle kyläyhteisön muutokselle. Samalla kylä vähitellen menetti alkuperäisen maanomistukseen kiinnittyvän merkityksensä. Maakirjakylät eli rekisterikylät siirtyivät lopullisesti historiaan, kun vuodesta 2014 alkaen kylä jätettiin pois kiinteistörekisterin tiedoista.

Vaikka maakirjakylä säilyi pitkään hallinnon apuvälineenä, yhteiskunnan ja talouden muutokset alkoivat vahvistaa toisenlaisia maaseudun yhteisöjä. 1700-luvun lopulta alkaen kylien takamaita asutettiin torppia

perustamalla, ja näille torppareille lähin paikallisyhteisö saattoi olla jokin muu kuin henkikirjan osoittama kotikylä. 1800-luvun jälkipuolella kaupankäynti maaseudulla sallittiin, perustettiin kansakouluja ja meijereitä, yhdistykset alkoivat koota ihmisiä toimintansa piiriin. Erilaiset asioinnin ja sosiaalisen kanssakäymisen muodot yhdistivät maaseudun ihmisiä uudella tavalla maakirjakylien rajoista riippumatta. Yhä useammin kylä ymmärrettiin maakirjakylää avoimemmin alueellisena asutuskokonaisuutena. Tämän kylän merkitysten murroksen soisi tulevan entistä paremmin huomioiduksi tulevassa kylähistorian tutkimuksessa.

Kiitokset

Tutkimuksen perustana oleva paikkatietokanta on luotu Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahaston rahoituksella.

Lähteet

- Finlands Allmänna Tidning 28.6.1859. Saatavissa: <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/404080?page=1> (Viitattu 14.10.2024.)
- Hämeenlinnan kaupunginmuseo, Tupa-tietokanta. Saatavissa: <https://tupa.hmlmuseo.fi/public.do> (Viitattu 14.10.2024.)
- Kansallisarkisto (KA). Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto.
- Kansallisarkisto (KA). Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Loimaa, Loimaan maalaiskunta & Vampula.
- Kansallisarkisto (KA). Ylä-Satakunnan alisen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat.
- Kansallisarkisto (KA), Turku. Ryödi Reitola virkatalon (Alastaro) arkisto.
- Kansallisarkisto (KA), Turku. Seppälä Hattula virkatalon (Loimaa) arkisto.
- Kansallisarkisto (KA), Turku. Tuomola Hattula virkatalon (Loimaa) arkisto.
- Kansallisarkisto (KA), Turku. Turun ja Porin läänin maanmittausarkisto III, Alastaro, Loimaan kunta & Kauvatsa.
- Maanmittauslaitoksen arkistokeskus, Jyväskylä. Alastaro & Loimaan kunta.
- Ruotsin valtakunnan laki 1734. Saatavissa: <https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/index.html> (Viitattu 14.10.2024.)
- Sanomia Turusta 14.6.1861. Saatavissa: <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/484082?page=1> (Viitattu 14.10.2024.)
- Turun museokeskus, Maisemahistoria. Saatavissa: <https://karttapalvelu.lounaistieto.fi/> (Viitattu 14.10.2024.)
- Turun museokeskus, Rakennusperintö. Saatavissa: <https://karttapalvelu.lounaistieto.fi/> (Viitattu 14.10.2024.)

Kirjallisuus

- Aaltonen, E. 1936. Kyläyhteiskunta isojaosta alkaen. Teoksessa Suolahti G., Voionmaa, V., Aaltonen, E., Renvall, P., Kuusanmäki, L., Waris, H. & Jutikkala, E. (toim.). Suomen kulttuurihistoria VI: Industrialismin ja kansallisen nousun aika. WSOY, Helsinki. 74–95.
- Aaltonen, E. 1957. Pohjapiirroksia Lounais-Hämeen vanhoista ryhmäkylästä. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys Vuosikirja XXVI. 123–128.
- Aaltonen, E. 1965. Selityksiä Levän vanhan kylän rakennuskaavaan. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys Vuosikirja XXXIV. 49–53.
- Alifrosti, K. 1990. Sauvon historia I. Sauvon kunta, Sauvo.
- Chayanov, A. V. 1966 (1925). The theory of peasant economy. Eds. Thorner, D., Kerblay, B. & Smith, R. E. F. The American Economic Association, Homewood, Illinois.
- Gadd, C.-J. 2000. Det svenska jordbrukets historia: Den agrara revolutionen 1700–1870. Natur och Kultur/LTs förlag, Stockholm.
- Harju, E.-S. 2012. Kuninkaan kartasto Etelä-Suomesta 1776–1805. SKS, Helsinki.
- Huhtamies, M. 2008. Maan mitta: Maanmittauksen historia Suomessa 1633–2008. Maanmittauslaitos, Helsinki.
- Jones, P. M. 2016. Agricultural enlightenment: Knowledge, technology, and nature, 1750–1840. Oxford University Press, Oxford.
- Jutikkala, E. 1958. Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos. SKS, Helsinki.
- Jutikkala, E. 1977 (1952). Sarkajaon synty. Teoksessa Rantanen, T. (toim.). Historiantutkijan sana: Maisterista akateemikoksi. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. 104–123.
- Kleimola, E. 1959. Isoajat Tyrvään pitäjässä. Julkaisematon pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Korhonen, T. 2003a. Perinne hallitsee maataloustekniikkaa. Teoksessa Rasila, V., Jutikkala, E. & Mäkelä-Alitalo, A. (toim.). Suomen maatalouden historia 1: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. SKS, Helsinki. 405–432.
- Korhonen, T. 2003b. Koneiden aika alkamassa. Teoksessa Rasila, V., Jutikkala, E. & Mäkelä-Alitalo, A. (toim.). Suomen maatalouden historia 1: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. SKS, Helsinki. 461–479.
- Korhonen, T. 2013. Aita: Perinteiset aidat ja portit. Maahenki, Helsinki.
- Laine, K. 2020. Maatalous, isojako ja talonpoikainen päätöksenteko Lounais-Suomessa 1750–1850. Suomen maatalousmuseo Sarka, Loimaa. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-69213-2-7>
- Laine, K. 2022. Halkomatta paras: Perinnönjako ja maatilankalkitus Lounais-Suomessa 1700–1900. *Genos* 93:2, 132–145.
- Laine, K. 2024. Väistyvien perillisten elämäntapa ja lounaissuomalaisen maatalon perinnönjakostrategia 1700–1900. *Ennen ja nyt* 24:2, 3–20. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.143264>
- Levi, G. 1992. Aineeton perintö: Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Suom. Kinnunen, K. & Suolahti, E. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Louhimo, E. 1952. Isojako Muurlan pitäjässä. Julkaisematon pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

- Mannila, O. 1956. Isojaon vaikutus kyläyhteisön hajoamiseen Orimattilan pitäjässä. *Kotiseutu* 1956. 100–106.
- Myrdal, J. 1996. Hägnaderna, arbetstiderna och bygdelaget. Teoksessa Perlinge, A. (red.). *Landbon, ladan och lagen och hägnaderna, arbetstiden och bygdelaget samt ytterligare 20 agrarhistoriska artiklar*. Kungl. skogs- och lantbruksakademien, Stockholm. 135–145.
- Møller, P. G. & Stenak, M. 2015. Scandinavia, 1750–2000. Teoksessa Thoen, E. & Soens, T. (eds.). *Struggling with the environment: Land use and productivity*. Brepols, Turnhout. 415–451.
- Mäntylä, R. A. 1965. Raison historia II. Raison historiatoimikunta, Raisio.
- Niemelä, O. 1998. Suomen karttojen tarina 1633–1997: Näin Suomi kartoitettiin katseltavaksi. Karttakeskus, Helsinki.
- Oja, A. 1949. Tilusten omistus. Teoksessa Aaltonen, E. (toim.). *Someron historia I*. Someron seurakunta, Somero.
- Orrman, E. 2003. Talonpoikainen maalaisyhteiskunta. Teoksessa Rasila, V., Jutikkala, E. & Mäkelä-Alitalo, A. (toim.). *Suomen maatalouden historia 1: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS, Helsinki. 115–129.
- Renes, H. 2010. Grainlands: The landscape of open fields in a European perspective. *Landscape History* 31:2, 37–70. <https://doi.org/10.1080/01433768.2010.10594621>
- Roeck Hansen, B. 1998. Early agrarian landscape in Finland. *Geografiska Annaler* 80:4, 187–201. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.1998.00039.x>
- Saarenheimo, J. 1974. Vanhan Pirkkalan historia. Vanhan Pirkkalan historiatoimikunta, Nokia.
- Saarenheimo, J. 1983. Isojaot ja isojaonjärjestelyt. Teoksessa Maanmittaus Suomessa 1633–1983. Maanmittaushallitus, Helsinki. 20–62.
- Saarenheimo, J. 2003. Isojako. Teoksessa Rasila, V., Jutikkala, E. & Mäkelä-Alitalo, A. (toim.). *Suomen maatalouden historia 1: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS, Helsinki. 349–364.
- Scott, J. C. 1985. *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. Yale University Press, New Haven.
- Soininen, A. M. 1974. Vanha maataloutemme: Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Suomen maataloustieteellinen seura, Helsinki.
- Strang, J. 2020. Suomen kartan historia 1532–2005. Antiikki-Kirja, Helsinki.
- Talve, I. 1980. Suomen kansankulttuuri teollistumiskaudella. Teoksessa Tommila, P., Reitala, A. & Kallio, V. (toim.). *Suomen kulttuurihistoria II*. WSOY, Helsinki. 447–471.
- Tapanila, V. 1976. Loimijoen rantamilta: Muistelmia ja kansanperinnettä Vampulasta. Lions Club Vampula, Vampula.
- Varelius, A. 1985 (ruots. 1847). Suomen kansaa: Kansatieteellisiä havaintoja suuriruhtinaskunnan alueelta. Suom. Sorvali, I. & Sorvali, T. SKS, Helsinki.
- Vihola, T. 1990. Maatalouden tuotantosuhteet Suomessa 1860-luvulla. Teoksessa Ahonen K., Jokipii, M., Lehtinen, E., Nummela, I. & Vihola, T. (toim.). *Sitä kuusta kuuleminen: Jorma Ahvenaiselle omistettu juhla-kirja*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. 113–137.

- Virtanen, E. A. 1934. Kyläyhteiskunta ennen isojakoa. Teoksessa Suolahti, G., Voionmaa, V., Aaltonen, E., Renvall, P., Kuusanmäki, L., Waris, H. & Jutikkala, E. (toim.). Suomen kulttuurihistoria II: Sääty-yhteiskunnan aika 1. K. J. Gummerus, Jyväskylä. 417–477.
- Österberg, E. 1991. Mentalities and other realities: Essays in medieval and early modern Scandinavian history. Lund University Press, Lund.
- Östman, A.-C. 2007. Kaskenpoltosta moderniin maatalouteen. Teoksessa Häggman, K. (toim.). Suomalaisen arjen historia 2: Säätyjen Suomi. Weilin+Göös, Helsinki. 31–51.
- Östman, A.-C. 2014. Kylätalkoot: Kun paikallisyhteisö sai yhteiskunnallisen merkityksen. Teoksessa Markkola, P., Snellman, H. & Östman, A.-C. (toim.). Kotiseutu ja kansakunta: Miten suomalaista historiaa on rakennettu. SKS, Helsinki. 213–238.
- Östman, A.-C., Talvitie, P. & Suodenjoki, S. 2021. Maailma maaseudulla: Suomalaisen maaseudun yllirajaisuus. Teoksessa Markkola, P., Niemi, M. & Haapala, P. (toim.). Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Vastapaino, Tampere. 367–407.

Kylämaisemat ja maisemansuojelun sommittuma

Hannu Linkola

Maisemansuojelu kytkee materiaalsen maiseman, paikalliset yhteisöt, viranomaiset, kolmannen sektorin ja poliittiset toimijat toisiinsa. Luotaan artikkelissani suojelun monimittakaavaisia keskusteluasetelmia, joiden summana kylämaisemat arvottuvat ja maisemiin kohdistuvat käytännöt muotoutuvat. Aineistoani ovat valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnista vuosina 2016 ja 2020 annetut lausunnot ja kannanotot. Hahmottelen niihin tukeutuen suomalaisen maisemahallinnon sommittumarakennetta. Samalla pohdin, miten hallintosommittuman sisäiset ja ulkoiset suhteet muodostuvat, ja millaisia toimijuuksia ja sisältöjä nämä suhteet tuottavat. Artikkelini osoittaa, etteivät kylämaisemat, niiden arvot ja maisemien kautta rakentuvat identiteetit ole pysyviä, vaan ne määrittävät jatkuvasti uudelleen osana muuttuvan yhteiskunnan sociomateriaalisia todellisuuksia.

Asiasanat: kylämaisema, maisemansuojelu, maisema-alueet, sommittuma, paikallisuus

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.161142>

Maisema on poliittinen. Väittämä on tuttu maisemakuvastoja, maisemia hyödyntävää identiteettipoliitiikkaa sekä visuaalisia ulossulkemisia ja hegemonioita käsittelevistä tutkimuksista (esim. Duncan & Duncan 2001; Häyrynen 2005; Olwig & Mitchell 2007). Tuoreempaa maisemien poliittisuutta sivuavana teemana maisemantutkimuksessa on käsitelty maisemademokratiaa, joka painottaa maisemiin kohdistuvia toimenpiteitä ohjaavien prosessien avoimuutta ja kestävyyttä (esim. Shaw ym. 2017; Egoz ym. 2018; Primdahl ym. 2018). Kaikki nämä näkökulmat osoittavat, että keskusteluissa maiseman arvoista kohtaavat yhteiskunnalliset ideologiat ja esittämisen tavat sekä sosiaalinen lähiympäristö, henkilökohtaiset kokemukset ja fyysinen maisema (Gailing & Leibenath 2017; Mels 2024).

Suomessa maisemien yhteiskunnalliset sisällöt, niiden taustalla vaikuttavat keskustelut ja hallinnon määrittelemät toimenpideodotukset yhdistyvät erikseen nimetyissä ja rajatuissa arvomaisemissa, valtakunnallisesti arvokkaissa maisema-alueissa, jotka on inventoitu ympäristöministeriön johdolla vuosina 1986–1992 ja 2010–2015 (Maisema-alue työryhmän mietintö I 1993; Maisema-alue työryhmän mietintö II 1993; Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 2024). Pääosin maaseudulle sijoittuvat maisema-alueet edustavat perinteisiksi miellettyjä alkutuotanto- ja elinkeinomaisemia, kuten historiallisia kylämaisemia sekä viljely- ja laidun-alueita, mutta niiltä edellytetään myös elinvoimaisuutta. Niihin kohdistuu siis kahtalaisia tavoitteita: arvomaisemien halutaan säilyttävän kulttuurihistorialliset piirteensä, mutta niiden pitää myös vastata nykyisen elinkeinotoiminnan vaatimuksiin.

Tarkastelen artikkelissani näiden maisemien arvojen ja lainsäädännöllisen roolin tuottamista ja vastaanottoa. Aineistoani ovat maisema-alueiden päivitysinventoinnin yhteydessä annetut lausunnot ja kannanotot, jotka muodostavat toistaiseksi laajimman suomalaisista maisemista ja niihin liittyvistä tavoitteista kerätyn mielipideaineiston. Selvitän lausuntojen, kannanottojen ja inventoinnin taustamateriaalin avulla, 1) miten kylämaisemat kiinnittyvät osaksi maisemien suojelua ja hoitoa ohjaavia säädöksiä, 2) miten eri toimija- ja intressiryhmät ymmärtävät maaseudun elinkeinomaiseman ja sen arvot, ja 3) millaista kamppailua maisemien merkityksistä sekä maisemiin kohdistuvista säädöksistä ja niiden tuottamista odotuksista käydään.

Maisema-alueissa yhdistyy kaksi erilaista maiseman ontologiaa, joiden yhteismitallinen normittaminen on vaikeaa: visuaaliset maisemat katsomisen tapoineen sekä materiaaliset maisemat omistussuhteineen, kuulumisineen ja oikeuksineen (ks. Olwig 1996; Mels 2024). Tätä monitasoista ole-

musta ymmärtääkseni tukeudun ajatukseen maisemasta sommittumana (*agencement, assemblage*; esim. Deleuze & Guattari 1980/1987; DeLanda 2006). Sommittumat ovat heterogeenisten tekijöiden muodostamia, sosio-materiaalisia ja suhteiden varassa hahmottuvia kokonaisuuksia, jotka tuottavat territoriaalisia organisaatioita, toimintatapoja, ilmaisuja, toimijuuksia ja todellisuuksia (Müller 2015, 29). Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet miellän hallintosommittumaksi (*policy assemblage*; Savage 2020), joka on muovautunut maiseman muutosta ohjaavien tavoitteiden ympärille. Esitän, että sommittumanäkökulman avulla voi ylittää maaseudun maisemista ja niiden arvottamisesta käytyjä keskusteluja halkovat, kiinteiksi miellettyjen roolien, identiteettien ja leiriytymisten muodostamat kategoriarajat. Kylätutkimus tarvitsee tällaista relationaalisuutta korostavaa näkökulmaa tulevaisuudessa, kun maaseudun todellisuudet ja sisällöt rakentuvat yhä ylipaikallisemmin ja vihreän siirtymän kaltaiset globaalit murrokset muuttavat sekä maisemia että ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa tuohon muutokseen (esim. Sairinen ym. 2011; Kumpulainen 2018; Ahola ym. 2024).

Esittelen artikkelini alussa valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin tavoitteet ja niiden ympärille rakentuneen hallintosommittuman. Aineiston käsittelyssä huomioni kiinnittyy eri mittakaavatasoilla määrittyviin tavoitteisiin ja rooleihin sekä mittakaavatasojen välisiin vuorovaikutussuhteisiin. Jäljitän etenkin suojele- ja elinkeinokysymysten välistä ristiriitaa, joka ulottuu puoluepolitiikasta kylätason keskusteluasetelmiin ja ilmentää samalla laajempaa yksityisen ja julkisen välistä kamppailua oikeudesta maisemaan. Yhdistän havaintoni sommittumien osatekijöitä eritteleviin analyyseihin (Deleuze & Guattari 1980/1987; Nail 2017) sekä sommittumien muotoutumista ja muutosta käsittelevien kirjoitusten (esim. Dittmer 2014; Eadson & Van Veelen 2021; Pfefferkorn 2023) pohjalta soveltamiini *territorialisuuden, deterritorialisuuden* ja *reterritorialisuuden* käsitteisiin. Näiden avulla pohdin, miten sommittumien sisäiset ja ulkoiset suhteet vaikuttavat sekä materiaaliseen kylämaisemaan että ihmisten käsityksiin siitä.

Suomalainen maisema ja hallinnon sommittumat

Suomalaisen institutionaalisen maisemansuojelun alkuna voi pitää 1960-luvulla virinnyttä huolta rakennemuutoksen ja modernisaation vaikutuksista vanhoihin elinkeinomaisemiin (Linkola 2015; Riihimäki 2020). Tuolloisissa puheenvuoroissa maisema-arvojen puolesta omaksuttiin

konservoiva, maiseman kulttuurihistoriallista merkitystä korostanut näkökulma. Tämä katsanto juurtui lopulta maa- ja metsätalousministeriön vuonna 1977 asettaman, maisemansuojelun lähtökohtia ja toteuttamistapoja pohtineen maisematoimikunnan määritelmiin suomalaisen maiseman arvotekijöistä ja niiden vaalimista ohjaavista periaatteista (Maisematoimikunnan mietintö 1980; Maisemansuojelutoimikunnan mietintö 1985).

Osaksi lainsäädäntöä arvomaisemat asemoituivat 1990-luvun kuluessa. Tärkeimmäksi instrumentiksi hahmottuivat ympäristöministeriön johdolla vuosina 1986–1992 inventoidut 156 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta, joiden statuksen valtioneuvosto vahvisti vuonna 1995 periaatepäätöksellään. Kun maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL 132/1999) astui voimaan vuonna 2000, kirjattiin valtakunnallisiin alueidenkäyttötavoitteisiin (VAT) velvollisuus ottaa viranomaisinventoinneissa tunnistetut kulttuuriympäristön arvot huomioon maakuntatason kaavoituksessa. Maisema-alueet inventoitiin uudestaan vuosina 2010–2015, ja päivitysinventointi otettiin valtioneuvoston päätöksellä VAT:n tarkoittamaksi inventoinniksi vuonna 2021. Samalla valtakunnallisesti arvokaiden maisema-alueiden määrä kasvoi 186:een.

Maisema-alueiden oikeusvaikutus syntyy osana kaavoitusta sekä suunnittelu- ja luvitusprosesseja. Käytännössä inventoinnit ovat maankäytön ohjauksen tausta-aineistoa: esityksiä, jotka "kehystävät alueen ja oikeuttavat tietyt maisemiin liittyvät arvot" (Butler 2018, 85). Inventoinnissa esitetyt kuvaukset maisemista paitsi yksilöivät, yhteismitallistavat ja luokittelevat materiaalisia maisemia myös luovat omia tilallisuuksiaan, joita tulkitaan materiaalista maisemaa vasten ja jotka vaikuttavat ihmisten käsityksiin noista maisemista (ks. Anderson 2015). Arvomaisemat toisin sanoen mieltyvät kulttuuriperinnön todistusaineistoksi, vaikka ne samaan aikaan muokkaavat kulttuuriperintöpolitiikkaa ja muokkautuvat tuon politiikan seurauksena (ks. Aceska 2023, 2; laajemmin esim. Smith 2006; Haapoja-Mäkelä 2019).

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ovat malliesimerkki hallintosommittumasta. Hallintosommittuma ei pelkisty säädöksiksi ja toimenpiteiksi vaan kehkeytyy jatkuvasti ja muotoutuu uudelleen suhteessa maisemaan, yhteiskuntaan, teknologioihin, institutionaalsiin puitteisiin ja näitä käsitteleviin keskusteluihin (Savage 2020). Maisema-alueisiin tukeutuvan sommittuman perustana on viranomaisvetoinen tavoite ohjata ja hidastaa maisemissa havaittua muutosta. Vuosikymmenten aikana muutoksen hallitsemiseksi on syntynyt tiettyihin metodologioihin tukeutuva asiantuntijajärjestelmä, joka on määritellyt mai-

seman arvoja sekä luonut maisema-alueille lainsäädännöllisen statuksen ja siihen tukeutuvat politiikat (Linkola 2015). Samalla maiseman muutoksen hallinnointi on operationalisoitunut eri mittakaavatasoille ulottuviksi käytännöiksi ja toimijuuksiksi. Kylätasolla sommittuma näkyy toimenpideodotuksina, jotka kohdistuvat ennen kaikkea maanomistajiin.

Nail (2017, 24) erottaa Deleuzea ja Guattaria (esim. 1980/1987) seuraten sommittumista kolme osatekijää: olosuhteet eli "abstraktin koneiston", elementit eli "konkreettisen sommittuman" ja toimijat eli "henkilöhahmot" (*abstract machine, concrete assemblage, personae*). Olosuhteet viittaavat siihen suhteiden verkostoon, joka yhdistää elementtejä ja toimijoita. Niitä voidaan pitää sommittuman säännöstönä tai pohjakaaviona, joka ei kuitenkaan ole luonteeltaan pysyvä vaan elää jatkuvassa muutoksessa ja suhteessa muihin osatekijöihin. Elementit ovat puolestaan sommittuman ruumiillistuma (Nail 2017, 26). Kun ne muuttuvat, muuttuvat myös niiden kautta rakentuvat suhteet. Toimijat määrittyvät vastaavasti eräänlaisiksi operaattoreiksi, joiden toiminta panee sommittuman täytäntöön. Nail tulkitsee toimijat kollektiivisiksi subjekteiksi. Niillä on toimijuus sommittuman sisällä, mutta niiden subjektiviteetti on relationaalinen ja hahmottuu osana sommittumaa.

Maisemahallinnon sommittumassa elementtejä ovat tulkintani mukaan paitsi materiaaliset maisemat myös maisemien statuksia materialisoivat representaatiot, kuten inventoinnin ja suunnittelun kartta-aineistot. Vastaavasti olosuhteiden "abstrakti koneisto" muodostuu säännöistä, periaatteista ja logiikoista, joiden varassa maisemia, niiden arvoja ja arvoasetelmien ylläpitämiseksi vaadittavia toimijuuksia, tavoitteita ja säädöksiä tuotetaan. Toimijoiden yksiselitteinen identifiointi on hankalampaa. Viranomaiset tehtävineen muodostavat yhden olennaisen toimijajoukon, mutta sommittumaan kuuluvat myös kaikki ne, jotka toimivat maisemassa, jotka kohdistavat siihen intressejään tai jotka saavat jollakin muulla tavoin sisältöjä suhteessa maisemiin. Koska maisema on yhteiskunnallisella tasolla kaikille avoin "hyödyke", on toimijoiden määrä periaatteessa rajaton. Olosuhteet ja elementit vaikuttavat kuitenkin siihen, kenen sana on toista voimakkaampi ja millä tavoin sommittuman sisällä puhutaan.

Maisemiin sisältyy runsaasti emotionaalisia ja affektiivisiä tasoja, joita ulkopuolelta osoitetut arvoasetelmat ja niihin sidotut oikeudelliset seuraukset voivat provosoida esille (Kymäläinen 2024). Hallintosommittuma onkin altis ristiriidoille, joita normeista ja käytännöistä neuvottelemisen sekä niiden toteuttaminen synnyttää: vahvasti agendaansa usko-

vien viranomaisten voi esimerkiksi olla vaikea ymmärtää, miten sommittuma käyttäytyy paikallistasolla ja millaisia odotuksia se sisältää (Aceska 2023). Vastaavasti ylipaikalliset tavoitteet saattavat hahmottua paikallistasolla vaivalloisesti ja poiketa paikallisista merkityksenannoista. Mittakaavojen, säädösten ja kokemusten kohtaamattomuus voi näkyä myös julkishallinnon toimintaperiaatteiden ja kommunikatiivisen suunnittelun välisenä dikotomiana (Butler 2018; Jones 2018): Suomen ympäristökeskuksen (SYKE) vuosina 2022–2023 toteuttamassa kyselyssä suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, ettei pysty juurikaan vaikuttamaan maisemia koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon (Ahola ym. 2024).

Tällaiset ristiriidat vaikuttavat siihen, millaisiksi sommittumat muotoutuvat ja miten hyvin ne säilyttävät oikeutuksensa. Ulkoiset ja sisäiset suhteet voivat kiinteyttää – *territorialisoida* – sommittumaa, jos sen taustalla vaikuttavat arvoasetelmat nauttivat laajaa yhteiskunnallista hyväksyntää, jos sen hahmo on ristiriidaton tai jos sen osatekijät ovat samanluontoisia (esim. Eadson & Van Veelen 2021). Yhtä lailla materiaallisen ja yhteiskunnallisen todellisuuden ja toimijuuksien muutokset saattavat horjuttaa ja kyseenalaistaa sommittumaa. Tällöin voidaan puhua olosuhteita muovaavasta *reterritorialisoitumisesta*, jossa esimerkiksi muutokset sommittuman sisältöä muokkaavissa diskursseissa ja valtasuhteissa vaikuttavat toimijoiden organisoitumiseen ja ohjaavat sommittumaa kohti uudenlaista territoriaalista muotoa (Dittmer 2014; Savage 2020; Pfefferkorn 2023). Sisäiset ja ulkoiset tekijät voivat myös *deteritorialisoida* eli kyseenalaistaa vakiintuneet sisällöt tai jopa purkaa sommittuman (Eadson & Van Veelen 2021). Hallintosommittumia tutkitessa onkin tärkeää ymmärtää, millaisia keskinäisiä suhteita ja vuorovaikutuksia viranomaisilla, heidän edustamillaan instituutioilla, heidän ajamillaan aloitteilla sekä näitä muodostavilla diskursseilla on – ja miten nämä suhteutuvat muihin sommittumiin, niiden tavoitteisiin ja niissä syntyviin toimijuuksiin (Aceska 2023, 1).

Päivätysinventoinnin toteutus ja lausuntoaineisto

Ympäristöministeriö käynnisti valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivätysinventoinnin pilotti-inventointien jälkeen vuonna 2010. Inventoinnille nimettiin tuolloin ohjausryhmä, MAPIO, johon kutsuttiin edustus maa- ja metsätalousministeriöstä, ELY-keskuksista, maakuntaliitoista, Museovirastosta, Metsähallituksesta ja SYKEstä. MAPIO viimeisteli inven-

toinnin ohjeet (MAPIO-työryhmä 2010) ja hyväksyi alueittain toteutetut inventoinnit sitä mukaa kuin ne valmistuivat. Käytännön inventointityöstä vastasivat pääasiassa ELY-keskukset ympäristöministeriön toimeksiannosta.

Inventoinnin tarve perusteltiin muun muassa maaseutumaisemien muutoksella 1990-luvun puolivälistä alkaen sekä Museoviraston johtaman valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen inventoinnin (RKY) päivittymisellä. Työn tavoitteeksi asetettiin "tarkistaa aluevalikoima, arvoluokka ja rajaukset vastaamaan uudistuneita maisemanhoidon toteuttamis- ja ohjausjärjestelmiä", kuten maankäyttö- ja rakennuslakia (132/1999), silloista luonnonsuojelulakia (1096/1996) ja maatalouden ympäristötuen järjestelmiä (MAPIO-työryhmä 2010, 6). Inventointiin velvoitti myös Euroopan neuvoston maisemayleissopimus (Eurooppalainen maisemayleissopimus 2000/2006).

Päivätysinventoinnissa keskityttiin "maaseudun kulttuurimaisemiin, erityisesti viljelymaisemiin, niihin liittyvään asutukseen, vanhaan tiestöön, kulttuuriperintöön sekä mahdollisesti jonkin muun alkutuotantoon liittyvän elinkeinon synnyttämiin maisemiin" (MAPIO-työryhmä 2010, 7). Lähtökohtana oli edellisen inventoinnin alueluettelo, mutta päivätysinventoinnissa määriteltiin myös uusia arvokohteita ja -teemoja. Tällaisia olivat esimerkiksi pika-asutuksen maisemat ja kulttuurivaikutteiset suomaaisemat. Lisäksi saamelaisalueiden ja saariston kulttuurimaisemia tarkasteltiin muusta inventoinnista osin poikenneilla kriteereillä.

Maisema-alueiden merkittävyyden määreiksi linjattiin muun muassa ominaisluonteen ja erityispiirteiden edustavuus, ainutlaatuisuus ja historiallinen kerroksellisuus. Myös elinkeinotoiminnan jatkumista ja alueen "nykyistä toimivuutta" painotettiin. Inventoinnissa kiinnitettiin lisäksi huomiota maiseman "kertovuuteen/hahmotettavuuteen" sekä identiteettiarvoihin ja alueen väestölle merkittäviin piirteisiin (MAPIO-työryhmä 2010, 10–11). Paikalliset asukkaat mainittiin inventointiohjeissa mahdollisena tiedonlähteenä, ja laaja tiedottaminen sekä maanomistajien kuuleminen linjattiin tärkeiksi. Kyliä ei nimetty sellaisinaan inventoinnin kohteiksi, mutta niiden rakenteita, historiallisia piirteitä ja elinvoimaisuutta tarkasteltiin osana maaseudun rakennettua kulttuuriympäristöä.

Alueellisten inventointien valmistuttua MAPIO-ryhmä kokosi lopullisen esityksen päivätysinventoinnin tulokseksi. Aluelistaus perusteluteksteineen ja aluekuvauksineen sekä inventoinnin taustamuistio ja ympäristövaikutusten arviointi asetettiin kuultavaksi vuonna 2016. Lausuntoja pyydettiin maan-

käytön ja kulttuuriympäristön viranomaisten lisäksi esimerkiksi etujärjestöiltä, luonnonsuojeluyhdistyksiltä ja kulttuuriympäristöalan asiantuntijayhteisöiltä. Myös yksityiset henkilöt, yhdistykset ja yritykset saattoivat ottaa inventointiin kantaa. Päivytysinventointia muokattiin ensimmäisen lausunkierroksen pohjalta viranomaisvalmisteluna ympäristöministeriössä, ja uudelle esitykselle järjestettiin täydentävä kuuleminen loppuvuodesta 2020. Lausuntoja ja kannanottoja annettiin ensimmäisellä kuulemiskierroksella 424 ja täydentävässä kuulemisessa 130. Aineisto on arkistoitu diaarinumeroilla YM/500/2016 ja VN/6158/2020, ja ensimmäisen kuulemiskierroksen koonti sekä osa täydentävän kuulemisen palautteesta ovat saatavilla sähköisesti (Linkola ym. 2018; Valtakunnallisesti arvokkaiden... 2020).

Olen käsitellyt aineiston kertaalleen työskennellessäni SYKEssä ympäristöministeriön rahoituksella.¹ Tutkimusta tehdessäni olen lukenut julkisesti saatavilla olevan palautteen uudestaan luoden konstruktivisen rinnastamisen (*constructive juxtaposition*; Aceska 2023) keinoin tutkimusasetelman, jossa rinnastuksen toisen puolen muodostavat ympäristöhallinnon artikuloimat lähtökohdat ja niiden kuvaamat arvomaisemat. Vertailevana luentana olen etsinyt aineistosta vasta-argumentteja ja niiden taustalla vaikuttavia intressejä. Olen valinnut analyysiini ne näkökulmat, jotka avaavat hallintosommittuman elementtien vuorovaikutuksen luonnetta, järjestäytymisen ja valtasuhteiden prosessuaalisuutta sekä sommittumaa ohjaavia strategioita ja potentiaaleja (ks. Savage 2020, 321). Mielenpitojen ja näkemysten yleinen jakautuminen on eritelty ensimmäisen kuulemiskierroksen lausunnoista ja kannanotoista laaditussa yhteenvetoraportissa (Linkola ym. 2018) sekä täydentävän inventoinnin julkaisemattomassa koontimuistiossa.

Maisemakeskustelu sommittuman sisällä ja ympärillä

Hallinnolliset asetelmat

Ympäristöhallinnon tarve ohjata maiseman muutosta perustuu pitkälti kulttuurihistoriallisiin ja ekologisiin arvoihin. Ympäristöministeriö ei inventoinnin toimeenpanevana viranomaisena antanut lausuntoa päivi-

¹ Olen työskennellyt päivitysinventoinnin aikana ympäristöministeriössä ja SYKEssä sekä osallistunut MAPIO-työryhmän toimintaan. Lisäksi olen tuottanut kuulemisaineistoa, jota on muokattu ohjausryhmässä. Tämän artikkelin olen kirjoittanut kuitenkin itsenäisenä tutkijana, ja työtaustani on vaikuttanut sisältöön ainoastaan osallistumisen kautta hankittuna taustatietona ja prosessien tuntemuksena.

tysinventoinnista, mutta se avasi lähtökohtiaan inventoinnin taustamateriaaleissa. Niissä korostuivat paitsi institutionaaliset reunaehdot myös maisemien historiallisuus, elinvoimaisuus ja edustavuus, esteettisyyskin. Samat painotukset näkyivät myös MAPIO-ryhmän kokoonpanossa, jossa oli edustettuna etenkin alueidenkäyttöön ja historiallisten arvojen vaalimiseen keskittynyt asiantuntemus. Inventoinnin lähtökohdat sekä maisema-alueiden ympärille rakentunut ohjaus- ja valvontajärjestelmä toisin sanoen uusinsivat itseään valikoimalla sitä, ketkä osallistuvat maisemaa koskeviin keskusteluihin (ks. Smith 2006; Linkola 2015).

Ympäristöministeriön tavoitteet välittyivät muidenkin ympäristö- ja kulttuuriympäristöaloja edustaneiden viranomaisten lausunnoista. Esimerkiksi monet ELY-keskukset allekirjoittivat lausunnoissaan inventoinnin arvoasetelmat ja maisemanhoitoon kohdistetut odotukset, vaikka vastuualueiden välillä oli paikoin ristivetoa (esim. Etelä-Pohjanmaan ELY-keskuksen lausunto 2016). Myös maakuntamuseoiden (vuodesta 2020 alkaen alueellisten vastuumuseoiden) lausunnoissa oltiin yleisesti ottaen tyytyväisiä päivitettyyn luetteloon ja inventoinnin toteutukseen, joskin moneen maisema-alueeseen esitettiin täydennyksiä tai lisänäkökulmia. Museovirasto petasi yleispiirteiltään suopeassa lausunnossaan (2016) kulttuuriympäristöalan tulevaisuutta toteamalla, että Suomesta puuttuu maisemapoliittiseksi katsottava tavoitteellinen kokonaisuus. Virasto myös moitti inventoinnin maaseutumaisemiin keskittyvää perspektiiviä turhan perinteiseksi.

Muiden viranomaistahojen lausunnoissa suojelu- ja hoitotavoitteet törmäsivät usein maaseutuelinkeinojen näkökulmiin tai maankäytön suunnittelun asettamiin reunaehtoihin. Esimerkiksi kunnat ja maakuntien liitot tarkastelivat inventointia pääosin omien velvoitteidensa kautta, osana kaavoitusjärjestelmää ja paikallista elinkeinoelämää. Monet kunnat eivät löytäneet inventoinnista huomautettavaa tai allekirjoittivat maisema-alueiden historialliset ja ympäristölliset arvot. Kuntien lausunnoissa kannettiin kuitenkin usein huolta siitä, ovatko maisema-alueet ristiriidassa päivitettyjen tai valmisteltujen yleis- ja osayleiskaavojen kanssa. Suunnitteluviranomaisten lausunnoissa korostui myös tarve karsia päällekkäisiä arvokategorioita.

Aluekehityksen näkökulmasta maisema-alueet koettiin useissa viranomaislausunnoissa pulmallisiksi. Epäluulo korostui niissä maakunnissa ja kunnissa, joissa maisema-alueille tai niiden liepeille oli suunnitteilla taloudellisia investointeja. Esimerkiksi Pohjois-Savossa, Nilsiän mäki-kylien maisema-alueella, inventoinnissa esitetty laajennus johti siihen,

että ympäristöministeriö jätti vahvistamatta tuulivoimamaakuntakaavaan esitetyn kaavamerkinnän ja suunnittelumääräykset (Ympäristöministeriö 2014). Alueelle suunnitellun voimalahankkeen pysähtyminen sai sekä Pohjois-Savon liiton (2016) että Kuopion kaupungin (2016) asettumaan lausunnoissaan elinkeinoelämän puolelle. Samat tahot vastustivat maisema-aluetta täydentävässäkin kuulemisessa:

Nilsin mäkikylät kokonaisuus edustaa hyvin kriteereistä maiseman ja maankäytön historiallista kehitystä ja jatkuvuutta sekä maiseman ja alkutuotannon tiiviin ja jatkuvan sidoksen takaavaa elinvoimaisuutta, mutta ei riittävällä tasolla valtakunnalliselle tasolle saakka luonnon monimuotoisuutta ja luonnonpiirteiden edustavuutta, maiseman symboli- ja identiteettiarvoja kun on kyse Järvi-Suomen maisemamaakunnan alueesta, maisemassa on perinteiseen maisemarakentamiseen liittyviä poikkeavia elementtejä kuten toimiva louhos. – – Alue on huomioitu ja aiotaan huomioida maakunnallisesti arvokkaana maisema-alueena – –.

(Pohjois-Savon liitto 2020)

Kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason välinen jännite pelkistyi viranomaistahojen esittämässä kritiikissä lähes poikkeuksetta kysymykseksi elinkeinotoiminnan mahdollisuuksista. Torjuvissa lausunnoissa inventointi toiseutettiin luonteeltaan konservoivaksi interventioksi, jonka vaikutukset kaavoitukseen ja elinkeinotoimintaan haluttiin minimoida. Reisjärven kunta (2016) esimerkiksi huomautti, ettei maisema-alueesityksen laatijalla "ole käsitystä maaseudun todellisista elinoloista ja maaseutuelinkeinojen ahdingosta". Vastaavasti Siuntion kunta (2016) ilmoitti, ettei voi "mitenkään hyväksyä, että valtio ensin lakkauttaa junaliikenteen Siuntiosta ja sitten kahlitsee valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajauksella kuntakeskuksen kehittämisen".

Viranomaisten lausunnot ilmensivät myös laajempaa keskustelua valtion roolista suunnittelujärjestelmässä. Ensimmäisen kuulemisen aikaan muutamat kunnat ja maakuntien liitot vetosivat vuonna 2015 nimitetyn Juha Sipilän hallituksen hallitusohjelmaan, jonka yhtenä tavoitteena oli purkaa "turhaa sääntelyä ja byrokratiaa" (Ratkaisujen Suomi 2015, 26). Osaksi tavoitetta hallitusohjelma nimesi maankäyttö- ja rakennuslain kokonaisuudistuksen, jolla pyrittiin selventämään valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden ohjausvaltaa "kuntien maankäyttövallan ja -vastuun lisäämiseksi" (emt., 10). Vaikka lain uudistus alkoi vasta 2018 – ja jatkuu edelleen – näkyi sen valmistelu maisema-alueista annetuissa lausunnoissa. Kalajoen kaupunki (2016) esimerkiksi totesi, että inventoinnin oikeusvaikutukset "ovat nykyisen hallitusohjelman linjaaman maankäytön suunnittelujärjestelmän normien purun vastaisia". Vastaa-

vasti Lapin liitto (2016) totesi, ettei inventointia tulisi viedä valtioneuvoston hyväksymismenettelyyn "tiedossa olevien" VAT:n rooliin tulevien muutosten takia.

Sama mittakaavatasojen ja toimijuuksien välinen ristiriita välittyi myös täydentävässä kuulemisessa neljä vuotta myöhemmin. Tuolloin annetuissa lausunnoissa ei kuitenkaan viitattu enää normien purkuun. Hallitus oli vaihtunut kuulemisten välillä, ja inventoinnin rooli VAT-inventointina oli päätetty säilyttää uudessakin lainsäädännössä. Näin ollen kunnat ja maakuntien liitot keskittyivät yksittäisiin maisema-alue-esityksiin sen sijaan että olisivat kyseenalaistaneet koko inventoinnin oikeutuksen tai oikeusvaikutukset.

Verkostoituvat mielipiteet

Viranomaisten lausunnoissa näkynyt kahtiajako sääntelyjärjestelmään tukeutuneen ympäristönäkökulman ja luvituksen keventämisen puolesta liputtaneen elinkeinonäkökulman välillä toistui kolmannen sektorin lausunnoissa. Kolmannella sektorilla ei ole vakiintunutta roolia maisemahallinnossa, mutta yhdistysten ja järjestöjen lausunnot ilmensivät niiden tiivistä suhdetta viranomaisiin sekä kykyä jalkautua paikallistasolle ja joukkoistaa katsantojaan (ks. Selman 2003).

Suopeimmin päivitysinventoinnin tavoitteisiin ja niiden taustalta välittyviin maisemaihanteisiin suhtautuivat luonnonsuojeluyhdistykset. Ne ottivat kuitenkin kantaa pikemminkin ekologisten kuin kulttuurihistoriallisten arvojen puolesta. Suomen Luonnonsuojeluliitto (SLL 2016) esimerkiksi huomautti, että vaikka inventointi on "laajin ja paras tähän asti tehdyistä", luonnonmaisemien valikoimaa voisi kehittää. Neljä vuotta myöhemmin SLL (2020) linjasi, ettei esitystä tule supistaa "esimerkiksi poliittisista syistä", ja vastusti samoin perustein tiettyjen alueiden poistamista inventoinnista. Samalla liitto paljasti hallintosommittuman herkan luonteen: viranomaistyön sisältöihin vaikuttaa asian tuntijavetoisesti määriteltujen kriteerien ohella päivänpolitiikka painotuksineen ja intresseineen. Päivitysinventoinnissa poliittinen ohjaus tuli mukaan viimeistään lopullista päätöstä valmisteltaessa, jolloin inventoinnin hyväksyttävyydestä ja yksittäisten maisema-alueiden statuksista neuvoteltiin poliittisella tasolla ohi valtakunnallisesti määriteltujen inventointikriteerien.

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton (MTK 2016), Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbundin (SLC 2016), Maanomistajain liiton (2016) sekä metsäalan toimijoiden lausunnot asemoituivat ympäristöhallinnon esitystä vastaan. Järjestöt painottivat, ettei maisema-aluestatus saa aiheuttaa maanviljelijöille ja metsänomistajille riskiä tulonmenetyksestä tai elinkeinotoiminnan harjoittamisen hankaloitumisesta. MTK jopa linjasi ensimmäisessä kuulemisessa (2016), että vuoden 1995 inventoinnin tulisi riittää maisema-alueistaukseksi ja että mahdollisten laajennusten pitäisi perustua vapaaehtoisuuteen. Tuottajayhdistysten kritiikki kohdistui ennen kaikkea maisema-alueisiin maankäytön ohjauksen instrumentteina, sillä inventoinnin arvovalinnoista lausujat löysivät positiivistakin sanottavaa. SLC (2016) esimerkiksi totesi, että maanviljelyn ja metsänhoidon avulla on mahdollista ylläpitää biologista monimuotoisuutta ja ekologisia verkostoja, jolloin vihreät elinkeinot ja maaseutuyrittäminen rakentavat pohjan elinvoimaiselle maaseudulle.

Myös järjestöt suhteuttivat päivitysinventointia MRL:n ja VAT:ien mahdollisiin muutoksiin. Esimerkiksi Kuntaliitto (2016) moitti inventointia siitä, että se tukeutui alueidenkäyttötavoitteisiin niiden epäselvästä tulevaisuudesta huolimatta. MTK (2016) puolestaan määritteli VAT:it ja maisema-alueet valtiosääntöoikeudellisesti ongelmalliseksi kokonaisuudeksi ja omaisuudensuojaan liittyväksi valuviaksi. Tukea VAT:it saivat SLL:lta (2016), joka pelkäsi maisema-alueiden jäävän "ilman turvaa", jos alueidenkäyttötavoitteiden roolia heikennetään. Liitto epäili, että "joillakin tahoilla" on yritys käyttää kuulemista hyväksi "kampanjassaan kaavoituksen poistamiseksi metsistä".

Etujärjestöjen mielipiteet pehmenivät täydentävään kuulemiseen tultaessa. Toisella kuulemiskierroksella inventoinnin roolia kritisoitiin vähemmän, joskin tutut ydinviestit toistuivat. "Toimintatapojen muuttuminen on aiemminkin tarkoittanut ja voi jatkossakin tarkoittaa muutoksia myös maisemassa: elinvoimaiseen maaseutumaisemaan kuuluvat laiduntavan karjan lisäksi niin tuulivoimalat kuin kausitunnelitkin", muistutti MTK (2020) pitäen ristiriitaisena sitä, että "samalla, kun maisema-alueiden tahdotaan olevan osa suomalaisen maaseudun elinvoiman tukemista, elinvoiman takaavat muutostekijät koetaan negatiivisina ja arvokkaat alueet valitaan sen perusteella, että ne edustavat perinteisiksi tulkittavia tuotantomuotoja". MTK ei kuitenkaan enää esittänyt päivitysinventoinnin kumoamista vaan peräänkuulutti selkeitä linjauksia oikeusvaikutuksista.

Kolmannen sektorin verkostomaisuus näkyi aineistossa mittakaavatasojen välisenä liikkumavarana. SLL ja MTK esimerkiksi käyttivät kaikupohjinaan paikallisyhdistyksiään, joiden kannanotot ankkuroivat yleisemmän tason linjauksia paikallistasolle. Kylätasolle joukkoistuneet mielipiteet osoittavat hallintosommittumien rakentuvan paitsi muodollisina myös epämuodollisina suhteina ja liittoutumina, joita hyödyntäen eri tahot lisäävät mielipiteidensä painoarvoa ja luovat moniäänisyyden vaikutelmaa. Monimittakaavaisen vaikuttamiseen viittaa myös MTK:n lausunto (2016) ensimmäisellä kuulemiskierroksella. Liitto esitti yhtyvänsä maa- ja metsätalousministeriön (MMM) näkemykseen, "jonka mukaan maa- ja metsätalouden sekä maaseudun maisema kokonaisuudessaan muovautuu ajallisesti, paikkakohtaisesti ja harjoitettavan tuotannon mukaan jatkuvasti". Vastaavasti MMM:n ruokaosasto (2016) osallistui kuulemiseen kannanotolla, joka oli ydinsisällöltään yhteneväinen MTK:n lausunnon kanssa. Kannanotto oli poikkeuksellinen, sillä MMM oli edustettuna päivätysinventoinnin ohjausryhmässä, eikä sen – kuten muidenkaan ministeriöiden – ollut määrä kommentoida inventointia tässä vaiheessa.

Sommittuma paikallistasolla

Paikallistaso on ylemmillä mittakaavatasoilla syntyvien arvoasetelmien ja odotusten kulminaatiopiste. Päivätysinventoinnin taustamuistiossakin (2016) todetaan, että paikallista toimintaa tarvitaan, "jotta alueet voivat kehittyä omilla ehdoillaan, mutta samalla siten että kehitys tuottaa tasapainoista, hyvin hoidettua ja viihtyisää maisemaa – –". Valtakunnallisella tasolla tunnistetut arvot ja niihin sidotut toimenpiteet saattavat kuitenkin poiketa paikallisista katsomisen, kokemisen ja käytön tavoista. Intressien erot välittyivät monista kannanotoista, joissa paikalliset asukkaat kanttoivat huolta elinkeinon harjoittamisen mahdollisuuksista, byrokratian lisääntymisestä ja autonomian vähentymisestä. Useat maanomistajat vaativat kannanotoissaan, että heidän maa-alansa otetaan pois alueehdotuksista tai että heidän tulee saada korvauksia kiinteistöjensä sisällyttämisestä maisema-alueisiin. Vaatimuksissa hahmottui 1990-luvun rantojensuojeluohjelman ja Natura 2000 -verkoston provosoimissa konflikteissa vakiintunut keskusteluasetelma (Hiedanpää 2002; Malmsten 2004; Paloniemi 2008), jonka jäämänä maisema-alueet miellettiin maanomistajan toimintamahdollisuuksia rajoittaviksi suojelualueiksi ja niitä määritellyt inventointi ympäristöhallinnon hyökkäykseksi maaseutuelinkeinoja kohtaan.

Monista kannanotoista välittyi myös tarve nostaa paikallinen asiantuntijuus "etäisen" virkamiestiedon edelle. Etenkin ensimmäisellä kuulemiskierroksella inventointia kritisoitiin maanomistajien sivuuttamisesta valmisteluvaiheessa. Joissakin kannanotoissa inventointia pidettiin jopa sanelupolitiikkana ja pyrkimyksenä museoida maisema. Tätä keskusteluasetelmaa pyrittiin myös aktiivisesti politisoimaan. Esimerkiksi ilomanttilainen kansanedustaja Hannu Hoskonen (kesk.) herätti Ylen haastattelussa epäluottamusta päivitysinventointia kohtaan syyttämällä sitä uudenlaiseksi keinoksi luoda suojelun kategorioita. "Tässä ollaan selkeästi siirtämässä rakentamisluvista päättämistä tietyiltä osin ympäristöministeriön päätösvaltaan", Hoskonen totesi tähdentäen, että "[t]ämä on selvä hyökkäys maaseudun ihmisten kimppuun" (Laitinen 2016). Hoskonen näkemykset toistuivat Ilomantsin kunnan (2016) sekä Pohjois-Karjalan liiton (2016) lausunnoissa.

Paradoksaalista kyllä, Ilomantsin vaarakylämaisemien maisema-alueella "maaseudun ihmiset" asettuivat kunnan ja liiton näkemystä vastaan: sähköistyneen keskusteluasetelman kirvoittamana koottu 39 yksityishenkilön adressi puolusti maisema-aluetta ja korosti sen hyötyjä. Muutamissa muissa kylissä, kuten Sodankylän Kieringissä, Hauhon Rukkoilassa ja Jämsän Hassissa, kerättiin sitä vastoin maisema-alueita vastustaneita nimilistoja, joissa puolustettiin ennen kaikkea maanomistajien mahdollisuuksia harjoittaa maa- ja metsätaloutta jatkossakin ilman rajoituksia.

Ehdotettujen maisema-alueiden asukkaiden suhde lähimaisemiinsa oli lähtökohtaisesti myönteinen, ja paikallisuus nousi aineistossa esille ensisijaisesti ylpeydenaiheena. Monet paikallistason toimijat hyväksyivät inventoinnin alue-esitykset ja katsoivat paikallisten olojen jopa kehittyvän niiden ansiosta. Vastaavasti kriittisissäkin kannanotoissa esitettiin usein ymmärrystä inventoinnin tavoitteita kohtaan tai allekirjoitettiin inventoinnin esittämät paikalliset maisema-arvot. Muutamilla maisema-aluevalikoimasta pudotettaviksi ehdotetuilla alueilla uhka maiseman laadun ja kansallisen arvon heikkenemisestä herätti huolta ja mielipahaa. Näitä alueita toivottiin palautettavaksi listalle, tyypillisesti paikalliseen maisemanhoitohalukkuuteen ja maisemien ylläpitoon vedoten. Maisema-alueen status houkutteli ihmisiä esittämään myös kokonaan uusia alueehdokkaita.

Valtakunnallisen tason tunnustus ja kotiseuturakkaus eivät olleet ainoat syyt puoltaa inventointia. Maisema-alueita käytettiin monin paikoin instrumenttina, jonka avulla yritettiin kaataa jokin maisemakuvaan

vaikuttava hanke, kuten uusi asuinalue, kaivos tai tuulivoimala. Etenkin täydentävän kuulemisen aikaan lisääntynyt tuulivoimarakentaminen innosti lukuisat yksityishenkilöt ja ympäristöyhdistykset ottamaan kantaa maisema-alueiden puolesta, kun taas viranomaiset ja elinkeinoelämä asettuivat puoltamaan tuulivoimarakentamista. Suomen tuulivoimayhdistys (2020) pyrki ratkaisemaan kiistan toivomalla kannanotossaan, että "tuulivoiman katsotaan jatkossa kuuluvan [...] osaksi kansallismaisemaa".

Yksittäisten kannanottajien mielipiteet inventoinnista olivat kaikkiaan monitahoisemmat ja jäsentymättömämmät kuin viranomaisten kannat. Tämä osoittaa, että inventointi toimi eräänlaisena katalyyttinä, joka aktivoi paikallisia maisemasuhteita ja maisemaan liittyviä intressejä, vaikka pakottikin asukkaat muotoilemaan argumenttinsa suhteessa viranomaisten rakentamiin arvoasetelmiin. Joissakin ihmisissä inventointi herätti halun kehua tuttua maisemaa ja korostaa sen positiivisia piirteitä mutta myös puolustaa omistajuuttaan siihen. Samalla paikallistaso asemoitui eräänlaiseksi resurssiksi, jonka mielipiteisiin vaikuttamalla sommittumaa ylläpitävät tai sen purkamiseen tähtäävät viranomaistahot tai kolmannen sektorin edustajat pyrkivät edistämään tavoitteitaan. Vastaavasti monet maanomistajat ja kylien asukkaat hyödynsivät olemassa olevia rakenteita ja verkostoja esittämällä kantojaan kyläyhdistysten sekä paikallisten tuottaja- ja luontoyhdistysten kautta.

Sommittuman dynamiikka ja maiseman muutos

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnista annetut lausunnot ja kannanotot konkretisoivat sen, että maiseman sisällöt ja niitä määrittelevät keskustelut positioineen rakentuvat relationaalisesti, hajautetusti ja monikeskuksisesti (ks. Savage 2020, 328). Samalla inventoinnista annettu palaute auttaa ymmärtämään hallintosommittumien rakennetta. Kun sommittuman toimijat kamppailevat maisemien merkityksistä ja keskustelevat maisemaan kohdistuvista toimenpiteistä, ne myös neuvottelevat omista rooleistaan ja oikeuksistaan materialisoida näkemyksiään. Vastaavasti maisema on sommittuman aktiivinen osatekijä silloinkin, kun keskustelut painottuvat ennen kaikkea olosuhteisiin ja pyrkimykseen vaikuttaa niihin.

Lausunnot ja kannanotot osoittavat myös, kuinka erilaiset strategiat muodostuvat ja kohdentuvat sommittuman sisällä. Esimerkiksi ympäristöministeriön hallinnan kohteena ovat ensisijaisesti sommittuman olo-

suhteet, vaikka sen toiminnan – ja sitä kautta koko hallintosommittuman – lähtökohtana ovat materiaaliset elementit. Samalla olosuhteet määrittävät lainsäädännön kautta esimerkiksi ELY-keskusten ympäristövastuualueiden ja kulttuuriympäristön historiallisista arvoista vastaavien viranomaisten toimijuuksia ja sitovat nämä edistämään ympäristöhallinnon tavoitteita. Sommittuman säädösisältöjä ja arvopohjaa hyödyntävät ja puolustavat myös esimerkiksi suojeluagendaansa ajavat luontoyhdistykset. Viesti resonoi paikallistasollakin, jossa valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen statukseen vedoten on mahdollista edistää lähiympäristön laatua, kehittää maisemapohjaista elinkeinotoimintaa ja vastustaa maisemaan vaikuttavia hankkeita.

Olosuhteiden hallinnasta kamppaillaan kuitenkin jatkuvasti. Esimerkiksi tuottajajärjestöjen ja joidenkin viranomaistoimijoiden lausunnoissa korostui pyrkimys muuttaa inventoinnin hallinnollista asemaa tai oikeusvaikutuksia. Kyse ei ollut niinkään sommittuman sisäisestä leirilinjasta vaan sommittuman kohtaamisesta muiden sommittumien kanssa; tässä tapauksessa valtion roolia korostavan suojelu- ja sääntelypolitiikan varassa rakentuneen hallintosommittuman sekä paikallista toimintavapautta ajavien maa- ja metsätalouden sommittumien törmäyksestä. Asetelma linkittyy Purcellin ja Brownin (2005) huomioon, jonka mukaan mittakaavat eivät ole valmiiksi olemassa olevia yksiköitä myötäsyntyisine ominaisuuksineen vaan niitä tuotetaan ja hyödynnetään strategisesti esimerkiksi poliittisiin tarkoituksiin: inventointia kritisoidessa palautteessa paikallisuuden arvo perusteltiin usein sosiaalisella kestävyydellä ja demokraattisuudella, mutta yhtä lailla se näyttäytyy uusliberalistisena keinona toteuttaa mittavia rakenteellisia uudistuksia kilpailukyvyn ja taloudellisen edun edistämiseksi (ks. Beunen & Opdam 2011; Moisio 2012).

Paikallisuuden korostaminen ja paikallisten asukkaiden osallistaminen maisemien arviointiin on myös yksi maisemademokratian muoto. Se kyseenalaistaa maisematyön taustalla olevia suunnittelu- ja valtarakenteita (Butler 2018) ja nostaa esille maiseman "käyttöä" ohjaavien normien sekä paikallisten intressien ja kokemusten välisen ristiriidan (Kymäläinen 2024). Päivitysinventoinnissa tämä ristiriita paikallistui yksittäisistä kohteista esitettyjen mielipiteiden ohella siihen, millaisina eri toimijat näkivät vaikutusmahdollisuutensa ja suhteensa inventointiin. Siinä missä viranomaiset ja etujärjestöt pyrkivät vaikuttamaan sommittuman muotoihin olosuhteita ohjaamalla, korostui paikallistasolla keskustelu maiseman materiaalisuuksista ja siitä "henkilöhahmosta", jonka sommittuma

osoittaa yksittäisille maanomistajille. Maanomistajien inventointia koh-
taan esittämä kritiikki kuvasti heidän haluaan sanoutua irti sommittuman
tarjoamasta roolista ja määritellä omat maisemaan kuulumisen ehtonsa.
Heidän intressinsä ja argumenttinsa muotoutuivat kuitenkin paitsi paikal-
lisesti, suorana suhteena maisemaan, myös monimittakaavaisesti, reak-
tiona eri toimija- ja mielipideverkostojen luomiin väittämiin ja positioihin.

Paikallisuuden korostaminen ei näin ollen tarkoita automaattisesti paikal-
lisen autonomian lisääntymistä, vaan toimijuudet hahmottuvat paikallis-
tasollakin osana eri sommittumien keskinäisiä dynamiikkoja, voimasuh-
teita ja organisoitumisia. Tämä näkyi aineistossa eräänlaisena paikallisten
mielipiteiden ambivalenssina: maanomistajat saattoivat sitoutua päivitys-
inventoinnin osoittamiin elementteihin – maisemaan itseensä – mutta
kieltäytyivät sitoutumasta maisemahallinnon sommittuman olosuhteisiin.

Sommittuman elementtien merkitykset todentuivat lausuntoaineistossa
vaikeammin. Materiaalisen maiseman muutos ja sen sääntelyn tarve on
kuitenkin ympäristöhallinnon käytäntöjen ympärille muodostuneen
sommittuman lähtökohta – ja yhtä lailla materiaallinen maisema on pohja
niille periaatteille ja tavoitteille, joita sommittuman toimijat omaksuvat
ja joiden pohjalta sommittuman olosuhteet muotoutuvat. Sommittuman
elementeiksi voidaan tulkita myös ne foorumit ja vaikuttamisen paikat,
joissa ihmisillä ja eri tahoilla on mahdollisuus esittää näkemyksiään.
Nämä paikat olivat päivitysinventoinnissa korostuneen viranomais-
vetoisia, ja niiden muodot ja saavutettavuudet sanelivat osin sen, miten
niihin oli mahdollista reagoida. Lähtökohtaisesti elementit siis ylläpitävät
sommittumaa ja uusintavat sen sisäisiä diskursseja, mutta samaan aikaan
ne tarjoavat toimijoille mahdollisuuksia muuttaa rakenteita tai vaikuttaa
siihen, millaisia statuksia yksittäiset maisemat saavat ja millaisia muu-
tospaineita niihin tulee kohdistumaan. Ilman materiaalisuuksia sommit-
tumaa ei pohjimmiltaan olisi olemassa.

Joustavuudessaan sommittuma on kestävä, mutta relationaalisuus tekee
siitä myös hauraan: sen territoriaalisuus määrittyy koko ajan uudestaan
suhteessa deterritorialisoiviin voimiin. Esimerkiksi materiaalisen mai-
seman dramaattinen muutos voi paikallisesti murtaa inventoinnin ympä-
rille rakentuneen hallintosommittuman tekemällä sen tavoitteet ja lähtö-
kohdat tyhjiksi. Muutamassa kannanotossa vedottiin myös paikallisen
maiseman "tavallisuuteen" ja pyrittiin siten irrottautumaan sommittu-
masta sekä sen arvoasetelmista.

Myös muuttuvat olosuhteet voivat deterritorialisoida sommittuman. Maankäyttö- ja rakennuslain uudistus ja sen yhteydessä käyty keskustelu valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden statuksesta oli maisemainventoinnin hyväksyttävyyden kannalta tärkeä prosessi, joka perustui kamppailuun valtion roolista ja sääntelyn mittakaavoista. Mikäli inventointi olisi uudistuksen myötä menettänyt VAT:ssa määritellyn asemansa, olisi se hajonnut tai muuttanut muotoaan ennakoimattomilla tavoilla. Vastaavasti kuulemisaineistosta välittyvä norminpurkuretoriikka osoittaa, kuinka poliittiset kamppailut voivat nakertaa sommittuman legitimiteettiä eri tasoilla sekä jalkauttaa valtiotason ideologioita kylätasolle, osaksi paikallisia toimijuuksia.

Maisemasommittumassa tapahtuu myös jatkuvaa reterritorialisaatiota: olosuhteiden, henkilöhahmojen ja elementtien uudelleenaseoitumista. Esimerkkinä tästä on vapaaehtoinen maisemanhoito. Muutamissa lausunnoissa korostettiin, että vaikka maanomistajat vastustavat ympäristöministeriön puuttumista paikallisiin maisemiin, he pitävät maiseman arvoja yllä ja tuottavat ministeriön tavoitteiden mukaista maisemaa. He toisin sanoen pyrkivät muuttamaan sommittuman olosuhteita vaikka ylläpitävät sen elementtejä. Yhtä lailla paikalliset asukkaat voivat sitoutua hallintosommittumassa artikuloituihin ihanteisiin, vaikka sitoutuminen perustuisi eri lähtökohtiin kuin ympäristöhallinnossa. Esimerkiksi päivitysinventoinnissa korostettu kansallisen kulttuuriperinnön sanoma ei välttämättä ole paikallisille samastuttava tai motivoiva, mutta havainto tai pelko oman maiseman muuttumisesta saattaa herättää tarpeen vaalia, hoitaa tai puolustaa maisemaa.

Päätelmät

Materiaalinen maisema ilmentää poliittisia päätöksiä ja linjauksia. Vaikutuksetjut ovat kuitenkin moninaisia ja tuottavat samanaikaisesti sommittuman kaikkia osatekijöitä: olosuhteita, elementtejä ja toimijoita. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnin ympärillä käyty keskustelu osoittaa, kuinka hallintovetoisesti rakentuvat ja hallinnon artikuloimiin intresseihin perustuvat maiseman sisällöt uusintavat itseään monella mittakaavatasolla ja pyrkivät ohjaamaan materiaaliseen maisemaan vaikuttavia toimijuuksia. Samalla ne kytkeytyvät laajempiin yhteiskunnallisiin kamppailuihin siitä, millä ehdoilla ja mihin politiikkoihin tukeutumalla alueita ja paikkoja hallinnoidaan.

Kylätasolla maisemille annetut sisällöt kohtaavat puolestaan materiaallisen todellisuuden siihen liittyvine omistajuuksineen, intresseineen sekä henkilökohtaisesti ja yhteisöllisesti rakentuneine maisemasuhteineen. Viime kädessä maisemien merkitykset sekä niitä hyödyntävät ja ohjaavat diskurssit toimijoineen muodostuvat koko tämän monimutkaisen sosio-materiaalisen suhdevyöhydin – sommittuman – summana.

Valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista annettu palaute noudattelee yleispiirteiltään maatalous-, ympäristö- ja aluepolitiikasta tuttua jakolinjaa. Sen toisella puolella ovat ympäristöarvot sääntelyjärjestelmineen ja toisella puolella talousnäkökulmat, joissa korostuu toive valtiotason ohjauksen purkamisesta. Asetelma ei ole kuitenkaan pysyvä. Aineistossa näkyy esimerkiksi poliittisten trendien, lainsäädäntötyön ja maiseman muutosten aiheuttamia siirtymiä ja strategioiden muutoksia, jotka hahmottuvat ennen kaikkea suhteessa sommittuman olosuhteisiin.

Moninaisimmillaan maiseman arvoasetelmat ovat paikallistasolla, jossa maiseman muutokset tapahtuvat ja johon toimenpideodotukset ensisijaisesti kohdistuvat. Paikallistaso ilmentää konkreettisesti yhteisöjen ja maisemien suhdetta, ja siten se on myös politisoitunut monessa samanaikaisessa diskurssissa: sen roolia määritellään osana useita sommittumia ja poliittisia kamppailuja. Lisäksi paikallistason toimijaverkostot ovat moninaiset ja osin vakiintumattomat; viime kädessä jokaisella paikallisella on oma suhteensa maisemaan. Nämä suhteet ja niiden ilmentyminen linkittyvät ihmisten henkilökohtaisiin tuntemuksiin ja intresseihin, paikallisten ryhmien dynamiikkaan, taloudellisiin puitteisiin, edunvalvonta- ja elinkeinopolitiikkaan sekä ympäristökysymyksiin ja yrityksiin ratkaista niitä.

Koska maisema-alueet perustuvat ensisijaisesti maaseudun elinkeinomaisemien maisemallisiin ja historiallisiin arvoihin, ne ottavat kantaa myös yksittäisiin kyliin ja kylämaisemiin. Samalla maisema-alueita ja niiden sisältöjä luovan hallintosommittuman tarkastelu tarjoaa eväitä kylien sosiaalisten ja materiaalisten todellisuuksien ymmärtämiseen. Jos maisemat määrittävät monimittakaavaisesti, eivät kylätkään ole vain paikallisia. Niiden toiminnalliset ja sosiaaliset kontekstit rakentuvat monimutkaisina suhdeverkostoina, joiden osana niin inhimilliset kuin ei-inhimillisetkin toimijuudet määrittävät, mutta joita nämä toimijuudet myös muokkaavat. Perspektiivistä riippuen kylämaisemat näyttäytyvät joko yksityisinä tai yleishyödykkeinä, henkilökohtaisina tai kansallisina,

taloudellisina tai ekologisina, arvoiltaan vaihtelevina tai kanonisesti tunnustettuina, muuttuvina materiaalisuuksina tai jatkuvasti neuvoteltavina merkityksinä. Pohjimmiltaan yksi maisema voi olla tätä kaikkea.

Kiitokset

Artikkeli on syntynyt osana Suomen Kulttuurirahaston Satakunnan rahaston ja Satakunnan korkeakoulusäätiön rahoittamaa tutkimuskokonaisuutta. Kiitän rahoittajien ohella teemanumeron toimittajia ja nimetömiä vertaisarvioitsijoita, joiden antama palaute syvensi analyysiäni ja tutkimusasetelmiani ratkaisevasti. Osoitan lämpimän kiitokseni myös maisema- ja inventointikysymyksiä kanssani pohtineille entisille ja nykyisille kollegoilleni.

Lähteet

- Linkola, H., Eloranta, L., Forss, S., Heikkilä, T. & Heliölä, J. 2018. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnista annetut lausunnot ja kannanotot. Ympäristöministeriön raportteja 14. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4793-7>
- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi, täydentävä kuuleminen 2020. Saatavissa: <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=468d9434-6d93-479e-b1a3-f1d2ba1b31e9> (Viitattu 10.11.2024.)
- Ympäristöministeriö kuulee ehdotuksista valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi ja pyytää niistä lausuntoja 2020. Saatavissa: <https://ym.fi/maisemakuuleminen> (Viitattu 10.11.2024.)

Kirjallisuus

- Aceska, A. 2023. 'Constructive juxtaposition' as a policy assemblage method: Towards an understanding of the European Union's heritage initiatives and the making of 'European city' ideals. *Cities* 143, e104589. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104589>
- Ahola, N., Kontio, P., Uddström, A., Faehnle, M. & Shemeikka, P. 2024. "Paikka maailmassa": Valtakunnallisten maisemakyselyjen tulokset. Suomen ympäristökeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-5655-7>
- Anderson, J. 2015. Towards an assemblage approach to literary geography. *Literary Geographies* 1:2, 120–137.
- Beunen, R. & Opdam, P. 2011. When landscape planning becomes landscape governance, what happens to the science? *Landscape and Urban Planning* 100, 324–326. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2011.01.018>

- Butler, A. 2018. Landscape assessment as conflict and consensus. Teoksessa Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (eds.). *Defining landscape democracy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham. 85–95. <https://doi.org/10.4337/9781786438348>
- DeLanda, M. 2006. *A new philosophy of society*. Continuum, London.
- Deleuze, G. & Guattari, F. 1980/1987. *A thousand plateaus*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Dittmer, J. 2014. Geopolitical assemblages and complexity. *Progress in Human Geography* 38:3, 385–401. <https://doi.org/10.1177/0309132513501405>
- Duncan, J. & Duncan, N. 2001. The asetheticization of the politics of landscape preservation. *Annals of the Association of American Geographers* 91:2, 387–409. <https://doi.org/10.1111/0004-5608.00250>
- Eadson, W. & Van Veelen, B. 2021. Assemblage-democracy: Reconceptualising democracy through material resource governance. *Political Geography* 88, e102403. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102403>
- Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (eds.) 2018. *Defining landscape democracy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham. <https://doi.org/10.4337/9781786438348>
- Eurooppalainen maisemayleissopimus 2000/2006. Euroopan neuvosto. Saatavissa: <https://rm.coe.int/16802f3faa> (Viitattu: 14.11.2024.)
- Gailing, L. & Leibenath, M. 2017. Political landscapes between manifestations and democracy, identities and power, *Landscape Research* 42:4, 337–348. <https://doi.org/10.1080/01426397.2017.1290225>
- Haapoja-Mäkelä, H. 2019. Näkymiä suomalaiseen muinaisuuteen: Aineeton kulttuuriperintö, kalevalaisuus, paikka ja maisema. *Terra* 131:2, 97–112.
- Hiedanpää, J. 2002. European-wide conservation versus local well-being: The reception of the Natura 2000 Reserve Network in Karvia, SW-Finland. *Landscape and Urban Planning* 61:2–4, 113–123. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00106-8](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00106-8)
- Häyrynen, M. 2005. *Kuvitettu maa*. SKS, Helsinki.
- Jones, M. 2018. Landscape democracy: More than public participation? Teoksessa Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (eds.). *Defining landscape democracy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham. 16–28. <https://doi.org/10.4337/9781786438348>
- Kumpulainen, K. 2018. Kylät tulevaisuuden paikallisyhteisöinä. *Maaseutututkimus* 26:2–3, 55–65.
- Kymäläinen, P. 2024. Emotional and affectual legal landscapes. Teoksessa Jones, M., Strecker, A., Setten, G. & Mitchell D. (eds.) *Landscape, law and justice: 20 years*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Konferenser 113. 65–79. <https://doi.org/10.62077/9n5auj.saukba>
- Laitinen, T. 2016. Kansanedustaja hermostui ympäristöministeriölle – "Tämä on hyökkäys maaseudun ihmisten kimppuun". Yle 19.1.2016. Saatavissa: <https://yle.fi/a/3-8604678> (Viitattu 10.11.2024.)
- Linkola, H. 2015. Administration, landscape and authorised heritage discourse – Contextualizing the Nationally Valuable Landscape Areas of Finland. *Landscape Research* 40:8, 939–954. <https://doi.org/10.1080/01426397.2015.1074988>
- Maisema-alue työryhmän mietintö I. 1993. Maisemanhoito. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, Mietintö 66/1992. <http://hdl.handle.net/10138/29082>
- Maisema-alue työryhmän mietintö II. 1993. Arvokkaat maisema-alueet. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, Mietintö 66/1992. <http://hdl.handle.net/10138/29087>

- Maisemansuojelutoimikunnan mietintö 1985. Komiteamietintö 1985:4.
Maisematoimikunnan mietintö 1980. Komiteamietintö 1980:44.
Malmsten, A. 2004. Natura 2000 -verkosto maanomistajien silmin Lounais-Suomessa. Terra 116:2, 67–76.
MAPIO-työryhmä 2010. Inventointiohje. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit. Maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. Ympäristöministeriö 10/2010. Saatavissa: http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/09/inventointiohje_fi_300910.pdf (Viitattu 10.11.2024.)
Mels, T. 2024. The substantive landscape as a framework of interpretation: A personal view. Teoksessa Jones, M., Strecker, A., Setten, G. & Mitchell, D. (eds.) Landscape, law and justice: 20 years. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Konferenser 113. 233–249. <https://doi.org/10.62077/9n5auj.rkap02>
Moisio, S. 2012. Valtio, alue, politiikka. Vastapaino, Tampere.
Müller, M. 2015. Assemblages and actor-networks: Rethinking socio-material power, politics and space. Geography Compass 9:1, 27–41. <https://doi.org/10.1111/gec3.12192>
Nail, T. 2017. What is an assemblage? SubStance 46:1, 21–37. <https://doi.org/10.1353/sub.2017.0001>
Olwig, K. R. 1996. Recovering the substantive nature of landscape. Annals of the Association of American Geographers 86:4, 630–631. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1996.tb01770.x>
Olwig, K. R. & Mitchell, D. 2007. Justice, power and the political landscape: From American space to the European Landscape Convention. Landscape Research 32:5, 525–531. <https://doi.org/10.1080/01426390701552688>
Paloniemi, R. 2008. Luonnonsuojelu arjessa: Maanomistajien näkemyksiä ja kokemuksia yksityismaiden tilapäisestä luonnonsuojelusta ja sen uudistumisen prosessista. Environmentalica Fennica 26.
Pfefferkorn, J. 2023. Museums as assemblage: Analysing dynamic museum practice. Routledge, London.
Primdahl, J. Söderkvist Kristensen, L., Arler, F., Angelstam, P., Aagaard Christensen, A. & Elbakidze, M. 2018. Rural landscape governance and expertise: on landscape agents and democracy. Teoksessa Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (eds.). Defining landscape democracy. Edward Elgar Publishing, Cheltenham. 153–164. <https://doi.org/10.4337/9781786438348>
Purcell, M. & Brown, J. C. 2005. Against the local trap: Scale and the study of environment and development. Progress in Development Studies 5:4, 279–297. <https://doi.org/10.1191/1464993405ps122oa>
Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-181-7>
Riihimäki, M. 2020. Polkuja maisemaan – maiseman polkuja: Maisemanhoitoalueet kulttuurimaiseman suojelun välineenä. Turun yliopisto, Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7835-9>
Sairinen, R., Kohl, J. & Järvinen, S. 2011. Ilmastonmuutoksen sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset maaseudulla. Maaseutututkimus 19:2, 39–54.
Savage, G. C. 2020. What is policy assemblage? Territory, Politics, Governance 8:3, 319–335. <https://doi.org/10.1080/21622671.2018.1559760>

- Selman, P. 2003. Community participation in the planning and management of cultural landscapes. *Journal of Environmental Planning and Management* 47:3, 365–392. <https://doi.org/10.1080/0964056042000216519>
- Shaw, B. J., Draux, H., García Martín, M., Martin, J. & Bieling, C. 2017. Contributions of citizen science to landscape democracy: Potentials and challenges of current approaches. *Landscape Research* 42:8, 831–844. <https://doi.org/10.1080/01426397.2017.1385750>
- Smith, L. 2006. *Uses of heritage*. Routledge, Abington.
- Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 2024. Saatavissa: <https://www.ymparisto.fi/luonto-vesistot-ja-meri/maisemat/arvokkaat-maisema-alueet> (Viitattu 10.11.2024.)
- Ympäristöministeriö 2014. Päättös 15.1.2014, DNr:o YM5/5222/2013. Pohjois-Savon tuulivoimamaakuntakaavan vahvistaminen. Saatavissa: https://www.pohjois-savo.fi/media/4-maakuntakaavat-ja-liikenne/voimassa-olevat-maakuntakaavat/tuulivoima/paatokset-ja-voimaantulo/tuulivoima_ym_paatosis.pdf (Viitattu 10.11.2024.)

Taidekeskus Salmela on rakentunut Mäntyharjun vanhan kirkonkylän ympäristöön. Salmelan päärakennus on 1800-luvulla toiminut muun muassa pitäjäntalona. Tuolloin kirkon ympäristö oli koko pitäjän keskus. Kuva: Torsti Hyryläinen.

Yrityksen läsnäolon vaikutus kotiseutukokemukseen Tuurin kylässä

Sulevi Riukulehto ja Eeva Uusitalo

Tarkastelemme artikkelissamme kyläyhteisön ja kylässä sijaitsevan yrityksen vuorovaikutusta osana kyläläisten kotiseutukokemusta. Meitä kiinnostaa se, miten yritys-toiminnan fyysiset ilmentymät muuttavat kyläympäristöä ja sen kokemuksellista tulkintaa kotiseutuna. Yritysten aineellisen läsnäolon tarkastelu laajentaa käsitystämme siitä, millaiset toimijat osallistuvat kylän muuttumiseen ja kotiseutukokemuksen syntymiseen. Tutkimuskohteemme on Etelä-Pohjanmaalla sijaitseva Tuurin kylä ja siellä sijaitseva Keskisen kyläkauppa. Analyysi kylän, kyläyhteisön ja kylässä toimivan yrityksen suhteista perustuu kyläläisten kanssa käytyihin virikekeskusteluihin. Kyläkauppa jättää kylään jälkiä ja muokkaa maisemaa. Muutoksen vauhti ja suunta eivät aina miellytä kyläläisiä, mutta he suhteuttavat ne osaksi kotiseutukokemustaan.

Asiasanat: kylä, yrityksen kotiseutu, kyläkauppa, Tuuri

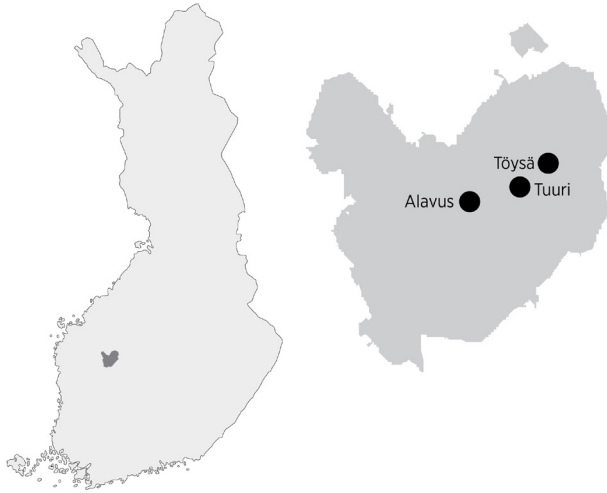
<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.159741>

Juna jättää minut seisakkeelle, joka on kätevästi Keskisen kulmalla. Kovasti on paikka muuttunut sitten ensikäynnin 1990-luvun puolivälissä. Keskisen kylkeen on kasvanut monenlaista kauppaliikettä. Onko tämä nyt sitten kyläkauppa vai kauppakylä? Ja kait täällä jossain se kyläkin on? (Kenttämuistiinpanot EU 18.10.2022)

Näin kuvasi tutkija saapumistaan kohteeseensa. Junasta astuttuaan hän tarkkaili ihmetellen ympäristöään. Kuten lainauksesta käy ilmi, tulija ei ollut kylässä ensimmäistä kertaa. Paikka oli kuitenkin vuosien saatossa muuttunut. Seuraavan päivän tutkimuskeskustelussa eräs keskustelukumppani naapurikylältä huomautti, että jos saapuja olisi tullut junalla samaan paikkaan 1990-luvulla, hän olisi tarvinnut kompassin, sillä tuolloin paikalla kasvoi vielä sankka metsä. Nyttemmin vaikutti siltä, että kylä metsineen oli kadonnut kauppa-liikkeiden sekaan.

Tarkastelemme artikkelissamme kyläyhteisön ja kylässä sijaitsevan yrityksen vuorovaikutusta osana kyläläisten kotiseutukokemusta. Yrityksillä on liiketoiminnallinen merkityksensä työpaikkoina, tuotantona ja kauppana, mutta ne ovat myös osa kylämaisemaa. Ajattelemme, että jokaisella yritykselläkin on oma kotoisuuden alueensa, jonka aineelliset ja aineettomat piirteet ja toiminnan yritys tuntee ja kokee itselleen luonteviksi ja tärkeiksi. Samoin paikallisyhteisön jäsenet hahmottavat yritykset oman kotiseutunsa osana ja antavat niille merkityksiä, jotka liittyvät esimerkiksi kuulumisen tunteeseen: yritys kuuluu tänne ja meille. Tältä osin meitä kiinnostaa se, miten yritystoiminnan fyysiset ilmentymät muuttavat kyläympäristöä ja sen kokemuksellista tulkintaa kylämaisemana, kulttuuriperintönä ja kotiseutuna. Yritysten läsnäolon tarkastelu laajentaa käsitystämme monenlaisten toimijoiden osallisuudesta kylän muuttumisessa ja kotiseutukokemuksen syntymisessä.

Tutkimuskohteemme on Etelä-Pohjanmaalla sijaitseva Tuurin kylä ja siellä sijaitseva Keskisen kyläkauppa, oikealta nimeltään Veljekset Keskinen Oy. Matkaa Tuurista Alavudelle on vain 6,5 kilometriä, saman verran kuin Töysän kirkonkylään. Puoliväliin kuntakeskuksia kasvanut Tuuri on aina ollut identiteetiltään vahva. Se ei ole lujasti kiinnittynyt kumpaankaan suuntaan. Siitä tuli osa Alavuden kuntaa vuonna 1865, josta se kuitenkin siirtyi Töysän kunnan osaksi vuonna 1927. (Laukkonen 1989, 311; Riukulehto & Rinne-Koski 2019, 33.)

Kartta 1. Alavus, Tuuri ja Töysä Suomen kartalla.

Alavus ja Töysä yhdistyivät vuonna 2013. Kuntaliitoksesta töysäläisillä on monenlaisia mielipiteitä, mutta kaikki tuntuvat suhtautuvan siihen varsin kiihkottomasti. Aihe ei herätä paikkakunnalla suuria tunteita. Töysäläiset kokevat, että Töysää ei liitetty pakolla Alavuteen, vaan kyseessä oli molempien oma valinta. Alavus halusi Töysän – kenties juuri Tuurin vetovoiman ja kehityksen vuoksi. (Juurakko 2015; Riukulehto & Rinne-Koski 2019, 25.)

Teoreettinen kiintopiste kokemuksellisessa kotiseututeoriassa

Tutkimuksellisenä viitekehyksenämme on Heideggerin, Gadamerin ja Ricoeurin perintöön nojautuva kokemuksellinen kotiseututeoria, jossa kokemukset ymmärretään kronospaatialisesti. (Kokemuksellisesta kotiseututeoriasta ja kotiseutukokemuksesta ks. Riukulehto & Rinne-Koski 2015; Riukulehto & Suutari 2016; Riukulehto 2019, 193–198; 2020.) Kokemuksissa yhdistyvät aina erityisen merkityksen saaneet tilalliset ja ajalliset osatekijät (paikat ja tapahtumat), jotka jäävät elämään koettuina tulkintoina (maisemina ja muistoina). Kotiseudun – tai yksinkertaisemmin kodin kuten monissa kielissä sanotaan – kokemuksesta voidaan puhua silloin, kun nimenomaiset muistot ja maisemat herättävät kotoisuuden tunteen. Toisin sanoen silloin, kun paikkojen ja tapahtumien

erityisyys synnyttää sellaisen kokemustilan, jossa kokija voi sanoa olevansa kotonaan.

Kokemuksellisen kotiseudun tutkimuksessa kotiseudun kokemusta lähestytään avainkohteiden avulla (Riukulehto 2020; erityisesti Töysästä kotiseutuna Riukulehto & Rinne-Koski 2019). Avainkohteet ovat erityisinä pidettyjä paikkoja ja tapahtumia. Jälkikäteen, esimerkiksi asukkaiden kanssa maastossa liikuttaessa tai keskusteltaessa, ne tavoitetaan henkilökohtaisina muistoina ja maisemina. Kotiseutukokemusta voidaan tarkastella myös kollektiivisena ilmiönä, sillä samalla alueella ja samaan aikaan elävien ihmisten avainkohteet ovat usein samoja. He muistelevat samoja tapahtumia ja kertovat samoista maisemista. Selvyiden vuoksi on syytä mainita, että maiseman käsite ymmärretään tässä tutkimuslinjassa laajasti. Myös aineettomasta, sosiaalisesta ja henkisestä ympäristöstä tehtyjä tulkintoja voidaan käsitellä maisemana: puhutaan esimerkiksi äänimaisemasta ja sielunmaisemasta.

Kotiseutukokemuksen lähikäsite on kuuluminen (*belonging*, esim. Cohen 1982), jonka avulla voidaan lähestyä samaa ilmiökokonaisuutta, varsinkin jos kuulumisen tunne ymmärretään kaksisuuntaisesti (minä kuulun ja minulle kuuluu) ja sen ajatellaan sisältävän myös tilallisen ulottuvuuden (Rinne-Koski & Riukulehto 2022). Kotiseututunteessa ja kuulumisen tunteessa on paljon samaa. Kuulumisen käsitettä käyttävissä tutkimuksissa kotiseudun kokemusta (*feeling at home*) on kuvattu eritoten tuttuuden, turvallisuuden sekä itsemääräämisoikeuden ulottuvuuksilla. Tuttuutta pidetään ensisijaisena ja välttämättömänä muttei silti riittävänä ehtona kotoisuuden kokemukselle. Tuttuus tarkoittaa toistoa, rutiineja ja tavanmukaisuutta. Turvallisuuteen liittyvät perustarpeet ja materiaallinen ja fyysinen turvallisuus. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa sitä, että ihminen voi julkisesti ilmaista itseään ja kokea kuuluvansa johonkin yhteisöön ja sen historiaan. (Duyvendak 2011, 38–39; Lähdesmäki ym. 2016, 237.)

Kokemusympäristönä kotiseutu on kokonaisuus, mutta tutkimuksissa sitä tarkastellaan usein osakokonaisuuksina. Riukulehdon ja Rinne-Kosken Töysä-tutkimuksessa (2019, 16) kotiseutua käsitellään kolmessa osassa, jotka ovat luonnon kotiseutu, rakennettu kotiseutu ja henkinen kotiseutu. Joskus omaksi ryhmäksi erotetaan myös virtuaalinen kotiseutu. Tässä artikkelissa keskitymme erityisesti rakennettuun kotiseutuun eli yrityksen aineellisen läsnäolon vaikutuksiin kyläläisten kotiseutukokemuksiin, unohtamatta kuitenkin muita vaikuttavia tekijöitä.

Artikkeliä on innoittanut myös ajatus aineellisen kulttuurin läsnäolon merkityksestä ja seurauksista. Kuten Severin Fowles (2010, 23–24) muistuttaa, esineiden voima ei ole yksistään niiden kyvyssä välittää niihin kätettyjä merkityksiä inhimillisen tulkitsijan ratkottaviksi. Aineellisella on myös itsenäisempi "kyky" saada läsnäolollaan asioita aikaan. Anna Kajan-derin (2022, 151) mukaan aineellinen ei pelkästään sijaitse jossain, vaan se myös vaikuttaa ympäristöönsä.

Aineellisilla esineillä on näkymättömiä ominaisuuksia, jotka rakentavat yhteyksiä ihmisten, paikkojen ja aikojen välille (Holmes 2024, 1–3). Aineellinen kulttuuri, myös rakennukset, välittävät aineettomia ominaisuuksia tai niillä voi olla aineettomia seurauksia, kuten kotiseutukokemusten herääminen (vrt. Olsson & Ainiala 2023). Tämän ajatuksen mukaisesti artikkelimme näkökulmasta on tärkeää se, miten Tuurin herättämiä kotiseutukokemuksia ovat tuottaneet ja muokanneet ihmisten lisäksi myös aineellinen kulttuuri ja rakennettu ympäristö. Erityisesti tarkastelemme kyläkauppakompleksin aikaansaannoksia kylämaisemassa ja sitä, miten se täydentää tai muokkaa kyläläisten kotiseutukokemuksia.

Muutama sana aineistosta ja menetelmästä

Artikkeli perustuu viiteen virikekeskusteluun, jotka on järjestetty kahdessa hankkeessa: *Kotiseudun historia narratiiveina – töysäläinen kotiseutu ajallisessa kehityksessä* (Kohina 2017–2019) sekä *Paikallisyhteisöjen ja yritysten kohtalonyhteys* (The dynamics of localities and enterprises, DoLE 2020–2024). Keskusteluista kaksi järjestettiin Tuurin kyläläisille (2017 ja 2022), kaksi Töysän kirkonkyläläisille (2017 ja 2022) ja yksi Töysä-Seuran jäsenille (2022). Vuoden 2017 keskustelut järjestettiin yhteistyössä Tuurin maa- ja kotitalousseuran sekä Töysän Kirkonkylän Kyläyhdistyksen kanssa. Tuurissa paikalle saapui 11 henkilöä, neljä naista ja seitsemän miestä.

Töysässä läsnä oli neljä henkilöä, yksi nainen ja kolme miestä. Vuoden 2017 osallistujista nuorin oli 15-vuotias ja vanhin 82. Vuoden 2022 keskusteluissa Tuurin nuorisoseuran kokoon kutsumassa tilaisuudessa oli läsnä kolme naista ja seitsemän miestä. Töysä-Seuran tilaisuuteen osallistui viisi naista ja kolme miestä. Töysän yrittäjien tilaisuudessa oli läsnä kolme naista ja yksi mies. Vuoden 2022 keskusteluissa nuorin osallistuja oli 38-vuotias ja vanhin 82-vuotias. Yhdistykset kutsuivat tilaisuuksiin omia jäseniään eli kaikki osallistujat olivat lähtökohtaisesti kiinnostu-

neita kotiseutuunsa liittyvistä asioista. Osallistujat painottuivat iältään yli 60-vuotiaisiin; miehiä osallistui hieman enemmän kuin naisia.

Töysän ja Tuurin keskusteluissa Keskisen herättämät ajatukset olivat ymmärrettävästi erilaisia. Töysän kirkonkylässä Tuuria katsellaan sekä kirjaimellisesti että kuvainnollisesti hieman etäämmältä. Töysäläisten tärkeät paikat, ihmiset ja riennot ovat omalla kylällä. Hieman yleistäen voi todeta, että töysäläisiä Keskisessä kiinnostaa erityisesti sen taloudellinen menestys, työllistävyys tai vaikutus muuhun liiketoimintaan koko seudulla. Tuurissa sen sijaan Keskisen vaikutus asukkaiden arkeen ja maisemaan on läsnä ja aistittavissa lähes päivittäin. Siksi Tuurin keskustelut muodostavat meille primääriaineiston, johon tekemämme tulkinnat enimmäkseen nojaavat. Töysän keskusteluilla olemme saaneet aiheeseen laajemman, kokonaiskuvaa täydentävän näkymän.

Aktiivisimpia keskustelijoita olivat pidempään kylässä asuneet henkilöt. Heillä oli yhteisiä muistoja liittyen kylämaisemasta jo kadonneisiin ihmisiin, rakennuksiin, paikkoihin ja yrityksiin. Erityisesti Tuurissa aineistosta kuuluu Tuurista kotoisin olevien miesten ääni. Heillä oli muistoja kylästä useammalta vuosikymmeneltä ja kotiseutuun liittyvien asioiden harrastuneisuutta. Kuten ryhmäkeskustelussa usein käy, erityisesti suurimmissa ryhmissä puheenvuorot jakautuivat keskusteluissa epätasaisesti osallistujien kesken. Jotkut ottivat tai saivat asioista perillä olevan tietäjän roolin, toiset tyytyivät enemmänkin kuuntelemaan. Jokunen lienee tullut paikalle silkasta uteliaisuudesta. Erityisesti Tuurin ryhmä oli hieman liian suuri, kymmenen osallistujaa, mikä saattoi rajoittaa joidenkin puhehalukkuutta.

Keskustelun aikaansaamiseksi osallistujille esitettiin kuvallisia ja sanallisia virikkeitä, joiden innostamina osallistujat saattoivat vapaasti asioiden keskustella ihmisistä, tapahtumista, rakennuksista tai paikoista, jotka muodostavat heidän kotiseutunsa. Käytössämme oli kaksi eri virikerunkoa. Vuoden 2017 virikkeet keskittyivät Töysän kotiseudun ajallisuuteen (3 kuvavirikettä, 2 äänivirikettä, 13 tekstivirikettä; ks. Riukulehto & Rinne-Koski 2019, 141–145). Ne johdattivat keskustelun tapahtumiin, muistoihin, perinteisiin ja kulttuuriperintöön. Vuoden 2022 keskustelujen virikkeistä viisi oli valokuvia. Ne olivat näkymiä omasta kylästä ja sen lähialueilta, yrityksistä ja rakennuksista. Toiset viisi virikettä olivat tekstimuotoisia. Viritimme osallistujia keskustelemaan kotiseudustaan esittämällä kaikissa keskustelutilaisuuksissa osallistujille suoran kysymyksen: jos esittäisit kotiseutusi yhdellä valokuvalla, mitä siinä olisi?

Virikemenetelmät ovat varsin laajasti käytössä yhteiskunnallisessa tutkimuksessa, varsinkin silloin, kun tutkimuskysymykset ovat moniaineksisia, kun tavoitellaan kokemuseräistä tietoa, jota on vaikea tutkia pelkästään haastattelemalla, tai kun samaan kysymykseen halutaan syventyä yhä uudestaan monesta eri näkökulmasta. (Ks. Törrönen 2002; Lapenta 2011; Suutari & Rinne-Koski 2015; Riukulehto & Suutari 2022.) Virikekeskustelumenetelmän olennaisena periaatteena on, että työryhmää juontavat tutkijat välttävät keskustelun ohjaamista. Virikkeet johtavat keskustelun oikeaan aihepiiriin, mutta osallistujat saavat itse määrittää, mitä asioita ja teemoja he haluavat annetun virikkeen pohjalta käsitellä. Näin varmistetaan, että jokaisella on tilaisuus tuoda esiin itse tärkeinä pitämiään asioita ja tutkijasta riippumattomia näkökulmia. (Hänninen 2022, 233; Riukulehto & Suutari 2022; Steel ym. 2024; myös Törrönen 2017.)

Etenkin valokuvien vahvuus virikekeskusteluissa on niiden tulkinnallinen avoimuus (Vium 2020, 173; Riukulehto & Lähteenniitty 2022, 26–29). Valokuvat herättävät eloon kadonneiksi luultuja asioita, menneitä ihmisiä, tapahtumia ja paikkoja (Harper 2002, 23). Tämän totesimme myös omissa keskusteluissamme: valokuvat muistuttivat läsnäolijoita menneestä kylästä, kadonneista ihmisistä, rakennuksista, paikoista ja yrityksistä.

Keskustelut koskivat yleisellä tasolla yritysten ja paikallisyhteisön suhdetta, mutta tätä artikkelia varten tekemässämme aineiston analyysissa erityisen huomion kohteena olivat kyläläisten kokemukset Keskisen kyläkaupan vaikutuksesta kylään. Analyysiprosessin aluksi etsimme litteraatioista kohdat, joissa puhuttiin Keskisen kyläkaupasta. Varsinaisessa analyysissa noudattelimme lähiluvun periaatetta, jossa tulkinnan lähtökohta ovat yksittäiset tekstit tai tekstinosat (Pöysä 2015, 6). Lähilukua voi kuvata systemaattiseksi ja paneutuvaksi lukemiseksi, jonka tavoitteena on tekstin syvemmän merkityksen saavuttaminen (Brummet 2019, 2). Kuten Pöysä kirjassaan toteaa (emt., 7) on haastavaa kertoa lukijalle, miten tai millaisen prosessin tuloksena aineistosta lähiluvun myötä tehdyt tulkinnat ovat syntyneet. Prosessia voisi kuvata hermeneuttisen tutkimusperineen mukaisesti yksittäisten aineistojen ja hahmottuvan kokonaisuuden vuoropuheluksi, jossa tulkintoja ohjaa teoreettinen välineistö.

Olemme tulkinneet kyläläisten puheesta näkyviin, miten kyläkaupan läsnäolo on vaikuttanut kyläläisten kotiseutukokemuksiin. Analyysissa

olemme jäsentäneet aineistoa kotiseutukokemuksen perusolottuvuuksien eli maiseman ja muistojen avulla. Niiden välityksellä hahmotuu yhteinen tulkinta tilasta, kylämaisemasta. Se kertoo meikäläisyydestä, kyläläisten arkisista käytännöistä, siitä, miten meillä päin ollaan ja eletään. Kotiseutukokemuksen olottuvuuksia ei ole tarkoituksenmukaista erottaa toisistaan kotiseutupuheessa, sillä ihmiset kokevat tilan ja ajan yhdellä kertaa: asiat tapahtuvat paikoissa, ja paikat ovat paikkoja juuri siksi, että niissä on tapahtunut jotakin. Koska olemme edenneet tulkinnoissamme aineiston ehdoilla, myös analyysimme risteilee Tuurin kylällä kyläläisten kertomuksia seuraten.

Tutkiessamme kyliä tutkimme myös asukkaiden muodostamaa yhteisöä, onhan yhteisö yksi kylän perusmerkityksistä. Artikkelissamme emme kuitenkaan nosta yhteisön käsitettä analyysimme kohteeksi. Käytämme sitä kuvailevana apukäsitteenä, jolla viittaamme Tuurin kylässä tai sen liepeillä asuviin ihmisiin. Heistä käytämme myös nimeä tuurilaiset. Naapurikylään viittaamme nimellä Töysän kirkonkylä, ja töysäläisillä tarkoitamme entisen Töysän pitäjän alueella asuvia ihmisiä. Nämä asukkaita kuvaavat yleistävät sanat (tuurilaiset, töysäläiset) sisältävät oletuksen sosiaalisesta yhdenmukaisuudesta tai ihmisten keskinäisestä samankaltaisuudesta. Samassa kylässä asuvat ihmiset eivät kuitenkaan ole yhtenäinen ryhmä eivätkä keskenään samanlaisia. Koska käytännön syistä tarvitaan termi, jolla tekstissä viitataan tutkimuskylän tienoilla asuviin ihmisiin, käytämme asukkaisiin viitatessamme selvyiden vuoksi edellä mainittuja sanoja.

Keskelle kylää kasvanut kyläkauppa

Töysäläiset muistelevat mielellään kotiseutunsa kauppiastarinoita. Vanhimmat muistelut liittyvät Venäjän vallan aikaisiin kulkukauppiaisiin, kuten Dimitri Köniin, jonka pojat jäivät kauppiaksi Hakojärvelle ja Alavudelle. (Riukulehto & Rinne-Koski 2019, 21.)

Myös Keskisen tarina alkaa Toivo Keskisen kulkukaupasta 1930-luvun alussa. Pysyvän kaupan hän perusti oman kotinsa yhteyteen Tuurin kylään vuonna 1952. 1960-luvun lopussa hän osti lakkautetun Kallenkosken sahan kivisen pajarakennuksen ja siirsi kauppansa siihen. (Lundberg 2004, 244, 325.) Siitä alkoi nykyisin Keskisen kyläkauppana tunnetun yrityksen kasvu kylän keskustaan, vanhalle saha-alueelle. Samalla alueella toimintaa ovat vuorollaan jatkaneet ensin veljekset Matti ja

Mikko (1976) ja sen jälkeen Vesa (1994), aluksi yhdessä veljensä Pekan kanssa. (Lundberg 2004, 352, 363.)

Kyläkaupan kauppakompleksin rakennuskanta on ottanut mallia kivi-jalkaisesta navetasta ja pohjalaistalosta, mutta uudemmat rakennukset ovat irrottautuneet perinteisestä maaseuturakentamisesta ja saaneet enemmän vaikutteita Vesan ideoimasta fantasiamaailmasta. (Eräheimo 2017, 285–287.)

Suuri kauppakompleksi kätkee sisäänsä Keskisen kyläkaupan eli tavaratalon ja ruokakaupan sekä muutamia muita myymälöitä. Lisäksi alueella on muita kuluttajille tavaroita ja palveluita tarjoavia liikkeitä. Karavaanareille Keskinen on rakentanut oman alueen tarpeellisine palveluineen. Hieman etäämmällä tavaratalosta on kesäkaudella avoinna oleva Keskisen pihamyymälä. Laajalla parkkipaikalla järjestetään monenlaisia tapahtumia. Keskinen puhuu itsestään kyläkauppana, mutta sen ympärille kasvanut yritysten rypäs muistuttaa pikemminkin kauppakylää. Kyläläisten puheissa kauppakylä onkin Keskistä laajempi alue, jolla sijaitsee useita eri kauppaliikkeitä ja ravintoloita. Kyläkauppa puolestaan viittaa itsensä sellaiseksi nimenneeseen Keskisen kauppaan.

Kyläläiset korostavat, että Tuurin kauppakeskus ei ole pelkästään Veljekset Keskinen. Heidän kotiseutukokemustaan ovat rakentaneet muutkin liikepaikat, kuten Helvin baari ja Matti Hakojärven kodinkone- ja sähköliike. Tuurissa on tehty jo 1950–1960-luvuilla näyteikkunakierroksia muulloinkin kuin joulun aikaan. Ikkunaostoksille muodostui jopa vakiintunut reitti: "Siinä oli hyvä lenkki, kun maatalouskaupalta lähti ja meni kemikalion kautta Hautalan kaupalle ja taas takasin, niin monta kauppa jäi siihen väliin." (Keskustelu Tuuri 20.11.2017.) Keskisen laajenemisesta huolimatta alueella on säilynyt monta perinteikästä liikettä, muun muassa vaatetusliike veljekset Siltala. Kasvava kauppakylä on vetänyt puoleensa myös uusia yrittäjiä esimerkiksi Alavudelta.

Kyläläisten keskusteluista opimme, että puhe kyläkaupan tulemisesta valmiiksi on turhaa, sillä alueelle ilmestyy aina jotain uutta. Kenttätöidemme aikaan Vesa Keskinen osti ja siirsi Tuuriin Helsingin Hakaniemen kauppahallin remontin väistötilan, johon sijoitettiin aikaisemmin kuplahallissa majaansa pitänyt Muoti Outlet. Hankinta herätti keskustelua valtakunnallisten medioiden keskustelupalstoilla. Vaikuttaa siltä, että väistötilan päätyminen nimenomaan Keskisen pihapiiriin herätti jonkin verran harmitusta eteläisessä Suomessa. Valtakunnan medioissa

hankintaa kutsuttiin esimerkiksi Vesa Keskisen "uusimmaksi päänäpistoksi" (Helsingin Sanomat 2023).

Keskinen tunnetaan paitsi kaupankäynnistä myös monenlaisten tapahtumien järjestämisestä. Tapahtumia on tehty tunnetuiksi viljelemällä niiden yhteydessä miljoona-sanaa. Ensimmäinen runsaasti huomiota saanut tapahtuma oli Miljoona Pilkki, joka järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 1996. Se veti tuhansia ihmisiä paikallisen järven jäälle narraamaan istutuskaloja, joihin oli kiinnitetty yli miljoonan markan arvosta ostokorttimerkkejä (Eräheimo 2017, 11–29). Lisäksi Keskisen parkkipaikalla on järjestetty Miljoona Rock -festivaali ja Miljoona Kirppis. Ympäri Töysää levinneisiin moniin miljooniin kuuluvat muun muassa Miljoona Hölkkä, Kelkka, Ralli, Pulahdus, Sprintti, Rieha, Ravit, Koira, Raketti ja Miss Miljoona. (Eräheimo 2017, 162–166.) Kesäisin parkkipaikan tuntumassa erityisesti lapsiperheitä viihdyttää tivoli, johon perheen pienimmillä on vapaa pääsy. Keskinen onkin paitsi kauppa myös matkailukohde, joka tarjoaa majoitusta, ruokailua, tapahtumia ja huvituksia.

Kyläläisten suhde Keskiseen on kaksijakoinen. Toisaalta tiedetään sen merkitys kylän elinvoimalle. Keskinen tarjoaa työpaikkoja, mikä tuo kylään uusia asukkaita. Nuorille on tarjolla kesätyöpaikkoja omassa kylässä. Yhdistykset kasvattavat kassansa talkoilemalla Keskisen järjestämissä tapahtumissa. Myös useiden muiden yritysten menestys on suuria ihmisjoukkoja Tuuriin vetävän Keskisen varassa. Elinvoimasta kertovat yrityskaupat ja sukupolvenvaihdot; esimerkkinä keskusteluissa mainittiin hampurilaisravintolan äskettäinen sukupolvenvaihdos. Keskinen on synnyttänyt uutta yritystoimintaa, kuten kirkonkylän keskustelussa mainittuja pieniä matkailualan toimijoita. Toisaalta kyläkaupan vuoksi jotkut yritykset ovat joutuneet sulkemaan ovensa esimerkiksi kunta-keskuksessa Alavudella. Joka tapauksessa kyläkaupan tilanne on seudun elinvoiman ilmapuntari, jota seurataan herkillä silmällä esimerkiksi tarkkailemalla autojen määrää kauppohen parkkipaikoilla.

Niin tästä voijaan nyt sitten laskea, et kuinka paljon on autoja tossa Keskisen pihalla, että kuinka paljon se tuo meillä sitten tänne muuta sivuvirtoja. Että siellä työlistyy apteekki ja sillä on partureita ja siellä on autonkorjaajia ja sitten matkailuyrittäjiäki jossain määrin. Et se on hyvin laaja virta, minne se raha sieltä sitten virtaa muuallekin kuin pelkästään tänne. Et kyllä moni yrittäjä saa olla kiitollinen siitä, että Vesa yrittää täällä ja pitää tätä kylää virkeenä. (Töysän kirkonkylän keskustelu 17.10.2022)

Lapsiperheiden muuttaminen kylään on myönteinen asia esimerkiksi kyläkoulun säilymisen kannalta. Muuttoliikettä on kuitenkin myös kylästä pois, sillä kaikki eivät jää kylään. Hieman leikin varjolla kyläläiset sanoivat, että pitää käydä ahkerasti asiakkaana yrityksissä, jotta ne pysyvät työllistämään ja vetämään lisää asukkaita kylään. Yritysten ja kyläläisten väliin muodostuu vastavuoroinen asetelma, jossa tuetaan toinen toistaan.

Eräs tärkeä kyläkaupan ja kyläyhteisön kytkös on Keskisen tarjoama mahdollisuus paikallisille ja hieman naapurikylienkin seuroille tehdä talokootöitä kyläkaupan järjestämissä tapahtumissa. Vastavuoroisesti ja vanhan talkooperinteen mukaisesti kyläkauppa ei osallistu seurojen taloksiin vaan korvaa vaivan rahalla. Maksamalla Keskinen osallistuu myös välillisesti yhteiseen hyvään, sillä seurat käyttävät tuottoja kyläläisten hyväksi. Eittämättä Keskinen haluaa korostaa olevansa osa kyläyhteisöä ja kantavansa omalta osaltaan vastuuta sen hyvinvoinnista. Mielenkiintoisesti Keskisen verkkosivuilla (Keskinen vastuullisuus) yrityksen vastuullisuuspuhe koskee pelkästään ekologista vastuuta. Sosiaalista vastuuta tai vastuun ottamista paikallisyhteisöstä ei mainita, vaikka Keskinen on kylällä merkittävä työllistäjä.

Elämäkerrassa (Eräheimo 2017, 130) Vesa Keskinen kertoo rakkaudesta kotiseutuunsa: "Pieni kylä keskellä metsiä on ollut sukumme asuin-sija kautta aikain. Minulle Tuuri ja tuurilaisuus, Suomi ja suomalaisuus ovat suuria ylpeilyn aiheita." Myös aikaisempaa sukupolvea, Toivo Kes-kistä ja Matti Keskiä, houkuteltiin siirtämään liiketoiminnot Seinä-joelle, mutta molemmat halusivat toimia nimenomaan Tuurissa. (Lund-berg 2004, 314–315.) Matti Keskinen luonnehtii olevansa "niin tuuri-lainen, ettei oikein muualla osaa ollakaan". Hän korostaa, että asiat sujuvat helposti juuri täällä:

No sanotaan, en mä osaa siihen oikeen sanoo muuta, ku että jos multa kysy-tään, niin minä oisin sanonu, että ei täältä lähdetä mihkään. Ku täällähän silloo pelas kaikki, henkilökunta oli aktiivinen, työntekijä, ja ihmisiä kävi pilvin pimein sitte, ja se oli, kesä oli parasta, jouluku oli sitte marraskuun 10 päivän jälkeen.
(Haastattelu 13.3.2024)

Kun kysyimme kyläläisiltä, olisiko Keskisen tarina voinut tapahtua jos-sain muualla, keskustelijat epäilivät tai kiistivät ajatuksen empimättä. He korostivat yrittäjien merkitystä ja kiinnittivät huomiota siihen, että Tuu-rissa monet asiat on tehty toisin kuin liiketalouden teoria neuvoo.

Niin, kyllähän se varmaan se alku johtaa sen isoisään sieltä kautta ja sitte sen isään. Ne kehittivät sitä liiketoimintaa tosiaan siihen malliin ja se pääs siihen jatkajaksi. Ja sitte se innostui siitä jotenki sitte. Tietenki se vaatii sen kehityksen ja sen, kipinä tullu jo siitä nuoruudesta varmasti ja sen kodista. (Töysä keskustelu 18.10.2022)

Joo, Keskisen Vesa olla kyllä siitä omituinen, et se on niinku kimalainen. Eihän kimalaisenkaa pitäisi lentää, mutta jos se sen tietäs. Mut ku ei se tiedä. Vesa on vähän samanlainen, et se lentää vaikkei sen pitäs. Ainaki sen mielikuvitus lentää. (Töysä keskustelu 18.10.2022)

Pysyvyyttä jatkuvan muutoksen kylässä

Keskustelussa tuurilaisille tärkeiksi kotiseudun maisemiksi osoittautuivat esimerkiksi pellot ja metsät, rautatieasema ja vanha koulu sekä kotoa kouluun vienyt latu. Jonkun kotiseutua kuvaava kohde saattoi sijata toisaalla, omassa synnyinpitäjässä. Maininta kyläkaupan pihassa seisovasta suuresta kullankengästä herätti osallistujissa naurua. Se on monelle Tuurin-kävijälle tuttu näkymä Keskisen parkkipaikalla, mutta kotiseudun kuvaksi sitä ei vakavasti ainakaan tässä ajassa mielletä. Sama kohtalo lienee kylän kiertoliittymiin sijoitetuilla kultaisia yksisarvisia esittävillä patsailla. Erityisesti yksisarviset herättävät kysymyksen siitä, kuinka paljon yritys voi muokata yhteistä kylätilaa mieleisekseen ja miten se muuttaa yrityksen ja kyläyhteisön suhdetta.

Tuurin asukkaat ovat seuranneet kotikylänsä suurta muutosta vuosikymmenien ajan. Paikat muuttuvat, mutta Tuurissa kyläympäristön muutos on ollut erityisen radikaalia ja nopeaa kyläkaupan levittäytyessä kylän keskustassa. Vanhoja rakennuksia on kadonnut, mutta muistoissa ne vielä elävät. Muistot herättävät henkiin myös entisiä kyläläisiä.

Ja tuo koulu, mulle tai aika monellekin tulee, jotta keskimmaisesta ovesta kylläkin hiukan eri näkösenä silloin alotettu koulutie. Mäenpään Lyyli oli kellon kanssa siinä. (Tuuri keskustelu 19.10.2022)

Lainauksessa esiintynyt kyläkoulu mainittiin kotiseudun tärkeäksi osaksi. Sen kuva näkyi myös keskusteluvirikkeissä, joten siitä syntyi enemmänkin keskustelua. Näyttämämme valokuva oli otettu julkisivun puolelta, mikä sai erään osallistujan mainitsemaan, että päädyssä oleva vuosiluku 1910 ei näy kuvassa. Meille kerrottiin myös, että nimenomaan koulun pääty edustaa Tuuria kotiseutuna. Kommentit saivat miettimään vuosiluvun merkitystä. Koska koulu on suojeltu rakennus, se ei periaatteessa muutu vaan pysyy riittävän samanlaisena ajasta toiseen.

Kuva 1. Seitsenkerroksisen talon korkuinen OnnenKenkä-monumentti vuodelta 2000 on niittänyt mainetta myös groteskiutensa vuoksi. Vuonna 2008 se valittiin kansainvälisessä vertailussa maailman 3. rumimmaksi rakennelmaksi. (Eräheimo 2017, 101.) Koko monumentin takana näkyvä rakennusmassa kuuluu samaan kauppakeskuksen rakennuskokonaisuuteen. Jalustan teksti "Kyläkauppa" muistuttaa kauppakeskuksen juurista. Kuva: Janne Vuorela.

Koulu on hivenen syrjässä kovimmasta kaupankäynnin vilskeestä. Se on kätkeyty paikkaan, minne matkailijat ja kauppojen asiakkaat harvemmin eksyvät. Koulun edustama Tuuri kuuluu kyläläisille. Koulun seutu muodostaa yhden naapuruston, jossa kylän arkea koetaan. Siksikin se on pysyvyyden kiintopiste kylässä, jossa muutos tuntuu joskus liian nopealta tai suunnaltaan väärältä. Koulu tarjoaa konkreettisen tilan kohdata mui-
tojen kylämaisemaa.

Kouluun Tuurissa liitetyt myönteiset merkitykset saivat kirkonkylän keskusteluissa toisenlaisia sävyjä. Koulun ulkoista olemusta ja vanhan säilyttämistä kiiteltiin, mutta sisäpuolelta sitä ei pidetty ajanmukaisena. Suhde naapurikylän kouluun oli neutraalin toteava, samankaltainen kuin suhde Keskiseen. Joku kiinnitti huomiota luokkiin kertyneeseen tavaramäärään, jonka voidaan tulkita tuurilaisille edustavan rakennuksen tärkeitä ajallisia kerrostumia. Tuurilaisille vanha koulu on merkityksellinen kokonaisuudessaan, pölyineen päivineen, ei pelkästään kauniin ulkoasunsa vuoksi. Kirkonkylässä koulua koskeva keskustelu päättyi toteamukseen,

että nyt ei olla Tuurissa, ollaan Töysässä, missä on omat tärkeät paikat ja rakennukset.

Kuva 2. Jatkuvan muutoksen kylässä koulu edustaa pysyvyyttä, ja vuosiluku naulaa rakennuksen sijaintipaikkaansa ja valmistumisvuoteensa. Se muistuttaa kylän olemassaolosta ennen kauppakylää. Kuva: Sulevi Riukulehto.

Töysässä keltainen koulu innosti pohtimaan rakennusten värityksiä jonkun mainittua, että niillä seuduilla talot ovat perinteisesti olleet enemmänkin punaisia kuin keltaisia. Kotiseudun väri on siis punamullan punainen. Keltainen liitettiin Valtion Rautateihin (VR), mikä herätti miellelyhtymän julkisiin rakennuksiin, eikä sitä näin ollen koettu meikäläiseksi väriksi. Keskisen kaupparakennukset haastavat perinteiseksi ymmärretyn värimaailman kulttuurisen järjestyksen: rakennusten eklektisestä kasaumasta erottuu kaikenvärisiä yksityiskohtia. Uudet näkyvät osat ovat keltaista ja sinistä. Vanhemmat osat eli punainen pohjalaistalo, kivinavetta ja paja sen sijaan viittaavat pohjalaisen maaseuturakentamisen perinteisiin ja alkuperäisyyteen.

Virikkeistä heränneeseen kysymykseen, onko Keskinen muuttanut maisemaa, vastattiin näin:

On joo. Se niin kun sanotaan, että se on monta kertaa muuttanu. Niin kun aattelee tuota Tuurin peltikeskustakin, niin sitä ei enää ees muista, millä kohtaa se siellä Keskinen takana oli. Se on siellä sisällä jossain. Siel on niin kun monta rakennusta siellä sisällä, mitkä on ollu, sen sahan jälkeen tullu siihen. Muistan

aina kun ne sitten siirty tohon, missä ne nyt on, niin ne sano, et he menee nyt niin kauas Keskisestä, että ei varmaan tarte muuttaa enää. Ja kyllä se aika lähellä nytkin siinä on se muuttaminen, jos se vähän laajentais, sillä sais taas peltikeskus lähtee. (Tuuri keskustelu 19.10.2022)

Keskustelijan kuvauksessa kuuluu ajallinen kytkös moniin Keskisen alueella vuosien saatossa sijainneisiin rakennuksiin. Kertoja hahmottaa ja konkretisoi hienosti sekä kyläkauppaan liittyvän jatkuvan muutoksen että pysyvyyden ja kerrostuneisuuden sanoessaan kadonneiden rakennusten kuitenkin olevan siellä sisällä jossain: kyläkauppa on nielaissut vanhan rakennetun maiseman sisäänsä.

Ajatuksesta välittyy kyläläisen oma kokemus tilan ajallisuudesta. Tim Ingold (2011, 189) korostaa maiseman kulttuurista muutosvoimaa poh-tiessaan, että ympäristö ei ole pelkkä alusta, jonka puhtaalle pinnalle merkityksiä kiinnitetään. Merkitykset kutoutuvat sisään maiseman teks-tuuriin ihmisten tehdessä työtä ja eläessä paikassa. Tuurissa kylän asuk-kaat antavat maisemalle omia merkityksiään, joiden jäljet välittyvät tule-ville sukupolville. Tuurilaiset myös ammentavat maisemasta menneiden sukupolvien antamia merkityksiä. He kertovat kyläkaupan sisältävän muistumia siitä, millainen paikka on ollut ennen. Nykyinen maisema kertoo samalla aikaisemmista yrityksistä ja aikaisemmasta maisemasta.

Keskusteluissa kuului haikeus vanhan maiseman katoamisesta Keskisen levittäytyessä yhä uusina rakennushankkeina ja laajennuksina. Samalla mainittiin, että kyläkaupan laajentuminen on sittenkin ollut suorastaan välttämätöntä. Keskustelu toisti ja vahvisti töysäläisten vaalimaa mielikuvaa yrittäjäkeskeisestä kotiseudusta: täällä yrittäjyyttä arvostetaan. Yrittäjyys on kutoutunut syvälle paikallisyhteisöihin. Tuurilaiset muistelivat aikoja, jolloin maataloissa tehtiin iltapuhteella alihankintatöitä Töysän kenkätehtaalle. Yrittäjäkeskeisyys paljastuu myös keskustelijoiden halussa yhdistää paikan ja toimialan entiset ja nykyiset yritykset jatkumoksi. Esimerkkinä mainittiin sota-aikana autoihin polttoainetta, pilkettä, valmistaneen teh-taan paikalla nykyisin toimiva rallimuseo ja autoiluun liittyvä verstaas.

Kyläläisten tavat ja käytännöt sopeutuvat muutokseen

Laajamittainen kaupankäynti edellyttää sujuvaa logistiikkaa. Sitä varten tarvitaan infrastruktuuria, joka palvelee tehokkaasti henkilö- ja tavara-liikennettä kaupoille. Vaikka kylän nykyinen tieverkosto mukailee aluetta kuvaavissa vanhoissa kartoissa esiintyviä linjauksia (Kulttuuriympäristö-

selvitys 2016, 10), ovat liikennejärjestelyt muuttaneet kylän totuttuja kulkureittejä. Keskustelussa puheeksi tuli koululle kylän läpi kulkenut latu, jonka merkityksestä kertoo se, että se mainittiin eräänä kotiseudun kuvaajana. Hiihtäminen kylän halki ei enää onnistu yritysten tarpeisiin tehdyn rakentamisen vuoksi. Esteiksi ovat muodostuneet myös kolme liikenneympyrää.

Sitten tuota, et jos yhdellä valokuvalla, niin se [kotiseutua kuvaava valokuva] voisi olla ilmakuva koululadusta kotoa tänne silloin 50 vuotta sitten. Nyt se ei enää onnistuis. (Tuuri keskustelu 8, 19.10.2022)

Myös kylätie on laajentunut ja muuttanut maisemaa. Vanhoja rakennuksia on purettu, ja samalla ovat kadonneet rakennuksia ympäröineet koivut. Vanha kyläraitti on paisunut valtatieksi numero 18. Pankkirakennus on korvannut Hirvelän talon, jonka ikkunasta "Keskisen Jussi katseli ikuisella vahtivuorollaan" (Tuuri keskustelu 19.10.2022).

Ruuhkat ovat lisääntyneet, eikä kylän tiestö aina jaksa vetää autojen tulvaa. Sivutieltä autoletkan sekaan pyrkivät kyläläiset joutuvat joskus odottelemaan pitkäänkin. Ruuhkat ovat puheenaihe, josta muodostuu kylätarustoa. Parikin kertaa kuulimme valtavasta autosumasta, jonka aiheutti kauppiaan tempaus jakaa ilmaiseksi bensaa. Samaa muutosta tuurilaiset käsittelivät myös vuonna 2017: ennen kylä rauhoittui lauantaina kuuteen mennessä, nyt liikenne on silloin liki vilkkaimmillaan, ja viikonlopusta on tullut kaikkein ruuhkaisin.

Täältäähän löytää mitä vaan. – – Kotona ei oo mitään hälinää, eikä meteliä – – eikä tarte mennä, ku tohon Lavilantien risteykseen, ni saa odottaa joskus 15 minuuttia, jotta pääsee Valtatie kahdeksalletoista. (Tuuri keskustelu 20.11.2017)

Liikenteen vilkastumisesta huolimatta kylästä löytyy hiljaisia paikkoja, jopa varsin läheltä kauppia. Kyläläisten kodit ovat lähellä mutta eivät sentään kauppakeskuksen hälinässä. Tuurissa on tilaa myös rauhoittumiseen, mutta hiljaisuuden pitää olla oikeassa paikassa ja oikeaan aikaan:

Niin vaikka meil on vaan 200 metriä siihen, niin me saadaan olla kyllä aivan rauhassa siellä, mutta kun siitä pikkusen kävelee, niin sitten joskus oikein pitää lähteä kattomaan, että mistä se ääni kuuluu ja mitä siellä tehdään tuolla kylällä. (Tuuri keskustelu 19.10.2022)

Päivisin kylä täyttyy kaupanteon äänistä, mutta iltojen ja pyhäamujen hiljaisuudessa asukkaat saavat kyläkeskuksen takaisin itselleen. Iltaista liikkujaa vastaan saattaa tulla vain pari ihmistä, "jotka molemmat ovat

tuttuja" (Tuuri keskustelu 19.10.2022). Kauppojen sulkeuduttua esiin tuleva Tuurin kylä on eri asia kuin kauppakylä. Kyläläisten arjessa on tilaa ja aikaa sekä hiljaisuudelle että kaupan äänille. Joka tapauksessa kauppojen aukiolo muuttaa kylää, sen tuttuja rytmejä, ja osallistuu arkisten käytäntöjen muodostumiseen.

Kylä on ollut aktiivisen, usein kehollisen, tekemisen paikka. Maiseman kadotessa tai muuttuessa katoaa myös tekemisen mahdollisuus juuri siinä paikassa. Tällainen kohta Tuurin maisemassa on Väkkäräpakkana tunnettu entinen hiekkaharju. Väkkäräpakan rinteillä on ajettu kesäisin polkupyörällä ja katkottu talvisin suksia mäenlaskussa. Nykyisin siitä on jäljellä vain pieni töyräs parkkipaikan laidalla. Meille kerrottiin, että Väkkäräpakan hiekka oli huonolaatuista eikä siksi kelvannut kyläkaupan maanrakennusaineeksi, vaan maa-aines siirrettiin kauppa-alueen tieltä tuntemattomaan paikkaan. Kylän nuorison temmeltämiseen se oli niin tärkeä paikka, että siitä kerrottiin tarinoita vielä vuosikymmenien jälkeen.

– – aina lähettiin ulos, haettiin toisia – –. Ei se kyllä missään nimes sellasta sisällä nyhjäämistä ollenkaan. Väkkäräpakalla monet suksut katkottiin – –. Tyttöjä oli vaan siinä Tuurin kylällä niin vähän, et pojanjullien kans mä sitten menin. (Kirkonkylä keskustelu 1.11.2017)

Kuva 3. Keskisen parkkipaikan kohdalla sijainnut Väkkäräpakka on monissa rakennushankkeissa kutistunut niin, että jäljellä on vain pieniä töyräitä alueen reunoilla. Kyläläiset hämmästelevät, miten niin pienessä kumpareessa ylipäätään sai suksut poikki. Taustalla hämöttää Keskisen pääsisäänkäynti. Kuva: Sulevi Riukulehto.

Laajeneva sosiaalinen maisema

Joo, pieni kylä tää on silloin, kun kauppa on kiinni. Ja se on hieno asia. Mäkin kesällä monesti tos kuuden aikaan lähen koiran kans lenkille, niin siinä niin kun näkee muutamia sitten sellasia, jotka on menos töihin. – – Päivällä sitten taas, että siinä mielessä, että päivällä sitten voi, jos haluaa nähä ihmisiä, muualta tulleita ihmisiä. Ja niitten kanssa voi keskustella sitten. Mekin ollaan kovasti tavallaan sellasia näköttuja saatu tos tuota niin, joskus Keskisellä kahvilla istuu. Ja sitten näis kesätansseissa käy niin, siinä aina tulee tuttuja. Mutta sinne ei oo pakko mennä, ja se on niinku semmonen hieno asia. (Tuuri keskustelu 19.10.2022)

Kylän hiljentyessä oman kylän väki ilmestyy jalkakäytävillä reippailemaan ja ulkoiluttamaan koiriaan. Tämän Tuurin voima ei ole väen määrässä vaan tuttuudessa ja meikäläisyydessä. Tosin kyläläiset arvioivat, että kyläkaupan ja asukasluvun kasvu on jo johtanut tilanteeseen, jossa kaikki kylän asukkaat eivät tunne toisiaan.

Kyläraitilla on yhä enemmän tuntemattomia ihmisiä. Se herättää kaipauksen aikoihin, jolloin kaikki tunsivat toisensa ja kylässä oli yhteisöllisyyttä. Nytemmin kylähengen kerrotaan kadonneen, eikä sen uskota enää palaavan. Kyläläiset kokevat menetyksen vuoksi surua, mutta sen rinnalla nähdään myös kulttuuriseen muutokseen sopeutumista ja tervetulon toivotuksia: heittäytytään muuttuvan kylän pyörteisiin ja tutustutaan ihmisiin kuten edellisen lainauksen kertoja on tehnyt.

Sosiaaliseen maisemaan on tullut uusia sävyjä. Kesken kyläkaupan arkea seurannut Tuuri-niminen tosi-tv-sarja toi kylään omat julkkiksensa, jotka paikallisillekin ovat tutumpia televisiosta kuin kylänraitilta. Sarja muokkasi Tuurin julkista kuvaa levittäen stereotyyppistä käsitystä eteläpohjalaisesta kylästä ja sen kekseliäästä kyläkauppiasta.

Kyläkauppa paikkaa maaseudun sosiaaliseen elämään syntyneitä aukkoja. Riukulehto ja Rinne-Koski (2019, 24) huomauttavat, että kyläkaupalla vierailu on jatkumoa maaseudulla pitkään eläneelle kyläilyn perinteelle. Keskinen tarjoaa kyläläisille paitsi kauppapalveluja myös hyvän kokoontumispaikan kahviloineen ja ravintoloineen. Siellä voi katsella ihmisiä ja ihmetellä läheltä ja kaukaa kauppoille saapuvia asiakkaita. Keskiseltä ei hätistellä pois, vaan nuoretkin voivat viettää käytävillä aikaa kaikessa rauhassa kaupan sulkeutumiseen saakka.

Myymälä on synnyttänyt myös perhetason käytäntöjä ja paikkoja, kuten isäntäparkin. Sitä kuvattiin paikaksi, missä isäntä voi odotella emäntää ja

ostoskärryjä. Samalla voi hyvän tuurin osuessa kohdalle tutustua uusiin ihmisiin. Käytännössä isäntäparkki on rivi tuoleja pääsisäänkäynnin vieressä. Tuoliriviä tuskin voi laskea varsinaiseksi infrastruktuuriksi, mutta siihenkin sisältyy mahdollisuus uusien suhteiden syntyyn.

Muuttuneen sosiaalisen maiseman myötä kylään on muodostanut alueita, joita kansoittavat ihmiset eivät mahdu vanhaan kategoriaan "tuurilaiset". Yhden muodostavat karavaanarit, joille on rakennettu oma karavaanari-alue nimeltään Onnela kyläkaupan alueelle. Siellä on 600 ympärivuotista sähköpaikkaa sekä telttapaikkoja (Keskinen karavaanarialue). Se on kyläläisille jonkin verran tuntematon kylän naapurusto. Alueen ympärille on istutettu puita ja pensaita näkösuojiksi. Karavaanareiden tarpeita varten kyläläistenkin saataville on tullut uusia harrasteita, kuten kesäiltaisina järjestettävät tanssit.

Koska mä tiijän, oon kuullu sitä kuitenkin, että siis karavaanarit esimerkiksi ois paljon kaivannu enemmän sitä iltatoimintaa ja pubeja, niin nythän vasta viimeiset kaksi kesää, nythän siel on ollu sit joka ilta ne tanssit siinä teltassa, siinä karavaanarialueella. Niin ne on nyt sitten varmaan siihen huutoon vastannu, ku on kysytty, et eikö täällä oo mitään iltasin tekemistä. Ja eikö oo niitä justiin tansseja ja ravintolatoimintaa ja näin. Niin nythän siinä teltassa pidetään sitten. (Töysä keskustelu 17.10.2022)

Myös kauppoihin töihin tulevat uudet kyläläiset ovat muuttaneet kylän sosiaalista maisemaa. Heistä sanottiin, että he eivät osallistu kylän yhteisiin rientoihin eivätkä ennätä tai eivät ole kiinnostuneita tekemään yhdessä asioita kylän hyväksi. Tämä sai jonkun kommentoimaan, että kylästä on siinä mielessä tullut kaupunkimainen. Tuurissa 2000-luvun alussa muutaman vuoden välein pidettyjä talonäyttelyitä varten suunniteltujen uusien asuinalueiden ajateltiin edistäneen eriytymistä. Ne ovat erillään kylän vanhemmasta asutuksesta, ja vanhemmat kyläläiset kertoivat niiden jääneen hieman omiksi naapurustoikseen.

Vilkastunut kylä synnyttää myös poissaolon ja menetyksen tunteja. Edellä mainitsimme, että jotkut kaipaavat kylän kadonnutta yhteisöllisyyttä pahoitellen sitä, että asukkaat eivät tunne toisiaan. Sosiaalisessa elämässä on tullut aukkoja, ja ehkä sen vuoksi keskustelussakin hakeuduttiin ajassa taaksepäin kylään, jossa ihmiset tunsivat toisensa.

Sellainen maailma, mitä ei oo enää olemassa, on se Osuuskauppa, ympäristö. Tavallaan mikä oli ja meni, pikkuhiljaa, missä nyt on tämä kultakauppapaikka tos keskellä kylää. – – Niin se eli aikansa kanssa täällä. (Tuuri keskustelu 19.10.2022)

Myös yrityksillä on ajankaarensa. Nykyisellä Keskisen tontilla sijaitsi saha, jonka sulkemisen jälkeen samalla paikalla alkoi Keskisen tarina. Jossain vaiheessa kylän liikekeskukseksi muodostui Osuuskauppa, jonka sijan on nykyisyydessä vallannut kultakauppa. Yritysten kadotessa katoaa osa kyläläisten kokonaiseksi kokemaa maailmaa, jossa ihmiset, rakennukset, tarinat ja tekemiset kietoutuvat jaetuiksi muistoiksi kylästä. Tuurin vanha asema osoittautui keskustelijoiden lapsuuden tärkeäksi paikaksi ja edusti heille eheäksi koettua kylää.

Mainitsimme edellä Tuurin kylän äänimaiseman. Tuurissa kylän yli kantavat äänet eivät ole uusi asia. Aikaisemmin ääntä tuotti rautatie jopa niin, että kylän todettiin olevan nykyisin äänimaailmaltaan aikaisempaa hiljaisempi. Ääntä tuottivat paitsi junat myös monenkirjavat koneet ja laitteet, jotka olivat osa sen ajan logistiikkaa:

Joo, silloin sitte, kun se oli hiipumassa toi rautatiehomma muuten, niin sitten ajettiin turveta vielä tonne Tampereelle kymmenen vaunua joka päivä. Sellanen mukava, talvella mukava rytmi siinä, kun siellä oli yks katapultari kävi. Se kävi varmaan kolme kuukautta yhteen soittoon. Se kuulu se ääni meillekin. Kuuluu sillain putput. Sitä ei voitu sammuttaa, kun se ei ois lähteny käyntiin. (Tuuri keskustelu 19.10.2022)

Äänet tulivat rautatien aikakauden tärkeästä elinkeinosta ja liikennevälineestä. Rautatiestä puhuminen herätti muistojen tulvan. Puhuttiin äänistä, paikoista, nuorukaisten kolttosista ja ihmisistä. Aseman seutu ja rautatie saivat aikaan monenlaisia asioita, kuten uutistoimintaa ja paikan kylän nuorison hurvittelulle, sekä loivat äänimaisemaa.

Eikös sillä ollu sellanen nimi, kun junan poolaaja? Oli ne määrätty ukot, jotka tuli kertomaan meillekin, että ketä nyt meni ja ketä tuli ja kenenkä kanssa se tuli. Se oli hyvin tärkeä asia. Uutistoimitus. (Tuuri keskustelu 19.10.2022)

Rautateiden päivästä toiseen toistuneet aikataulut antoivat kylälle oman rytmin. Iltaisin junan ääni oli kuin kehtolaulu, johon nukahti. Kukaan ei kuitenkaan maininnut nykyisin kauppoille öisin lastejaan toimittavien rekkojen ääniä samanlaisina tunnepitoisina havaintoina, vaikka nekin todennäköisesti jättävät jälkensä kylän öiseen äänimaisemaan. Joka tapauksessa rautatie ja junaliikenne herättivät samankaltaisia kokemuksia kotiseudusta kuin Keskisen kyläkauppa. Kenties nykyinen nuori polvi muistelee viidenkymmenen vuoden kuluttua Keskisen kyläkauppaa samaan tapaan lämmöllä herättäen muistoillaan sen aikaisen kylän uudelleen eloon.

Yrityksen läsnäolo on kotiseudun olennainen tekijä

Artikkelin alussa kysyimme, miten kylätilassa laajeneva yritys muuttaa kyläympäristöä ja sen asukkaiden kokemuksellista tulkintaa omasta kylästään. Tarkoituksemme oli tavoittaa kyläläisten kotiseutukokemuksista, millaisia vaikutuksia yrityksellä on ollut kylämaisemaan varsinaisen liiketoiminnallisen toimeliaisuuden lisäksi.

Jatkuvasti toimintojaan kehittävä Keskisen kyläkauppa on jättänyt Tuuriin paljon ajallisia ja tilallisia jälkiä. Nopeasti muuttuvassa kylässä ihmiset hakevat jatkuvuuden tunnetta asioista, jotka pysyvät, toistuvat tai muuttuvat vain hitaasti. Pitkään kylässä asuneilla on yhteisiä ja samansuuntaisia kokemuksia – muistoja samoista tapahtumista, samoissa paikoissa. Menneisyys on läsnä aineellisena ja aineettomana kulttuuriperintönä, perinteenä ja tilan ajallisuutena. Mennyt Tuuri on aistittavissa luontoon ja rakennettuun ympäristöön jääneissä jäljissä sekä ihmisten ja yhteisöjen toiminnassa. Se voi löytyä esimerkiksi rakennetun maiseman yksityiskohdista, kuten rakennuksista, teistä, hiihtoladuista ja -mäistä. Kulttuuriperintö on läsnä kyläläisten arjessa ja tarjoaa jatkuvuuden kokemuksen myös kylämaiseman muuttuessa.

Tuurin muutos paikantuu erityisesti Keskisen kauppakeskukseen mutta myös jälkeen, jonka Keskisen mukana kasvanut väestö ja lisääntyneet matkailijamäärät ovat jättäneet sosiaaliseen maisemaan. Kylään on muodostunut uusia alueita uusine asukkaineen, joiden tuurilaisuus ei ole samanlaista kuin vanhassa kyläyhteisössä, jossa paikkaan kuulumista määrittä voimakkaasti yhteistoiminta yhteisen kylän hyväksi. Elävästä sosiaalisesta maisemasta syntyy vaikutelma, että Tuuri on useita kyliä päällekkäin ja limittäin. Uusien ja vanhojen asukkaiden, minun, meidän ja matkailijoiden kokemukselliset kylät ovat erilaisia. Niiden rajat ovat kuitenkin avoimia. On monia tapoja tuntea kotoisuutta Tuurissa. Vanha kylä, uusien asukkaiden kylä, kyläkaupan kylä tai karavaanareiden kylä tarjoavat sekä vakituksille asukkaille että vierailijoille mahdollisuuksia kotiseutukokemuksiin.

Kyläkaupat ovat maaseudun kulttuuriperinnön tärkeä osa. Ne ovat olleet yksi suomalaisen maaseudun keskeinen instituutio, jonka kulttuurinen, sosiaalinen ja taloudellinen merkitys maaseudulle on ollut historiallisesti huomattava. Tuurissa Keskinen on paaluttanut oman brändinsä näkyvästi kyläkaupan perintöön, vaikka valtaviin mittoihin kasvanut liike-toiminta ei enää vastaa yleistä käsitystä kyläkaupasta. Toinen maaseudun

tärkeä instituutio, kyläkoulu, sen sijaan on säilynyt paremmin ajan hampaissa, ehkä ainakin osittain Keskisen myötävaikutuksella. Se on kyläläisten hallussa, tuurilaisten oma koulu. Vanhassa ulkoasussaan se edustaa tuurilaisille kouriintuntuvasti pysyvyyttä, tilan ajallisuutta ja liikekeskuksesta erillistä kylätilaa. Koulu ja rautatie muodostavat kotiseutukokemuksen hitaammin muuttuvan kerroksen, jonka lomaan Keskisen läsnäolon synnyttämät kokemukset asettuvat.

Kylämaisemaan on vuosien saatossa kutoutunut syviä kulttuurisia merkityksiä, jotka tuurilaiset tunnistavat ja tunnustavat kotiseutunsa sisällöiksi ja joihin he lisäävät myös oman aikansa kerrostumia tuleville sukupolville. Keskinen on aineellisessa läsnäolossaan ja elinvoimaisuudessaan olennainen osa kylämaisemaa. Sen aiheuttamat muutokset otetaan joskus vastaan ilahtuneena, joskus yllättyneenä, mahdollisesti jopa tyrmistyneenä. Aina ne petautuvat oman kotiseutukokemuksen osaksi. Keskisen aikaansaama muutos, vahva kotiseututunne ja joustava ymmärrys meikä-läisyydestä pitävät kylän elävänä. Tästä kertoo sekin, että toisin kuin useissa muissa Suomen kylissä Tuurissa kyläkeskustelua ei hallitse pelko kylän kuolemasta.

Tuurin kauppakylä ja Keskisen kyläkauppa ovat selvästi osa tuurilaisten kotiseutua, mutta toimiiko yhteys molempiin suuntiin? Onko Keskisen kyläkaupalla kotiseutu? Voidaan ajatella, että jokaisella yritykselläkin on oma kotoisuuden alue, jolla sen on luontevaa ja vaivatonta toimia. Maantieteellisesti se voisi olla kyläkaupan hallitsema Tuurin kylä, jossa yrittäjyyden perinne yhdistyy vanhaan maatalousmaisemaan. Kaikki kolme Keskisen kauppiassukupolvea ovat ilmaisseet vahvan käsityksensä, että heidän liiketoimintansa kuuluu Tuuriin eikä mihinkään muualle.

Kyläkaupan rakennettua kokonaisuutta katsellessa ymmärtää kuitenkin, että Keskisen kotiseutu on myös jotain muuta. Sen olennaista sisältöä on mielikuvitusmaa, josta ideanikkari Vesa Keskinen ammentaa unelmiaan koko kylän ihmeteltäväksi. Yrityksen kotiseutuun kuuluvat myös sen sosiaaliset ja kulttuuriset yhteydet, joihin Keskisen yritystoiminta on juurtunut. Kukin kauppiassukupolvi on omaksunut omat toimintatapansa ja liikeperiaatteen ja jalostanut niitä edelleen. Myös yrityksen verkostot ja kotiyhteisöt ovat hioneet toimintatapojaan. Yhteisö ja yritys ovat petautuneet yhteen. Kolmen sukupolven kuluessa yrityksestä ja sen kotiseudusta on muokkautunut toimiva kokonaisuus. Tässä saattaa olla yksi selitys, miksi jokin – joskus erikoiseltakin vaikuttava – idea saattaa kasvaa

kukoistavaksi liiketoiminnaksi yhdessä paikassa mutta ei ole toistettavissa muualla.

Artikkeli on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta The dynamics of localities and enterprises (333447).

Lähteet

Haastattelu Tuurissa 13.3.2024.

Kenttämuistiinpanot Tuuri ja Töysä 17.10.–19.10.2022.

Virikekeskustelut Tuurissa 20.11.2017 (11 osallistujaa) ja Töysässä 1.11.2017

(4 osallistujaa). Keskustelujen toteutuksesta vastasivat Katja Rinne-Koski ja Sulevi Riukulehto.

Virikekeskustelut Tuurissa 19.10.2022 (10 osallistujaa) ja Töysässä 17.10.–18.10.2022

(12 osallistujaa). Keskustelujen toteutuksesta vastasivat Sulevi Riukulehto ja Eeva Uusitalo.

Kaikki aineistot ovat Ruralia-instituutissa tutkijoiden hallussa.

Kirjallisuus

Brummet, B. 2019. Techniques of close reading. Sage, London.

Cohen, A. P. 1982. Belonging: The experience of culture. Teoksessa Cohen, A. P. (ed.).

Belonging: Identity and social organisation in British rural cultures. Manchester University Press, Manchester. 1–17.

Duyvendank, J. W. 2011. The politics of home: Belonging and nostalgia in Western Europe and the United States. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Eräheimo, T. 2017. Vesa Keskinen: veitikka ja visionääri. Veljekset Keskinen Oy.

Fowles, S. 2010. People without things. Teoksessa Bille, M., Hastrup, F. & Flohr Sørensen T. (eds.). The anthropology of absence: Materializations of transcendence and loss. Springer, New York. 23–41. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-5529-6>

Harper, D. 2002. Talking about pictures: A case for photo elicitation. Visual Studies 17:1, 13–26. <https://doi.org/10.1080/14725860220137345>

Helsingin Sanomat 2023. Tältä näyttää Vesa Keskinen uusin päähänpisto. 4.12.2023.

Saatavissa: <https://www.hs.fi/suomi/art-2000010025698.html> (Viitattu 1.10.2024.)

Holmes, H. 2024. The materiality of nothing: Exploring our everyday relationships with objects absent and present. Routledge, London.

<https://doi.org/10.4324/9781003130093>

Hänninen, R. 2022. Katsaus: Valokuvaelisitaatio teemahaastattelussa. Teoksessa

Fingerroos, O., Kajander K. & Lappi T.-R. (toim.). Kulttuurien tutkimuksen menetelmät. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 232–235.

<https://doi.org/10.21435/tl.274>

Ingold, T. 2011. The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill.

Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9781003196662>

- Juurakko, A. 2015. Töysän historia: II, Kunnan vaiheet 1900-luvun jälkipuoliskolta kuntaliitokseen. Alavuden kaupunki.
- Kajander, A. 2022. Materiaalisuus etnologiassa. Teoksessa Fingerroos, O., Kajander K. & Lappi T.-R. (toim). Kulttuurien tutkimuksen menetelmät. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 139–154. <https://doi.org/10.21435/tl.274>
- Keskinen karavaanarialue. Saatavissa: <https://tuuri.fi/majoitu/karavaanarialue-onnela/> (Viitattu 12.10.2020.)
- Keskinen vastuullisuus. Saatavissa: <https://tuuri.fi/info/vastuullisuus/> (Viitattu 10.10.2024.)
- Kulttuuriympäristöselvitys 2016. Alavus-Tuuri osayleiskaava. Sweco. Saatavissa: https://www.alavus.fi/media/kaavoitus/1-tuuri-yleiskaava/kulttuuri/kultymp_inventointiraportti_pieni_2016.pdf (Viitattu 5.10.2024.)
- Lapenta, F. 2011. Some theoretical and methodological views on photo-elicitation. Teoksessa Margolis, E. & Pauwels L. (eds.). The SAGE handbook of visual research methods. Sage, London. 201–213.
- Laukkonen, I. 1989. Töysän historia: Töysän asutus ja väestöolot esihistorialliselta ajalta vuoteen 1810. Töysän kunta.
- Lundberg, T. 2004. Toivon taival kulkukauppiaasta kyläkauppiaaksi. Veljekset Keskinen Oy, Tuuri.
- Lähdesmäki, T., Saresma, T., Hiltunen, K., Jäntti, S., Sääskilahti, N., Vallius, A. & Ahvenjärvi, K. 2016. Fluidity and flexibility of "belonging": Uses of the concept in contemporary research. Acta Sociologica 59:3, 233–247. <https://doi.org/10.1177/0001699316633099>
- Olsson, P. & Ainiala T. 2023. "It is a heritage which is alive still today": History and cultural heritage as symbolic resources in company storytelling. Teoksessa Mills, A. J. & Deal, N. (eds.). A world scientific encyclopedia of business storytelling: Corporate strategies of business storytelling. Volume 2: History and business storytelling. World Scientific, Singapore. 223–239. <https://doi.org/10.1142/13336-vol2>
- Pöysä, J. 2015. Lähiluvun tieto: Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Rinne-Koski, K. & Riukulehto, S. 2022. Multifaceted sense of belonging: Discursive conceptions of home by third-age residents in rural Finland. Teoksessa Foster, K. & Jarman, J. (eds.). The right to be rural: Citizenship outside the city. The University of Alberta Press. 141–156. <https://doi.org/10.1515/9781772125955>
- Riukulehto, S. 2019. Touristic attraction as part of multiscalar home experience. Case: Aalto Center, Seinäjoki, Finland. Teoksessa Agarwal, S., Ranjan, A., Kumar, V. & Chowdhary, N. (eds.). Rurality, ruralism and rural tourism: Challenges and coping strategies. ANE Books, New Delhi. 189–203.
- Riukulehto, S. 2020. Kotiseutukokemus verkossa. Teoksessa Riukulehto, S. & Haasio, A. (toim.). Virtuaalinen kotiseutu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 12–37.
- Riukulehto, S. & Lähteeniitty, A. 2022. Katseita maalaismaisemaan: Koettu maisemanmuutos Teuvalla. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
- Riukulehto, S. & Rinne-Koski, K. 2015. Historical consciousness and the experiential idea of home. Teoksessa Riukulehto, S. (ed.). Between time and space. Cambridge Scholars Publishing. 115–134.
- Riukulehto, S. & Rinne-Koski, K. 2019. Historian kohinaa Töysästä. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.

- Riukulehto S. & Suutari, T. 2016. Kestävä kotiseutu: Kuntarakenteen muutos ja kotiseutukokemus. Teoksessa Riukulehto, S. (toim.). Kunnat, rajat, kulttuuri: Muutostokemuksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 264–296.
- Riukulehto, S. & Suutari T. 2022. Studying processes and experiences: Ethnographic tools for experiential field research in communities. Teoksessa Van Eeden, E. S., Eloff, I. & Dippenaar, H. (eds.). Community engagement research in South Africa: Methods, theories, histories and practice. Van Schaik. 457–474.
- Steel, T., Suutari, T. & Lähdesmäki, M. 2024. Virikehaastattelu ja vuorovaikutus: Kontekstianalyttinen näkökulma ulkomaalaistaustaisten rekrytointia käsittelevään haastatteluaineistoon. *J@rgonia* 21:42, 272–292.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202401291592>
- Suutari, T. & Rinne-Koski, K. 2015. Kotiseutututkimus kokemuksellisuutta tavoittamassa. *Maaseudun uusi aika* 3:23, 54–61.
- Törrönen, J. 2002. Semiotic theory on qualitative interviewing using stimulus texts. *Qualitative Research* 2:3, 343–362. <https://doi.org/10.1177/146879410200200304>
- Törrönen, J. 2017. Virikehaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.). Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino, Tampere. 233–255.
- Vium, C. 2020. Visual note-making: Photo-elicitation and photographic re-interpretations as collaborative anthropological techniques. Teoksessa Andersen, A., Dalsgård, A. L., Lind Kusk, M., Nielsen, M., Rubow, C. & Rytter, M. (eds.). *Anthropology inside out: Fieldworker taking notes*. Sean Kingston Publishing, Canon Pyon. 170–193.

Putikon entinen asema. Kuva: Soila Kaukio-Makkonen.

Kuntien kyläsuhteen muutos ja nykytila

Torsti Hyyryläinen, Annamari Kiviaho ja Tauno Linkoranta

Tutkimuksemme tarkoituksena on ymmärtää, miten kuntaorganisaatioiden suhde kyliin on Suomessa muuttunut ja millainen se on nykyisin. Tutkimuskohteena on kunnallishallinnon kyläsuhteen muutos historiallisena kehityksenä. Kuvailemme aluksi yleisesti kuntien kyläsuhteen historiallista kehityskaarta, joka luo ajallisen kontekstin tutkimuksen tarkentumiselle kuntien kyläsuhteen nykytilaan kahdessa maakunnassa. Nykytilan analyysin empiirinen aineisto koostuu Etelä-Savon sekä Varsinais-Suomen kuntien tuottamista uusimmista, vuonna 2024 voimassa olleista strategia-asiakirjoista, yhteisöohjelmista ja näillä alueilla toimivien Leader-ryhmien strategioista. Päätuloksena kiteytämme kuntien kyläsuhteen muutoksen kuvaamalla strategisesti tärkeän siirtymän, jossa ajatus kylästä fyysiseen paikkaan liittyvänä entiteettinä on vaihtunut toimijakeskeiseen, kuntalaisten, yhteisöjen ja yritysten kautta määrittyvään paikkasuhteeseen. Näistä aktiivisista toimijoista on tullut merkittäviä kunnan paikallisuuksien tulkitsijoita ja paikkaperustaisen politiikan toteuttajia.

Asiasanat: kunnallishallinto, kuntastrategia, kuntien kyläsuhde, kylä, kylätoiminta

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.160208>

Maantieteellisiin paikkoihin – kyliin – sijoittuneilla yhteisöillä ja asutuksella on ollut suuri vaikutus yhteiskuntien kehitykseen ja alueelliseen järjestymiseen. Kyläkulttuureihin ovat kiinnittyneet erilaiset elämäntavat ja elinkeinot, kuten maa- ja metsätalous, mutta myös sosiaalisille yhteisöille yleisemmin ominaiset valtarakenteet ja -hierarkiat. Kaikissa tunnetuissa yhteiskuntajärjestelmissä julkista valtaa harjoittava hallinto on järjestynyt hierarkkisesti niin, että paikallishallinnolla on siinä oma roolinsa.

Suomessa kunnallishallinto on rakentunut vahvaksi itsehallinnolliseksi osaksi hallintojärjestelmää. Kunnilla on oma maantieteellinen toimialueensa ja erityinen suhteensa paikallisuuteen. Kuntien syntyhistoria liittyy hyvin kiinteästi kyliin: kunnat ja kylät ovat kehittyneet rinnakkain ja toisiinsa vaikuttaen.

Elämä kylissä on ajan myötä muuttunut paljon. Kyliä ei enää yhtä vahvasti kuvata vain fyysisinä, asutuksen, maankäytön, elinkeinojen harjoittamisen tai omistamisen paikkoina (Kirveennummi & Räsänen 2000). Nykyisin kyliä koskevassa kerronnassa korostuvat kylien liikkuva elämänmeno, asukkaiden laajemmat vuorovaikutuksen verkostot ja toimintapiirit. Kylämaisemien kerrostuneisuus ja paikkoihin kiinnittynyt kulttuurinen jatkuvuus ovat ihmisille edelleen tärkeitä identifioitumisten sekä kokemus- ja muistitiedon lähteitä (emt., 15).

Tutkimuksemme lähtökohtana on ajatus kunnista paikallisen hallinnan instituutioina. Kunnilla on kiinteä suhde alueensa luonnonoloihin sekä erityisesti alueen ihmisiin, yrityksiin ja yhteisöihin – kunnan jäseniin. Kunnilla on suuri vastuu edistää kuntalaisten hyvinvointia ja kehittää alueidensa elinvoimaa. Instituutioina kunnat toimivat osana julkista hallintoa, mutta alueyhteisöinä niiden kehitykseen vaikuttavat monet ulkoiset tekijät väestönmuutoksista ja muuttoliikkeistä kansainvälisen talouden, politiikan tai ilmaston muutoksiin.

Tutkimusasetelma

Tutkimuskohteenamme on kunnallishallinnon kyläsuhteen muutos historiallisena kehityksenä. Tarkoituksenamme on kuvata ja ymmärtää kuntaorganisaatioiden muuttunutta suhdetta kyliin Suomessa. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten kunnallishallinnon suhde kyliin on Suomessa historiallisesti kehittynyt?
2. Millaisena kunnallishallinnon suhde kyliin ilmenee nykyisin kuntien strategisessa kerronnassa?

Kehystämme tutkimuksen empiiristä analyysiä – ja vastaamme ensimmäiseen tutkimuskysymykseen – tarkastelemalla tutkimuskirjallisuuden valossa kunnallishallinnon kehityksen pidempää kehityskaarta. Toiseen tutkimuskysymykseen vastaamme kahden maakunnan alueelta kerätyn empiirisen aineiston avulla. Johtopäätöksissä yhdistämme nämä lähestymistavat.

Tutkimusmenetelmä ja aineistot

Tarkastelemme kuntaorganisaatioiden ja kylien välisen suhteen nykytilaa laajan asiakirja-aineiston pohjalta. Empiirinen aineisto on esitetty taulukossa 1, ja se voidaan jakaa ensisijaiseen ja toissijaiseen aineistoon. Ensisijainen aineisto koostuu tutkimushetkellä (vuonna 2024) Etelä-Savon ja Varsinais-Suomen maakunnissa voimassa olevista kuntien strategisista dokumenteista, kuten kuntastrategioista, talousarvioista ja tilinpäätöksistä, jotka olivat vapaasti saatavilla kuntien verkkosivustoilla. Toissijainen aineisto sisältää molempien maakuntien alueella toimivien Leader-ryhmien strategiat sekä Varsinais-Suomen alueella laaditut kuntien yhdistysohjelmat. Etelä-Savossa vastaavia ohjelmia ei ole tehty.

Taulukko 1. Tutkimuksen empiiriset aineistot.

	Varsinais-Suomi (27 kuntaa)	Etelä-Savo (12 kuntaa)
kuntastrategiat	27 kpl	12 kpl
talousarviot (ja tilinpäätökset)	26 kpl*	12 kpl
yhdistysohjelmat	5 kpl	-
Leader-strategiat	5 kpl	2 kpl

*Yhden kunnan talousarvio- ja tilinpäätösasiakirjat eivät olleet avoimesti saatavilla tutkimusajankohtana. Lähteet on lueteltu artikkelin lopussa aineistolähteissä.

Kuntien strategisia asiakirjoja voidaan pitää keskeisenä aineistona, koska niissä ei ainoastaan kuvata asiantiloja ja kunnan yhteisiä tavoitteita, vaan strategisissa teksteissä myös merkityksellistetään asioita suhteuttamalla eri asiakokonaisuuksia näkemykseen kunnan tulevaisuudesta ja kunta-laisten hyvinvoinnista. Tämä tulkinta teksteistä merkityksiä rakentavina

diskursseina (Fairclough 1992) on analyysimme metodologinen lähtökohta.

Tutkimusmenetelmänä olemme käyttäneet systemaattista aineiston luentaa (ks. Törmänen & Paasivaara 2009), jolla tarkoitamme, että asiakirjoja on luettu tarkasti ja useampia kertoja määritellystä näkökulmasta (ks. analyysikysymys). Tavoitteenamme on ollut hahmottaa kylien asemoitumista kuntien strategisessa kerronnassa eli sitä, missä asiayhteyksissä sana kylä ilmenee ja millainen merkitys siinä asiayhteydessä kylille annetaan. Lopuksi olemme arvioineet laajemmin, miten kyliä koskeva puhunta asettuu suhteessa kunnan kehittämisen strategiseen kokonaisuuteen.

Olemme lukuineet asiakirjat läpi erityisesti siitä näkökulmasta, miten niissä tunnistetaan kylät ja toiminta kylissä, eli miten kuntien kehittämiseen liittyvissä keskeisissä strategisissa asiakirjoissa kerrotaan kylistä ja niiden merkityksestä kunnalle tai sen elinvoimalle.

Asiakirja-aineistojen analyysin ensimmäisessä vaiheessa luimme kuntastrategiat systemaattisesti edellä esitetyn näkökulman mukaisesti. Kierätimme kuntastrategioita tutkimusryhmän sisällä niin, että kaikki kolme tutkijaa osallistuivat analyysin toteuttamiseen muistiinpanoja ja merkin-
töjä tehden. Toisessa vaiheessa kävimme läpi talousarviot, tilinpäätökset, Leader-ryhmien strategiat ja yhdistysohjelmat. Tässä vaiheessa analysoimme aineistoa yksinkertaisen sanahaun avulla, hakien kylä-sanoja ja niiden johdannaisia, kuten "kylätoiminta", "kyläyhteisö" ja "kylätalo". Kirjasimme löytämämme kylä-sanoihin liittyvät merkityskokonaisuudet ylös ja analysoimme ne. Talousarviot ja tilinpäätökset analysoi yksi tutkija ja Leader-strategiat sekä yhdistysohjelmat toinen tutkija. Lisäksi hyödynsimme tutkimusryhmän jäsenten paikallis- ja aluetuntemusta kuntakohtaisia arvioita laatiessamme.

Käsittelimme kaikki asiakirjoihin liittyvät havainnot tutkimusryhmän kokouksissa useita kertoja ja kirjasimme keskeiset havainnot yhteisiin tutkimusmuistioihin. Luokittelimme aluksi 39 kuntaa kolmeen kategoriaan sen mukaan, kuinka paljon niissä esiintyi suoria viittauksia kyliin. Tämän jälkeen syvensimme analyysia kuntakohtaisesti ja tarkastimme luokittelumme uudelleen. Seuraavassa vaiheessa yhdistimme eri dokumenttien analyysit ja kokosimme yhteen kokouksissa ja työmuistioissa kertyneet keskeiset havainnot. Analyysiprosessin lopuksi laadimme yhteisen johtopäätöstekstin.

Tutkimusalueina Varsinais-Suomi ja Etelä-Savo

Keräsimme empiirisen aineiston kahdesta maakunnasta, toisen eteläisestä ja toisen itäisestä Suomesta. Tarkoituksenamme ei ole vertailla maakuntia, vaan kaksi erilaista maakuntaa ja niiden 39 itsenäistä kuntaa muodostavat alueellisesti monipuolisen aineiston tutkimusta varten. Vaikka maakunnat ovat väestöltään ja aluerakenteeltaan erilaisia, niillä on maaseudun näkökulmasta yhteisiä piirteitä: pienten kuntien laskeva väestökehitys, maatalouden merkittävä asema, saaristoisuus sekä vapaa-ajan asumisen ja matkailun kasvanut merkitys.

Varsinais-Suomen maakunnassa oli vuoden 2023 lopussa 490 786 asukasta, joista 50 711 oli ulkomaalaistaustaisia. Väkiluku on kasvanut pitkään, vuonna 2023 noin 5 000 asukkaalla. (Tilastokeskus 2024a.) Kasvua syntyi pääosin Turun seudulle suuntautuneesta maahanmuutosta, mutta tulijoita oli myös muista maakunnista (Varsinais-Suomen liitto 2024). Väestöllinen huoltosuhde on valtakunnan keskitasoa eli 61,9. Varsinais-Suomi on vapaa-ajanasuntojen absoluuttisessa määrässä valtakunnan kärjessä. Parainen ja Kemiönsaari kuuluvat kuntiin, joissa on enemmän vapaa-ajanasuntoja kuin vakituksia asuntoja (Tilastokeskus 2024b).

Väestöntiheys maakunnassa on 46 asukasta neliökilometriä kohden, mikä on Uudenmaan jälkeen toiseksi suurin. Taajamaluokituksen mukaan varsinaissuomalaisista asuu kaupunkialueella 75,8 % ja maaseutualueilla 22,9 %. Harvaan asutuilla alueilla väestöstä asuu 0,5 %. (Tilastokeskus 2024a.)

Etelä-Savo on harvaan mutta kattavasti asuttu, matalan taajama-asteen maakunta. Harvaan asutuilla maaseuduilla asuvien osuus on 28,0 % väestöstä (Tilastokeskus 2024a). Väkiluku oli vuoden 2022 lopussa 130 451 asukasta, ja väkiluvun muutos on ollut negatiivinen koko 2000-luvun (Tilastokeskus 2024a). Väestöllinen huoltosuhde on korkea, 82,3 (Tilastokeskus 2024a). Alueen asukasmäärä vaihtelee vuodenaikarytmissä monipaikkaisen asumisen ja vapaa-ajan asuntojen käytön vuoksi. Vapaa-ajan asuntoja maakunnassa oli vuonna 2023 väestöön suhteutettuna eniten Suomessa, yhteensä 45 903 (Tilastokeskus 2024b).

Elinkeinorakenteeltaan Varsinais-Suomi on Etelä-Savoa monipuolisempi. Merkittäviä toimijoita ovat lääkkeiden valmistuksen, meri-, auto- ja teknologiateollisuuden, ohjelmistoalan sekä kaupan ja palveluiden keskittymät. Alue on merkittävä leipäviljan, sika- ja siipikarjatuotannon sekä

puutarhatalouden aloilla. Kansainvälisiä yhteyksiä ja matkailua edistävät Turun ja Naantalın satamat sekä Turun lentokenttä. Matkailijoita houkuttelevat ensisijaisesti Turku ja saaristo (TEM 2024).

Etelä-Savossa alkutuotannon osuus elinkeinorakenteesta on korkea, 6,5 %, kun koko maassa vastaava luku oli 2,9 %. Erityispiirteenä on luomutilojen korkea osuus kaikista maatiloista (12,0 %). Pienimuotoisella elintarviketeollisuudella, metsätaloudella sekä matkailulla on tärkeä aluetaloudellinen vaikutus. Maakunnassa on paljon maaseutumatkailua ja mökkivuokraustoimintaa. (Etelä-Savon Maakuntaliitto 2023.)

Varsinais-Suomi oli pitkään pienten kuntien maakunta. 2000-luvun alusakin kuntia oli 56, mutta vuonna 2024 itsenäisiä kuntia oli enää 27. Salossa vuonna 2009 tehty kymmenen kunnan liitos oli aikanaan valtakunnan suurin. Monikuntaliitoksia tehtiin myös Naantalissa, Loimaalla, Paraisilla, Kemiönsaarella ja Maskussa. Vuoden 2023 alusta Varsinais-Suomessa on toiminut yksi hyvinvointialue.

Kuntaliitoksia on tehty myös Etelä-Savossa. Maaseutukuntia on liitetty Mikkelin ja Savonlinnan seutukaupunkeihin. Viimeisimmät kuntaliitokset tehtiin 2013. Lisäksi vuonna 2021 Heinäveden kunta liittyi Pohjois-Karjalan ja Joroinen Pohjois-Savon maakuntaan. Vuoden 2024 lopulla Pertunmaa ja Mäntyharju sopivat kuntaliitoksesta, joka tuli voimaan 2025 alusta. Vuoden 2023 alusta Etelä-Savossa on toiminut yksi hyvinvointialue.

Suomen Kylät ry:n rekisterin mukaan vuonna 2022 Varsinais-Suomessa oli 303 toiminnallista kylää. Leader-ryhmiä on viisi: I samma båt – Samassa veneessä, Varsin Hyvä, Varsinais-Suomen jokivarsikumppanit, Ravakka ja Ykkösakseli. Etelä-Savossa toiminnallisia kyliä oli 193, ja ohjelmakaudella 2023–2027 alueella toimii kaksi Leader-ryhmää: Veej’jakaja Leader sekä SavonLuotsi Leader. (Suomen Kylät ry. 2023.)

Kerrostuvien kuntauudistusten sekoitus hallinnon taustamuutoksena

Hallinnon tutkimuksessa tunnettu siirtymä hallinnosta (*government*) hallintaan (*governance*) (Bellamy & Palumbo 2010) voidaan tunnistaa myös Pohjoismaissa julkishallinnon metamuutoksena 1980-luvulta lähtien. Siinä korostuivat uusliberalismin ja globalisaation hengessä niin

kumppanuudet, verkostoituminen kuin osallistuminen. Erityisesti 1990-luvulta lähtien tämä metamuutos on vaikuttanut Suomessa myös kuntajohtamiseen ja kehittämisen toimintakulttuureihin kunnissa (Anttiroiko & Haveri 2003; Anttiroiko & de Jong 2020).

Tässä yhteydessä tuodaan usein esiin hallintoa uudistaneita paradigmoja, kuten New Public Management (NPM), New Public Governance (NPG) sekä uusweberiläinen valtiomalli (Neo-Weberian-State approach, NWS). Ejersbon ja kumppanien tekemän Pohjoismaisen vertailututkimuksen mukaan Pohjoismailla on ollut yhteistä, että NPM-uudistuksia (yksityistämisen, virastojen perustaminen ja ulkoistaminen) tärkeämpinä on pidetty NPG-uudistuksia, kuten digitaalista hallintoa, avoimuutta, kansalaisten osallistumista sekä laajaa yhteistyötä (Ejersbo ym. 2023).

Seuraamme tässä hallinnon muutoksen jatkuvuutta ja uudistusten kerrostumista korostavaa tulkintaa (Streeck & Thelen 2005), johon myös Ejersbon ja kumppanit (2023) sitovat keskeisen argumenttinsa: toinen toistaan seuraavat hallinnon uudistukset eivät oikeastaan ole Pohjoismaissa korvanneet toisiaan, vaan hallinto on sopeutunut ja sopeuttanut itseään joustavasti näihin uudistuksiin. Tosiasiassa on syntynyt uudistusten sekoitus, jossa niiden ainesosat kerrostuvat toistensa päälle ja lomaan (Mahoney & Thelen 2010).

Uudenlaiset ajattelutavat ovat siis pitkällä aikavälillä kerrostuneet myös kunnallishallinnossa ja vaikuttaneet samanaikaisesti. Tämä on edellyttänyt kunnilta joustavuutta ja tukenut ketterää ongelmanratkaisua sekä mukautuvaa ja käytännönläheistä lähestymistapaa jatkuviin uudistuksiin. Ulkoisen paineen – kuten esimerkiksi hallinnon tehostamisvaateiden – vaikutuspiirissä toimivat kunnat ovat selviytyneet eteenpäin resursseja yhdistellen ja uudelleen organisoiden. Tällaista pragmatismia pidetään toimivana strategiana julkishallinnon uudistuksissa sekä realistisena tapana tulkita organisaatioissa toimivien ihmisten käyttäytymistä (Alford & Hughes 2008; Farjoun ym. 2015).

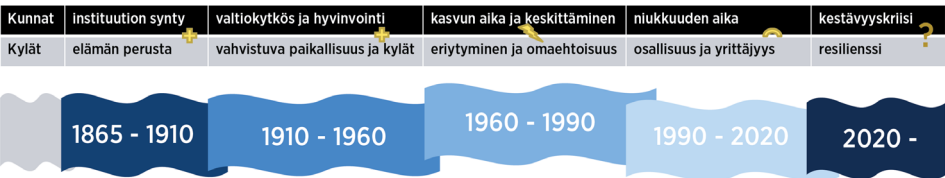
Suomalaisten kuntien muuttuva suhde kyliin on konkreettinen esimerkki yleisemmästä kehityksestä: kunnallishallintoon kohdistuvien jatkuvien uudistusten sekä muiden yhteiskunnassa realisoituneiden rakennemuutosten yhteisvaikutuksena kunnissa on sekä sopeuduttu että sopeutettu toimintoja ja palveluja uusiin olosuhteisiin. Usein tämä on tarkoitettu myös kunnallisten palvelujen alueellista keskittämistä. Seuraavassa

tarkastelemme lähemmin, miten kuntien kyläsuhde on historiallisesti muuttunut osana jatkuvasti muuttuvaa kunnallishallintoa.

Kuntien kyläsuhteen historiallisesta kehityksestä Suomessa

Kylät ovat perinteisesti olleet maaseudun asutuksen tärkein perusta. Seurakuntien pitäjänhallinnon ja myöhemmin kuntalaitoksen muotoutumisesta (1860-luvulta) lähtien kylät ovat kehittyneet vuorovaikutuksessa kunnallishallinnon ja laajemmin valtiollisten kehitysvaiheiden kanssa. Paikkaperustaisen hallinnan instituutioina kuntien tehtävän ytimessä on ollut organisoida yhteisiä palveluja sekä edistää kuntalaisten hyvinvointia paikalliset olosuhteet huomioiden. Kunnallishallinnon suhteet kyliin ovat kuitenkin vaihdelleet eri aikoina (kuva 1).

Kuntien kyläsuhteen historiallisen kehityskaaren koostamiseen olemme käyttäneet ensinnäkin aiempia kunnallishallinnon pidemmän ajan kehityskuvauksia (mm. Manninen 2010; Haveri & Majoinen 2017; Sahamies ym. 2023) sekä muuta tutkimuskirjallisuutta. Kyseisissä esityksissä ei kuitenkaan yleensä tarkastella erikseen kuntien suhdetta kyliin tai maaseutuun. Tämän osalta olemme tukeutuneet erityisesti kahteen aiempaan tutkimukseen, joissa maaseutukonteksti on yhdistetty kunnallishallinnon kehityskaaren tarkasteluun (Hyyryläinen 2012 ja 2017). Näitä lähteitä syntetisoiden olemme tuottaneet seuraavan kuntien ja kylien suhteen muutoskuvauksen, jota olemme täydentäneet kylätoiminnan kehityksen kuvauksella.

Kuva 1. Kunnallishallinnon kyläsuhteen kehityskaaren yleiskuva.

Kuntainstituution syntyminen 1865–1910

Kunnallishallinnon syntyyn on vaikuttanut Suomen asema ensin itäisenä osana Ruotsin kuningaskuntaa ja sitten läntisenä raja-alueena osana Venäjän keisarikuntaa. Ruotsalaisen hallintokulttuurin vaikutus

oli merkittävä erityisesti paikallishallinnon kannalta. Venäjän alaisuudessa (1809 lähtien) Suomen hallinnon kehittäminen painottui ylempiin valtioelimiin. Hallinnollisena taustana toimi erityisesti luterilainen kirkko, joka oli Suomessa organisoitunut seurakuntien pitäjänhallinnoksi jo 1300-luvulta alkaen. Kyliin liittyvää hallintoa (mm. kyläjärjestykset) oli Suomessa satoja vuosia ennen kuntien perustamista.

Yhteiskunnan paikallinen yhdyskuntarakenne muodostui pääosin kylistä ja niissä elävien ihmisten yhteisöistä. Näihin kiinnittyen julkiset toimijat loivat rakenteita ihmisten kanssakäymiseen ja osallistumiseen, mutta myös hallintaa varten. Maaseudun kunnallisasetuksen (1865) hallinnolliset aluejaot noudattelivat paikallisesti pääpiirtein historiallisesti muotoutuneita seurakuntahallinnon pitäjärajoja. Kaupungit tulivat yhtenäisemmän paikallishallinnon piiriin vuonna 1873 voimaan tulleen hallintoasetuksen myötä. (Soikkanen 1966; Pulma 2009; Björn 2013; Markkola ym. 2021.)

Kuva 2. Kunnallishallinnon alkuvaiheessa 1800-luvun lopulla toiminta asettui luontevasti kirkkojen läheisyyteen. Mäntyharjun kirkonkylän maisemassa etualalla vanha pitäjäntupa, jossa alettiin pitää myös kuntakokouksia. Taustalla näkyy Mäntyharjun puukirkko sekä oikealla tapulirakennus. Museovirasto. Finna. Kuva Ernst Domander 1896.

Suomi oli 1900-luvun alussa köyhä ja agraarinen maa; 90 % väestöstä asui maaseuduilla ja sai elantonsa maasta ja vesistä. Yhteiskunnalliset uudistukset näkyivät kylissä erilaisina palveluina: kyliin tuli kauppoja, niihin syntyi pienimuotoista yrittäjyyttä ja osuuskuntia. Lopulta myös sivistysprojekti saavutti kunnat ja kylät: kansakoulujen perustaminen määriteltiin kunnan toimialaan kuuluvaksi tehtäväksi heti ensimmäisessä kunnallisasetuksessa. Mutta jo seuraavana vuonna 1866 säädettiin, että niiden perustaminen jätetään maaseuduilla kunkin kunnan itse harkittavaksi. Valtiopäivillä 1897 kuitenkin hyväksyttiin oppivelvollisuuden laajentamiseen liittyvä kuntien velvoite jakaa alueensa koulupiireihin. Kansakoulujen määrä kasvoikin voimakkaasti, ja vuonna 1900 niitä oli jo 1 873. (Soikkanen 1966, 324–329.) Kylät olivat ihmisten arkisen elämän keskuksia, ja kansakunta kehittyi niiden kautta.

Kansallisvaltion luomisesta hyvinvointivaltion kasvuun 1910–1960

Suomen itsenäistyminen oli kipeä prosessi. Se johti kansalaissotaan, joka jakoi kansakuntaa myös maaseuduilla. Itsenäistymisen myötä valtiovalta vahvisti otettaan. Edistykselliseksi luonnehdittuun kunnallisuudistukseen rakentui ajatus kaksinapaisesta vallanjaosta valtiollisten päätöksentekuelinten (kuten eduskunta) ja itsehallinnollisten kuntien välillä: kontrolli säilyi valtiolla, mutta laajan itsehallinnon saaneet kunnat roolitettiin yhteiskunnallisten uudistusten toimeenpanijoiksi paikallisella tasolla. (Pulma 2009, 241.)

Kylien asema vahvistui kansallisvaltion kehittyessä, ja kansalaisyhteiskunnan vapaa organisoituminen (yhdistys- ja osuustoiminta) näkyi laajasti myös maaseuduilla. Paikkaperustaisilla kunnilla riitti tehtävää hallinnon, palvelujen ja infrastruktuurin parantamisessa. Esimerkiksi vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki velvoitti kaikki maalaiskunnat perustamaan kansakouluja 16 vuoden sisällä (Peltonen 2002, 32). Kansallisvaltion rakentaminen keskeytyi ankariin sotavuosiin (1939–1944). Niitä seurasi poikkeuksellisen voimakas jälleenrakennus- ja asutustoiminta, joka toi uusia asukkaita luovutetusta Karjalasta eri puolille Suomen kyliä. Asutustoiminta päättyi asteittain, lopulta vasta 1960-luvulla.

Pientilavaltaisuus vahvistui maatalouspoliittisten toimien seurauksena vielä suuren muuton ja rakennemuutoksen aattona. Maaseuduilla ja kylissä elettiin kukoistuksen aikaa: väestö kasvoi ja järjestötoiminta oli vireätä.

Maa- ja metsätalouden modernisoimisen ja tehostamisen ansiosta tuotannossa saavutettiin uusia ennätystasoja. (Katajamäki 2022, 53–60).

Valtiovalta toteutti suuria hyvinvoinnin palvelulupauksia kuntien kautta, ja kunnat vakiinnuttivat asemaansa hyvinvointivaltion idean paikallisina toimeenpanijoina. Niiden saamat julkiset resurssit kasvoivat – koko Suomi pidettiin mukana kehityksessä. Kylien ihmisille kunnan merkitys hyvinvoinnin ja jatkuvuuden takaajana vahvistui. Kyläkoulujen määrä saavutti huippunsa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa (Peltonen 2002).

Ajanjakson lopulla suuri rakennemuutos käänsi kehityskulut Suomen teollistumisen ja kaupungistumisen myötä maaseuduille haasteellisiksi. Kylät pysyivät elävinä, mutta niiden rooli huolenpitoyhteisöinä kapeni. Vahvat paikallisyhteisöt alkoivat maaltamuuton takia purkautua (Lehtola 2001, 103). Elinvoiman uusi virta, eli työkään tulevat sukupolvet käänsivät katseet toisalle – palveluyhteiskunnan kasvun näkymiin.

Kasvun ja keskittämisen aika 1960–1990

Hyvinvointivaltion kukoistuksen vuosikymmenet ajoittuvat tähän ajankohtaan. Vuoden 1976 kunnallislaisissa kuntainstituution ohjausperusta kaupunkien ja maalaiskuntien välillä yhtenäistyi. Erikseen kehitettiin sektoriohjausta ja säädettiin muun muassa kuntasuunnittelusta. Valtionosuusjärjestelmän uudistamiseen kytkeytyvinä nämä muutokset tukivat hyvinvointivaltion voimakasta laajenemisvaihetta (Manninen 2010, 51–55).

Kuntien näkökulmasta kehitys oli kaksijakoinen: toisaalta kuntaorganisaation rooli työllistäjinä vahvistui, toisaalta väki kuntien maaseutumaisilla alueilla väheni. Muuttoliike ulkomaille, erityisesti nopean rakennemuutoksen Ruotsiin, oli voimakas. Pienet kunnat sinnittelivät tukemalla uusia elinkeinoja. Moni teollinen yritys löysikin uuden kotipaikan maaseutukunnasta, usein valtion aluepoliittisella myötävaikutuksella.

Maaseutukuntien kehitystä haastoi vakavasti maa- ja metsätalouden rakennemuutos. Kunnat tosin työllistivät osan maataloudesta poistuvasta väestä, erityisesti naisia. Kylissä julkiset palvelut heikentyivät kuntien keskittäessä 1980-luvulla palveluitaan. Uudet työpaikat syntyivät pääasiassa terveydenhuoltoon ja koulutukseen, jotka sijoittuivat kuntakeskuksiin tai niiden liepeille kaavoitetuille alueille. Hyvinvointivaltion kasvusta huolimatta kylien elinvoima heikkeni. Kuntien sisäinen

alueellinen eriytyminen näkyi selvästi paikallisesti, mutta huonosti valtakunnallisissa tilastoissa. Tuohon aikaan tilastot aggregoitiin pääsääntöisesti kuntatasolla, eikä kuntien sisäiseen muuttoliikkeeseen osattu kiinnittää huomiota.

Maaseutujen asukkaat reagoivat 1970-luvulla laajasti tähän kehitykseen, mikä näkyi myös valtakunnanpolitikassa protestiliikkeinä. Paikallisesti ihmisten aktiivisuus kehittyi kylätoiminnaksi – vastavoimaksi kylien elinvoiman hiipumiselle. Keinoina nähtiin asukkaiden omatoimisuus ja yhteistyö (Hautamäki 1989). Kylätoimintaliike oli aluksi melko hajanainen, mutta sen järjestäytymistä tuettiin monilta tahoilta. Erityisesti maaseutumaisia kuntia edustava Suomen Kunnallisliitto ry. oli vahvasti mukana ja tuki kylien aktivoitumista.¹ Vuonna 1981 kaikkiaan 21 valtakunnallista järjestöä perusti valtakunnallisen Kyläasiain neuvottelukunnan (Palonen 2022).

Kylätoiminta levisi kaikkialle Suomeen ja kehittyi organisoidummaksi: 1980-luvun kuluessa syntyivät muun muassa ensimmäiset maakunnalliset kylien yhteenliittymät, alettiin valita vuoden valtakunnallisia kyliä ja järjestettiin valtakunnallisia kyläpäiviä. *Kylät toimivat* -lehti alkoi myös ilmestyä. (Hyryläinen 1994, 69–79; Palonen 2022.)

Julkisuudessa kylätoimintaliike heijasteli maaseudun ihmisten mielialoja. Siinä korostui kansalaisyhteiskunnan vapaus toimia sekä vastuun ottaminen paikallisesta kehityksestä. Kuntapäätäjien ja kylissä asuvien ihmisten suhteessa tästä seurasi jännitteiden lisääntyminen: kylätoimijat haastoivat paikallisesti poliitikkoja ja viranhaltijoita vaatien verorahojen vastineeksi parempaa infrastruktuuria ja palveluja (Hyryläinen 2012).

Suomen kansantalous alkoi 1980-luvun loppua kohden ylikuumeta, ja markkinoiden vapautuminen kiihdytti muutosta. Valtion roolin rajoittamista ja markkinoiden aseman vahvistamista korostavat kansainväliset uusliberalistiset ajatussuuntaukset voimistuivat, ja samassa virrassa Suomen poliittiset voimasuhteet muuttuivat. (Koskiahho 2021.) Kokoomusjohtoinen Holkerin hallitus (1987–1991) otti tarkasteltavaksi hyvinvointivaltion rakenteet ja sen sosiaalisen palvelulupauksen: tuottavuutta olisi lisättävä ja valtion roolia yhteiskunnan kokonaishyvinvoinnin tuottamisessa pienennettävä (Tiihonen 2009).

¹ Suomen Kaupunkiliitto ry. ja Suomen Kunnallisliitto ry. toimivat erillisinä yhteisöinä aina vuoteen 1993 asti, jolloin ne yhdistyivät Suomen Kuntaliitoksi.

Lamasta julkisen talouden kroonistuvaan niukkuuteen 1990–2020

Suomessa koettiin kansainvälisen talouden muutoksiin liittyen talouslama 1989–1992. Kyse oli Suomen talouden rakenteiden murtumisesta globalisaation paineissa ja erityisesti Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän romahduksen seurauksena syntyneestä idänkaupan supistumisesta. Suomi kytkeytyi maapalloistuvan ajan talouspolitiikkaan (Kallioinen ym. 2010) ja liittyi Euroopan unioniin vuonna 1995. Uusi teknologiateollisuus (Nokia) nostatti taloutta lamasta kasvuun.

Kuntainstituutio oli tullut murrosvaiheeseen – suuren kertomuksen käännekohtaan – jossa rakentaminen muuttui saneeraamiseksi (Haveri & Majoinen 2017, 47). Julkisjohtamisen uusi suuntaus, New Public Management (NPM), painotti tehokkuutta ja joustavuutta (Temmes 1998). Kuntasektorin henkilöstömäärä oli saavuttanut siihenastisen huippunsa vuonna 1989, jolloin kunnissa oli henkilöstöä kaikkiaan 437 000 (Manninen 2010, 269).

Maaseuduilla Suomen EU-jäsenyys kiihdytti maatalouden rakenne muutosta, ja tilojen määrä alkoi nopeasti vähetä. Kasvun ja keskittämisen logiikka valtasi myös maa- ja elintarviketalouden. Uudella maatalouspolitiikalla tuettiin tilakoon kasvua, jota kuitenkin hieman hidasti Suomen hyvin pienimuotoinen tilarakenne.

Hyvinvointivaltion saneerauspolitiikka heijastui luonnollisesti kuntiin. Valtio veti julkisia ja omistamiaan palveluverkkoja pienemmiltä paikkakunnilta suurempiin keskuksiin. Kuntatalouden niukentuminen pakotti kuntapäätäjät karsimaan kustannuksia entistä tarkemmin. Vuonna 1993 voimaan tulleessa peruskoululaissa kunnille annettiin vapaus päättää omista koulupiirirajoistaan. Tämä kiihdytti koulujen sulkemisia ja yhdistämisiä. Seuraava suuri lakkautusaalto koettiin vuoden 2006 jälkeen, jolloin poistettiin pienten koulujen valtionosuus (Tantarimäki 2010). Vanhoja koulukiinteistöjä laitettiin myyntiin tai tarjottiin kuntalaisille yhteisölliseen toimintaan.

Kuntien uusi niukkuuden toimintakulttuuri vieraannutti entisestään kyliä kuntayhteydestä. Toisaalta kunnissa toivottiin, että ihmiset ottaisivat enemmän osaa elinvoimaa lisääviin toimiin. Omatoimisuutta ja aktiivisuutta korostavan kylätoiminnan yhteiskunnallinen tilaus vahvistuikin 1990-luvulla luontaisesti niin paikallisesti, valtakunnallisesti kuin

kansainvälisesti. Kylätoimintaliike sai 1993 kansainvälistäkin tunnustusta niin sanotun vaihtoehto-Nobelin muodossa (Hyyryläinen 2022).

Omaehtoista toimintakulttuuria tuki osaltaan Euroopassa jo 1991 toimeenpantu uusi paikallisen kehittämisen konsepti – Leader – joka käynnistyi Suomessa EU-jäsenyyden mahdollistamana 1996. Seudullinen, paikallisten voimavarojen organisointiin ja hyödyntämiseen perustuva eurooppalainen aluekehittämisen innovaatio sopi Suomeen, ja toimintamalli omaksuttiin maaseuduilla laajasti. Sitä ei Suomessa kehystetty kuntien toiminnaksi, mutta kunnille määriteltiin Leaderissä rajattu rooli: edustus toimintaryhmien hallituksessa sekä rahoitusosuus paikallisen toimintaryhmän kehittämisbudjetista.

Leaderin myötä kylätoimintaliike vahvistui. Kyläasiain neuvottelukunnan seuraajaksi perustettiin vuonna 1997 Suomen Kylätoiminta ry. Pitkälti maa- ja metsätalousministeriön virkamieheen, Eero Uusitaloon, henkilöitynyt kattojärjestö oli ensi sijassa kylien ja maaseudun kansalais-toiminnan liike, joka korosti omaehtoisuutta ja itsenäisyyttä kuntien ohjailusta (Perheentupa 2022).

Tämän itsenäisyyden ilmaisuna kylätoiminnan kattojärjestö päätyi 2000-luvun alussa kylien omaehtoisuutta korostaen puhumaan toiminnallisista kylistä. Ne nähtiin asukkaiden itsensä määrittelemänä toiminnallisina alueina, joissa oli joku vakiintunut toimija, kuten kyläyhdistys (Suomen Kylätoiminta ry. 2003).² Tutkijat ovat tulkinneet tämän retorisen käänteen ilmentävän uuden hallinnan mukaista siirtymää kansalaisten omaa vastuuta korostavaan toimintatapaan (Nousiainen & Pylkkänen 2013).

2000-luvulle tultaessa nähtiin, ettei hyvinvointivaltion palvelurakenteita voida ylläpitää kasvun ajan tasolla. Toimeenpanevan roolinsa takia kunnat pysyivät tämän kysymyksen keskiössä. Ratkaisua haettiin kuntien välisestä yhteistyöstä mutta myös hallinnollisista kuntaliitoksista. Tätä vauhditti Kunta- ja palvelurakenneuudistus (PARAS-hanke), joka käynnistyi keskustajohtaisen Vanhasen I hallituksen aikana. Uudistusta ohjaava säännöstö oli voimassa 2007–2012. Vuoden 2009 alusta toteutettiin kaikkiaan 32 kuntaliitosta (Pulma 2009, 248; Ahonen ym. 2021).

Kuntaliitoksissa kuntien toimialue laajeni maantieteellisesti, mikä etäännytti kunnallishallintoa kansalaisista. Osassa uusia suurkuntia tätä

2 Suomen Kylät ry. kerää ajantasaista tietoa kylätoiminnasta. Sen mukaan Manner-Suomessa oli vuonna 2022 kaikkiaan 4 375 toiminnallista kylää. Määrä on pysynyt viime vuosina jokseenkin ennallaan, kun vanhoja yhdistyksiä poistuu ja uusia syntyy. (Suomen Kylät ry. 2023.)

ongelmaa pyrittiin ratkaisemaan perustamalla erilaisia aluevaikuttamiselimitä. Kylien ja kuntien suhde näyttäytyi tässä yhteydessä erityisesti lähidemokratiakysymyksenä (Katajamäki 2013; Koskihaara 2023). Kylätoimijoiden valtakunnallisessa paikalliskehittämisohjelmassa kylät nähtiin toimivina alustoina toteuttaa lähidemokratiaa (Suomen Kylätoimintary. 2014).

Vuoden 2015 kuntalain uudistusta esiteltiin laajasti ajatuksella, että siinä vahvistetaan kunnan asukkaiden ja palvelujen käyttäjien oikeuksia osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Kuntia kannustettiin tarjoamaan entistä enemmän vaikuttavia ja käyttäjälähtöisiä osallistumiskeinoja, esimerkiksi osallistuvaa budjetointia ja kansalaisraateja.

Menestyvän kylän tunnusmerkiksi alkoi muotoutua vähintään puoliyrittäjämäinen kehittämisen asenne. Ideaalina tällainen kylä oli rohkea, kantoi vastuuta, otti riskejä, toteutti hankkeita. "Kylät hiipuu omaa passiivisuuttaan" alkoi olla yleisesti omaksuttu käsitys (Kumpulainen 2012). Kuntien 2010-luvulta lähtien toimeenpanemat koulujen lakkauttamiset kiihdyttivät väestön vähenemistä kylissä (Lehtonen 2021).

Jatkuvista uudistuksista huolimatta julkisen hallinnon tuottavuuden ja vaikuttavuuden lisäämisen tavoitteet eivät toteutuneet. Palvelutuotantoon alettiin hahmotella malleja, joissa kunnilla ei enää olisi niin keskeistä roolia. Käynnistyi historiallinen rakennemuutoksen valmistelu, jonka tarkoituksena oli siirtää merkittävä osa kuntien tehtävistä, eli sosiaali- ja terveys- ja pelastustoimen palvelut, kuntien vastuulta alueellisille toimijoille. Vuoden 2015 lopulla Sipilän hallitus esitti mallin, jossa Manner-Suomeen olisi tullut 18 maakunnallista itsehallintoaluetta (Ahonen ym. 2021, 14).

Kestävyyskriisien ja epävarmuuden nykyaika 2020–

Kuntainstituution murroskauden voi tulkita pitkittyneen useamman vuosikymmenen mittaiseksi ajanjaksoksi, osaksi julkisen talouden kroonistuvaa niukkuutta. Alueelliset erot kasvavat, ja erityisesti maaseutukunnat menettävät väestöään. (Sahamies ym. 2023.) Kuntakenttä on kuitenkin osoittanut sopeutumiskykynsä: pienissäkin kunnissa on onnistuttu löytämään luovia ratkaisuja palvelujen organisoimiseen kuntalaisille (Kurvinen ym. 2022). Kuntien erilaistumiskehitys on voimakasta, ja Suomessa suurta kannatusta nauttinut yhtenäiskuntamallikin on otettu uudelleen

harkittavaksi. Siitä luopuminen olisi perustavanlaatuinen muutos nykyiseen kuntainstituutioon (Jäntti 2016, 212–223).

Ilmastomuutos seurauksineen on 2000-luvulla konkretisoitunut ihmisten arjessa, tuotannossa ja politiikassa aina kansakuntien välisiä suhteita myöden. 2020-luvulle tultaessa maailma kohtasi myös globaalin koronapandemian. Se osoitti, että elämäntapamme ja taloutemme on vahvasti vastavuoroinen ympäröivän luonnon kanssa. Pandemia ravisteli yhteiskuntia laajasti lamauttaen palveluita ja ihmisten kanssakäymistä. Monipaikkaiset asukkaat toivat pienen väestönlisäyspiikin erityisesti kuntiin, joissa on paljon vapaa-ajan asuntoja.

Pandemia vaikutti suomalaiseen yhteiskuntaan kohdellen epätasaisesti eri väestöryhmiä, toimialoja ja alueita. Se heikensi julkista taloutta, vaikkakin pelättyä vähemmän. Ehkä lopulta merkittävin muutos oli siinä, että pandemian aika nosti konkreettisesti pintaan piilossa olleita muutosilmiöitä, kuten digitalisaation laaja-alaisia vaikutuksia. (Varanka ym. 2022.) Vapaaehtoistyön ongelmia, kuten sitoutumista ja aktiivien harvalukuisuutta, pandemian ajan arvioidaan korostaneen (Peltosalmi ym. 2022).

Välittömästi pandemian jälkeen Euroopassa alkoi laajamittainen sota Venäjän hyökättyä Ukraina helmikuussa 2022. Se aiheutti järjestelmätason shokin erityisesti Euroopassa ja johti muun muassa Suomen hakeutumiseen NATO-liittouman jäseneksi. Yhteisvaikutuksena nämä globaalit kriisit ovat ajaneet maailmanjärjestyksen uuteen rauhattomuuden ja blokkien epävarmaan tilaan.

Kunnissa mainitut kriisit ovat konkretisoituneet esimerkiksi ukrainalaisten pakolaisten maahanmuuttona, ulkomaankaupan muutoksina (erityisesti metsäklusterissa ja matkailussa), energiaratkaisujen vauhdittumisena sekä työkuiltuurin muutoksena. Maaseutuja on puolestaan alettu tarkastella turvallisuuden ja huoltovarmuuden ylläpitämisen tarpeiden näkökulmasta.

Pandemian keskellä sosialidemokraattien johtama Marinin hallitus (2019–2023) vei eduskunnassa päätökseen kuntien tehtäväkenttää historiallisesti muuttaneen sosiaali- ja terveys- ja pelastuspalvelujen uudistuksen. Uudet hyvinvointialueet aloittivat toimintansa vuoden 2023 alussa. Kylien asukkaiden näkökulmasta näitä hyvinvointipalveluja koskeva päätöksenteko siis etääntyi kuntaa laajemman alueen päätöksentekijöille.

Kasvukeskusten ulkopuolella kuntien elinvoimatyö edellyttää yhä keke-
liämpää resurssien käyttöä. Siinä kunnan eri toimijoiden yhteistyö ja
kumppanuus ovat arvokkaita resursseja. (Makkonen & Kahila 2020.)
Kansalaistoiminnalta puolestaan odotetaan entistä enemmän niin koko-
naisturvallisuuden vahvistamista kuin muutoskestävyyttä (Mäenpää ym.
2025). Voimavaroja haetaan siis tutusta suunnasta, vaikka juuri nyt kan-
salaistoimintaan osoitettu julkinen rahoitus on Suomessa vähenemässä
(Ruuskanen ym. 2020).

Kuntien kyläsuhteen nykytila tutkimusalueilla

Ymmärrämme kuntien strategisten asiakirjojen heijastavan teksteinä,
miten kuntapäättäjät ajattelevat kunnan tulevaisuudesta, kehittämisestä
ja niistä avaintekijöistä, jotka vaikuttavat kunnan elinvoimaan, menes-
tykseen ja lopulta kuntalaisten hyvinvointiin. Strategisiin asiakirjoihin
valikoituu – tiettyinä historiallisena ajankohtana – kehittämisen konteks-
tissa tärkeimpiä asiakokonaisuuksia, joten niissä näkyy kuntapäättäjien
yhteen kudottu näkemys ja yhteisesti hyväksytty tulkinta.

Kuntasuunnittelu tuli menettelytapana kunnissa tutuksi noin 50 vuotta
sitten suunnitelmallisuuden vahvistuessa yleisesti julkishallinnossa.
Suunnitelmallista otetta on 1990-luvulta lähtien pyritty vahvistamaan
(Kuntalaki 1994), ja strateginen työskentely onkin kunnissa vuosikym-
menten myötä asteittain vahvistunut. Talouden niukkuus ja epävarma
toimintaympäristö ovat korostaneet strategiatyön merkitystä. Nykyisin
kunnat pääsääntöisesti laativat itselleen kuntastrategian. Strategiat on
kirjoitettu hyvin yleisiksi, jolloin on ymmärrettävä niiden rooli ja asema
suhteessa muihin keskeisiin kunnan toimintaa suuntaaviin asiakirjoihin.
Tästä syystä kuntien strategista suuntautumista kuvaavaan aineistoomme
kuului myös muita, erityisesti kuntataloutta koskevia asiakirjoja.

Seuraavassa kuvaamme molempien maakuntien osalta kuntaorganisaat-
ioiden kyläsuhteen nykytilaa sen perusteella, miten sitä sanoitetaan kun-
tien ajankohtaisessa strategisessa kerronnassa. Empiiriselle aineistolle
esittämämme kysymys oli: miten kuntien/kaupunkien strategia-asiakir-
joissa kuvataan/kirjoitetaan kylistä ja niiden merkityksestä kunnalle ja
sen elinvoimalle?

Maaseutu- ja saaristo-termit kuntien strategiakerronnassa

Strategia-asiakirjoja lukiessamme kiinnitimme aluksi huomiota myös maaseutu-sanan ja sen johdannaisten, kuten esimerkiksi maaseutumaisuus tai maaseutuidylli, käyttöön. Yleishavainto on, että maaseutu-sanaa käytetään strategiakerronnassa vähän, lähinnä kuvaamaan maaseutumaisten kuntien luonnetta tai identiteettiä yleisesti. Tämä havainto saa tukea Lehtosen (2023) tekemästä analyysistä, jossa Manner-Suomen 293 kuntastrategiasta tehty tekstinlouhinnan analyysi osoittaa, että maaseutu-sanan vähäinen käyttö on suomalaisten kuntien strategiakerrontaa yleisesti luonnehtiva piirre.

Saaristo-sanaa käytetään aineistossa samalla tavalla yleisterminä kuin sanaa maaseutu, siis kuntaa yleisesti identifioivana käsitteenä. Saaristo-sanaa käytetään kuitenkin rohkeammin myönteisenä piirteenä, jolla kuvataan kunnan erityislaatuista. Tämä voi liittyä saaristokuntastatuksen ylläpitämiseen, jolla on kunnalle taloudellista merkitystä esimerkiksi valtionavun muodossa. Maaseutu- tai saaristokunnaksi identifioitumisesta ei aineistomme perusteella kuitenkaan seuraa, että näiden termien käyttö merkitsisi strategian tarkentumista vahvemmin kyliin. Maaseutusaston vähäinen käyttö voi liittyä siihen, ettei kyseiseen termiin enää liitetä kehittämispotentiaalin merkitystä (Mustakangas & Vihinen 2024).

Empiirisestä aineistosta nousevat päähavainnot

Aineistosta nouseva päähavainto on, että suurimmassa osassa kuntastrategioita kyliä ei mainita lainkaan. Aineiston 39:stä kuntastrategiasta 27:ssä – eli 69 %:ssa – kyliä ei mainita lainkaan. Tällaisten strategioiden osuus on jonkin verran suurempi Etelä-Savossa (83 %) kuin Varsinais-Suomessa (63 %). Muutaman kerran kylät mainitaan aineistossa 10:ssä eli joka neljännessä strategiassa. Näkyvästi kylät nostetaan kunnan elinvoiman kannalta esiin vain kahdessa kuntastrategiassa; nämä molemmat kunnat ovat Varsinais-Suomessa.

Strategiatasolla kyliä ei siis kuvata kunnan elinvoimaan liittyvinä merkityksellisinä paikkoina tai teemoina. Tämä havainto pätee riippumatta kunnan koosta tai sen maaseutumaisuudesta. Kylien elinvoiman nostessa joskus esiin kyliä käsitellään yleensä yksittäin ja varsin käytännönlähtöisesti, esimerkiksi jonkin hankkeen, avustuksen tai investoinnin yhteydessä.

Strategisissa asiakirjoissa korostetaan aktiivista toimijuutta. Aineiston vahva viesti on kuntalaisten osallisuuden, yhteisöllisyyden, yhteistyön, verkostojen ja kumppanuuksien sekä yrittäjyyden tukeminen. Tämän voi tulkita liittyvän ajatukseen, että paikkoihin ja paikallisuuksiin luodaan yhteys erityisesti aktiivisten ihmisten ja yhteisöjen kautta ja heidän ehdoillaan. Kylien tullessa mainituksi ne liitetään useimmiten juuri osallisuuden tai yhteisöllisyyden vahvistamisen tai turvallisuuden tavoitteeseen.

Kuntien tärkeimpinä strategisina kumppaneina aineistossa näkyvät yritykset. Kunnan elinvoiman nähdään syntyvän menestyvien yritysten toiminnan kautta. Strategisissa dokumenteissa korostetaan yritysten ja elinkeinotoiminnan ja sitä kautta työpaikkojen merkitystä kunnalle. Yrityskeskittymä tai yrityspuisto voi nousta strategioissakin maininnan arvoiseksi paikaksi.

Paikallisuus-termiä käytetään, mutta hyvin yleisessä merkityksessä eli nimeämättä tai osoittamatta sitä tarkemmin mihinkään maantieteelliseen sijaintiin. Voidaan puhua esimerkiksi paikallisyhteisöjen tukemisesta yleisesti. Tämä voi kuitenkin tarkoittaa mitä tahansa kunnan alueella toimivaa yhdistystä tai yhteisöä. Tällainen paikallisuuden korostaminen ei strategiakerronnassa siten tarkennu myöskään kyliin tai käänny kylä-sanastoksi.

Kuntastrategiat ovat yleispiirteisiä mutta myös paikkaneutraaleja siinä mielessä, ettei niissä kuvata kunnan sisäisiä eroja tai erityispiirteitä. Strategioiden paikalliseksi kontekstiksi hahmottuu lähinnä koko kunnan alue. Tämän voi toisaalta tulkita niin, ettei strategiatason teksteissä ole tarpeen pureutua paikallisiin ratkaisuihin, mikä tarkoittaisi samalla konkreettisuuden asteen nousemista. Toisaalta "pienen paikan" kulmakuntia ei ehkä haluta korostaa erikseen, koska koko kunta on "hyvä paikka elää, asua ja yrittää". Muutamissa poikkeustapauksissa kylät tosin tunnistetaan omaleimaisiksi asuinympäristöiksi, joita voidaan hyödyntää esimerkiksi kunnan markkinoinnissa. Kaavoituksen keinoin asumista kylissä ei kunnissa ainakaan strategioiden näkökulmasta edistetä.

Kylät ovat siis kuntien strategisen kerronnan marginaalissa. Kylä-sanaa kuitenkin käytetään satunnaisesti muissa kuin perinteisen kylän merkitysyhteydessä. Asiakirjoissa voidaan mainita esimerkiksi yrityskylä, ekokylä, oppimiskylä, älykäs kylä, palvelukylä tai kyläkulma. Näissä käytökonteksteissa kylä-termin voi tulkita myönteiseksi: sillä tavoitellaan

positiivista mielikuvaa. Sanaa kirkonkylä käytetään strategisissa dokumenteissa jonkin verran. Sillä voidaan viitata myös liitoskuntien vanhoihin keskuksiin. Satunnaisesti joitakin kyliä mainitaan nimeltä, jolloin sidos maantieteelliseenkin paikkaan on selvä. Tällöinkin kylällä on tunnettu imago, esimerkiksi matkailun näkökulmasta. Poikkeuksen muodostaa sana kyläkoulu, koska kylillä sijaitsevat koulut ovat osa kuntien palveluverkkoratkaisuja ja politiikkaa, esimerkiksi korjausinvestointien tai lakkauttamisen kontekstissa.

Varmimmin jokin kylä-sanan johdannainen päättyy strategiatekstiin silloin, kun sillä viitataan kontekstiin, jossa kansalaiset ovat aktiivisia tai toimivat yhteisöllisesti jonkin yleishyödyllisen asian parissa. Tästä voidaan esimerkkinä nostaa esiin Varsinais-Suomen kuudessa kunnassa toimivat kylien neuvottelukunnat. Niistä neljä syntyi kuntaliitosten jälkimaingeissa vuosina 2011–2012, jolloin kylätoimijat tarttuivat tarpeeseen vahvistaa lähidemokratiaa ja osallisuutta kunnallisessa päätöksenteossa. Etelä-Savossa esimerkiksi Pieksämäellä on järjestetty teemallisia kumppanuuspöytiä, joihin kylien asukkaita on kutsuttu mukaan.

Yhdistysohjelmat ja Leader-strategiat

Käytimme toissijaisena aineistona muutamissa Varsinais-Suomen kunnissa laadittuja asiakirjoja varmistaaksemme, onko kylä-sanasto mahdollisesti siirtynyt strategia-asiakirjoista toisiin yhteyksiin. Luimme tästä näkökulmasta viiteen kuntaan tehdyt yhdistysohjelmat, joissa arvelimme kylä-sanaston olevan mukana. Kylät eivät kuitenkaan niissäkään esiinny kehittämisen kohteina tai elinvoimatekijöinä sinänsä. Ohjelmat korostavat kuntien strategia-asiakirjojen tapaan laajaa yhteistyötä ja kumppanuutta yhdistysaktiivien kanssa. Näin ollen tämä aineisto tukee edellä esitettyjä havaintoja.

Otimme samasta syystä luentaan myös molempien tutkimusalueiden paikalliset Leader-ryhmien strategiat (7 kpl), koska meitä kiinnosti, olisiko kuntastrategioilla linkitys Leader-strategioihin. Strategioiden luenta osoitti, hieman yllättäen, ettei kylillä ole niissäkään kovin merkittävää roolia, vaikka ryhmien ja strategioiden välillä oli tässä suhteessa jonkin verran eroa. Älykkäät kylät -termi tosin mainitaan läpileikkaavana ajatuksena kaikissa analysoiduissa strategioissa. Tätä kuitenkin selittää ryhmien strategiatyöhön ministeriöstä tullut informaatio-ohjaus.

Leader-ryhmät ovat kuntien lailla kiinnostuneita aktiivisista toimijoista, joilla on ideoita ja halua tavoitteisesti toteuttaa hankkeita Leader-rahoituksella. Tämä tarkoittaa yhteistyötä aktiivisimpien kyläyhdistysten kanssa. Strategioiden luenta ei kuitenkaan tuonut selvyttä siihen, onko kunnissa tehty Leader-ryhmien kanssa tietoista työnjakoa kylien kehittämisen suhteen. Kuntasuhdetta ei Leader-strategioissa nimittäin lainkaan kuvata strategisen tason kysymyksenä. Kuntaorganisaatio toki tunnustetaan kumppanina ja osarahoittajana. Tätä havaintoa tukee primääriaineistosta tehty havainto: kuntastrategioissa ei määritellä Leader-ryhmien asemaa kunnan strategisessa kehittämisessä (vrt. Mustakangas 2024).

Poikkeus vahvistaa säännön – tapaus Salon kaupunki

Nykyinen Salon kaupunki syntyi vuonna 2009, kun kaupunkimaiseen Kanta-Saloon yhdistyi yhdeksän maaseutumaista kuntaa. Salon kaupunki muodostaa aineistossamme kiinnostavan poikkeuksen: Salossa kyläterminologia on otettu laajasti strategiseen käyttöön.

Salo oli valtakunnan tasolla eräänlainen laboratorio, jonka tekemisiä seurattiin tarkkaan. Vuosina 2009–2013 lähidemokratiaa ja paikallista kehittämistä pyrittiin liitosopimuksen mukaisesti edistämään viiden aluetoimikunnan kautta. Niiden lakkauttamisen jälkeen kaupungilla oli oma kyläasiamies vuoteen 2018 asti, ja kaupungin ja kylien lähidemokratiatapaamiset olivat säännöllisiä. Yhdistyksiltä uuden kunnan toimintatavat vaativat sopeutumista, toimintatapojen uudelleen suuntaamista ja vaikuttamistyötä kunnan suuntaan (Koskihaara 2023).

Salossa kylien omaehtoista kehittämistä ja aktiivisuutta tuettiin, mutta kaupungin oma kehittämisstrategia ja maaseutualueiden palveluverkko-selvitykset saattoivat olla ristiriidassa. Esimerkiksi Teijon alue oli yksi kaupungin keskeisimmistä kehittämisen kohteista, mutta samaan aikaan suunniteltiin Teijon kyläkoulun lakkauttamista.

Vahvimmin Salon kehittämistä ja kyläsuhdetta on määritellyt talous. Priorisointeja on tehty koko ajan. Nokia-yhtymän (ja Salon) 2010-luvun alun romahduksen jälkeen alueelle saatiin vähitellen uutta teknologiateollisuutta, joka toi lisää liikkumavaraa kaupungin panostuksiin. Vuonna 2022 Märynummelle rakennettiin uusi kyläkoulu sisäilmaongelmaisen vanhan koulun tilalle, ja vuonna 2024 kaupunki käynnisti testamenttivaroilla uuden kaksivuotisen kylähankkeen.

Kuva 3. Koulujen vanhempainyhdistykset ja kyläyhdistykset liittoutuivat Salossa yhdessä vastustamaan koulujen lakkauttamispäätöstä ja järjestivät muun muassa mielenilmauksen koulujen puolesta. Kokoontuminen Pajulan koululla vuonna 2015. Kuva: Henrik Hausen.

Nokia toi hyvinä aikoinaan vaurautta ja osaamista Saloon ja sen naapurikuntiin. Kylillä on osin siksikin ollut vahvoja puolustajia, päättäjiä ja yrittäjiä. Kylien omaehtoinen kehitystyö on myös kantanut hedelmää. Useampikin salolainen kylä on valittu maakunnan vuoden kyläksi, ja Teijon alueeseen kuuluva Mathildedalin kylä nousi myönteisesti Helsingin Sanomien otsikoksi "Suomen hipstereimpänä paikkana" (Helsingin Sanomat 2018).

Lievästi muuttotappiainen Salo tarvitsee elin- ja vetovoimatekijöitä, ja kylät tarjoavat vaihtoehtoja melko pienen kaupunkikeskuksen oheen. Fyysinen kulttuuri- ja luontoympäristö (ruukit, kansallispuisto, meri) tai toisaalta sijainti valtatie 1:n varrella ovat nostaneet jotkut kylät strategisesti hyvään asemaan. Nämä tekijät ja positiivinen huomio ovat epäilemättä auttaneet Teijon, Märynummen ja Hajalan kyläkouluja välttämään lakkautuksen.

Kuva 4. Erityisesti lapsiperheille koulu on tärkeä kunnan lähipalvelu, jota ollaan valmiita yhteisvoiminkin puolustamaan. Ilmakuva Pajulan koulun pihasta vuonna 2015. Kuva: Maria Alanto.

Johtopäätökset ja keskustelu

Tutkimuksemme lähtökohtana oli ajatus kunnista paikkaperustaisen hallinnan ja kehittämisen instituutioina: kunnilla on lähtökohtaisesti erityinen suhde toimialueensa ihmisiin ja yrityksiin sekä julkinen vastuu edistää asukkaidensa hyvinvointia.

Tutkimme kunnallishallinnon kyläsuhteen muutosta historiallisena kehityksenä. Tarkoituksenamme oli kuvata ja ymmärtää suomalaisten kuntaorganisaatioiden muuttunutta suhdetta kyliin sekä vastata tutkimuskysymyksiin: Miten kunnallishallinnon suhde kyliin on Suomessa historiallisesti kehittynyt? Millaisena kunnallishallinnon suhde kyliin ilmenee nykyisin kuntien strategisessa kerronnassa?

Keskeiset havainnot ja niiden tulkinta

Tutkimuksemme perusteella esitämme, että kunnallishallinnon suhde alueensa kyliin – paikallisuuksiinsa – on pitkän ajan kuluessa ja erityisesti 2000-luvulla muuttunut oleellisesti. Tämän muutoksen keskeisiä piirteitä ovat seuraavat.

Ensinnäkin (1) voidaan havaita, että kuntien ja kylien suhde oli kunnallishallinnon syntyvaiheessa hyvin läheinen ja tärkeä. Suhde jatkui noin vuosisadan vuorovaikutteisena: kuntainstituution kehitys oli myös kylien elinvoiman ja elintason kehitystä. Rakennemuutoksen vuosikymmeninä 1960–1990 kuntien kyläsuhde muuttui kuntien sisäisten erojen kasvaessa. Kylien asukkaiden ja kunnallishallinnon välille syntyi uusia jännitteitä, joiden purkautuminen näkyi valtakunnallisina vastavoimaliikkeinä, kuten omaehtoisena kylätoimintana. Kuntien talouden heikentyessä kuntien organisoimat palvelut ovat kylissä heikentyneet 2000-luvulle tultaessa ratkaisevasti. Valtion kohdennetut tuet kyläkouluilta ovat asteittain poistuneet. Kuntien sopeutuessa kuntatalouden realiteetteihin myös niiden strateginen suhde kyliin on kääntynyt valikoi-vaksi – aktiivista toimijuutta ja yrittäjyyttä korostavaksi.

Käänteen seurauksena (2) kylät ovat asteittain kadonneet kuntaorgani-saatioiden strategisesta kerronnasta. Tässä ei ole eroa pienten ja suurem-pien kuntien tai kaupunkimaisten ja maaseutumaisten kuntien välillä. Kuntastrategiat ovat tässä mielessä paikkaneutraaleja. Aineistossamme kunta kuvataan usein strategisen kehittämisen näkökulmasta yhtenä pai-kallisuutena.

Kolmanneksi (3) kuntastrategioiden nykyinen narratiivi näyttää lähes poikkeuksetta korostavan yritysten sekä kuntalaisten, järjestöjen ja vapaa-ajan asukkaiden osallisuutta ja osallistumista. Yhteistyö ja kump-panuus aktiivisten toimijoiden kanssa on aineistomme perusteella strate-giakerronnan keskeinen lähestymistapa kunnan kehittämiseen. Erityisen aktiiviset kylätoimijat voidaankin lukea osaksi osallisuutta ja yhteisöllisyyttä korostavaa strategista narratiivia.

Kunnallishallinto on Suomessa ollut 1990-luvun alun laman jälkeiset vuosikymmenet erilaisten rakenneuudistusten muovaama muutosten kenttä (Sahamies ym. 2023). Toinen toistaan seuranneet hallinnon uudis-tukset ovat muokanneet kuntien palveluja: palveluverkkoja on pääasiassa keskitetty. Valtiovallan jatkuvat tehostamispaineet ja leikkaukset ovat yhdessä verotulojen vähenemisen kanssa ajaneet erityisesti pienempiä kuntia tilanteeseen, jossa ne ovat konkreettisesti vetäytyneet kylistä kes-kittäen vähät voimavaransa vain muutamaaan, elinvoimaisina ja poten-tiaalisina nähtyihin kyliin.

Maaseutukunnat ovat osoittaneet suurta muutosjoustavuutta. Valtion-ohjauksen ja erilaisten tarpeiden ristipaineissa ongelmia on kunnissa

ratkottu käytännönläheisesti ja taloudellisia näkökulmia painottaen. Palveluja on karsittu, mutta samalla kuntien strateginen kerronta on kääntynyt korostamaan kumppanuuksia, osallistumista sekä erilaisten verkostojen ja virtuaalisten alustojen merkitystä kuntien kehittämisessä. Alfordin ja Hughesin (2008) mukaan julkishallinnon toimijoille on tyyppillistä ratkaista ongelmia tuloksia saadakseen lopulta hyvin pragmaattisesti. Tähän liittyen Mustakankaan (2024) tutkimus viittaa kiinnostavasti siihen, että kunnat olisivat käytännöllisenä ratkaisuna jättäneet kylien kehittämisen pääosin Leader-ryhmille. Tämä on mahdollista, vaikkei se tämän tutkimuksen aineistona käytetyistä (kuntien ja Leader-ryhmien) strategia-asiakirjoista tullutkaan ilmi.

Tuloksemme ovat samansuuntaisia kuin Mustakankaan ja Vihisen (2024) tutkimuksessa. Mainitut tutkijat tarkastelivat suomalaisten kuntien strategioiden maaseutukytkentää ja totesivat, ettei kyliä nähdä avaintoimijoina kuntien strategisessa kehittämisessä. Analysoidessaan kolmen suomalaisen kunnan strategiatyötä he tunnistivat kolme maaseudun kehitykseen ja kehittämiseen kunnissa vaikuttavaa mekanismia: tulkinta maaseudun potentiaalista, johtajuus ja kuntatalous. Kunnat ovat kylien suhteen valikoivia ja keskittyvät erityisesti niihin, joilla nähdään olevan paremmat menestymismahdollisuudet. Lisäksi Mustakangas ja Vihinen korostavat, että maaseudun kehittämistä rajoittaa ennen kaikkea taloudellisten resurssien niukkuus, jolloin säästöpainheet kohdistuvat maaseudun julkisiin palveluihin ja erityisesti kyläkouluihin.

Tulosten yleistettävyyys, rajoitteet ja jatkotutkimuksen mahdollisuudet

Suomen kuntakenttä (309 kuntaa vuonna 2024) on alueellisesti hyvin erilaistunut, ja paikalliset olosuhteet määrittävät kuntien toimintaedellytyksiä, päätöksentekoa ja strategisia suuntia. Tutkimuksen empiirinen aineisto kerättiin tarkoituksella kahdesta erilaisesta maakunnasta, eteläisestä ja itäisestä Suomesta. Suomesta löytyy kuntia tai kaupunkeja (kuten Salo), joissa kylät ovat strategiakerronnassa esillä. Todennäköisesti ne ovat poikkeustapauksia. Päätuloksemme – kuntien kyläsuhteen strateginen siirtymä – pätee nähdäksemme suurimpaan osaan suomalaisia kuntaorganisaatioita.

Strategia-asiakirjojen osalta tutkimusaineistomme on monipuolinen: se sisältää 89 asiakirjaa ja eri asiakirjatyyppejä. Aineistomme on kuitenkin ajallisesti rajattu uusimpiin, vuonna 2024 voimassa olleisiin dokumentteihin. Pidemmän ajanjakson asiakirja-analyysillä voisi jatkotutkimuksessa saada tarkemman kuvan kylien aseman vaihteittaisesta muutoksesta kuntien strategiakerronnassa.

Tutkimusaineistomme perusteella ei voida sanoa mitään siitä, miten esimerkiksi kylissä asuvien ihmisten suhde kyliin on muuttunut tai miten kuntalaiset tai kylissä aktiivisesti elävät vapaa-ajan asukkaat kokevat kylät itselleen merkityksellisinä paikkoina. Tutkimuksemme empiirisen aineiston pohjalta emme myöskään pysty tekemään yksityiskohtaisia johtopäätöksiä siitä, mistä eri syistä kuntien suhde kyliin on muuttunut. Syitä on varmasti useampia ja ne myös vaihtelevat kuntakohtaisesti. Kuntien kyläsuhteen aikasarjoihin kytketty tarkempi analyysi onkin mahdollinen jatkotutkimuksen aihe.

Aktiiviset toimijat kunnan paikkaperustaisuuden tulkitsijoina ja toteuttajina

Tulkitsemme kuntaorganisaation kyläsuhteen muutoksen siirtymäksi, jossa ajatus kylästä fyysiseen paikkaan liittyvänä entiteettinä on vaihtunut toimijakeskeiseen, kuntalaisten, yhteisöjen ja yritysten kautta määrittävään paikkasuhteeseen. Näistä aktiivisista toimijoista on tullut merkittäviä kunnan paikallisuuksien tulkitsijoita ja paikkaperustaisen politiikan toteuttajia, joille kunta omalla toiminnallaan luo edellytyksiä.

Tämä havaintomme liittyy merkityksellisellä tavalla käynnissä olevaan kuntainstituution historialliseen rakennemuutokseen, jonka myötä kuntien tehtäväkenttä ja rooli ovat muotoutumassa uudelleen. Niin sanottu elinvoimatehtävä on korostunut, mikä vahvistaa entisestään aktiivisten ihmisten, eli kuntalaisten ja asukkaiden, mutta erityisesti yritysten strategista merkitystä kunnille. Aktiivinen ja yritteliäs toimija saa todennäköisimmin kunnasta kumppanin. Fyysisinä paikkoina kylät pääsevät tulevaisuudessa todennäköisimmin esiin siinä tapauksessa, että niillä on yhteys matkailu- tai muuhun elinkeinoon tai kylä nähdään omaleimaisena luonto- tai kulttuurikohteena, tai kylällä on yrittäjähenkinen puolesta-puhuja.

Kiitokset

Kiitokset kahdelle asiantuntevalle vertaisarvioijalle, joiden tarkat kommentit vaikuttivat sekä artikkelin rakenteen että argumentaation selkiyttämiseen.

Lähteet

Asiakirja-aineisto, Etelä-Savo (12 kuntaa):

Kuntastrategiat, talousarviot ja tilinpäätökset: Enonkoski (Kuntastrategia 2022–2025; Talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Hirvensalmi (Hirvensalmen kunnan strategia vuosille 2023–2026; Taloussuunnitelma 2024–2026; Toimintakertomus vuodelta 2023), Juva (Juvan kunnan strategia 2022–2025; Talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös ja toimintakertomus 31.12.2023), Kangasniemi (Kangasniemen kuntastrategia 2022–2025; Talousarvio 2024 ja Taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Mikkeli (Mikkelin kaupunkistrategia 2022–2025; Talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2024–2027; Tilinpäätös 2023), Mäntyharju (Mäntyharjun kunnan strategia 2022–2025; Talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Pertunmaa (Pertunmaan Kuntastrategia 2019–2023; Talousarvio ja toimintasuunnitelma vuodelle 2024 Taloussuunnitelma vuosille 2025–2027; Toimintakertomus ja tilinpäätös 2023), Pieksämäki (Pieksämäen kaupungin strategia 2022–2030; Talousarvio vuodeksi 2024 sekä taloussuunnitelma vuosiksi 2025–2026; Toimintakertomus ja tilinpäätös 2023) Puumala (Puumalan kuntastrategia 2018–2025; Puumalan kunnan talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2024–2026; Puumalan kunnan tilinpäätös 2023), Rantasalmi (Kuntastrategia 2022–2025; Tilinpäätös 2023), Savonlinna (Savonlinnan kaupunkistrategia 2022–2025; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2024–2027; Tilinpäätös 2023), Sulkava (Sulkavan kunnan strategia 2022–2030; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023).

Leader-strategiat: SavonLuotsi (Paikallinen kehittämisstrategia 2023–2027), Veej’jakaja (Veej’jakaja ry:n maaseudun kehittämisstrategia 2023–2027)

Asiakirja-aineisto, Varsinais-Suomi (27 kuntaa):

Kuntastrategiat, talousarviot ja tilinpäätökset: Aura (Auran Kunnan strategia, Elävän virran kunta; Tilinpäätös ja toimintakertomus 2023), Kaarina (Kaarina-strategia 2023–2030; Talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2024–2026; Tilinpäätös 1.1.-31.12.2023), Kemiönsaari (Strategia 2022–2025; Budget/Talousarvio 2024; Bokslut/Tilinpäätös 2023), Koski TI (Koski TI Kuntastrategia 2022; Talousarvio vuodelle 2024; Tilinpäätös 2023), Kustavi (Kustavin kuntastrategia 2023–2030; Talousarvio 2023 ja taloussuunnitelma 2023–2025; Tilinpäätös 2023), Laitila (Mainiampi Laitila -strategia 2022–2025; Talousarvio 2023 Taloussuunnitelma 2024–2025; Tilinpäätös 2023), Lieto (Liedon kaupungin strategia 2026; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2024–2026; Tilinpäätös 2023), Loimaa (Loimaa Kaupunkistrategia 2022–2025; Talousarvio 2024 ja TS 2025–2026), Marttila (Marttilan Kuntastrategia 2023–2027), Masku (Maskun strategia 2022–2028; Talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2025–2026; Maskun kunnan tilinpäätös vuodelta 2023),

Mynämäki (Kuntastrategia 2025; Talousarvio 2024 ja -suunnitelma vuosille 2025–2026; Mynämäen kunnan tilinpäätös 2023), Naantali (Naantalin kaupunkistrategia 2026; Toiminta- ja taloussuunnitelma 2024–2027 Talousarvio 2024; Tilinpäätös 2023), Nousiainen (Nousiaisten kuntastrategia 2022–2025; Taloussuunnitelma vuosille 2024–2026 Talousarvio 2024; Tilinpäätös 2023), Oripää (Oripään kunnan strategia 2025; Talousarvio vuodelle 2024 Taloussuunnitelma vuosille 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Paimio (Paimion kaupungin strategia 2022–2026 Paimio -aallonharjalla; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Parainen (Paraisten kaupungin strategia 2023; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2025–2026), Pyhäranta (Pyhärannan kunnan strategia 2022–2025; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Pöytyä (Pöytyä - vastuullinen kasvukunta Kuntastrategia vuosille 2023–2028; Talousarvio 2023 Taloussuunnitelma 2023–2025), Raisio (Raision kaupungin strategia 2022–2025; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Rusko (Ruskon Strategia tarina; Talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Salo (Salon kaupunkistrategia 2030 – Avaimet kaikkiin oviin; Vuoden 2024 talousarvioehdotus; Tilinpäätös 2023), Sauvo (Sauvon Strategia), Somero (Yhteisöllinen Somero 2030 Kaupunkistrategia; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Taivassalo (Taivassalo Pieni pala taivasta; Talousarvio 2024 & taloussuunnitelma 2025–2026; Tilinpäätös 2023), Turku (Kaupunkistrategia: Turku 2030-luvulla; Turun kaupungin toimintasuunnitelma Vuoden 2024 talousarvio ja vuosien 2024–2027 taloussuunnitelma; Tilinpäätös 2023), Uusikaupunki (Uudenkaupungin kaupungin strategia – Oikeenlaista kemiaa 2024; Talousarvio 2024 ja taloussuunnitelma 2024–2026; Tilinpäätös 2023), Vehmaa (Vehmaan kunta Strategia valtuustokaudelle 2021–25; Talousarvio 2024 Taloussuunnitelma 2024–2026; Tilinpäätös 2023).

Yhdistysohjelmat: Uusikaupunki (UKI2030 Meidän kaupunkimme yhdistysohjelma 2020-luvulle), Laitila (Laitilan yhdistysohjelma), Rusko (Ruskon yhdistysohjelma 2022–2027), Mynämäki (Kohti kumppanuuskuntaa. Mynämäen yhdistysohjelma 2016–2018), Marttila (Yhteisöllinen ja hyvinvoiva Marttila, yhdistysohjelma 2023–2027).

Leader-strategiat: Leader Ravakka (Luotsi, Leader Ravakan uusi paikallinen kehittämisohjelma 2023–2027), Varsinais-Suomen jokivarsikumppanit ry (Kehittämisvoimaa maaseudun ytimestä – paikallinen strategia 2023–2027), Ykkösakseli (Ykkösakseli 2030 Paikallisen kehittämisen strategia), Varsin Hyvä (Viisaasti vetävä, vireä, välittävä ja vihreä Turun seutu), I samma båt rf – samassa veneessä (Myötätuulessa – Elinvoimaa ja elämänlaatua saaristossa).

Kirjallisuus

- Ahonen, E., Ahopelto, M., Heikkinen, M., Huovinen-Tervo, M., Pekkala, T. & Tolonen, E. (toim.). 2021. Sote-sopan keittokirja – sote-uudistuksen taustatekijät ja käännekohtat. KAKS – Kunnallisanalan kehittämissäätiö. Saatavissa: https://kaks.fi/wp-content/uploads/2021/09/45_sote-sopan-keittokirja.pdf (Viitattu 11.10.2024)
- Alford, J. & Hughes, O. 2008. Public value pragmatism as the next phase of public management. *The American Review of Public Administration* 38:2, 130–148. <https://doi.org/10.1177/0275074008314203>

- Anttiroiko, A.-V. & Haveri, A. 2003. Uusi paikallinen hallintatapa. Teoksessa Anttiroiko, A.-V., Haveri, A., Karhu, V., Rynänen, A. & Siitonen, P. (toim.). Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet. Tampereen yliopisto, Kunnallistieteiden laitos, Tampere. 137–153.
- Anttiroiko, A.-V. & de Jong, M. 2020. The inclusive city: The theory and practice of creating shared urban prosperity. Palgrave Macmillan.
- Bellamy, R. & Palumbo, A. (eds.) 2010. From government to governance. Routledge.
- Björn, I. 2013. Pienen kunnan synty. Teoksessa Björn, I., Jokinen, P., Kotilainen, J., Schuurman, N. & Sireni M. (toim.). Korpisosiologi(aa). University Press of Eastern Finland. 152–165.
- Ejersbo, N., Greve, C., Lægreid, P. & Rykkja, L. H. 2023. Nordic public management reforms seen from the top: Adaptive and agile governments. Teoksessa Pekkola, E., Johanson, J.-E., Mykkänen, M. (eds.). Finnish public administration: Nordic public space and agency. Palgrave Macmillan. 15–33. https://doi.org/10.1007/978-3-031-34862-4_2
- Etelä-Savon maakuntaliitto 2023. Yleiskatsaus. Saatavissa: <https://www.esavoennakoi.fi/yleiskatsaus> (Viitattu 18.10.2023.)
- Fairclough, N. 1992. Discourse and text: Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse & Society* 3:2. 193–217. <https://doi.org/10.1177/0957926592003002004>
- Farjoun, M., Ansell, C. & Boin, A. 2015. Pragmatism in organizational studies: Meeting the challenges of a dynamic and complex world. *Organizational Science* 26:6, 1887–1904. <https://doi.org/10.1287/orsc.2015.1016>
- Hautamäki, L. 1989. Elävä kylä – Elävä kotiseutu – Elävä Suomi: Kylätoiminnan tausta, synty ja laajeneminen kansanliikkeeksi. Kyläasiain neuvottelukunta, Helsinki.
- Haveri, A. & Majoinen, K. 2017. Miten tähän on tultu? Kunnallishallinnon muutos polkuriippuvana ja evolutionäärisenä kehityksenä. Teoksessa Nyholm, I., Haveri, A., Majoinen, K. & Pekola-Sjöblom, M. (toim.). Tulevaisuuden kunta. Suomen kuntaliitto, Helsinki. 42–55.
- Helsingin Sanomat 2018. Suomen hipsterein paikka on pieni kylä Nokian hylkäämässä Salossa – ”Elämäntilanteeni on niin hyvä, ettei siitä melkein kehtaa puhua”. 15.7.2018.
- Hyryläinen, T. 1994. Toiminnan aika: Tutkimus suomalaisesta kylätoiminnasta. LineSixtyfour. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2564-0>
- Hyryläinen, T. 2012. Kuntainstituution kasvun ja erilaistuvan paikalliskehityksen välinen jännite maaseutupolitiikan lähtökohtana. Teoksessa Lundström, N & Virkkala, S. (toim.). Maaseutu, yliopisto ja yhteiskunta: Juhlakirja professori Hannu Katajamäen 60-vuotispäiväksi. Vaasan yliopisto, Vaasa. 63–77. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-406-3>
- Hyryläinen, T. 2017. Maaseutu ja paikkaperustaisen hallinnan tulevaisuus. Teoksessa Nyholm, I., Haveri, A., Majoinen, K. & Pekola-Sjöblom, M. (toim.). Tulevaisuuden kunta. Suomen kuntaliitto, Helsinki. 188–205.
- Hyryläinen, T. 2022. Kylätoiminnan merkittävimmästä kansainvälisestä tunnustuksesta 30 vuotta. *Maaseutututkimus* 30:2, 53–59. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.124933>

- Jäntti, A. 2016. Kunta, muutos ja kuntamuutos. Tampereen yliopisto, Tampere.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0238-2>
- Kallioinen, M., Keskinen, J., Lähteenmäki, L., Paavonen, T. & Teräs, K. 2010. Kilpailun voittokulku: Kartelleista ja säännöstelystä globaaliin markkinatalouteen. Teoksessa Pietikäinen, P. (toim.). Valta Suomessa. Gaudeamus. 56–78.
- Katajamäki, H. 2013. Toimivaltaisen kunnan osademokratian aika. Teoksessa Kattilakoski, M. & Backa, P. (toim.). Uuden lähidemokratian aika. Närdemokrati för en ny tid. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä. 13–22.
- Katajamäki, H. 2022. Suomen aluekehityksen pitkät aallot: Näkökulmia ja tulkintoja. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Koskiaho, B. 2021. Uusliberalismi kuin yhdeksänhenkinen kissa ja sosiaalisen kysymyksen ratkaiseminen. Janus 29:4, 386–397. <https://doi.org/10.30668/janus.102716>
- Kirveennummi, A. & Räsänen, R. 2000. Suomalainen kylä: Kuvattuna ja muisteltuna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Koskihaara, N. 2023. Kun kunta lakkasi olemasta: Kylä- ja kotiseutuyhdistykset kuntarakenteen muutoksiin reagoivina toimijoina. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9495-3>
- Kumpulainen, K. 2012. Kylätoiminta ja aktiivisen kylän tuottaminen. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4972-3>
- Kunnallislaki 1976. HE 953/1976. Hallituksen esitys Eduskunnalle kunnallislainsäädäntöön ja siihen liittyviksi laeiksi. Saatavissa: <https://www.edilex.fi/he/fi/19750140II.pdf> (Viitattu 11.10.2024)
- Kuntalaki 1994. Hallituksen esitys eduskunnalle kuntalainsäädäntöön. HE 192/1994. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_192+1994.pdf (Viitattu 11.10.2024)
- Kurvinen, A., Jolkkonen, A., Lemponen, V. & Kahila P. 2022. Pienten kuntien strategiat ja luovat ratkaisut. KAKS – Kunnallissalan kehittämissäätiö. Saatavissa: https://kaks.fi/wp-content/uploads/2022/09/tutkimusjulkaisu_114_pienten_kuntien_strategiat_ja_luovat_ratkaisut.pdf (Viitattu 11.10.2024)
- Lehtola, I. 2001. Palvelujen muutos ja syrjäkyläläisen arki. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Lehtonen, O. 2021. Primary school closures and population development – is school vitality an investment in the attractiveness of the (rural) communities or not? Journal of Rural Studies 82, 138–147. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.01.011>
- Lehtonen, O. 2023. Tiedonlouhinta luo mahdollisuuksia maaseudun kehittämiseen. Maaseutututkimus 31:1, 56–62. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.129322>
- Mahoney, J. M. & Thelen, K. 2010. Explaining institutional change. Cambridge University Press.
- Manninen, A. 2010. Palveluja vai byrokratiaa? Suomen kunnallishallinto sotien jälkeen. Edita, Helsinki.
- Markkola, P., Räihä, A., Koskinen, U. & Hiljanen, M. 2021. Varhaismoderni paikallisyhteisö hallinnon ja toiminnan tilana. Teoksessa Markkola, P., Niemi, M. & Haapala, P. (toim.). Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa II, Yhteisöt ja identiteetit. Vastapaino, Tampere. 65–97.
- Makkonen, T. & Kahila, P. 2020. Vitality policy as a tool for rural development in peripheral Finland. Growth and Change 52:2, 706–726. <https://doi.org/10.1111/grow.12364>

- Mustakangas, E. 2024. Relying on LEADER? A place-based policy approach to the rural development of Finnish municipalities. *Fennia - International Journal of Geography* 202:1, 37–54. <https://doi.org/10.11143/fennia.137651>
- Mustakangas, E. & Vihinen, H. 2024. How do municipal strategies work in rural development: A critical realist case study. *Journal of Rural Studies* 106, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103215>
- Mäenpää, P., Faehnle, M., Grönlund, H., Pitkänen, K., Alanko, L., Sarkia, K. & Kuosmanen, S. 2025. Reaktionsopeutta, paikallistietoa ja huolenpitoa: Paikallinen kansalaistoiminta vahvistaa yhteiskunnan pitkäjänteistä resilienssiä ja kriisivalmiutta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-340-1>
- Nousiainen, M. & Pyökkänen P. 2013. Responsible local communities – A neoliberal regime of solidarity in Finnish rural policy. *Geoforum* 48, 73–82. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.04.015>
- Palonen, T. 2022. Alkutilanne: Kylätutkimus 76 sekä Kyläasiain neuvottelukunta KAN Suomen Kylät ry:n edeltäjänä. Teoksessa Perheentupa, T. (toim.). Kyläfoorumista paikalliskehittämisen keskusjärjestöksi: Suomen Kylät ry:n vaiheita vuosina 1997–2022. Suomen Kylät ry:n 25-vuotisjuhlaulkaisu. 12–15.
- Peltonen, T. 2002. Pienten koulujen esiopetuksen kehittäminen – entisajan alakoulusta esikouluun. Oulun yliopisto, Oulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:9514268962>
- Peltosalmi, J., Eronen, A., Haikari, J., Inkinen, A., Litmanen, T., Londén, P., Ruuskanen, P. & Suoknuuti, J. 2022. Järjestöbarometri 2022: Ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä. Soste ry.
- Perheentupa, T. 2022. Ensimmäinen kehitysloikka: Kyläasiain neuvottelukunta järjestäytyi yhdistykseksi, joka päätti muuttaa toimistonsa Helsingistä maaseudulle. Teoksessa Perheentupa, T. (toim.). Kyläfoorumista paikalliskehittämisen keskusjärjestöksi: Suomen Kylät ry:n vaiheita vuosina 1997–2022. Suomen Kylät ry:n 25-vuotisjuhlaulkaisu. 17–24.
- Pulma, P. 2009. Kuntien itsehallinto, paikallinen demokratia ja valtio. Teoksessa Savolainen, R. (toim.). Oma hallinto: Kansakuntaa rakentamassa 1809–2009. Edita. 232–249.
- Ruuskanen, P., Jousilahti, J., Faehnle, M., Kuusikko, K., Kuittinen, O., Virtanen, J. & Strömberg, L. 2020. Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus 2020-luvun Suomessa. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-918-9>
- Sahamies, K., Haveri, A. & Anttiroiko, A.-V. 2023. Local government: Contours of the past, present and future. Teoksessa Pekkola, E., Johanson, J.-E. & Mykkänen, M. (eds.). Finnish public administration: Nordic public space and agency. Palgrave Macmillan. 92–108. https://doi.org/10.1007/978-3-031-34862-4_6
- Soikkanen, H. 1966. Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perustana: Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Maalaiskuntien liitto.
- Streeck, W. & Thelen, K. 2005. Beyond continuity. Oxford University Press.
- Suomen Kylätoiminta ry. 2003. Voimaa kuin pienessä kylässä: Paikallisen kehittämisen valtakunnallinen ohjelma 2003–2007.
- Suomen Kylätoiminta ry. 2014. Voimistuvat kylät – vahvistuvat lähiyhteisöt. Paikallisen kehittämisen valtakunnallinen ohjelma 2014–2020.
- Suomen Kylät ry. 2023. Kylätoiminnan toteutuneet indikaattoritiedot vuonna 2022.

- Tantarimäki, S. 2010. Kouluverkkosuunnittelun haasteet. Maaseudun uusi aika 18:2, 32–43. <https://journal.fi/maaseutututkimus/article/view/144034/91188>
- TEM 2024. Alueelliset kehitysnäkymät keväällä 2024. Toim. Nieminen, J. & Tolonen, S. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-913-1>
- Temmes, M. 1998. Finland and new public management. International Review of Administrative Sciences 64:3, 441–456. <https://doi.org/10.1177/002085239806400307>
- Tiihonen S. 2009. Kohti uudenlaista hallintoa. Teoksessa Savolainen, R. (toim.). Oma hallinto: Kansakuntaa rakentamassa 1809–2009. Edita. 328–341.
- Tilastokeskus 2024a. Tunnuslukuja väestöstä alueittain, 1990–2023. Saatavissa: [https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.ppx](https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.ppxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.ppx) (Viitattu 11.10.2024.)
- Tilastokeskus 2024b. Kesämökit alueittain, 1970–2023. Saatavissa: https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__rakke/statfin_rakke_pxt_116j.px/ (Viitattu 11.10.2024.)
- Törmänen, O. & Paasivaara, L. 2009. Systemaattinen analyysi tutkimusmenetelmänä – sovellus tekstiaineistoon terveyshallinto-tieteellisessä tutkimuksessa. Hallinnon Tutkimus 28:5, 13–27.
- Varanka, J., Packalen, P., Voipio-Pulkki, L.-M., Määttä, S., Pohjola, P., Salminen, M., Railavo, J. Berghäll, J., Rikama, S., Nederström, H. & Hiitola, J. 2022. COVID-19 -kriisin yhteiskunnalliset vaikutukset Suomessa: Keskipitkän aikavälin arvioita. Valtioneuvosto, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-708-9>
- Varsinais-Suomen liitto 2024. Maakunnan tila: Katsaus Varsinais-Suomen kehitykseen keväällä 2024. Varsinais-Suomen liitto. Turku 2024. Saatavissa: <https://varsinais-suomi.fi/wp-content/uploads/2024/06/maakunnan-tila-kevat-2024.pdf> (Viitattu 15.12.2024)

Kyläturvallisuus osana kylätoimintaa ja kokonaisturvallisuuden ketjua

Mari Kattilakoski ja Maarit Sireni

Artikkelissa analysoidaan Lapissa, Pohjois-Savossa, Keski-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa toteutetun kyläturvallisuustoiminnan kehittymistä ja sisältöjä sekä kyläturvallisuuden kytkeytymistä osaksi kylätoimintaa ja kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallia. Tieto kehittämistyön sisällöistä eri puolilla maata on ollut tähän asti sirpaleista, eikä vastaavaa kokoavaa tutkimusta ole aiemmin tehty. Aineistona käytetään alueilla vuosina 2009–2024 toteutettujen kyläturvallisuushankkeiden loppuraportteja, joita on analysoitu aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Tutkimus osoittaa kyläturvallisuustyön tulleen osaksi kylätoiminnan sisältöjä ja laajentaneen kylien tehtäväkenttää. Se jäsentyy sekä arjen turvallisuutta tukevana yhteisöllisenä huolenpitona että yhteisöllisenä varautumisena häiriö- ja kriisitilanteisiin. Kyläturvallisuustoiminnan ylläpitäminen ja kehittäminen pohjaa kansalaisjärjestöjen ja kylien hankeaktiivisuuteen sekä järjestö- ja viranomaisyhteistyöhön. Hankeriippuvuus ja haasteet ylläpitää ja kehittää yhteistyörakenteita suhteessa kuntiin ja hyvinvointialueisiin tekevät toiminnasta kuitenkin haavoittuvaa.

Asiasanat: kylätoiminta, kyläturvallisuus, arjen turvallisuus, kokonaisturvallisuus

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.159831>

Kylissä tehtävästä turvallisuustyöstä on tullut 2000-luvulla entistä näkyvämpää ja strategisempaa (Suomen Kylät 2020, 7–8). Kyse on pääasiassa kehittämishankkein luodusta toiminnasta, jolla pyritään vahvistamaan naapuriapua, yhteisöllisyyttä ja yhteisöllistä varautumista kylissä. Samalla pyritään tiivistämään yhteistyötä turvallisuusviranomaisiin, kuntiin ja hyvinvointialueisiin. Valtakunnallisena tavoitteena on lisätä tietoisuutta kylien ja kyläyhdistysten merkityksestä paikallisina turvallisuustoimijoina, joilla on oma roolinsa kokonaisturvallisuuden ketjussa (Suomen Kylät 2024a). Kokonaisturvallisuudella viitataan yhteiskunnan turvallisuusstrategiaan ja kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamalliin eli ajatukseen siitä, että yhteiskunnan elintärkeät toiminnot turvataan viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja kansalaisten yhteistyöllä (Heusala 2012; Turvallisuuskomitea 2017; Hyvönen ym. 2019; Valtioneuvosto 2025, 12–13).

Kokonaisturvallisuusajattelun mukaisesti turvallisuustoimijoita ovat kaikki johdettuun tai sitä tukevaan toimintaan osallistuvat tahot. Myös yksittäisillä kansalaisilla on tärkeä rooli omatoimisessa varautumisessa ja resilienssin eli yhteiskunnan kriisinkestävyyden vahvistamisessa (Chandler 2014; Valtioneuvosto 2025, 12). Kansalaisjärjestöjen tehtäväksi sanoitetaan vapaaehtoisten koordinointi viranomaisia tukevaan toimintaan ja erityisosaamiseen liittyvän valmiustoiminnan ylläpito (Turvallisuuskomitea 2017). Tähän kytkeytyen myös kylätasolla on lähdetty vahvistamaan varautumista ja yhteisöllistä toimintavalmiutta. Aktiivisissa kylissä asukkaat ovat hankkineet koulutusta alkusammutus- ja ensiaputaitoihin ja perustaneet omia pelastusryhmiä, jotka avustavat viranomaisia häiriötilanteissa. Niissä myös laaditaan kyläsuunnitelmien yhteydessä turvallisuussuunnitelmia, joiden avulla ennakoidaan riskejä ja pohditaan ratkaisuja erilaisiin häiriötilanteisiin. Kyläturvallisuussuunnitelmiin kirjataan tietoja olemassa olevista resursseista, kuten osaamisesta, kalustosta ja laitteista. (Lepistö 2024; Sireni & Kattilakoski 2025.)

Kyläturvallisuustoimintaa on kehitetty useissa maakunnissa jo yli kymmenen vuoden ajan. Lappi on ollut tässä edelläkävijä. Alueellisten hankkeiden ohella on toteutettu myös valtakunnallisia kyläturvallisuushankkeita, joiden koordinoinnista on vastannut Suomen Kylät ry. Sen alaisuudessa toimii myös vuonna 2023 perustettu erillinen Turvallisuusjaosto, jonka tehtävänä on vahvistaa kylien turvallisuustyötä ja tukea paikallisia yhteisöjä turvallisuusyhteistyön rakentamisessa suhteessa kuntiin ja muihin turvallisuustoimijoihin. Yhteistyön tavoitteena on vahvistaa

turvallisuuden tunnetta, arjen turvaa ja häiriötilanteisiin varautumista kylissä. (Suomen Kylät 2024b.)

Tarkastelemme tässä artikkelissa 1) mitä on eri puolilla Suomea toteutettava kyläturvallisuustoiminta ja 2) kuinka kylät tätä kautta kytkeytyvät osaksi kokonaisturvallisuuden ketjua. Aineistona käytämme neljän maakunnan alueella toteutettujen turvallisuushankkeiden loppuraportteja tai muita relevantteja dokumentteja vuosilta 2009–2024. Analyysimme pohjautuu dokumenttiaineiston laadulliseen sisällönanalyysiin, jonka apuna hyödynnämme arjen turvallisuuden ja monitasoisen hallinnan käsitteellisiä ja teoreettisia keskusteluja.

Avaamme aluksi keskeiset kylätoiminnan ja kyläturvallisuuden käsitteet sekä näiden yhteydet laajempiin arjen turvallisuuden, monitasoisen hallinnan ja kokonaisturvallisuuden käsitteisiin. Tämän jälkeen esittelemme valitsemamme tutkimusalueet, käyttämämme aineiston ja analyysimenetelmän. Tulosluvuissa kuvaamme ensin kyläturvallisuustoiminnan sisältöjä ja alueellista kehittymistä hahmottaen näin samalla kyläturvallisuuden käsitettä. Tämän jälkeen syvennämme analyysiä tarkastelemalla, kuinka kyläturvallisuustoiminta jäsentyy osaksi kylätoimintaa ja kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallia. Johtopäätöksissä pohdimme myös laajemmin julkisen hallinnon ja maaseudun paikallisyhteisöjen välistä suhdetta turvallisuuden yhteishallinnassa.

Kyläturvallisuus kylätoiminnan, arjen turvallisuuden ja hallinnan viitekehyksessä

Suomalainen kylätoiminta alkoi viritä 1960-luvulla vastareaktiona palvelujen heikentymiselle ja kaupunkeihin suuntautuvalla muuttoliikkeellä. Aluetieteen professori Lauri Hautamäki (1979, 10–12) on kuvannut kylätoimintaa kansanliikkeeksi, jonka pyrkimyksenä on parantaa kylien elinoloja yhteisölähtöisellä omaehtoisella toiminnalla. Kylätoiminnan taustalla on ajatus siitä, että kyläläiset tuntevat parhaiten oman tilanteensa ja kykenevät löytämään yhteisöllisesti ratkaisuja paikallisesti tunnistettuihin tarpeisiin. Suomalainen kylätoiminta on järjestäytynyt paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti toimivaksi kylätoimintaliikkeeksi, jolla on erityinen asema kansalaisjärjestöjen kentässä. Se pyrkii kokoaamaan kylien asukkaat paikalliseen yhteistoimintaan riippumatta iästä, sukupuolesta, ammatista, harrastuksista tai uskonnollisista ja poliittisista aatteista. (Hyryläinen 1994, 25–29; Uusitalo 2003, 51.)

Kylätoiminnan sisällöt ovat laajentuneet vuosikymmenten saatossa kattaen kylien aktiivisuudesta riippuen edunvalvontaa, yhteisöllisten tapahtumien ja harrastustoiminnan järjestämistä, kulttuuriperinnön vaalimista, omaehtoista palvelutuotantoa, työllistämistoimia, elinkeinojen, matkailun ja infrastruktuurin kehittämistä sekä turvallisuustyötä (Kumpulainen 2012; Kattilakoski 2015; Kattilakoski ym. 2022; Sireni & Kattilakoski 2025). Kyläturvallisuus on noussut osaksi kylätoiminnan sisältöjä 2000-luvulla sekä kyläyhteisöjen omasta aloitteesta että keskushallinnon tukemana.

Sisäministeriön vuonna 2014 julkaisema *Turvalliset ja elinvoimaiset kylät – Opas kyläturvallisuuteen* laadittiin yhteistyössä aluehallinnon ja kylätoimijoiden kanssa. Julkaisulla pyrittiin perustelemaan, *miksi* kylien turvallisuustyö on tärkeää, *miten* sitä voidaan tehdä ja *ketkä* ovat keskeisiä toimijoita. Julkaisussa pyrittiin niin ikään jäsentämään, miten kyläturvallisuus kiinnittyy laajempaan kuntien ja maakuntien turvallisuustyöhön. Kyläturvallisuuden edistämiseksi on sittemmin laadittu oppaita painottaen kuitenkin, että turvallisuustyön tulee lähteä aina paikallisista tarpeista ja nivoutua osaksi kylien luontaista yhteisöllistä toimintaa (esim. Eskelinen 2019).

Käsitteenä kyläturvallisuus kiinnittyy laajempaan arjen turvallisuutta (*everyday security*) koskevaan teoreettiseen keskusteluun, jolla viitataan yksilöiden ja yhteisöjen kokemaan turvallisuuden tunteeseen sekä ihmisten jokapäiväisessä elämässä konkretisoituvaan fyysiseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen turvaan (Laitinen 2010; Crawford & Hutchinson 2016). Fyysinen turvallisuus käsittää muun muassa rikollisuuden torjunnan, asuinympäristön turvallisuuden ja liikenneturvallisuuden (Pain 2000; Koskela 2009). Sosiaalinen turvallisuus rakentuu puolestaan yhteisön jäsenten keskinäisestä luottamuksesta, yhteisöllisistä verkostoista ja syrjäytymisen ehkäisystä (Putnam 2000; Hankivsky 2012). Taloudellista turvaa luo ennen kaikkea vakaa toimeentulo ja sosiaaliturva (Sen 1999; Standing 2011). Entistä enemmän puhutaan myös ympäristöturvallisuudesta eli ilmastomuutoksen vaikutuksista ihmisten arkeen (Adger 2006) sekä digitaalisesta turvallisuudesta, kuten tietoturvakysymyksistä (Salminen 2021).

Näin arjen turvallisuuden ulottuvuudet tarkoittavat paitsi elämän perustarpeiden tyydyttymistä myös yksilöiden kokemusta siitä, että yhteiskunnan rakenteet kantavat (Asshmut ym. 2021). Keskustelu tulee lähelle inhimillisen turvallisuuden (*human security*) käsitettä, jonka mukaan turvallisuus ei ole vain valtion turvallisuuspolitiikkaa, kuten puolustus- ja rikostorjuntaa, vaan se käsittää laajemmin yksilöiden hyvinvoinnin ja mahdollisuudet elää ilman

pelkoa ja puutteita (McDonald 2002). Turvallisuuden jäsentäminen ja turvallisuuden arki onkin aina myös poliittista (Crawford & Hutchinson 2016).

Itse kyläturvallisuuden käsite tarkoittaa erityisesti maaseutu- ja kyläkon-tekstissa konkretisoituvaa arjen turvallisuutta ja sitä tukevaa yhteisöllistä toimintaa (Sisäministeriö 2014; Lepistö ym. 2020; Sireni & Kattilakoski 2025). Näin kyläturvallisuuskäsitteessä yhdistyvät paitsi arjen turvallisuuden eri ulottuvuudet myös yhteisöllinen toimijuus. Maaseudulla palvelujen etääntyminen yhdistettynä puutteelliseen infrastruktuuriin ja väestön ikääntymiseen on aktivoinut kyläyhteisöjä kehittämään arjen turvallisuutta tukevia käytäntöjä osana kylätoimintaa. Huoli avun saamisesta ajoissa on herätellyt kyläyhteisöjä kehittämään keskinäisen huolenpidon ja varautumisen toimintamalleja. (Laitinen 2010; Laitinen & Oinas 2012; Viinamäki ym. 2019.) Käytännössä tämä on tarkoittanut yhteisöllisen ja omaehtoisen toiminnan vahvistamista ja osana tätä myös järjestö- ja viranomaisyhteistyön tiivistämistä (Sireni & Kattilakoski 2025).

Kylätoiminnan laajentumisen ja kyläturvallisuustoiminnan nousun taustalla vaikuttavia syitä voidaan hahmottaa hallinnan eri näkökulmista. Yhtäältä kylätoiminnan laajentumisen taustalla voidaan tunnistaa uusliberaalin hallinnan (*neoliberal governance*) ja aktiivisen kansalaisuuden politiikan vahvistuminen, mikä näkyy julkisen vallan määrätietoisina pyrkimyksinä keventää omaa tehtäväkenttäänsä ja vastaavasti aktivoida kansalaisia ja yhteisöjä ottamaan enemmän vastuuta omasta ja läheistensä hyvinvoinnista (Harvey 2004; Brown & Baker 2012; Kumpulainen 2012, 12–13; Koskiahho 2014; Löppönen 2017). Kyse on hallintavallan muodosta, jolla pyritään vaikuttamaan yksilöiden ja yhteisöjen itseohjautuvuuteen ja voimaannuttamaan näitä käyttämään omaa potentiaaliaan (Kaisto & Pyykkönen 2010, 10–12; Miller & Rose 2010).

Toisaalta laajentuneen kylätoiminnan voi nähdä ilmentävän myös pyrkimyksiä vastademokratiaan. Tällöin kyse on poliittista järjestelmää täydentävästä ja haastavasta kansalaisosallistumisesta protestina esimerkiksi palvelujen etääntymiseen ja koettuun turvattomuuteen. Poliittista päätöksentekoa haastava ja kyseenalaistava kansalaistoiminta purkaantuu tällöin pyrkimyksinä ottaa valtaa suoran toiminnan kautta. Tässä yhteydessä voidaan puhua myös tekemisen demokratiasta (Kuisma 2013) tai yhteistoiminnallisesta vallasta (Häikiö 2001). Kyse on tilanteesta, jossa kyläyhteisöt ryhtyvät toimimaan omaehtoisesti edistääkseen yhteistä hyvää vastoin ulkopuolelta annettuja tulevaisuuskuvia. (Kattilakoski 2022, 44–47.)

Laajenevan kylätoiminnan ja erityisesti kyläturvallisuustoiminnan osalta kehityksen voi nähdä ilmentävän myös vahvistuvaa monitasoista (*multi-level governance*) (Hooghe & Marks 2003) ja yhteistoiminnallista (*collaborative governance*) hallintaa (Ostrom 1990; Ansell & Gash 2008). Kyse on tällöin pyrkimyksistä tiivistää eri sektoreiden ja toimijoiden välistä yhteistyötä paikallisiin turvallisuustarpeisiin vastaamiseksi. Käytännössä kyse on erilaisten toimijaresurssien yhdistämisestä ja vastuun jakamisesta. Alkujaan erityisesti Euroopan unionin kontekstiin luotua monitasoisen hallinnan teoriaa, jolla on pyritty tiivistämään EU:n instituutioiden, jäsenvaltioiden ja aluehallintojen välistä yhteistyötä (Marks 1992), sovelletaan nykyään laajasti eri hallinnonaloilla, kuten maaseutupolitiikassa (Stjernberg & Salonen 2023). Yhtä lailla kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallin voi nähdä ilmentävän monitasoista ja yhteistoiminnallista hallintaa varautumisen ja yhteiskunnan kriisinkestävyyden rakentuessa viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja kansalaisten yhteistoiminnalle (Turvallisuuskomitea 2017; Valtioneuvosto 2025).

Aineistot ja analyysi

Olemme analysoineet kyläturvallisuutta koskevaa kehittämistoimintaa neljässä maakunnassa: Lapissa, Pohjois-Savossa, Keski-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa. Valitsimme tutkimuskohteiksi maakuntia, joissa on jo pidempään kehitetty kyläturvallisuustoimintaa erilaisin hankkein. Kohdealueiden valinnassa hyödynsimme Suomen Kylät ry:n (2023) valtakunnallisen Kyläturvallisuus 2025 -hankkeen loppuraportin havaintoja sekä lukuisia käymiamme sähköposti- ja puhelinkeskusteluja maakunnallisten kyläasiamiesten sekä alueellisten turvallisuushankkeiden toteuttajien kanssa¹. Edellä mainittujen tietolähteiden pohjalta tutkimusaineistoksi jäsenyivät neljässä maakunnassa toteutettujen turvallisuushankkeiden loppuraportit², tai mikäli näitä ei ole ollut saatavilla tai hankkeet ovat vielä käynnissä, näiden tavoitteita ja toimenpiteitä kuvaavat muut dokumentit (taulukko 1). Kaikkiaan tutkimusaineisto kattaa 23 hankedokumenttia. Tutkimusaineistona ovat kaikki tutkimusalueilla paikantamamme kyläturvallisuushankkeet.

1 Pirjo Riskilä (Lappilaiset kylät ry), Esa Aunola (Pohjois-Pohjanmaan Kylät ry), Reena Laukkanen-Abbey (Keski-Suomen Kylät ry), Susanna Nurmeksela (Jyväskylän ammattikorkeakoulu), Kristiina Pigg (Keski-Suomen Sydänpää), Elina Leppänen (Kanta-Hämeen Kylät ry), Sari Vainikainen (Pohjois-Savon Kylät ry), Marjut Kyllönen (Elävä Kainuu Leader ry) ja Maarit Hämäläinen-Koljonen (Pohjois-Karjalan Kylät ry), Marko Palmgren (Lapin amk), Eeva Kröger (Pohjois-Karjalan Sydänpää), Timo Reko (Maaseudun Sivistysliitto), Marianne Liitelä (Suomen Kylät ry).

2 Naapurivälin hyönteisvaurio -hankkeen toteutusalueisiin kuuluivat sekä Lappi että Pohjois-Savo.

Taulukko 1. Tutkimusaineisto (tutkimusalueet ja analysoidut hankedokumentit).

Alue	Kehittämishanke, toteuttamisajankohta, toteuttajatahot ja aineiston laajuus
Lappi 11 hanketta	<i>Maaseudun arjen turvaverkosto</i>, 2009–2011, Lapin aluehallintovirasto, loppuraportti 79 s. <i>Kylä auttaa ja välittää kriisissä</i>, 2009–2011, Suomen Kylät ry, opas 32 s. <i>Taatusti turvassa – huolehtiva kyläyhteisö</i>, 2009–2013, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, loppuraportti 26 s. <i>Järjestöt kylässä</i>, 2010–2013, Suomen Punainen Risti, esite 4 s. <i>Naapuriavulla hyvinvoivia kyliä</i>, 2012–2013, Suomen Kylät ry, loppuraportti 20 s. <i>Arjen turvaa kunnissa</i>, 2012–2014, Lapin aluehallintovirasto, loppuraportti 52 s. <i>Lapin arjen turvan toimintamallin kehittäminen ja kansainvälistäminen</i>, 2014, Lapin aluehallintovirasto, loppuraportti 3 s. <i>Maaseudun arjen palveluverkosto</i>, 2016–2018, Lapin liitto, loppuraportti 48 s. <i>Pärijätään yhdessä</i>, 2016–2019, Suomen Punainen Risti, esite 3 s. <i>Arjen turvallisuuden tiekartta</i>, 2020–2021, Lapin ammattikorkeakoulu, julkaisu 38 s. <i>Indikaattoreista ilmiöihin – hyvinvointi- ja turvallisuustiedolla johtamisen kehittäminen Lapissa</i>, 2023–2025, Lapin ammattikorkeakoulu ja Lapin yliopisto, verkkosivut
Pohjois-Savo 3 hanketta	<i>Naapuriavulla hyvinvoivia kyliä</i>, 2012–2013, Suomen Kylät ry, loppuraportti 20 s. <i>Kehittyvät Kylät – palveluita tuottamassa Pohjois-Savossa</i>, 2016–2018, Pohjois-Savon kylät ry, loppuraportti 37 s. <i>Arjen turva</i>, 2021–2023, Pohjois-Savon kylät ry, loppuraportti 34 s.
Keski-Suomi 6 hanketta	<i>Syke kylässä</i>, 2016–2019, Keski-Suomen Sydänpääry ry ja Jyväskylän ammattikorkeakoulu, loppuraportti 32 s. <i>KanDee – Kansalaisen elvytystaidot ja defibrillaattorit maaseudun kartalle</i>, 2017–2018, Keski-Suomen Sydänpääry ry ja Jyväskylän ammattikorkeakoulu, loppuraportti 39 s. <i>Digisti kylässä</i>, 2019–2021, Jyväskylän ammattikorkeakoulu ja Keski-Suomen Sydänpääry ry, loppuraportti 52 s. <i>Naapurit – Nopean Avun Apurit. Vapaaehtoisten maallikkoauttajien pelastusryhmä maaseudun toimintamalliksi</i>, 2019–2021, Keski-Suomen Sydänpääry ry, loppuraportti 54 s. <i>Sydämen asialla</i>, 2021–2022, Keski-Suomen Sydänpääry ry ja Jyväskylän ammattikorkeakoulu, loppuraportti 34 s. <i>Auttavat kylät</i>, 2021–2023, Keski-Suomen Sydänpääry ry ja Jyväskylän ammattikorkeakoulu, loppuraportti 28 s.
Pohjois-Karjala 4 hanketta	<i>Kiertävä pysäkki</i>, 2011–2014, Pohjois-Karjalan Sydänpääry ry, Karelia ammattikorkeakoulu ja Luovan talouden keskus ISAK, loppuraportti 17 s. <i>Turvaa maaseudulle</i>, 2015–2019, Pohjois-Karjalan pelastuslaitos, Pohjois-Karjalan pelastus-alanliitto ry, Maaseudun Sivistysliiton Pohjois-Karjalan aluejärjestö ry, loppuraportti 24 s. <i>Kylän syke</i>, 2020–2023, Pohjois-Karjalan Sydänpääry ry, loppuraportti 54 s. <i>MURU – Muonitusosaamisen vahvistaminen kylillä</i>, 2020–2023, Pohjois-Karjalan Martat ry, loppuraportin tiivistelmä 6 s.

Dokumenttiaineiston analyysi pohjautuu laadulliseen aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin. Analyysiä ovat ohjanneet tutkimuskysymykset, joihin on etsitty vastauksia analyysin kolmivaiheisella prosessilla: aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely ja aineiston abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–127.) Analyysin ensimmäisessä vaiheessa kävimme dokumenttiaineiston systemaattisesti läpi pyrkien löytämään ja erottelemaan tekstimassasta tutkimusongelman kannalta oleelliset asiat eli a) mitkä ovat olleet toteutettujen hankkeiden tavoitteet ja kuinka näissä on konkreettisesti kehitetty kyläturvallisuutta, b) keiden toimesta kehittämistyötä on viety eteenpäin ja mikä on ollut toiminnan pääasiallinen aluetaso, c) mikä on ollut kylien ja kyläyhdistysten rooli kehittämistyön kokonaisuudessa ja d) kuinka hankeperustaisesti luotu kyläturvallisuustoiminta kiinnittyy olemassa oleviin rakenteisiin ja millaisena toiminnan jatkuvuus näin ollen näyttäytyy.

Analyysin toisessa vaiheessa vertailimme maakunnallisten kyläturvallisuustoimintamallien keskeisiä elementtejä, niiden samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Analyysin kolmannessa vaiheessa kytkimme aineistosta nousevat havainnot käsitteellisiin ja teoreettisiin keskusteluihin. Etenimme näin empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127). Tältä pohjalta teimme tulkintoja ja johtopäätöksiä siitä, miten kyläturvallisuustoiminta jäsentyy osaksi kylätoiminnan sisältöjä ja laajemmin kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallia. Pohdimme ja teimme tulkintoja myös siitä, mitä kyläturvallisuustoiminta heijastelee julkisen hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välisestä suhteesta hallintateoreettisesta näkökulmasta.

Tunnistimme myös aineiston luomat rajoitteet. Aineistona olleiden hankeraporttien osalta on huomioitava, että hanketoimijat kuvaavat toimintaansa ja niiden tuloksia usein lähtökohtaisesti positiivisesti. Näin ollen vaarana on, että kriittinen reflektio jää raporteissa ohueksi. Toisaalta useissa raporteissa on kuitenkin selkeästi kuvattu ja arvioitu myös kehittämistyön ja toiminnan jatkuvuuden haasteita ja mahdollisia epäonnistumisia.

Kyläturvallisuustoiminnan kehittyminen maakunnissa ja kylissä

Esittelemme seuraavaksi Lapissa, Pohjois-Savossa, Keski-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa hankkeiden kautta kehitetyn kyläturvallisuustoiminnan tavoitteita, sisältöjä, toteuttajatahoja, kylien ja kyläyhdistysten roolia kokonaisuudessa sekä toiminnan kiinnittymistä julkisiin rakenteisiin ja tätä kautta näkymiä toiminnan jatkuvuuteen.

Lappi – kyläturvallisuus osana laajempaa arjen turvan toimintamallia

Lapissa arjen turvallisuutta edistävällä työllä on pitkät perinteet (Linna & Evwaraye 2018, 10). Toiminta juontaa juurensa valtakunnallisista sisäisen turvallisuuden *Arjen turvaa* (2004–2007) ja *Turvallinen elämä jokaiselle* (2008–2011) -ohjelmista (Sisäasiainministeriö 2008 ja 2011). Lapissa käynnistettiin näiden pohjalta vuonna 2009 *Maaseudun Arjen turvaverkosto* -hanke, jota koordinoi Lapin aluehallintovirasto (Palmgren 2011). Kyse oli sisäisen turvallisuuden alueellistamistyöstä eli pyrkimyksestä luoda verkostoyhteistyöhön perustuva maakunnallinen arjen turvan toimintamalli, jossa yhdistyisivät valtakunnallisten ja maakunnallisten ohjelmien tavoitteet ja paikalliset tarpeet. Työn keskeisiksi tavoitteiksi määriteltiin arjen turvallisuus ja syrjäytymisen ehkäisy. Turvallisuustyö ja hyvinvoinnin edistäminen nivottiin yhteen, ja kehittämistyön painopistettä siirrettiin korjaavasta työstä ennalta ehkäisevään työhön.

Arjen turvan toimintamallin kantavana ajatuksena on olemassa olevien resurssien yhdistäminen ja hyödyntäminen kehittämällä poikkihallinnollista ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä tasavertaisen kumppanuuden periaatteella. Euroopan parhaana innovaationa vuonna 2013 palkittu Lapin malli pohjaa näin laaja-alaiseen käsitykseen turvallisuudesta sekä ajatukseen siitä, että turvallisuuden rakentumisen perustana on koordinoitu turvallisuusyhteistyö (Linna & Evwaraye 2018, 10). Toimintamallin suunnitteluvaiheessa todettiin, että erityisesti järjestöjen resurssit ovat alihyödynnettyjä, ja järjestöt haluttiin nostaa tasavertaisiksi kumppaneiksi julkisen sektorin rinnalle. Useat järjestöt, kuten Sosiaali- ja terveysturvayhdistys (sote-yhdistykset), Suomen kylätoiminta (kyläyhdistykset) sekä Suomen Punaisen Ristin koordinoima Vapaaehtoinen pelastuspalvelu (Vapepa), ovatkin olleet alusta asti mukana Lapin mallin suunnittelussa. Vaikka arjen turvan toimintamallia lähdettiin

kehittämään maakunnallisena mallina, korostettiin, että arjen turvallisuus rakentuu kunnissa ja kylissä. (Palmgren 2011.)

Jo alkuvaiheessa keskeiseksi kehittämistyön resurssiksi tunnistettiin hankeverkosto, josta on sittemmin muodostunut toiminnan pysyvä kehittämisrakenne. Eri toimijatahojen toteuttamilla hankkeilla työlle saadaan strategista jatkuvuutta, ja toimijoille on vakiintunut oma roolinsa "yhteispelin hengessä". Osoituksena tästä maakunnallisen hankkeen jälkeen Lapissa käynnistyi useita kylätason hankkeita³, joilla on kehitetty kylissä organisoitua naapuriaputoimintaa, aktivoitu kyliä turvallisuussuunniteluun sekä tuotettu kylä- ja yhdistystoiminnan tueksi vapaaehtoistoiminnan opasmateriaalia.

Kuntatasolle arjen turvan toimintamallia on juurrutettu erityisesti Lapin aluehallintoviraston *Arjen turvaa kunnissa* -hankkeella mallintamalla turvallisuusyhteistyötä kuntatasolla (Palmgren ym. 2015). Tavoitteena on ollut saada eri toimijatahoja toimimaan organisoidusti ennaltaehkäisevän hyvinvointi- ja turvallisuustyön parissa sekä kehittämään yhdessä uudenlaisia lähipalvelumalleja. Paikallisen toimintamallin lähtökohtana on ollut myös koota laaja-alainen tietopohja paikallisista tarpeista ja tältä pohjalta linjata yhteisiä tavoitteita ja rakentaa yhteisiä palvelukokonaisuuksia eri väestöryhmien tarpeisiin. Työkaluna tässä on toiminut kuntien sähköinen hyvinvointikertomus, joka samalla integroi verkostomaisen turvallisuusyhteistyön osaksi kunnallista päätöksentekoa ja seurantaa.

Kylillä on kokonaisuudessa selkeä ja tärkeä rooli. Kylien tehtävänä on asukaslähtöisen tiedon kerääminen sekä hyvinvointia ja turvallisuutta tukevan kylätoiminnan ylläpitäminen. Arjen turvan toimintamallin paikallisessa soveltamisessa on pidetty tärkeänä, että sähköiseen hyvinvointikertomukseen tuotetaan indikaattori- ja asiantuntijatiedon ohella myös asukas- ja kyläkohtaista tietoa. Kyläkartoituksin koottavaa hyvinvointi- ja turvallisuustietoa kerätään hyödyntämällä *Taatusti turvassa – huolehtiva kyläyhteisö* -hankkeessa kehitettyä lomaketta (Kolpeneen Palvelukeskuksen kuntayhtymä 2013).

Myöhemmin Lapin liiton *Maaseudun arjen palveluverkosto* -hankkeella jatkettiin toimintamallin alueellista ja paikallista juurruttamista

3 Suomen Kylätoiminta ry:n toteuttamat *Kylä auttaa ja välittää kriisissä* (Tikkanen 2011) ja *Naapuriavulla hyvinvoivia kyliä* (Suomen Kylätoiminta ry 2013) -hankkeet, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen *Taatusti turvassa – huolehtiva kyläyhteisö* (Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä 2013) sekä Suomen Punaisen Ristin (2010) Järjestöt kylässä -hanke.

korostaen myös seudullista yhteistyötä sekä kuntien ja maakuntien yhdyspintatyötä. Näin pyrittiin edistämään hallinto- ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä harvaan asuttujen alueiden lähi- ja etäpalvelujen kehittämiseksi sekä lisäämään kuntien ja järjestöjen yhteistoiminnallista turvallisuusriskien hallintaa. (Palmgren ym. 2019.) Jälkimmäistä tavoitetta tuki Suomen Punaisen Ristin (2019) *Pärjätään yhdessä – huolehtiva kyläyhteisö* -hanke, jonka puitteissa kylissä järjestettiin ensiapu-, ensisammutus- ja etsintäkoulutuksia sekä kylien turvallisuusiltoja.

Arjen turvallisuuden alueellinen ja paikallinen kehittämistyö jatkuu Lapissa edelleen. Lapin ammattikorkeakoulun *Arjen turvallisuuden tiekartta – aktivoiva osallisuus syrjäytymisen ehkäisyssä* -hankkeella on linjattu tarvittavia toimenpiteitä sekä mahdollisia toteuttajatahoja ja rahoituslähteitä vuosille 2021–2027. Myös kylille on kokonaisuudessa sanoitettu tehtäviä, kuten kylien ja kortteleiden arjen turvallisuuden kehittäminen kartoittamalla ja mallintamalla hyviä käytäntöjä sekä kehittämällä asukkaiden digitaitoja ja viestintää. (Helameri ym. 2021.) Parhaillaan on käynnissä myös Lapin ammattikorkeakoulun ja Lapin yliopiston *Indikaattoreista ilmiöihin – hyvinvointi- ja turvallisuustiedolla johtamisen kehittäminen Lapissa* -hanke⁴, jolla kartoitetaan hyvinvointi- ja turvallisuustiedon tarpeita sekä erilaisten digitaalisten alustojen mahdollisuuksia tiedon keräämiseen.

Pitkäjänteisen alueellisen ja paikallisen kehittämistyön lomassa on pyritty luomaan myös kansainvälistä yhteistyötä. *Lapin arjen turvan toimintamallin kehittäminen ja kansainvälistäminen* -hankkeella (Edelheim 2014) on kerätty kokemuksia ja hyviä käytäntöjä muista Euroopan maista sekä solmittu yhteistyösuhteita eurooppalaisten vertaisalueiden kanssa. Kaiken kaikkiaan Lapin arjen turvan toimintamalli on jäsentynyt kulu- neen 15 vuoden aikana toimintamalliksi, jossa arjen turvallisuuden edistäminen pohjaa laaja-alaiseen eri sektoreiden ja toimijoiden väliseen yhteistyöhön ja työnjakoon eri aluetasoilla. Kylillä on kokonaisuudessa oma selkeä roolinsa asukaslähtöisen hyvinvointi- ja turvallisuustiedon tuottajana ja myös organisoidun naapuriavun, kylien turvallisuussuunnittelun sekä yksilö- ja yhteisötason turvallisuustaitojen vahvistamisessa. Kokonaisuudessaan Lapin malli kuvastaa sekä monitasoisen (Hooghe & Marks 2003) että yhteistoiminnallisen (Ostrom 1990; Ansell & Gash 2008) hallinnan mallia. Koska kyläturvallisuus on osa laajempaa arjen

4 INDI-hanke | Indikaattoreista ilmiöihin (indikaattoreistailmioihin.fi)

turvallisuuden yhteistoimintamallia, tulee huomiota kiinnittää siihen, että kylätaso säilyttää asemansa kokonaisuudessa.

Pohjois-Savo – kyläturvallisuuden vaihteellinen kytkeytyminen osaksi kylätoimintaa

Pohjois-Savossa kyläturvallisuutta on edistetty Suomen Kylät ry:n ja maakunnallisen kyläyhdistyksen johdolla. Lapin kanssa yhteisen *Naapuriavulla hyvinvoivia kyliä* -hankkeella (Suomen Kylätoiminta ry 2013) harvaan asuttuihin kyliin perustettiin ensimmäisiä naapuriapurin-kejä ja nimettiin kyläturvallisuuden yhteyshenkilöt 2010-luvun alkupuolella. Hankkeen myötä maakunnan kyliin syntyi 20 naapuriapurinkiä. Osana hanketta kehitettiin myös kylien varautumista opastamalla kyläyhdistyksiä tekemään turvallisuussuunnitelmia sekä varustamaan kylätaloja poikkeusoloihin. Toimintaa pyrittiin heti alkuvaiheessa kytkemään osaksi olemassa olevaa kylätoimintaa ja liittämään naapuriapuringit osaksi Vapepa:n hälytysryhmätoimintaa, mikä oli kylätoimijoille uutta.

Kehittämistyön haasteeksi tunnistettiin hankkeen toiminta-ajan rajallisuus ja taloudellisten resurssien riittämättömyys. Ongelmallisena pidettiin myös sitä, että kiinnostus kyläturvallisuustoimintaa kohtaan vaihteli kylittäin, eikä kyläläisiä ollut helppoa saada mukaan uudenlaiseen kylätoimintaan. Loppuarvioissa todettiin, että toiminnan juurruttaminen kylätasolle jäi vielä keskeneräiseksi. Toisaalta hankkeella tehtiin uusia avauksia kuntien suuntaan käymällä kunnissa keskusteluja järjestöjen täydentävästä roolista viranomaisten apuna. Keskustelut eivät kuitenkaan johtaneet konkreettiseen turvallisuusyhteistyöhön.

Tätä seuranneessa *Kehittyvät Kylät – palveluita tuottamassa* -hankkeessa (Kaija 2019) pyrittiin niin ikään edistämään kyläläisten omatoimista ja yhteisöllistä varautumista. Hankkeen tuella kartoitettiin kylien turvallisuusuhkia, koottiin tietoa kalustosta ja resursseista, kartoitettiin pelastuslaitokselle kylien turvallisuusyhteyshenkilöt, perustettiin ensimmäinen kyläturvaryhmä maakuntaan ja varustettiin Soinilansalmen kylätalo varautumiskeskukseksi. Yhteistyökumppaneiden kanssa kylissä järjestettiin kyläturvallisuusiltoja ja laadittiin turvallisuussuunnitelmat neljälle kylälle. Yhteistyökumppaneina turvallisuusilloissa ja koulutustilaisuuksissa toimivat Vapepa ja pelastuslaitos. Kyseisten tahojen kaavailtiin myös jatkavan koulutustilaisuuksien järjestämistä hankkeen päättymisen jälkeen.

Hankkeen loppuraportissa (Kaija 2019, 5) todettiin, että kyläturvallisuuden kehittämisessä päästiin vasta alkuun ja ettei maakunnallisen kyläyhdistyksen perustoiminta riitä kehittämistyön jatkamiseen. Tähän tarvittaisiin uusi hanke ja lisää resursseja. Tarvetta perusteltiin myös sillä, että monissa kylissä aktiivitoimijoiden joukko oli edelleen varsin pieni ja vapaaehtoisten taakka suuri, jolloin muutokset vapaaehtoisten elämäntilanteissa voisivat lopettaa virinneen toiminnan kokonaan. Myös kylien ja kuntien välisen yhteistyön todettiin jääneen vielä varsin ohueksi yhteisen turvallisuussuunnittelun osalta ja kaikkienensa katsottiin, että kylissä tehtävää turvallisuustyötä ei tunneta vielääkään riittävästi kunnissa.

Sittemmin Pohjois-Savon Kylät ry jatkoikin kyläturvallisuuden kehittämistyötä muutaman vuoden tauon jälkeen *Arjen turva* -hankkeella (Kaija & Koponen 2023). Tavoitteena oli lisätä asukkaiden yhteisöllisyyden ja turvallisuuden tunnetta ja sen myötä heidän hyvinvointiaan. Lähestymistapa oli asukkaita osallistava. Yhdessä asukkaiden ja kylätoimijoiden kanssa pyrittiin tunnistamaan turvallisuuden riskitekijöitä, kartoittamaan kylien voimavaroja sekä edistämään kyläläisten turvallisuusosaaamista ja tietoutta. Hankkeen avustuksella maakuntaan perustettiin kaikkiaan 23 kyläturvaryhmää, joiden koulutuksesta vastasi Pohjois-Savon pelastuslaitos. Myös kylien ja pelastusviranomaisten välistä viestintää kehitettiin pilotoimalla kyläradion käyttöä. Kyse on radiopuhelinverkosta, jota voidaan käyttää häiriötilanteissa. Tavoitteeksi sanoitettiin myös kylätalojen varustaminen paikallisiksi valmiuskeskuksiksi.

Myös kylien ja kuntien välistä turvallisuusyhteistyötä pyrittiin kehittämään, mikä ei kuitenkaan tälläkään kertaa edennyt toivotulla tavalla. Kuntayhteistyön ongelmaksi koettiin, ettei kunnissa ole resursseja eikä työntekijöitä, joiden tehtäviin kyläturvallisuusyhteistyö kuuluisi (Kaija & Koponen 2023, 20), eli kunnista katsottiin puuttuvan vastinpari kyläturvallisuustyölle. Hankkeen loppuraportissa todettiin, että vaikka hankkeessa luotiin edellytyksiä kyläturvallisuustyölle, sisältyy toiminnan jatkumiseen epävarmuuksia. Jotta toiminta olisi kestäväällä pohjalla, sille tarvittaisiin pysyvät rakenteet ja valtakunnallinen hankeriippumaton toimintamalli (emt., 22).

Pohjois-Savossa reilun kymmenen vuoden ajan kehitetty kyläturvallisuustyö on laajentunut ja vahvistunut hanke hankkeelta mutta on edelleen hauras yhtäältä hankeriippuvuuden ja toisaalta ohueksi jääneen kuntayhteistyön takia. Kylätoiminnan valtakunnallisen kattojärjestön ja

maakunnallisen kyläyhdistyksen voimin on pyritty aktivoimaan kyläyhteisöjä organisoituun naapuriapuun ja yhteisölliseen varautumiseen, mutta kyläturvallisuus edellyttää vielä toiminnan rakenteiden ja yhteistoimintamallien vahvistamista niin kylä- kuin kuntatasolla.

Keski-Suomi – kyläturvallisuuden kehittämisen keskiössä terveysturvallisuus

Keski-Suomessa kyläturvallisuutta on pyritty edistämään Keski-Suomen Sydänpiirin ja Jyväskylän ammattikorkeakoulun yhteistyöllä. Vuosina 2016–2019 seitsemän kylän alueella toteutettu *Sykettä kylässä* -hanke (Nurmeksela 2019) toimi lähtölaukauksena kyläturvallisuustyölle maakunnassa. Hankkeen tavoitteena oli rakentaa paikallisten yhdistystoimijoiden, pk-yrittäjien ja julkisen sektorin toimijaverkosto tukemaan terveyttä ja hyvinvointia edistävää kylätoimintaa. Konkreettisina toimenpiteinä kyliin rekrytoitiin ja perehdytettiin vertaisohjaajia sekä luotiin palvelupäivien toimintamalli edistämään kyläpalveluja. Vertaisohjaajatoiminta saatiinkin vakiinnutettua osaksi kylien toimintaa. Myös paikalliset yhdistykset saatiin laajasti mukaan hankkeen järjestämiin tapahtumiin. Paikallisia yrittäjiä ja julkisen sektorin toimijoita ei sitä vastoin saatu toivotulla tavalla mukaan.

Osin samaan aikaan toteutetulla *KanDee – Kansalaisen elvytystaidot ja defibrillaattorit maaseudun kartalle* -hankkeella (Flink-Liimatainen ym. 2018) lähdettiin edistämään maaseudun asukkaiden sydänterveyttä ja turvallisuutta sekä osaamista maallikkoensiapuun ja sydäniskureiden käyttöön. Kaikkiaan 44 kylän alueella järjestettiin elvytys- ja sydäniskurikoulutuksia ja kyläturvallisuutta edistäviä kylätapahtumia. Hanke myös auttoi kyliä sydäniskureiden hankkimisessa ja kehitti viranomaisten ja vapaaehtoisten välistä yhteistyötä. Hankkeessa luotiin elvytyskoulutusmalli paikallisten yhdistysten käyttöön sekä verkosto ja neuvotteluyhteys pelastuslaitokseen – tavoitteena oli luoda toimintamalli, jossa hätäkeskus voi hälyttää maallikkoauttajat paikalle aloittamaan elottoman elvytystä ennen ensihoidon saapumista.

Sydäniskureiden hankinnassa kyliin haasteeksi muodostui kuntien vaihteleva asennoituminen asiaan. Osa kunnista kustansi sydäniskureita kyliin, osa katsoi, ettei toiminta kuulunut kunnan tehtäviin. Hankkeen tuloksena maakunnan kyliin saatiin lopulta 63 sydäniskuria. Sydäniskureiden sijaintitietojen sisällyttämistä julkisen Defi.fi-rekisterin lisäksi

kylien turvallisuussuunnitelmiin vaikeutti se, että vain osasta kyliä löytyi turvallisuussuunnitelmat. Kylille saatiin kuitenkin nimettyä vastuuhenkilöt, joiden tehtävänä on huolehtia sydäniskureiden huollosta, sijoituksesta ja jatkokoulutusten järjestämisestä. Myös pelastuslaitos sitoutui lahjoittamaan kylien sydäniskureihin uudet elektrodit, mikäli laitetta käytetään elvyttämiseen hätätilanteessa.

Vapaaehtoisten lähiaputoiminnan kehittämistä jatkettiin *NaApurit – Nopean Avun Apurit* -hankkeella (Ahokas-Kukkonen ym. 2021) koulutamalla yhteistyössä pelastuslaitoksen kanssa kyliin vapaaehtoisia auttajaryhmiä ensiauttajiksi elvytys- ja tulipalotilanteisiin. Hankkeen toimesta kuuden kunnan ja 20 kylän alueelle perustettiin 15 auttajaryhmää, joissa toimi loppuraportin kirjoitushetkellä kaikkiaan 104 vapaaehtoista. Ryhmien käyttöön hankittiin myös sydäniskurit ja alkusammuttimet. Vapaaehtoisten auttajaryhmien kehittämistyötä jatkettiin edelleen *Auttavat kylät* -hankkeessa tukemalla naapuriapu- ja sydäniskuriryhmien perustamista kyliin (Keski-Suomen Sydänpiiri ry 2023). Tässä vaiheessa hankkeen järjestämiin auttajavalmennuksiin osallistui yli 200 ihmistä 28 kylältä. Valmennuksilla lisättiin kylien turvallisuustietoisuutta ja -osaamista käymällä läpi muun muassa naapuriavun ja vapaaehtoistyön periaatteita, kotivara- ja kylävara-ajattelua, kyläturvallisuussuunnittelua sekä elvyttämistä ja sydäniskurin käyttöä. Hankkeen myötä kyliin saatiin luotua uusia naapuriapu- ja sydäniskuriryhmiä.

Kyläturvallisuutta erityisesti terveysturvallisuusnäkökulmasta on jatkettu *Sydämen asialla* -hankkeella (Kontinen & Ylönen 2022), jonka myötä on vahvistettu kyläläisten terveyden lukutaitoa toteuttamalla kylissä terveystarkastuksia ja neuvontaa. Erilaiset hyvinvointitapahtumat on nähty keinoksi tavoittaa maaseudun asukkaita, jakaa terveyteen liittyvää tietoa ja vahvistaa kylien yhteisöllisyyttä. *Digisti kylässä* -hankkeella on puolestaan pyritty edistämään kylien asukkaiden digiosallisuutta ja digitaitoja kouluttamalla paikallisiin yhdistyksiin yhteensä 30 digituutoria (Nurmeksela ym. 2021). Näin on saatu luotua vertaisohjaajien muodostama verkosto, joka opastaa asukkaita tietokoneen, älylaitteen ja sähköisten palvelujen käyttöön. Samalla on tuettu paikallisten yhdistysten valmiuksia omaksua uusi sähköisiä työkaluja ja viestintäkanavia. Arjen turvallisuuden viitekehyksessä kyläläisten digitaitojen kehittäminen on keino tukea paitsi digitalisoituvien palvelujen saavutettavuutta myös digitaalista turvallisuutta eli vahvistaa tietoisuutta muun muassa tietoturvaan liittyvistä kysymyksistä (Salminen 2021).

Keski-Suomessa toteutetut kylien terveys- ja digiturvallisuutta edistäneet hankkeet ovat muodostaneet jatkumon, jossa uudet hankkeet ovat rakentuneet edellisten hankkeiden johtopäätöksille ja tunnistetuille jatkokehittämistarpeille. Kyläturvallisuustyön ydintä Keski-Suomessa ovat olleet sydäniskureiden hankkiminen kyliin ja niiden käytön opettaminen maallikoista koostuville auttaja- ja sydäniskuriryhmille (Ahokas-Kukkonen ym. 2021). Toisena ydinteenä on ollut naapuriaputoiminnan organisointi ja toimintamallin kehittäminen (Keski-Suomen Sydänpiiri ry 2023, 7) mukaan lukien digitukitoiminta (Nurmeksela ym. 2021). Ydintoimijoita ovat olleet Sydänpiiri ja ammattikorkeakoulu, mutta yhteistyötä on tehty niin maakunnallisen kyläyhdistyksen, pelastuslaitoksen, sairaanhoitopiirin/hyvinvointialueen kuin paikallisten yhdistysten ja kuntien kanssa. Erityisesti hyvinvointialueen kanssa rakentunutta yhteistyötä voi pitää merkittävänä, sillä kylien sydäniskuriryhmien toiminta on vakiintunut siten, että hätäkeskus lähettää kylän sydäniskuriryhmälle elottomuushälytyksen sen toiminta-alueella (emt., 10–11).

Pohjois-Karjala – kylien pelastusryhmien pioneeritoimintaa

Pohjois-Karjalassa kyläturvallisuutta on edistetty jo lähes viidentoista vuoden ajan niin ikään erillisten hankkeiden muodostamana jatkumona (Sireni & Kattilakoski 2025). Hankkeista ensimmäinen oli Pohjois-Karjalan Sydänpiirin koordinoima *Kiertävä pysäkki*. Sen tiimoilta järjestettiin yhteistyössä eri toimijoiden kanssa kylätapahtumia pyrkimyksenä edistää yhteisöllisyyttä sekä asukkaiden terveyttä ja hyvinvointia kylissä. Tapahtumissa kuultiin kyläläisiä, jaettiin terveyteen, asumiseen ja turvallisuuteen liittyvää tietoa sekä harjoiteltiin pelastuslaitoksen johdolla alkusammutus- ja ensiaputaitoja (Pohjois-Karjalan Sydänpiiri ry 2014; ks. myös Mattsson-Pajarinen 2013). Hankkeen tavoitteissa korostuivat näin paitsi hätätilanteisiin liittyvien taitojen kartuttaminen myös asukkaiden yhteisöllisyyden ja turvallisuuden tunteen edistäminen.

Työtä jatkettiin *Turvaa maaseudulle* -hankkeella (Pohjois-Karjalan pelastuslaitos 2019), jossa koottiin ja koulutettiin pelastuslaitoksen johdolla kaikkiaan 500 kyläläistä ja muodostettiin tältä pohjalta 50 kylään kylien pelastusryhmät. Näiden tehtävänä on antaa naapuriapua sekä toimia tarvittaessa pelastuslaitoksen tukena erilaisissa onnettomuus- ja häiriötilanteissa (ks. myös Sireni ym. 2017, 67). Pohjois-Karjala oli

ensimmäinen maakunta, johon luotiin pelastuslaitoksen toimintaa tukeva kylien pelastusryhmien toimintamalli. Tavoitteeksi asetettiin, että pelastusryhmien osaamista ylläpidetään myös hankkeen päättymisen jälkeen järjestämällä pelastuslaitoksen toimesta tapaamisia ja koulutuksia kylissä. Käytännössä toiminnan ylläpitäminen on kuitenkin osoittautunut haasteelliseksi, sillä se näyttäisi edellyttävän hakejatkumoa.

Sydänpiirin *Kylän syke* -hanke (Pohjois-Karjalan Sydänpiiri ry 2023) käynnistyi pian edellisen hankkeen päätyttyä, ja sillä pyrittiin vastaamaan kylien pelastusryhmien koulutuksen päivitystarpeisiin ja kehittämään aiempaa organisoidumpaa naapuriapuriaputoimintaa. Myös kylien tukeminen turvallisuussuunnitelmien laatimiseksi ja päivittämiseksi oli keskeinen osa hankkeen työtä. Hankkeen puitteissa järjestettiin myös tilaisuuksia, joissa koulutettiin kyläläisiä sydäniskureiden käyttöön, jaettiin terveys- ja turvallisuustietoa, kuten 72 h -kotivaraohjeistusta. Toiminnan keskiössä oli tiedon levittäminen ja käytännön valmiuksien vahvistaminen terveyteen, turvallisuuteen, varautumiseen, tapaturmien ja onnettomuuksien ehkäisemiseen sekä hyvinvointiin liittyvissä asioissa. Yhteistyö muiden järjestöjen ja hankkeiden kanssa oli keskeinen osa toimintaa.

Kyläturvallisuutta on omalta osaltaan tukenut myös Marttojen *Muonitus-osaamisen vahvistaminen kylillä* -hanke (Pohjois-Karjalan Martat ry 2023), jolla on lisätty kansalaisten ja paikallisten yhdistysten joukkomuonitus- ja valmiusosaamista sekä pyritty vahvistamaan kyläruokailujen myötävaikutuksella yhteisöllisyyttä kylissä. Keskeisiä yhteistyötahoja muonitus- ja valmiusosaamisen vahvistamiseksi maakunnassa ovat olleet pelastuslaitos sekä järjestöt, kuten Vapepa, Naisten Valmiusliitto, Palkuntanaiset ja Maanpuolustuskoulutusyhdistys. Yhteistyössä järjestettyihin koulutustilaisuuksiin ja tapahtumiin osallistui maaseudun asukkaita sekä kylien tai kyläyhdistysten edustajia lähes kaikista Pohjois-Karjalan kunnista. Osallistujille annettiin konkreettista koulutusta kenttätehtävien käyttöön, ja hankkeessa luotiin toimintamalli muonitusvalmiuteen häiriötilanteissa.

Pohjois-Karjalassa on tehty määrätietoista työtä kyläturvallisuuden vahvistamiseksi kehittämällä erityisesti naapuriapua ja häiriötilanteisiin, kuten myrskytuhoihin ja sähkökatkoihin, varautumista. Järjestöjen välinen yhteistyö on tiivistynyt kehittämishankkeiden myötä, samoin kylien yhteys pelastuslaitokseen erityisesti kylien pelastusryhmien kautta. Myös Pohjois-Karjalassa kyläturvallisuustoiminnan haasteena on

kuitenkin hankeriippuvuus ja siitä aiheutuva epävarmuus toiminnan jatkuvuuden edellyttäessä tietojen, taitojen ja välineistön säännöllistä päivittämistä (ks. Sireni & Kattilakoski 2025).

Maakunnallisten toimintamallien vertailu

Kyläturvallisuustoiminnan sisällöt ovat samansuuntaisia erityisesti Pohjois-Savossa, Keski-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa, joissa toiminnan painopiste on selkeästi kylätasolla (taulukko 2). Kaikissa kolmessa maakunnassa on osana kylätoimintaa pyritty kehittämään organisoitua naapuriaputoimintaa, kylien turvallisuussuunnittelua sekä yhteisöllistä varautumista häiriötilanteisiin. Yhteisöllisen varautumisen osalta yhteistyötä on tehty erityisesti pelastuslaitoksen kanssa, joka on kouluttanut kylien vapaaehtoisia toimimaan viranomaisapuna onnettomuus- ja häiriötilanteissa. Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa tehtävään on koulutettu kyläkohtaisia kyläturvaryhmiä tai kylien pelastusryhmiä toimimaan arjen häiriötilanteissa, kuten myrskytuhojen raivauksissa ja sähkökatkoissa. Keski-Suomessa kyliin on puolestaan koulutettu hätäkeskuksen toimintaan integroidut maallikkoelvyttäjien sydäniskuriryhmät. Toiminta on Keski-Suomessa integroitu muita alueita vahvemmin osaksi julkista palvelujärjestelmää. Kunkin kylän sydäniskuriryhmästä on tehty oma hälytysryhmä hätäkeskuksen käyttämään Erica-järjestelmään. Kyläyhdistys tai muu kylän rekisteröity yhdistys toimii viranomaisten sopimuskumppanina ja sydäniskuriryhmän isäntäorganisaationa kylän puolesta. Sydäniskuriryhmän jäsen saa tehtäväkutsun elottomasta potilaasta tekstiviestinä omaan matkapuhelimeensa, jos elottomuushälytys tulee ryhmän toiminta-alueelta. (Keski-Suomen Sydänpiiri ry 2023, 10–11.) Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa pelastuslaitos arvioi tapauskohtaisesti avun tarpeen ja aktivoi tarvittaessa pelastusryhmiä toimintaan.

Lapin kyläturvallisuustoiminnan kehittämistyö poikkeaa muista maakunnista siinä, että toiminnan painopiste on vahvemmin ennaltaehkäisevässä työssä ja yhteistoiminnan koordinoinnissa niin maakunta-, kunta- kuin kylätasolla. Toiminta läpileikkaa eri aluetasot ja integroi toimijoita laajasti turvallisuusyhteistyöhön. Muista maakunnista poiketen Lapin verkostoyhteistyötä koordinoidaan aluehallinnosta – alkujaan aluehallintovirastosta, myöhemmin maakuntaliitosta – käsin. Toiminnan perusta on kuitenkin kunta- ja kylätasoilla, joista käsin luodaan yhteistä tilannekuvaa paikallisista tarpeista ja yhteistoiminnan mahdollisuuksista.

Taulukko 2. Alueellisen kyläturvallisuustoiminnan tavoitteet, keskeiset toimijat, kylien rooli kokonaisuudessa ja toiminnan jatkuvuutta tulevat rakenteet.

	Lappi	Pohjois-Savo	Keski-Suomi	Pohjois-Karjala
Kehittämisen tavoitteet	Maakunnallinen arjen turvan yhteistoimintamalli toimintatasoina erityisesti kunnat ja kylät Ennaltaehkäisevä hyvinvointi- ja turvallisuustyö Kyläturvallisuus, arjen turvallisuutta ja varautumista tukeva kylätoiminta	Kyläturvallisuus, arjen turvallisuutta ja varautumista tukeva kylätoiminta	Kyläturvallisuus, arjen turvallisuutta ja varautumista tukeva kylätoiminta Erityisesti sydän-terveyttä edistävän kylätoiminnan kehittäminen	Kyläturvallisuus, arjen turvallisuutta ja varautumista tukeva kylätoiminta
Konkreettiset toimintamuodot	Hankeverkosto Sähköinen hyvinvointikertomus Yhteistoimintaan pohjaavat lähipalvelumallit Kylien organisoitu naapuriaputoiminta Kylien turvallisuus-suunnitelmat, asukkaiden/ kyläyhteisöjen omaehtoinen varautuminen	Kylien organisoitu naapuriaputoiminta Kylien turvallisuus-suunnitelmat, kylätalojen kehittäminen paikallisiksi valmiuskeskuksiksi, kyläradio Kyläturvaryhmät	Kylien aktivaattorit/ vertaisohjaajat Kylien palvelupäivät Kylien organisoitu naapuriaputoiminta Kylien turvallisuus-suunnitelmat Elvytyskoulutusmalli, sydäniskuryhmät	Kylien organisoitu naapuriaputoiminta Kylien turvallisuus-suunnitelmat, joukkomuonitustoimintamalli Kylien pelastusryhmät
Kehittämisen koordinointi	Monitoimijainen hankeverkosto / avoin verkostoyhteistyö Yhteistyön koordinointi alue/ paikallishallinto	Maakunnallinen kyläyhdistys	Sydänpiiri – amk yhteistyö	Monitoimijainen hankeyhteistyö; Sydänpiiri, pelastuslaitos, Martat
Kylien/ kyläyhdistysten rooli	Kylät/kyläyhdistykset mukana toimintamallin suunnittelussa ja toteuttamisessa	Kylät kohderyhmänä, kyläyhdistykset yhteistyötahoina, maakunnallinen kyläyhdistys päätoteuttajana	Kylät kohderyhmänä, kyläyhdistykset yhteistyötahoina	Kylät kohderyhmänä, kyläyhdistykset yhteistyötahoina
Kiinnittyminen julkisiin rakenteisiin	Toimintamalli integroitu kuntien toimintaan -sähköinen hyvinvointikertomus	Kyläturvaryhmät integroitu pelastuslaitoksen toimintaan	Sydäniskuriryhmät integroitu hyvinvointialueen ensihoito-toimintaan	Kylien pelastusryhmät integroitu pelastuslaitoksen toimintaan

Pohjois-Savossa kylillä on ollut aloitteellinen rooli ja Lapissakin aktiivinen rooli hankkeiden suunnittelussa ja toteuttamisessa. Keski-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa kylät ovat olleet ennemminkin kyläturvalli-

suustoiminnan kehittämistyön kohteita ja osallistuneet eri intensiteeteillä toimenpiteiden toteuttamiseen. Kylille on jäänyt kuitenkin kaikkialla suuri vastuu vapaaehtoisuuteen perustuvan kyläturvallisuustoiminnan ylläpitämisestä. Yhtäältä kyläturvallisuus on koettu teemaksi, joka on lisännyt osallisuutta ja tuonut kylätoiminnalle uudenlaista merkitystä, mutta toisaalta on koettu, että vapaaehtoisia on vaikea löytää toimintaan mukaan ja että toiminnan ylläpitämistä haastaa kyläaktiivien ikääntyminen ja väheneminen (Kaija 2019, 11).

Arvioitaessa toiminnan jatkuvuutta voidaan todeta, että Lapissa toiminta on juurrutettu selvästi vahvimmin alueellisiin ja paikallisiin rakenteisiin. Arjen turvan yhteistoimintamallia koordinoidaan aluehallinnosta käsin, mutta paikallisten tarpeiden kartoitus ja tältä pohjalta yhteisten tavoitteiden linjaaminen hyvinvointi- ja turvallisuustyölle tapahtuu kuntatasolla, missä työkaluna on sähköinen hyvinvointikertomus. Tähän on integroitu kiinteästi myös kylätasolta säännöllisesti toteutettavin kyläkartoituksin kerättävä tieto. Myös osana hankeverkostoa ja arjen turvallisuuden tiekarttaa kylille on sanoitettu selkeät omat tehtävät. Lapin malli laajasti erilaisia toimijoita sitouttavana ja eri rahoitusvälineitä hyödyntävänä verkostona luo kyläturvallisuustoiminnalle jatkuvuutta osana laajempaa arjen turvan yhteistoimintamallia (Helameri ym. 2021). Muissa maakunnissa ei ole vastaavaa rakennetta, ja erityisesti kuntayhteistyö on jäänyt yhteistyöpyrkimyksistä huolimatta ohueksi. Kylä-kuntayhteistyön ongelmana näyttäytyy se, ettei kunnissa ole nimettyjä henkilöitä, joille työ kuuluisi. Missään tarkastelun kohteena olevassa maakunnassa elinkeinoelämä eli yritykset eivät nouse esiin kyläturvallisuustoiminnan yhteistyökumppaneina.

Keski-Suomessa, Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa toimija- ja hankeverkosto on hauraampi kuin Lapissa, jolloin kyläturvallisuustoiminnan ylläpitäminen ja kehittäminen aina uusin hankkein on haastavampaa. Vaikka toteutetuilla hankkeilla on saatu lisättyä kylien yleistä turvallisuustietoisuutta ja koulutettua kylien asukkaita ja yhteisöjä omaehtoiseen toimintaan ja varautumiseen, edellyttää toiminnan ylläpitäminen tietojen ja taitojen päivittämistä. Käytännössä tähän tarvitaan aina uusi kehittämishanke täydennettynä uudella innovatiivisella sisällöllä.

Kyläturvallisuuden jäsentyminen osaksi kylätoimintaa ja kokonaisturvallisuusajattelua

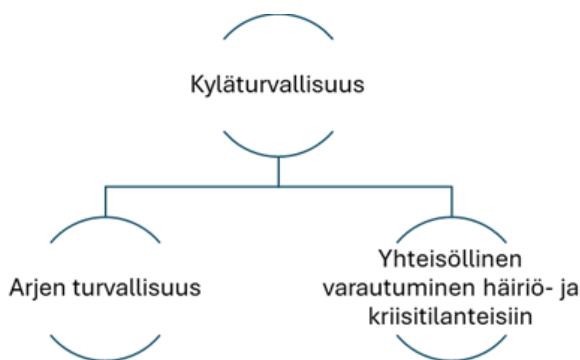
Tarkastelemissamme maakunnissa kyläturvallisuustoimintaa on kehitetty pitkäjänteisesti aktivoimalla kyliä arjen turvallisuutta ja yhteisöllistä varautumista vahvistavaan kylätoimintaan. Kylien asukkaiden ja kyläyhteisöjen huoli omasta turvallisuudesta on myös motivoinut kyliä turvallisuustyöhön. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa kylien pelastusryhmien perustaminen ja kouluttaminen on lähtenyt kylien aloitteesta, koetusta tarpeesta vahvistaa omaa turvallisuusosaamista (Pohjois-Karjalan pelastuslaitos 2019; Sireni & Kattilakoski 2025).

Hankkeiden tuella syntyneet organisoidut naapuriapuringit ovat niin ikään integroituneet osaksi kylätoimintaa (Suomen Kylätoiminta ry 2013). Kylien turvallisuussuunnitelmia koskevat tavoitteet eivät sitä vastoin ole toteutuneet toivotussa laajuudessa – tai se, mihin vaiheeseen näiden osalta on päästy, on vähintäänkin epäselvää. Kaikissa tutkimuskohteenamme olleissa maakunnissa on opastettu kyläyhdistyksiä turvallisuussuunnitelmien laatimiseen osana kyläsuunnitelmia. Kuinka kattavasti niitä kylissä on lopulta tehty, tai päivitetäänkö usein hankkeiden tuella tehtyjä suunnitelmia, jää tutkimusaineiston valossa epäselväksi.

On huomionarvoista, että kylätasolla tehtävä turvallisuustyö jäsentyy kahdelle eri tasolle (kuva 1). Yhtäältä kyse on arjen turvallisuutta vahvistavasta kylätoiminnasta, jonka keskiössä on yhteisöllisyyden ja keskinäisen huolenpidon, kuten organisoidun naapuriavun ja terveysturvallisuuden, vahvistaminen. Viimeksi mainittua toteutetaan yhteistyössä sote-järjestöjen kanssa jakamalla erilaisissa kylätapahtumissa terveys-tietoa ja neuvontaa sekä kouluttamalla kyläläisiä vertaisauttajiksi ensihoitotilanteisiin. Arjen turvallisuuden viitekehyksessä (Laitinen 2010; Crawford & Hutchinson 2016) kyläturvallisuustoiminnalla pyritään näin vahvistamaan erityisesti asukkaiden ja kyläyhteisöjen turvallisuuden tunnetta sekä arjessa konkretisoituvaa sosiaalista turvaa (Putnam 2000; Hankivsky 2012). Fyysisen (Pain 2000; Koskela 2009) ja taloudellisen turvallisuuden (Sen 1999; Standing 2011) ulottuvuudet kuten rikollisuuden torjunta tai kyläläisten toimeentulon tukeminen jäävät sitä vastoin toiminnan ulkopuolelle.

Toisaalta kyläturvallisuustoiminnassa on kyse yhteisöllisestä varautumisesta erilaisiin hätä- ja häiriötilanteisiin. Tällöin toiminnassa korostuvat luodut yhteistyömallit erityisesti suhteessa pelastuslaitokseen ja

Keski-Suomessa myös sairaalan ensihoitokeskukseen. Kyläläisistä koulutetut pelastus- ja sydäniskuriiryhmät ilmentävät yhteisöllistä varautumista kylätasolla, samoin kuin turvallisuussuhkia ennakoimaan pyrkivät kylien turvallisuussuunnitelmat, kylillä toteutetut joukkomuonitus-harjoitukset, kylätalojen kehittäminen paikallisiksi valmiuskeskuksiksi ja Pohjois-Savossa myös kyläradiotoiminta. Tämän tyyppinen toiminta, joka vahvistaa kyläyhteisöjen varautumista ja kriisinkestävyttä häiriö- ja kriisitilanteissa, kytkee kyliä osaksi kokonaisturvallisuuden yhteistoimintallia Turvallisuuskomitea 2017; Hyvönen ym. 2019; Valtioneuvosto 2025, 12–13).

Kuva 1. Kyläturvallisuustoiminnan kaksi tasoa: arjen turvallisuus ja yhteisöllinen varautuminen häiriö- ja kriisitilanteisiin.

Kyläturvallisuustoiminnan kehittämisessä yhdistyvät kiinnostavasti hallinnan eri näkökulmat. Kyläturvallisuustoimintaa pyritään kehittämään strategisesti kolmesta eri suunnasta: keskushallinnosta, maakuntatasolta ja kylistä. Näin kyläturvallisuustoiminnan taustalla voidaan tunnistaa yhtäältä pyrkimykset uusliberaaliin hallintaan ja aktiivisen kansalaisuuden politiikkaan keskus- ja aluehallinnon aktivoimassa kylien asukkaita ja kyläyhteisöjä ottamaan vastuuta omasta ja läheisten hyvinvoinnista ja turvallisuudesta (Harvey 2004; Brown & Baker 2012; Kumpulainen 2012, 12–13; Koskiahho 2014; Löppönen 2017). Yhtä lailla eri aluetasolla edistettävän kyläturvallisuustoiminnan voi nähdä ilmentävän monitasoisia (Hooghe & Marks 2003) ja yhteistoiminnallista (Ansell & Gash 2008) hallintaa eri sektoreiden ja toimijoiden pyrkiessä luomaan yhteistoimintamalleja arjen turvallisuuden ja varautumisen paikallisiin ja alueellisiin tarpeisiin.

Turvallisuustyön omaksuminen osaksi kylätoimintaa voidaan tulkita myös julkista järjestelmää täydentäväksi ja haastavaksi kansalaisosallistumisen muodoksi, jossa suoran toiminnan eli tekemisen demokratian (Kuisma 2013) keinoin pyritään edistämään yhteistä hyvää, tässä tapauksessa turvallisuutta vahvistavaa omaehtoista kylätoimintaa. Koska kyläturvallisuustoiminnan kehittämisessä korostuvat kuitenkin vahvasti toimijaverkostot eli eri sektoreiden ja toimijoiden resurssien yhdistäminen, ilmentää toiminta ennen kaikkea pyrkimyksiä monitasoiseen (kylä-kunta-hyvinvointialue) ja monitoimijaiseen (paikalliset yhdistykset/yhteisöt, valtakunnalliset/maakunnalliset kansalaisjärjestöt, paikalliset ja aluehallinnon viranhaltijat, turvallisuusviranomaiset) yhteistoimintaan.

Johtopäätökset

Kyläturvallisuustoiminnasta on tullut uusi kylätoiminnan osa-alue, jota kehitetään kylissä – ja jota pyritään juurruttamaan kyliin. Paikallisia yhdistyksiä ja kyläyhteisöjä aktivoidaan omaehtoiseen kyläturvallisuustoimintaan niin julkisen vallan kuin kansalaisjärjestöjen omien strategioiden toimesta. Suomen Kylien paikallisen kehittämisen ohjelma (Suomen Kylät ry 2020), valtakunnallisen kylätoimintaliikkeen alaisuuteen perustettu Turvallisuusjaosto sekä parhaillaan käynnissä oleva valtakunnallinen Kylävara-hanke⁵ pyrkivät yhteiskunnallisen turvallisuusstrategian (Turvallisuuskomitea 2017) hengessä aktivoimaan maakunnallisia ja paikallisia kyläyhdistyksiä kehittämään ja vahvistamaan kyläturvallisuustoimintaa niin arjen turvallisuuden kuin kylien yhteisöllisen varautumisen näkökulmista.

"Turvallisuus luodaan yhdessä" on omaehtoiseen paikalliseen toimintaan sekä julkisen ja kansalaisyhteiskunnan tiiviimpään yhteistoimintaan aktivoiva lähtöajatus (Turvallisuuskomitea 2017). Aktiiviset kylät ovat olleet myös itse aloitteellisia. Toiminnan ylläpitäminen ja kehittäminen on kuitenkin hankeriippuvaista, mikä tekee toiminnasta haavoittuvaa. Myös valtakunnallisiin järjestöavustuksiin kohdistuneet leikkaukset tulevat väistämättä heijastumaan kyläturvallisuustoimintaan, jonka kantavana voimana on ollut laaja järjestövetoinen kehittäminen ja järjestöyhteistyö.

5 <https://suomenkylat.fi/suomen-kylat/hankkeet/kylavara-paikallisen-varautumisen-perustana>

Vaikka kansalaisyhteiskunta sanoitetaan osaksi kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallia ja tähän osoitetaan kansallista ja alueellista ohjausta, on paikallisten yhteisöjen, kuten kylien ja kyläyhdistysten, yhteisöllisen varautumisen kiinnittyminen kokonaisuuteen vielä epäselvä tai vähintäänkin keskeneräinen. Kansalaisjärjestöjen tehtäväksi sanoitetaan erityisesti vapaaehtoisten koordinointi viranomaisia tukevaan toimintaan, ja kansalaistoimijoilla nähdään olevan tärkeä rooli paikallisen tilannekuvan muodostamisessa ja välittämisessä alueellisen varautumisen keskeisille toimijoille eli kunnille ja hyvinvointialueille (Valtioneuvosto 2025, 42–43, 40–41). Kylien turvallisuustyön kiinnittyminen osaksi kuntien turvallisuussuunnittelua ei ole kuitenkaan edennyt toivotulla tavalla. Suhde kuntiin on yhteistyöpyrkimyksistä huolimatta jäänyt ohueksi ja odotukset ovat jääneet täyttymättä. Tutkimuksemme kohteena olleista maakunnista vain Lapissa on onnistuttu luomaan selkeä rakenne kylä-kuntayhteistyölle, jota voi pitää häiriötilanteisiin ja kriiseihin vastaamisen tärkeimpänä paikallisena tasona. Muissa maakunnissa yhteistoiminta on rakentunut ensisijaisesti järjestöyhteistyön tiivistämiselle sekä turvallisuusyhteistyölle suhteessa pelastuslaitokseen ja tätä kautta nykyisiin hyvinvointialueisiin.

Osaltaan kuntatason haasteisiin on varmasti vaikuttanut vuosia käynnissä ollut sote-uudistus, joka on suunnannut kuntien huomiota ja resursseja kuntien muuttuvaan rooliin ja yhteistyötarpeisiin suhteessa sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoiminta-alueeseen ja nyt myöhemmin hyvinvointialueeseen. Myös osassa kyläturvallisuushankkeiden loppuraportteja tämän on arvioitu syöneen resursseja kylä-kuntayhteistyön kehittymiseltä. Kylien ja kunnan välisen vuoropuhelun ja turvallisuusyhteistyön kehittäminen nousee kuitenkin hyvinvointialueiden myötä entistä kriittisemmäksi kysymykseksi. Kunnilla on hyvinvointialueita luontevammat yhteydet kyliin ja kyläyhdistyksiin – ja tätä kautta ne ovat avainroolissa rakennettaessa kylätasolta hyvinvointialuetasolle hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden alueellista yhteistoimintaa.

Kiitokset

Tutkimus on tehty osana maa- ja metsätalousministeriön (MANE) MaalleKo-verkostohanketta ja Huolen ja huolenpidon maaseutu (HUOMA)-hanketta.

Lähteet

- Ahokas-Kukkonen, I., Paalanen, K., Pigg, K., Nyman, H. & Suni, E. 2021. NaApurit – Nopean Avun Apurit. Vapaaehtoisten maallikkoauttajien pelastusryhmä maaseudun toimintamalliksi. Loppuraportti. Keski-Suomen Sydämpiiri ry. Saatavissa: https://sydan.fi/keskisuomi/wp-content/uploads/sites/161/2021/11/NaApurit-loppuraportti_final_netti.pdf (Viitattu 22.10.2024.)
- Edelheim, J. 2014. Lapin arjen turvan toimintamallin kehittäminen ja kansainvälistäminen -hanke. Loppuraportti. Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti.
- Flink-Liimatainen, P., Paalanen, K., Suni, E., Pigg, K. & Nyman, H. 2018. KanDee-hanke Kansalaisen elvytystaidot ja defibrillaattorit maaseudun kartalle. Loppuraportti. Keski-Suomen Sydämpiiri ry. Saatavissa: https://www.dropbox.com/scl/fi/p2fvn8qtxn982brkzxa2p/KanDee_hanke_2017-2018_loppuraportti.pdf?rlkey=80v44i6xvu8rfe6excowmm2q4&e=1&dl=0 (Viitattu 22.10.2024.)
- Helameri, E., Iivari, P., Raasakka, E. & Viinamäki, L. 2021. Lapin arjen turvallisuuden tiekartta. Lapin ammattikorkeakoulu, Rovaniemi. Saatavissa: <https://www.lapinamk.fi/loader.aspx?id=7783a9a0-90e8-490b-aa94-cbbb28b8415a> (Viitattu 22.10.2024.)
- Indikaattoreista ilmiöihin – Hyvinvointi- ja turvallisuustiedolla johtaminen Lapissa. Saatavissa: <https://indikaattoreistailmiöihin.fi/indi-hanke/> (Viitattu 22.10.2024.)
- Kaija, M. 2019. Kehittyvät kylät – palveluita tuottamassa Pohjois-Savossa. Loppuraportti. Pohjois-Savon kylät. Saatavissa: <https://bin.yhdistysavain.fi/1600824/6jZCx4jEyA1n1YvhLFXa0SVvOG/Kehittyv%C3%A4t%20Kyl%C3%A4t%20-%20palveluita%20tuottamassa%20loppuraportti%2026.9.201.pdf> (Viitattu 22.10.2024.)
- Kaija, M. & Koponen, M. 2023. Arjen turva. Loppuraportti. Pohjois-Savon kylät. Saatavissa: https://bin.yhdistysavain.fi/1600824/vAo0qKMETdWogM7Rv3070_g_TI/Arjen%20turva%20loppuraportti.pdf (Viitattu 22.10.2024.)
- Keski-Suomen Sydämpiiri ry 2023. Auttavat kylät. Loppuraportti. Saatavissa: <https://sydan.fi/keskisuomi/wp-content/uploads/sites/161/2023/05/Auttavat-kylat-loppuraportti-kuvitettu-allekirjoittamaton-web.pdf> (Viitattu 22.10.2024.)
- Kolpeneen Palvelukeskuksen kuntayhtymä 2013. [T](#)aatusti turvassa – huolehtiva kyläyhteisö. Loppuraportti.
- Kontinen, T. & Ylönen, S. 2022. Sydämen asialla. Loppuraportti. Keski-Suomen Sydämpiiri ry.
- Nurmeksela, S. (toim.) 2019. Hyvällä sykkeellä – Kylien parhaaksi. Loppuraportti. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-830-515-9>
- Nurmeksela, S., Heimovaara-Kotonen, E., Kervinen, H. & Kauko, K. 2021. Digisti kylässä -hanke. 1.2.2019-30.1.2021. Loppuraportti. (Julkaisematon)
- Palmgren, M. 2011. Lapin malli sisäisen turvallisuuden verkostoyhteistyössä – Sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä arjen turvaa. Maaseudun arjen turvaverkosto -hankkeen loppuraportti. 1/2011 Lapin aluehallintovirasto, Rovaniemi. Saatavissa: <https://www.rovaniemi.fi/loader.aspx?id=206f8fc7-b1ee-4470-a3a1-3d54b0744978> (Viitattu 22.10.2024.)
- Palmgren, M., Iso-Heiko, M., Kinnula, R., Mathelein, M. & Perttunen, U. M. 2015. Arjen turvaa kunnissa: Arjen turvaa ja palveluja kuntalaisille – taloudellisuutta ja tehokkuutta kunnissa. Arjen turvaa kunnissa -hankkeen loppuraportti 2012–2014. Lapin aluehallintovirasto, Rovaniemi.

- Palmgren, M., Karhu, S., Piippo, T., Hakola, J. & Jurmu, L. 2019. Maaseudun arjen palveluverkosto. Loppuraportti. Lapin liitto, Rovaniemi. Saatavissa: <https://www.lapinliitto.fi/wp-content/uploads/2020/08/Maaseudun-arjen-palveluverkosto.pdf> (Viitattu 22.10.2024.)
- Pohjois-Karjalan Martat ry 2023. MURU – Muonitusosaamisen vahvistaminen kylillä. Loppuraportin tiivistelmä. (Julkaisematon)
- Pohjois-Karjalan pelastuslaitos 2019. Turvaa maaseudulle -hanke. Loppuraportti. (Julkaisematon)
- Pohjois-Karjalan Sydänpiiri ry 2014. Kiertävä pysäkki 2011–2014. Loppuraportti. (Julkaisematon)
- Pohjois-Karjalan Sydänpiiri ry 2023. Kylän syke -hanke. Loppuraportti. Saatavissa: <https://sydan.fi/pohjoiskarjala/hankkeet/menneet-hankkeet/> (Viitattu 22.10.2024.)
- Suomen Kylätoiminta ry 2013. Naapuriavulla hyvinvoivia kyliä -hanke. 1.3.2012–30.4.2013. Loppuraportti. (Julkaisematon)
- Suomen Punainen Risti 2010. Järjestöt kylässä hanke 2010–2013. Hanke-esite. Saatavissa: <https://rednet.punainenristi.fi/sites/default/files/tiedostolataukset/J%C3%A4rjest%C3%B6t%20kyl%C3%A4ss%C3%A4%20hanke%20esite.pdf> Järjestöt kylässä hanke 2010–2013 (Viitattu 22.10.2024.)
- Suomen Punainen Risti 2019. Pärjätään yhdessä. Hyvinvointi, turvallisuus, yhteistyö. Saatavissa: https://rednet.punainenristi.fi/system/files/page/SPR_Pa%CC%88rja%C%88ta%CC%88a%CC%88n%20yhdedssa%CC%88_172x250_low.pdf (Viitattu 22.10.2024.)
- Tikkanen, O. (toim.) 2011. Naapuriapurinki – opas kyläauttajille. Suomen Kylätoiminta ry, Suomensjärvi.

Kirjallisuus

- Adger, W. N. 2006. Vulnerability. *Global Environmental Change* 16:3, 268–281. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.02.006>
- Ansell, C. & Gash, A. 2008. Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory* 18:4, 543–571. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Assmuth, L., Haverinen, V. S., Prokkola, E. K., Pöllänen, P., Rannikko, A. & Sotkasiira, T. 2021. Arjen turvallisuus ja muuttoliikkeet. *Tietolipas* 269. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/tl.269>
- Brown, B. & Baker, S. 2012. Responsible citizens: Individuals, health and policy under neoliberalism. Anthem Press, London.
- Chandler, D. 2014. Resilience and the autotelic subject: Toward a critique of the societalization of security. *International Political Sociology* 7:2, 210–226. <https://doi.org/10.1111/ips.12018>
- Crawford, A. & Hutchinson, S. 2016. Mapping the contours of ‘everyday security’: Time, space and emotion. *The British Journal of Criminology* 56:6, 1184–1202. <https://doi.org/10.1093/bjc/azv121>
- Eskelinen, A. 2019. Turvallinen kylä: Opas kylien turvallisuustyöhön. Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö.

- Hankivsky, O. 2012. Intersectionality and the politics of community security. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 19:4, 559–581.
- Harvey, D. 2004. *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press, Oxford.
- Hautamäki, L. 1979. *Elävä kylä: Kylätoiminnan opas*. Gummerus, Jyväskylä.
- Heusala, A.-L. 2012. Kokonaisturvallisuus ja inhimillinen turvallisuus yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. *Tiede ja ase* 69, 96–111.
- Hooghe, L. & Marks, G. 2003. Unraveling the central state, but how? Types of multi-level governance. *American Political Science Review* 97:2, 233–243. <https://doi.org/10.1017/S0003055403000649>
- Hyvönen, A. E., Juntunen, T., Mikkola, H., Käpylä, J., Gustafsberg, H., Nyman, M., Rättilä, T., Virta, S. & Liljeroos, J. 2019. Kokonaisresilienssi ja turvallisuus: tasot, prosessit ja arviointi. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-647-8>
- Hyryläinen, T. 1994. *Toiminnan aika: Tutkimus suomalaisesta kylätoiminnasta*. Line Sixtyfour Publications, Vammala. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2564-0>
- Häikiö, L. 2001. Valta kyläläisten yhteistoiminnassa. Teoksessa Häikiö, L., Koskiahho, B. & Leino, H. (toim.). *Paikallinen valta*. Juvenes Print, Tampere. 71–102.
- Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) 2010. *Hallintavalta – sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kattilakoski, M. 2015. Kylien yhteisöllinen palvelutuotanto – paikallista hallintaa palvelujärjestelmä-muutoksessa. *Maaseudun uusi aika* 23:1, 19–36.
- Kattilakoski, M. 2022. Kansalaisosallistumisen muutos maaseudun hyvinvointipalveluissa. University of Eastern Finland, Joensuu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-4479-5>
- Kattilakoski, M., Korhonen, S. & Kurikka, P. 2022. Maaseudun neljäs sektori – jotain uutta vai vanhaa? Teoksessa Tapio, M. & Wevelsiep, A. (toim.). *Kansalaiset, toimikaa! Kansalaistoiminta 2020-luvulla*. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi. 64–78.
- Koskela, H. 2009. Pelkokokemukset ja turvallisuuden hallinta kaupungissa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 74:3, 237–248.
- Koskiahho, B. 2014. Kumppanuuden sosiaalipolitiikka etsimässä. *Setlementtijulkaisuja*, nro 32. United Press, Tallinna.
- Kuisma, J. 2013. Tekemisen demokratia on tulossa. Teoksessa Kattilakoski, M. & Backa, P. (toim.). *Uuden lähidemokratian aika, Närdemokrati för en yt id*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 2/2013. Juvenes Print, Tampere. 59–66
- Kumpulainen, K. 2012. Kylätoiminta ja aktiivisen kylän tuottaminen. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4972-3>
- Laitinen, T. 2010. Arjen turvallisuus harvaan asuttujen alueiden uutena politiikkana. *Yhteiskuntapolitiikka* 75:6, 659–669.
- Laitinen, T. & Oinas, P. 2012. Arjen turvaa kylissä: Tutkimus vapaaehtoistoiminnan ehdoista ja mahdollisuuksista sivukylissä. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Lepistö, J. 2024. Kansalaistoiminta ja kokonaisturvallisuus. Teoksessa Polkuja tulevaisuuden kansalaistoimintaan: Näkökulmia osallisuuden ja kansalaistoiminnan vahvistamiseen maaseuduilla. Maa- ja metsätalousministeriö, Helsinki. 49–54.
- Lepistö, J., Joentakanen, J., Laurikainen, H. & Kekki, T. 2020. Harvaan asuttujen alueiden turvallisuus 2020: Tilanneraportti turvallisuudesta harvaan asutuilla seuduilla. Sisäministeriö, Helsinki.

- Linna, E. & Ewvaraye, A. 2018. Sisäinen turvallisuus – arjen turvallisuus. Teoksessa Niemisalo, N. (toim.). Arjen turvaa Lapissa: Osallisuus, palvelut ja elinkeinot. Lapin ammattikorkeakoulu, Rovaniemi. 9–12. Saatavissa: https://epsa2017.eu/files/Arjen_turvaa_Lapissa.pdf (Viitattu 22.10.2024.)
- Löppönen, P. 2017. Vapauden markkinat: Uusliberalismin kertomus. Vastapaino, Tampere.
- Marks, G. 1992. Structural policy in the European Community. Teoksessa Sbragia, A. M. (ed.) *Europolitics: Institutions and policymaking in the "new" European Community*. Brookings Institution, Washington. 325–344.
- Mattsson-Pajarinen, H. 2013. Kiertävä pysäkki -hanke: Elinvoimaa maaseudulle? Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma. Humanistinen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2013080914650>
- McDonald, M. 2002. Human security and the construction of security. *Global Society* 16:3, 277–295. <https://doi.org/10.1080/09537320220148076>
- Miller, P. & Rose N. 2010. Miten meitä hallitaan (suom. Risto Suikkanen). Vastapaino, Tampere.
- Ostrom, E. 1990. *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Pain, R. 2000. Place, social relations and the fear of crime: A review. *Progress in Human Geography* 24:3, 365–387. <https://doi.org/10.1191/03091320070154074>
- Putnam, R. D. 2000. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Salminen, M. 2021. Arkipäivän digitaalinen turvallisuus Euroopan pohjoisilla alueilla: Tapaustutkimus Tunturi-Lapista. *Media & viestintä*, 44(1), 158–180. <https://doi.org/10.23983/mv.107305>
- Sen, A. 1999. *Development as freedom*. Oxford University Press.
- Sireni, M. & Kattilakoski, M. 2025. Arjen turvallisuus itäsuomalaisella maaseudulla. Teoksessa Pöysä, V., Ristaniemi, H., Julkunen L. & Vehkalahti K. (toim.). *Monikerroksinen maaseutu: Arki, muistot ja mielikuvat*. Helsinki: Gaudeamus. 119–142.
- Sireni, M., Halonen, M., Hannonen, O., Hirvonen, T., Jolkkonen, A., Kahila, P., Kattilakoski, M., Kuhmonen, H.-M., Kurvinen, A., Lemponen, V., Rautiainen, S., Saukkonen, P. & Åström, C. 2017. *Maaseutukatsaus 2017, Osa I. Maa- ja metsätalousministeriö*, Helsinki.
- Sisäasiainministeriö 2008. *Turvallinen elämä jokaiselle: Sisäisen turvallisuuden ohjelma*. Sisäasiainministeriö, Helsinki.
- Sisäasiainministeriö 2011. *Arjen turvaa yhteistyöllä: Ehdotus alueellisen sisäisen turvallisuuden yhteistyön toimintamalliksi*. Sisäasiainministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-491-677-6>
- Sisäministeriö 2014. *Turvalliset ja elinvoimaiset kylät: Opas kyläturvallisuuteen*. Sisäministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-491-997-5>
- Standing, G. 2011. *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.
- Stjernberg, M. & Salonen, H. 2023. Empowering rural areas in multi-level governance processes. MAP Position Note Suomi (Finland). SHERPA – Rural Science-Society-Policy Interfaces. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8234132>

- Suomen Kylät ry 2020. Paikallisuudella paremmaksi: Paikallisen kehittämisen ohjelma vuosille 2021–2024. Saatavissa: https://suomenkylat.fi/content/uploads/2022/10/paikallisuudella_paremmaksi.pdf (Viitattu 22.10.2024.)
- Suomen Kylät ry 2023. Kyläturvallisuus 2025. Hankkeen loppuraportti.
- Suomen Kylät ry 2024a. Kyläturvallisuus on osa hyvinvointia. Saatavissa: <https://suomenkylat.fi/materiaalipankki/kylaturvallisuus> (Viitattu 22.10.2024.)
- Suomen Kylät ry 2024b. Turvallisuusjaosto edistää yhteistyötä ja vahvistaa kylien turvallisuustyötä. Saatavissa: <https://suomenkylat.fi/suomen-kylat/yhdistys/jaostot> (Viitattu 22.10.2024.)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Turvallisuuskomitea 2017. Yhteiskunnan turvallisuusstrategia – Valtioneuvoston periaatepäätös. Saatavissa: https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/02/YTS_2017_suomi.pdf (Viitattu 22.10.2024.)
- Uusitalo, E. 2003. Maaseutu kansan vain hallinnon käsissä? Kunnallissalan kehittämissäätiö, Helsinki.
- Valtioneuvosto 2025. Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-762-1>
- Viinamäki, L., Silvenius, R. & Raasakka, E. 2019. Turvallisuus osana kehittyviä hyvinvointipalveluja. Lapin ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019103020394>

Yläpiha, Sivakka. Kuva: Kimmo Kirves.

Syrjäkylän ja syrjäisen luonnon rytmit ja haasteet

Pertti Rannikko

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.157304>

*Alussa olivat suo, kuokka ja Jussi,
sitten pelto, paketti ja bussi,
nyt ovat luonto, mökki ja kassi.*

Näin voitaisiin tiivistää suomalaisen syrjäkylän yli sadan vuoden aikainen historia. Väinö Linnan *Täällä pohjantähden alla* -trilogian ensimmäinen lause ”Alussa olivat suo, kuokka ja Jussi” on joskus äänestetty jopa parhaaksi suomalaisen kirjan avauslauseeksi. Siinä tiivistyy aikakausi, jolloin kylien elämä kukoisti laajenevan maatalouden ja lisääntyvien metsätöiden varassa. Työn raskaudesta huolimatta uusien peltöjen raivaaminen ja ryskyen kaatuvat metsät merkitsivät sodasta toipuville syrjäkyläläisille elämän jatkumista ja toivoa paremmasta. Kyläläiset toimivat aktiivisesti asuinalueidensa elinehtojen parantamiseksi, syrjäisiin kyliin rakennettiin teitä, sähkölinjoja ja uusia kansakouluja. Syrjäkyläkulttuurin kukoistuskauteen kuului myös seura- ja yhdistystoiminnan vilkastuminen, seurojentalojen, tanssilavojen ja muiden kokoontumispaikkojen rakentaminen. Kyläläisten välillä oli monenlaista kanssakäymistä, mikä loi yhteisyyttä ja kyläidentiteettiä. Kylä oli oma sosiaalinen järjestelmänsä, paikallisyhteisö.

Syrjäkylien sotien jälkeinen kukoistuskausi jäi kuitenkin lyhyeksi. Teollistumisen ja kaupungistumisen kiihtyessä 1960-luvulla myös maatalous ja metsätalous koneistettiin, jolloin työvoiman tarve romahti perinteisissä maaseutuelinkeinoissa. Pilapiirtäjä Kari Suomalainen kuvasi ajankohtaa piirroksella, jossa ruutu ”Alussa olivat suo kuokka ja Jussi” sai rinnalleen

ruudun ”Nyt on pelto, paketti ja bussi”. Valtiovalta pyrki peltojen pake-toinnilla ja aktiivisella työvoimapolitiikalla siirtämään työvoiman pel-loilta ja metsistä teollisuuteen ja palvelualoille. Väki kylissä väheni rajusti, koulut, kaupat ja muut kylien palvelut lopetettiin ja yhdistystoiminta hiipui.

Mielikuva kuolevista syrjäkylistä on hallinnut suomalaista julkisuutta jo puoli vuosisataa. Palvelut ja monet muut kylien perinteiset tunnuspiirteet ovat syrjäkylistä hävinneet. Asiantilaan on ollut pakko tottua, ja palve-lujen häviämisen uskalletaan jo vitsaillakin. Heinäkuussa 2024 paljas-tettiin Tuupovaaran Pilkekyllässä Kylien kuolleen palvelujen -muisto-merkki ja avattiin kuolleille palveluille muistolehto. Kylien kuoleman muistomerkkiä ei suurista muutoksista huolimatta tarvitse pystyttää. Kylät eivät ole muuttuneet sosiaalisiksi tyhjiöiksi tai epäpaikoiksi, vaan ne ovat vaihtaneet muotoaan ja täyttyneet uudennaisilla toiminnoilla ja merkityksillä. Maaseudulla elää ja liikkuu monenlaisia väkeä. Kesä-mökeille, metsästysmajoille ja retkeilyreiteille saapuu ihmisiä kassit ja reput täyteen pakattuina. Olenkin jatkanut tuota syrjäkylää kuvaavaa sanarimpsua lauseella ”Nyt ovat luonto, mökki ja kassi”.

Sanarimpsu havainnollistaa myös sitä, että maaseutu ja kylät eivät muo-dostu vain ihmisistä ja heidän toiminnastaan, vaan niihin kuuluu elimel-lisesti myös luonto. Maaperä, vesistöt, kasvillisuus ja muut luonnon ele-mentit ankkuroivat kylät tiettyyn paikkaan. Uudemmat tutkimussuun-taukset ovat arvostelleet yhteiskuntatieteitä keinoitekoisesta kahtiajaosta, jossa yhteiskunnalliset ilmiöt käsitteellistetään materiaalisesta maail-masta erotettuina. Syrjäisen maaseudun nykytilan ymmärtäminen edel-lyttää maaseutututkimukselta perinteisen ihmiskeskeisyyden ylittämistä. Luontoa ei voi jättää taustalla olevaksi selviöksi ja toiminnan kehykseksi, vaan on tunnistettava luonnon komponenttien omat rytmit ja erilaiset tavat muuttua ajassa ja vaikuttaa muuhun maailmaan.

Luonto on vaikuttanut keskeisesti erityisesti syrjäisen maaseudun kehi-tykseen, sillä siellä ihmisten toimeentulo on perustunut paljon paikalli-siin luonnonvaroihin. Syrjäinen luonto on ollut puun ja karjan rehun kas-vualusta sekä puun kuljetusreitti. Soita ja muita kosteita alueita kuivattiin pelloiksi ja metsiksi. Jokia ja puroja perattiin uittoväyläiksi. Mutta mitä tapahtui itse suolle sen jälkeen, kun Jussi muokkasi sitä omaan käyt-töönsä ja jyvät koneet myöhemmin vielä voimallisemmin vaurastuvan yhteiskunnan tarpeisiin? Mikä on soiden ja muun syrjäisen luonnon tilanne ja merkitys 2020-luvulla? Tämän puheenvuoron tavoitteena on

ensin kiteyttää syrjäkylien nykytilanne ihmisten ja heidän yhteisöjensä näkökulmasta ja sitten kietoa tämän kokonaisuuden osaksi ympäröivä luonto ja sen asettamat haasteet. Puheenvuoron taustalla on yli 40 vuoden aikana itäsuomalaisissa syrjäkylissä tekemäni tutkimukset. Käytän käsitteitä syrjäinen maaseutu ja syrjäkylä, koska ne ovat sisällöllisempiä ja dynaamisempia käsitteitä kuin virallisen maaseutupolitiikan suosima harvaan asuttu maaseutu. Käsite syrjäkylä antaa viitteen siitä, miten kylä määrittyy suhteessa ympäristöön, sijaintiin ja historiaansa; se ei ole mitä hyvänsä harvaa asutusta.

Syrjäkylän voimistuvat kerrostumat

Tämän vuosikymmenen eli 2020-luvun maaseudun keskeiset piirteet ovat monimuotoisuus ja liikkuvuus. Syrjäisen maaseudun kehityssuunnat voidaan tiivistää neljään kerrostumaan, joita kutsun supertuotannoksi, omavaraiseksi elämäksi, vapaa-ajan idylliksi ja mielen tilaksi. Ne ovat seurausta yleisemmistä yhteiskunnallisista kehityssuunnista, mutta se, minkälaisen muodon ne eri alueilla saavat, riippuu paikallisista olosuhteista ja toimijoista. Kerrostumat menevät osittain limittäin ja päällekkäin, osin niiden välillä on jännitteitä ja ristiriitoja.

Supertuotannossa markkinatalouden logiikka on entistä hallitsevampi ja luonnon hyödyntäminen entistä voimallisempaa. Supertuotanto on siinä mielessä kaksijakoista, että siihen sisältyvät myös vaatimukset luonnonvarojen kestävämmästä käytöstä. Kylien kehityksen kannalta keskeistä on tuotannon ja työpaikkojen erkaantuminen kyläläisten elämästä. Maataloudessa ja metsätaloudessa tapahtuneet muutokset ovat ohentaneet niiden paikallisia sidoksia, eivätkä nykYTEKNOLOGIAAN perustuvat maaseutuelinkeinot elätä montakaan kyläläistä.

Supertuotannon vastavirtana voidaan pitää uudenlaista kiinnostusta *omavaraiseen elämäntapaan*. Omavaraisuus ei sinänsä ole mikään maaseudun uusi piirre, ja edelleenkin valtaosa maaseudulla asuvista hoitaa kasvimaata, kerää metsästä marjoja ja sieniä sekä tekee polttopuita. Nykyään maaseudulle hakeutuu kuitenkin myös ihmisiä, joille omavaraisuus ei ole olosuhteiden ja vallitsevien tapojen sanelemaa vaan omiin arvoihin perustuva tietoinen elämäntapavalinta. Heille maaseutu näyttäytyy paikkana, jossa on tilaa ja mahdollisuus elää ja toimia pienimuotoisesti ja yksinkertaisesti ja tuottaa omin voimavarojen omassa taloudessa tarvittavia hyödykkeitä. Omavaraisissa maaseutuvisioissa korostetaan

omin käsin tekemistä, omavaraista ruoanhankintaa, paikallisia materiaaleja ja luonnon monimuotoisuuden parantamista.

Uudenlainen omavaraisuus on maaseudulla vasta niin sanottu heikko signaali, tosin sanoen alkuvaihe ilmiölle, joka saattaa tulevaisuudessa nousta merkittäväksi. Kolmas maaseudun kehityssuunta, *vapa-ajan idylli* on sen sijaan ollut jo pitkään voimakas trendi. Siinä maaseutu näytetään houkuttelevana asuin- ja vapaa-ajan ympäristönä ja virkistätymispaikkana. Viiden miljoonan asukkaan maassa on puoli miljoonaa kesämökkiä, joilla arvioidaan olevan lähes kolme miljoonaa käyttäjää. Osa-aika-asuntojen käyttö monipuolistui koronakriisin aikana, kun sekä työntekijät että työnantajat oppivat ja sopeutuivat etätöihin ja etäkokouksiin. Paikasta riippumattoman työskentelyn vakiintuminen piristää elämää mökkipaikkakunnilla laajemminkin. Osa-aika-asukkaat eivät näy väestötilastoissa eivätkä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa, minkä vuoksi heitä voidaan kutsua maaseudun näkymättömäksi väestöksi. Osa-aika-asukkaitakin paremmin nimitys sopii metsästäjiin, matkailijoihin, retkeilijöihin, luontoharrastajiin ja muihin maaseudulla liikkuviin ryhmiin, joiden merkitystä syrjäisen maaseudun elinvoimaa arvioitaessa ei pidä unohtaa.

Käsitteellä *mielen tila* viitataan siihen, että kylä ei hahmotu vain fyysisenä ympäristönä vaan myös perimätietona, tarinoina ja menneisyyden sosiaalisina verkostoina. Kylät ovat tällöin henkinen voimavara, joihin liittyy suku- ja kotiseutuhistoriaa ja muistojen kautta ihmissuhteita. Tällaiset tunneyhteisöt voivat elää myös vain virtuaalisesti, esimerkiksi Facebook-ryhminä. Internetin välityksellä voi kokoontua kaukana toisistaan asuvien ihmisten virtuaaliyhteisö, jonka jäsenet eivät ole välttämättä koskaan edes tavanneet toisiaan mutta joita yhdistää kiinnostus samaan kylään ja siellä asuneisiin sukuihin ja ihmisiin.

Monimuotoistuvan syrjäkylän rytmit ja haasteet

Kylillä ei ole enää selkeää toiminnallista perustaa, jollainen maa- ja metsätalous oli ennen. Kylä on erilaisten osasten ja ilmiöiden kokonaisuus, joka ei ole suunniteltu vaan ohjaamattomasti muodostunut, rajoiltaan avoin ja jatkuvasti muuntuva. Kylissä asuu ja liikkuu monenlaisia ihmisiä, jotka kiinnittyvät toisistaan poikkeavilla tavoilla alueen luontoon ja perinteisiin sekä myös ylipaikallisiin ajatusvirtoihin ja kehityssuuntiin. Myös ihmisillä, jotka eivät vakituisesti asu kylässä, voi

olla läheisiä ja pysyviä siteitä johonkin alueella olevaan paikkaan. Tällainen kuulumisen paikka voi olla esimerkiksi kesämökki lähiympäristöineen, metsästysmaja metsästysmaineen tai luontopolku laavuineen ja lintutorneineen. Alueella liikkuvat eivät välttämättä koskaan tapaa toisiaan, mutta eri asioilla ja eri aikaan liikkuvien polut voivat mennä ristiin.

Moniaineisuus ohella nykykylissä korostuu liikkuvuus: ihmisten, tavaroiden ja informaation kasvava liike ja virta. Monipaikkainen elämänmuoto on muovannut maaseudulle notkean ja liikkuvan sosiaalisen rakenteen. Ihmiset kiinnittyvät ja kuuluvat moniin paikkoihin ja verkostoihin. Ihmisillä ja eri ryhmillä on entistä enemmän omia suhteita ja muista erottuvaa vuorovaikutusta muuhun maailmaan. Kun paikalliset palvelut ovat loppuneet ja yhdistystoiminta hiipunut, on satunnaisten kohtaamisten paikkoja ja tapahtumia kylissä vähemmän, jolloin kylän yhteisöllisyyden ylläpito vaikeutuu. Sosiaalisten suhteiden tarve ei ole yhteiskunnassa kuitenkaan hävinnyt, mutta ne eivät muodostu enää niinkään paikallisyhteisössä vaan jossain muualla asuvien ja elävien ihmisten kanssa. Yhtenäisen kyläidentiteetin sijaan eri ryhmillä on erilaisia paikallisia ja ylipaikallisia samaistumiskohteita. Kylän rajaaminen ja tarkka sijoittaminen on tullut koko ajan vaikeammaksi, jolloin menneisyyteen sidotut vanhat kyläidentiteetit voivat muuttua yhteistyötä rajoittavaksi nurkkakuntaisuudeksi.

Monimuotoisuus ja liikkuvuus tuovat omat haasteensa maaseudun kehittämiselle. Maaseutua ei voi kehittää vain kylässä vakituisesti asuvien ehdoilla, vaan huomioon on otettava myös muut siellä oleskelevat ja liikkuvat. Keskeinen kysymys on, torjutaanko perinteisistä poikkeavia toimintatapoja ja ihmisiä vai pyritäänkö heidät ottamaan mukaan. Liikkujien kokemuksia ja näkökulmia voitaisiin hyödyntää kylien kehittämisessä nykyistä selkeämmin. Monet asiat yhdistävät ympärivuotisia asukkaita, mökkiläisiä ja alueella muuten liikkuvia. Kylätoiminnan elinkaareen kuuluu aktiivisten vaiheiden ohella myös laskukausia, jolloin paikalliseen perinteeseen löyhemmin kiinnittyneet ihmiset voisivat tuoda toimintaan uusia ideoita. Joka tapauksessa maaseudun sosiaalinen rakenne on muuttamassa muotoaan, ja siihen kannattaa paikallistasolla vaikuttaa ja etsiä uusia toimintatapoja.

Syrjäisen luonnon rytmin häiriintyminen: esimerkkinä suot ja latvavedet

Edellä on kuvattu syrjäkyliä perinteisen yhteiskuntatutkimuksen hengessä keskittyen ihmisiin sekä heidän yhteisöihinsä ja ryhmiinsä. Kuten alussa korostin, maaseudun nykytilan ymmärtäminen edellyttää huomion kiinnittämistä myös luonnon komponenttien muuttumiseen ja merkitykseen. Asuttaminen on Suomessa edennyt vesistöjä pitkin yhä etäämmäksi latvavesille ja syrjäseuduille. Latvavesien luonnon keskeisiä elementtejä ovat olleet vesistöjen ohella metsät ja suot. Yhteiskunnallisessa ja poliittisessa luontokeskustelussa Suomessa keskitytään helposti vain metsiin, joten seuraavassa nostan esiin suot ja latvavedet.

Suomessa puhuttiin 1800-luvulla soista ”liiallisen veden rasittamina maina” ja hyödyttöminä kitumaina, joiden elinvoima tulisi palauttaa kuivatuksilla. Ensi alkuun kuivatukset liittyivät peltojen ja niittyjen raivaukseen. Agraaristen pyrkimysten rinnalle nousivat metsäteollisuuden kasvun myötä teolliset intressit. Puiden kasvuedellytyksiä pyrittiin parantamaan suoperäisillä alueilla kuivattamalla suo ojituksen avulla. Soiden kuivatusten määrä kasvoi jatkuvasti, mutta kiivain ojitusvaihe ajoittui vasta 1960- ja 1970-luvuille. Laaja-alaiset soiden ojitukset aiheuttivat suuria ja pitkäkestoisia muutoksia vesistöissä, joihin valui suo-ojista sulamisvesien mukana suuret määrät ravinteita, kiintoainesta ja humusta.

Metsäteollisuuden kasvava puuraaka-aineen tarve vaikutti syrjäseutujen vesistöihin vielä suuremmin uittojen kautta. Uittokelpoiset vesiväylät kompensoivat pitkät välimatkat ja kytkivät syrjäkylät alajuoksun teollisuuslaitoksiin. Puun saaminen latvavesiltä eteenpäin oli riippuvainen veden virtauksesta. Uiton sujuvoittamiseksi latvavesien puroja ja jokia oiottiin ja koskia perattiin. Puu ui paremmin, mutta samalla jokiuomat yksipuolistuivat, koskiala ja luonnon monimuotoisuus vähenivät sekä vaelluskalakannat heikkenivät.

Tutkimustiedon ja ympäristötietoisuuden lisääntyessä tietämys soiden ja vesistöjen muokkauksen vaikutuksista koheni ja huoli vesien tilasta kasvoi. Irtouitto oli loppunut latvavesillä puunkuljetuksen siirryttyä maantiekuljetuksiin jo 1950-luvulla, mutta soiden ojitus joutui valo-keilaan. Uudistusojitukset alkoivat vähetä 1980-luvulla ja loppuivat 1990-luvun lopulla kokonaan. Soiden metsäojitusten vähetessä yleistyi kuitenkin nopeasti polttoturpeen käyttö Suomen energiatuotannossa.

Turpeennosto lisäsi vesistöjen ravinnekuormitusta sekä alun kuivatusvaiheessa että toiminnan aikana.

Turvetuotantoa koskeva ympäristökeskustelu on paikallisella tasolla keskittynyt yleensä vesistövaikutuksiin, mutta kansallisella tasolla etenkin viime aikoina ilmastovaikutuksiin. Turve on suurten hiilidioksidipäästöjensä vuoksi ongelmallinen polttoaine, joka vaikeuttaa Suomen ilmasto-oliittisista sitoumuksista huolehtimista. Luonnonvaraiset suot varastoivat hiiltä turpeeseen, mutta turpeen nostaminen vapauttaa hiilidioksidia ilmakehään ja kiihdyttää ilmaston lämpenemistä.

Suomen turvepolitiikka on ollut ristiriitaista ja poukkoilevaa, sillä hallituskooalitoiden vaihtuessa myös linjaukset ovat muuttuneet muutaman vuoden välein. Turvetuotanto on kuitenkin tullut tällä vuosikymmenellä kannattamattomaksi hiilidioksidin päästöoikeuden hintojen nopean nousun vuoksi. Maan suurin energiaturpeen tuottaja valtioonemmis-töinen Neova (entinen Vapo) ilmoitti vuonna 2021 lopettavansa energia-turpeen tuotannon kokonaan, mutta perui lopettamisen Ukrainan sodan alkamisen jälkeen Venäjältä tuodun energian rajoitusten vuoksi. Muualla maailmassa turpeen energiakäyttö on käytännössä pääosin jo loppunut.

Luonnon rytmin palauttaminen

Soiden, latvavesien ja muiden luontokohteiden tilan heiketessä on keskustelu ongelmien vähentämiskeinoista kiihtynyt. Viime vuosisadan puolella osa arvokkaista luontokohteista suojeltiin jättämällä ne talouskäytön ulkopuolelle, jotta koskematonta luontoa säilyisi myös tuleville sukupolville. Viime vuosina luontopolitiikassa on korostettu luonnon ennallistamista, vaurioituneen luonnon palauttamista luonnonmukaisempaan tilaan. Kun muutama vuosikymmen sitten kamppailtiin luonnonsuojelu-alueiden perustamisesta, tällä vuosikymmenellä on Suomen ja Euroopan politiikassa kiistelty EU:n ennallistamisasetuksesta, joka kiivaiden kamppailujen jälkeen hyväksyttiin vihdoinkin kesällä 2024.

Soiden kohdalla ennallistaminen tarkoittaa vesien palauttamista takaisin kuivattuihin suometsiin, turvepelloille ja entisille turvetuotantoalueille. Ojitettu suo palaa vähitellen alkuperäiseen tilaansa, kun sen vesitalous palautetaan tukkimalla tai patoamalla ojat. Turvemaiden vesittäminen ei vain paranna vesistöjen tilaa vaan myös varastoi hiiltä pois ilmakehästä, mikä tukee ilmastopolitiikan tavoitteiden saavuttamista. Suomi on viime

vuosina menettänyt ilmastonmuutosta hillitsevät maankäyttösektorin hiilinielut paitsi korkealla tasolla pysyneiden metsänhakkuiden myös kuivatettujen soiden suuren määrän takia. Niinpä soiden ennallistaminen on tällä hetkellä kuuma keskustelunaihe niin maatalous- ja metsäpolitiikassa kuin energiantuotannossakin.

Vesistöjen ennallistaminen ei ole ollut Suomessa samalla tavalla herkkä poliittisten keskustelujen aihe kuin suot. Virtavesien ennallistaminen elvyttää vaelluskalakantoja, mikä on laajasti hyväksytty tavoite. Jo viime vuosituhaten puolella puroihin ja jokiin palautettiin vaelluskaloja varten uiton takia poistettuja kiviä ja mutkia. Euroopan unionin biodiversiteettistrategioiden myötä huomiota on alettu kiinnittää myös järvien ja virtavesien muihin eliöryhmiin. Vesistöjä halutaan palauttaa lähemmäksi niiden luonnonmukaista tilaa ja palata luonnon yksipuolisesta teollisesta hyödyntämisestä niiden monipuolisempaan arvottamiseen, johon kuuluu luonnon monimuotoisuuden ohella myös virkistyskäyttö. Tukena ovat sekä kansainväliset sopimukset ja valtion taloudelliset tukitoimet että paikallinen vapaaehtoistoiminta.

Yhteiskunnan aikaisemmat toimet ovat jättäneet luontoon omat jälkensä, joiden korjaaminen on hidasta ja vaivalloista. Korjaamista vaikeuttavat keinoihin liittyvät monet intressi-, arvo- ja tiedolliset ristiriidat. Vaikka syrjäisen luonnon palauttaminen onkin ajankohtainen keskustelunaihe, ei kyläyhteisöjen palauttamisesta entiseen tilaansa ole keskusteltu. Oma-varaisella elämäntavalla on puolestapuhujansa, mutta muutosten ei katsota tapahtuvan kyläyhteisön johonkin aikaisempaan kehitysvaiheeseen palaamalla. Syrjäkyläkulttuurin kukoistuskauden ja sitä seuranneen paikallisyhteisöjen hajoamisvaiheen kokeneet sukupolvet ovat jo surutyönsä tehneet. 2020-luvulla aktiivisessa iässä olevat sukupolvet eivät vertaile nykyisyyttä kyläyhteisöjen kukoistuskauteen vaan tulevaisuuden mahdollisuuksiin.

Tulevaisuuden suunnittelussa on otettava kasvavassa määrin huomioon luonto ja sen rytmit, sillä ihmisten elämä maapallolla kävisi mahdottomaksi ilman luonnon tuottamia palveluja. Suomen syrjäisellä luonnolla on keskeinen asema niissä ratkaisuissa, joilla hillitään monimuotoisuuskatoa ja ilmastonmuutosta. Suomalaisessa maaseutututkimuksessa luontoa on tarkasteltu pääosin ihmisten ja yhteiskunnan toiminnan resurssina tai kehyksenä. Silloinkin kun ilmastonmuutokseen ja monimuotoisuuteen on kiinnitetty huomiota, on se tapahtunut ihmiskeskisesti esimerkiksi tarkastelemalla ilmasto- tai luontopolitiikan vaikutuksia

joihinkin ammattiryhmiin. Tutkimusasetelmaan tulisi ottaa selkeämmin mukaan luonnon elementtien oma rytmi ja aktiivinen rooli osana moni-aineista toimijaverkkoa, jonka yhteisvaikutuksesta muutokset kylissä ja luonnossa tapahtuvat.

Puheenvuoroon liittyviä lähteitä ja tarkempia tapauskuvauksia löytyy muun muassa artikkeleista:

Rannikko, P. 2025. Syrjäkylän muodonmuutos paikallisyhteisöstä mobiileiksi toimintatiloiksi. Teoksessa Pöysä, V., Ristaniemi, H., Julkunen, L. & Vehkalahti, K. (toim.). Monikerroksinen maaseutu. Arki, muistot ja mielikuvat. Gaudeamus, Helsinki.

Rannikko, P. 2025. Vesi – ikuinen kiertolainen kylässä. Teoksessa Sireni, M. & Rannikko, P. (toim.). Aineen ja tunteen kylät. Uusmaterialistisia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä. (julkaisavana)

Luusuan kyläseuran Kylä- ja kulttuuritalo Matin mylly Kemijärvellä. Matin myllyllä toimii kesäkahvila, ja siellä järjestetään muun muassa taidenäyttelyitä, tapahtumia ja kokouksia. Siellä voi myös perehtyä alueen kylien historiasta ja nykypäivästä kertoviin videoihin. Kuva: Päivi Oinas.

Mihin kyläyhdistystä tarvitaan tänä päivänä?

Kari Kangaspunta

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.159653>

Pohdin tässä puheenvuorossa kyläyhdistyksen merkitystä ja tehtäväkenttää 2020-luvun Suomessa nuoren kyläyhdistyksen näkökulmasta. Karsturannan kyläyhdistys perustettiin keväällä 2020.

Karsturanta on pienehkö kylä Saimaan rannalla Etelä-Karjalassa. Kylä on aikanaan kuulunut Joutsenon kuntaan, mutta vuoden 2009 kuntaliitoksen myötä sitä tuli osa Lappeenrannan kaupunkia. Karsturanta on ollut perinteinen maalaiskylä, joskin lähellä kirkonkylän taajamaa. Kylä on hyvää vauhtia muuttumassa joutsenolaisesta maalaiskylästä lappeenrantalaiseksi asuinkyläksi, jonka juuret omaan talonpoikaiseen historiaan ovat alkaneet ohentua. Aktiivisia viljelijöitä ei enää ole. Kylässä on runsaasti vapaa-ajan asuntoja, ja huvila-asutuksella on pitkät perinteet jo 1800-luvun lopulta alkaen.

Kyläyhdistyksen perustaminen keväällä 2020 sai alkunsa, kun kylässä oli virinnyt kiinnostus kylän historiaa kohtaan (Karsturannan kyläyhdistys 2025). Aloite kylähistorian aikaansaamiseksi tehtiin Marttojen tilaisuudessa. Martat ja metsästysseura edustivat tuolloin kylän harvoja kansalaistoiminnan muotoja.

Kaikuja kylän historiasta ja siihen kuuluneesta yhteisöllisyydestä oli edelleen muistikuvissa. Vanhemmat kyläläiset muistivat vielä, kuinka he olivat lapsena lainanneet kirjoja kylän omasta kirjastosta. Lasten hiihtokilpailuperinne oli sammunut 1990-luvulla. Historiaa harrastaneet osasivat kertoa, kuinka vesireittien äärellä sijaitseva kylä kuului Joutsenon vanhimpiin asuinalueisiin ja kuinka kylässä oli syntynyt vireää ja monipuolista yhteistoimintaa jo 1900-luvun alkupuolella.

Jo tuolloin kylän historian ja nykypäivän välille syntyi nostalgian sävyttämä jännite: olisiko mahdollista saada takaisin jotain kylän yhteisöllisyydestä, jota vireä yhteistoiminta on edellyttänyt?

Historiaprojekti kyläyhteisön rakentajana

Historiahanke vaikutti ratkaisevasti kylän järjestäytymiseen ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen. Itse asiassa myös suunnitelma kyläyhdistyksen perustamiseksi käynnistyi, jotta historiahankkeelle kyettäisiin hakemaan ulkopuolista rahoitusta.

Säännöissä yhdistyksen tarkoituksiksi määriteltiin "Karsturannan kylän historian ja kulttuuriperinnön vaaliminen". Pelkäksi kulttuuriyhdistyksiä ei kuitenkaan haluttu määritellä, vaan yhdistyksen toiminta-ajatuksen kirjattiin tavoitteita, jotka asemoivat sen osaksi kylätoiminnan traditiota. Sääntöjen mukaan yhdistyksen tarkoituksena on myös "edistää Karsturannan kylän asukkaiden yhteistoimintaa, kylän viihtyisyyttä, turvallisuutta ja elinvoiman kehittämistä".

Kylähistoriaa lähdettiin viemään eteenpäin avoimella verkostoitumisella, ja hankkeen tueksi saatiin runsas joukko eri alojen asiantuntijoita. Työlle asetettiin kunnianhimoinen tavoite, jonka mukaan kylän historian kautta tulisi saada myös uutta tutkimustietoa eteläisen Saimaan asutushistoriasta. Historiikista haluttiin tieteellisestikin kelpoista tekstiä, vaikka ei kuitenkaan perinteistä tieteellistä julkaisua.

Kylähistorian kirjoittamista ei haluttu delegoida pelkästään ulkopuolisten asiantuntijoiden vastuulle. Kyläläisillä ja kyläyhdistyksellä haluttiin olevan prosessissa aktiivisen toimijan rooli. Kyläläisten rooli historia-aineiston kokoamisessa on ollut ratkaisevan tärkeä, koska pienen kylän historia on pitkälti talojen ja sukujen historiaa. Kylässä järjestetyt avoimet historia- ja tarinaillat olivat tärkeitä paitsi tiedonkeruun kannalta myös kylän yhteisöllisyyden rakentajana. Viestinä kyläläisille oli, että kaikkien kotiarkistot, valokuva-albumit ja henkilökohtaiset tarinat ja muistikuvat ovat tärkeitä kylähistorian lähteitä.

Omaksuttuun *citizen science*-tyyliseen toimintamalliin kuuluivat muun muassa vapaaehtoisille metallinetsijöille järjestetyt tapahtumat, joissa kylän pelloilta etsittiin historiaa valottavia esineitä. Etsintöjen valvojana ja asiantuntijana toimi Etelä-Karjalan museon arkeologi.

Karsturannan kylähistoria on tätä kirjoitettaessa juuri valmistunut (Karsturannan kyläyhdistys 2025). Tutkimusten ja arkistolöytöjen tuloksia on kuitenkin jo esitelty kyläyhdistyksen tilaisuuksissa ja paikallislehden palstoilla. Historiaprojekti on saanut näkyvyyttä paikkakunnalla muutoinkin. Kylän historiasta järjestettiin näyttely, ja kokoelma metallilöydöistä on ollut esillä Joutsenon kirjastossa. Kyläyhdistyksen muussa toiminnassa historia on ollut myös läpäisevänä teemana.

Jo nyt voidaan arvioida, että historiaprojektilla on ollut merkittävä vaikutus kylän identiteetin ja yhteisöllisyyden rakentajana. Vaikutus on syntynyt yhtäältä itse prosessista, joka on tarjonnut mahdollisuuksia osallistumiseen ja keskinäisen vuorovaikutuksen sekä kokemukseen, että itse kukin on voinut antaa panostaan yhteiseen ponnistukseen. Toisaalta voidaan arvioida, että vaikutus perustuu myös tietoisuuden lisääntymiseen kylän historiasta. Karsturannan kylästä saadun kokemuksen voinee yleistää ja väittää, että oman historian merkitys minkä tahansa yhteisön kiinteiden ja identiteetin rakentajana on ratkaisevan tärkeä. Toisin päin ilmaistuna: yhteisö, joka kadottaa historiansa, kadottaa itsensä.

Kyläyhdistykselle vahva tilaus

Vaikka kyläyhdistys perustettiin historiahankkeen tarpeisiin, pian huomattiin, että kylällä oli ilmeinen tarve ja tilaus myös perinteisempään kylätoimintaan. Toiminnan käynnistyminen ei ollut kiinni aktiivisista toimijoista, vaikka tätä pidetään usein järjestötoiminnan kriittisenä tekijänä.

Oman kokemuksemme perusteella näyttäisi, että paluumuuttajat ja uudet asukkaat tuovat kylälle uutta osaamista ja potentiaalia, joka kannattaa tunnistaa ja hyödyntää. Myös itse kuulun tähän ryhmään, kun elämänvaiheen muuttuessa vanhasta kotipaikasta oli tullut kesänviettopaikan ohella enemmän jo kakkoskoti. Itselläni on myös työn kautta hankittua hallinnollisen ja kehittämistoiminnan osaamista, jota kyläyhdistyksen toiminnassa oli helppo hyödyntää.

Kyläyhdistyksemme toiminta vahvistaa myös havaintoja, joiden mukaan ihmiset innostuvat ja sitoutuvat sellaiseen toimintaan, jossa he voivat hyödyntää omaa kiinnostustaan ja osaamistaan ja jossa he saavat myös itsenäistä vastuuta tehtävien hoitamiseen.

Kun asukkaiden odotuksia ja kylän kehittämistarpeita kartoitettiin, luotiin toimintasuunnitelma, johon kuului tapahtumia, edunvalvonta sekä kehittämistoimia kylän viihtyvyyden ja ympäristön parantamiseksi. Tässä kohden oltiin kyläyhdistysten perinteisten toimintamuotojen äärellä.

Poikkeavaa kenties oli, että tapahtumia ei ryhdytty järjestämään satunnaisten ideoiden pohjalta, vaan ne suunniteltiin etukäteen vuosikellomallin pohjalta. Tapahtumien suunnitteluun ja pilotointiin saatiin myös pieni Leader-hankkeen rahoitus, joka mahdollisti sen, että kyläyhdistykselle ja eri tapahtumille voitiin luoda yhtenäinen graafinen ilme tiedotusta ja markkinointia varten.

Kun pienellä kylällä ei ole koulua, seurojentaloa eikä muuta yhteistä tilaa, saatiin kyläyhdistyksen käyttöön tapahtumatilaksi kunnostettu entinen navetan vintti, joka sai nimen Kylävintti. Toimintamallin pohjalta vuosi alkaa talvitapahtumalla, jota varten on elvytetty myös kylän vanha hiihtokilpailuperinne. Luontoretki tai muu luontotapahtuma järjestetään keväällä tai syksyllä. Kesän päätapahtuma on Karsturanta Dreamin'-kyläfestari. Historianäyttelyn jatkoksi järjestettiin viime kesänä taidenäyttely. Perinteeksi muodostuneisiin tapahtumiin kuuluu myös joulunavaus. Lisäksi järjestetään satunnaisia tapahtumia.

Kylän kehittämisessä keskeisiä ovat olleet ympäristöön liittyvät kysymykset. Huolta on kannettu erityisesti perinteisen kulttuurimaiseman säilymisestä, kun maatalouden ja karjanhoidon loppuminen on lisännyt tienvarsien ja rantamaisemien pusikoitumista. Lappeenrannan kaupungin kanssa on päästy hyvään keskusteluyhteyteen, ja kaupungilta on muun muassa saatu päätös, ettei se tee kylän alueella olevissa omissa metsissään enää avohakkuita.

Konkreettisena kylän kehittämistoimena saatiin aikaiseksi kylätien varteen levähdyspaikka, jonne sijoitettiin pöytä-penkkiryhmän lisäksi perinteinen maitokoppi, joka symboloi kylän maatalouteen painottuvaa historiaa. Levähdyspaikka toimii kesäaikana myös yhteisenä julkisena tilana, joka mahdollistaa pienet kokoontumiset ja tapaamiset.

Case öljyvahinko

Huhtikuussa 2023 tuli tietoon läheisellä kemian alan tehtaalla tapahtunut vahinko. Sen seurauksena muuntajaöljyä pääsi vuotamaan Saimaaseen kylän edustalle, jonne tehtaan lauhdevesien purkuputki johtaa.

Öljyvahinko herätti kyläläisissä paitsi huolta ympäristön pilaantumisesta myös kiukkua, koska muistissa oli joitakin vuosia aikaisemmin tapahtunut vastaavanlainen onnettomuus. Saimaa oli vahingon sattuessa jäässä, joten ongelman laajuutta ei tuolloin kyetty vielä arvioimaan. Tapahtuman vakavuuden vuoksi kyläyhdistys päätti ottaa asiassa aktiivisen roolin. Yhteydet luotiin pelastuslaitokseen ja valvontaviranomaisiin, ja tapahtumien etenemistä ryhdyttiin seuraamaan tiiviisti.

Vaikka pelastusviranomaiset toimivat ripeästi ja neuvokkaasti vahinkojen torjumiseksi, vei tovin ennen kuin viranomaiset saivat oman tiedotuksensa toimimaan. Juuri tässä kohtaa kyläyhdistyksen tiedotus osoittautui hyvin tärkeäksi, kun ihmisten huoli ja tiedontarve oli suurimmillaan. Kyläyhdistys jatkoi tiedotusta öljyvahingon seurauksista ja torjunnan etenemisestä jäsenistölle ja sosiaalisen median kautta laajemmallekin yleisölle koko prosessin ajan. Öljyvahinko oli näkyvästi esillä tiedotusvälineissä, ja se toi myös kyläyhdistykselle runsaasti julkisuutta. Haastatteluja ja kyläyhdistyksen näkemyksiä esiteltiin paikallisradiossa ja paikallisissa sanomalehdissä.

Tiedotuksessa omaksuttiin asialinja, jossa keskityttiin tapahtuman ja torjuntatoimien kuvaamiseen. Tehtaan tai viranomaisten toiminnan arvosteluun ei tässä kohdin nähty perusteita, vaikka kriittisille kannanotoille olisi ollut otollinen ilmapiiri.

Omaksuttu tiedotuslinja osoittautui toimivaksi. Pelastusviranomaisilta tuli jälkeinpäin kiitoksia, koska he kokivat kyläyhdistyksen tiedotuksen helpottaneen heidän työtään. Vastaavissa vahinkotapauksissa ihmisten kyselyt ja huolestuneisuus kuormittavat heitä ja vievät osaltaan resursseja torjuntatyöstä. Tiedotusta helpotti se, että kyläyhdistyksen puheenjohtajana sain kutsun osallistua torjuntatyöhön osallistuvien tahojen yhteistapaamisiin, joita järjestettiin viikoittain pelastuslaitoksen johtokeskuksessa.

Asiapohjainen suhtautuminen mahdollisti myös sen, että tehtaan johdon ja kyläyhdistyksen välille käynnistyi yhteydenpito heti torjunnan alkuvaiheessa. Myönteisenä seikkana pantiin merkille, että tehtaan edustajat pyrkivät aktiivisesti edistämään öljyvahinkojen torjuntaa, ja he olivat myös valmiita kuuntelemaan alueen asukkaita ja eri yhteisöjä. Myöhemmässä vaiheessa kyläyhdistys neuvotteli tehtaan edustajien kanssa muun muassa perusteista, joiden mukaan tehdas maksoi haittakorvauksia rantojen omistajille.

Kolmantena näkökulmana kyläyhdistyksen merkitykseen voidaan pitää eräänlaisen puskurin tai yhteisösovittelijan roolia, jollaiselle oli tilausta, kun tunteet asian ympärillä kävivät kuumina. Rauhallinen suhtautuminen osoittautui perustelluksi myös sen vuoksi, että tehdyn ympäristöselvityksen mukaan tapahtuman ympäristövahingot jäivät vähäisiksi; ne olivat paikallisia ja lyhytaikaisia.

Öljyvahingosta aiheutui rantakiinteistöjen omistajille kuitenkin haittaa ja harmia. Kyläyhdistys piti tapahtumaa vakavana muun muassa siksi, että se on heikentänyt asukkaiden luottamusta oman ympäristönsä turvallisuuteen. Niinpä kyläyhdistys on viestinnässään sekä tehtaan että ympäristöviranomaisten suuntaan vaatinut teknisiä ratkaisuja, kuten esimerkiksi suljettua jäähdytyskiertoa, jolla poistetaan mahdollisuudet vastavanhilaisiin ympäristöä uhkaaviin päästöihin.

Onko kylällä merkitystä?

Kylällä ei ole ihmisille välttämättä enää samanlaista merkitystä kuin oli maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa. Oman kokemuksen mukaan kylä kuitenkin näyttäytyy edelleen tärkeänä alueena, johon ihmisillä voi olla hyvinvoinnin kannalta tärkeä side.

Ihmisillä on tarve saada vastaus kysymykseen: mistä olen kotoisin? Kuntaliitosten maailmassa kylän painoarvo samaistumisen kohteena saattaa jopa vahvistua, kun entisen kotikunnan hallinnolliset ja aikaa myöten myös identiteettirakenteet alkavat liudentua osaksi isäntäkuntaa. Oman kylämme osalta tunteja voisi tältä osin kuvata kuuluisaa lausahdusta mukaillen: joutsenolaisia emme enää ole, lappeenrantalaisiksi emme halua tulla, olkaamme siis karsturantalaisia!

Sillä, miten liitymme omaan asuinalueeseemme, on hyvinvoinnin näkökulmasta tärkeä merkitys. Ihmisen varhaiseen evoluutiohistoriaan tukeutuen voidaan väittää, että meille luontainen lähiyhteisö muodostuu ihmisistä, jotka tunnemme. Kylä on perinteisesti ollut asuinyhteisö, jossa ihmiset tuntevat toisensa. Tämä ei nykyisin välttämättä aina toteudu – mutta jo se, että tiedämme, keitä naapurustossa asuu, vaikuttaa uskoakseni suuresti siihen, miten hahmotamme oman lähiyhteisön.

Mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa asuinyhteisön toimintaan on myös tärkeää asumisviihtyvyyden ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Tähän kylä tarjoaa hyvät mahdollisuudet edellyttäen, että siellä on järjestäytynyttä

kylätoimintaa. Vaikka kaikki asukkaat eivät halua tai kykene osallistumaan yhteiseen toimintaan, näyttää siltä, että myös osallistumattomien tyytyväisyys omaan asuinalueeseen lisääntyy, kun kylässä on aktiivista toimintaa.

Yksi hyvinvointia vahvistava tekijä liittyy edellä jo mainitsemaani identiteettiin, jota omien juurien tunnistaminen ja tietoisuus oman perheen ja kylän historiasta rakentavat. Oman kylämme osalta voidaan olettaa, että tietoisuus ja erityisesti ylpeys omasta karsturantalaisuudesta vahvistavat yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia.

Tarvitaanko kyläyhdistystä?

Karsturannan kyläyhdistys ry täyttää keväällä 2025 viisi vuotta. Tällä kokemuksella voidaan sanoa, että kyläyhdistykselle on tarve ja sillä on edellytykset toimia. Kylä on aktivoitunut, ja kyläyhdistyksen jäsenmaksun maksavien jäsenten määrä on pysynyt korkeana, mikä kertoo sitoutumisesta ja tyytyväisyydestä toimintaan. Itse asiassa kyläyhdistystä olisi tarvittu jo paljon aiemminkin. Muun muassa kuntaliitoksen yhteydessä ja maankäytön suunnittelussa olisi tarvittu toimijaa, joka olisi edustanut kylän asukkaita ja kyennyt vaikuttamaan tehtyihin päätöksiin.

Miten sitten "kadonneen yhteisöllisyyden metsästyks" etenee? Tässä on edetty, vaikka työtä on vielä tehtävänä. Kylätapahtumiin osallistuminen on lisääntynyt, ja ihmiset ovat tutustuneet toisiinsa. Erityisesti mökki-asukkaiden ja kyläläisten välinen vuorovaikutus on lisääntynyt, kun on syntynyt foorumeja, joissa voidaan kohdata.

Paikallisessa *Joutseno*-lehdessä ollut uutinen (2024) sai pohtimaan, tarvitaanko kylässä välttämättä virallisesti järjestäytynyttä kyläyhdistystä. Uutisen mukaan erään joutsenolaisen kyläyhdistyksen toimijat katsoivat, että he ovat saavuttaneet kyläyhdistykselle asetetut tavoitteet. Kyläläiset tuntevat toisensa, ja yhteistä toimintaa kyetään järjestämään ilman muodollista yhdistystäkin. Enää ei tarvitsisi kerätä jäsenmaksuja tai pitää muodollisia kokouksia. Yhteydenpitoon riittää sähköposti ja yhteinen WhatsApp-ryhmä.

Oma kokemuksemme on, että ainakin toistaiseksi toiminta muodollisen yhdistyksen kautta on perusteltua, eikä hallinnon pyörittämistä ole koettu ainakaan vielä liian työlääksi. Epämuodollinen toiminta kaventaishi

toimintamahdollisuuksia, koska silloin jäisi pois mahdollisuuksia juridisesti pätevien sopimusten tai vaikkapa rahoitushakemusten tekemiseen.

Edellä mainittu uutinen on kuitenkin hyvä muistutus siitä, mikä kylätoiminnassa on tärkeintä. Fokuksen tulee olla itse toiminnassa eikä yhdistyshallinnon pyörittämisessä muodollisine kokouksineen ja byrokratioineen. Tämä tuntuu joskus järjestötoiminnassa hämärtyneen, mikä osaltaan vieraannuttaa ihmisiä toiminnasta.

Yleisemmin voidaan arvioida, että kylätoiminta on edelleen voimissaan ja että se muuntautuu tilanteen mukaan. Kun väki vähenee ja vanhenee, eri yhdistysten toimintoja voidaan koota kyläyhdistyksen ympärille. Etelä-Karjalassa on myös nähty, kuinka kaupungin lähiössä asukkaat ovat järjestäytyneet kylätoiminnan puitteissa.

Kylätoiminta saattaa olla myös vastareaktio, kun paikalliset palvelut siirtyvät isompiin kaupunkikeskuksiin. Parhaimmassa tapauksessa ihmiset alkavat paitsi ajaa omia etujaan myös ottaa itse enemmän vastuuta oman lähiyhteisönsä turvallisuudesta ja hyvinvoinnista. Voidaan olettaa, että niin kauan kuin kylillä ja maaseutualueilla asuu ihmisiä, niin kauan siellä ihmiset myös järjestäytyvät kylätoiminnan ympärille.

Kirjallisuus

Joutseno-lehti 2024. Karjalaisenkylä ja Parjala lakkauttivat kyläyhdistyksensä, mutta yhteistä tekemistä järjestetään jatkossakin. 17.2.2024. Toimittaja Sari Pullinen.

Karsturannan kyläyhdistys ry 2025. Kylä Saimaan rannalla: Karsturannan kylän historia. Karsturannan kyläyhdistys ry.

Kylämiljööt arkkitehdin silmin

Rainer Mahlamäki

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.160988>

Tämä kirjoitus on katsaus suomalaisen kylän historiaan ja maaseutumaisemassa tapahtuneeseen muutokseen. Kirjoitus on myös johdanto jo paljolti kadonneiden kylämiljöiden ja säilyneiden kulttuuriympäristöjen vaikutuksesta suunnittelevan arkkitehdin työhön. Kiinnostavimmat työt olen saanut toteuttaa maaseutumaiseen ympäristöön, ihmisen muokkaamaan kulttuurimaisemaan. Olen havainnut, että Suomessa maaseudun ja kylien rakentamistavoissa on yhtäläisiä, yleisesti tunnustettuja piirteitä ajasta riippumattomien arkkitehtuurin perustekijöiden, kuten mittakaavan, valon tai rakenteellisuuden, kanssa. Siksi kylät ja niiden rakentamisesta kertovat piirustukset sekä vanhat valokuvat ovat olleet kiinnostukseni kohteena. Seurasaari, ruukinmiljööt tai Pien-Toijolan taloryhmä kuuluvat retkieni vakiokohteisiin. Suomalaisen kylän ja uudemman, 1900-luvun arkkitehtuurin välisiä suhteita käsittelevää tutkimusta on niukasti tarjolla joitakin yksittäisiä artikkeleita lukuun ottamatta, ja osittain siksi kirjoitukseni lähdeaineisto on suppea.

Kylä ja moderni rakentaminen

Kylien rakentamista on ohjannut tarkoituksenmukaisuus. Rakennusten sijoittelussa on huomioitu maaston muodot ja vallitsevat tuulen ja auringon suunnat; rakentaminen on ollut suojautumista luonnonvoimia vastaan. Kylien ja yksittäisten rakennusten toteutuksessa käytetty hirsi-rakentamisen tapa on luonnostaan johtanut ihmisen mittoihin sopivaan ympäristöön. Rakentamisen tapa on ollut ymmärrettävää ja yhteisön taidoilla hallittavissa toisin kuin nykyrakentaminen, jonka teknologia avautuu vain asiantuntijoille. Rakentaminen on ollut myös kulttuuristen

arvojen siirtämistä sukupolvelta toiselle. Kouliintunut tieto ja perinteiset tavat ovat tuottaneet yksilöllisiä, paikkasidonnaisia ratkaisuja riippuen kylien maantieteellisestä sijainnista. Vaikka rakentamisen tapa on ollut yksinkertainen ja periaatteiltaan yhdenmukainen, se on tuottanut varioituvaa, virikkeistä ympäristöä.

Traditionaalisen rakentamisen tavoin viime vuosisadan aikana kehittyneen modernismin ja funktionalismiksi nimetyn tyyliuunnan ydinasia on ollut toiminnallisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden korostaminen: ulkomuodon tulee syntyä sisältä päin, ei ulkoisten muotojen tai aiheiden kautta. Ilmaisutavan tulee perustua tarpeista lähteviin ratkaisuihin ja säästeliääseen materiaalien käyttöön. Myös yhdyskuntarakenteen hallittu, asteittainen kasvu on edelleen tavoittelun arvoinen malli aivan kuten kylärakenteen kasvu, jossa rakennusryhmä on vähitellen laajentunut kudemaksi, täydentynyt myöhemmin julkisilla rakennuksilla ja kehittynyt edelleen kaupunkimaiseksi yhdyskunnaksi. Nämä ominaisuudet ovat löydetävissä historiallisten kylien arkkitehtuurista, ja nämä tavoitteet kuuluvat myös tämän päivän ekologisen, kestävän rakentamisen tapaan.

Perinne luo kulttuurin

Rakennuskulttuuri on tulosta ihmisen pitkäaikaisesta toiminnasta monisyisissä tekniikan, talouden ja yhteiskunnallisten ilmiöiden verkostoissa. Suomessa kylien historian ja kulttuurin juuret juontuvat teollista edeltäneeseen maanviljelyskulttuurin aikaan, jolloin rakentaminen tapahtui perinteisin, käsityövaltaisin työmenetelmin. Rakentamisen taito siirtyi sukupolvelta toiselle, ja menetelmät kehittyivät evoluution tavoin: parhaiten ihmistä palvelevat ratkaisut jäivät käyttöön ja epäkelvot menetelmät joutuivat hylätyiksi.

Hyvänä esimerkkinä tällaisesta evoluutiosta Suomessa on ristinmuotoon perustuva hirsirakenteinen puukirkko, jonka alkuperä on johdettavissa alkeellisiin saunan ja asuinrakennuksen malleihin. Tiedon ja kokemuksen myötä kirkkojen rakennustekniikat kehittyivät, opittiin uusia salvos-tekniikoita ja tapoja pidempien rakenteellisten jännemittojen toteutukseen. Maastamme on löydettävissä parikymmentä yksilöllistä ristikirkon tyyppiä ja edelleen saman verran erilaisia nurkkasalvostyyppisiä. Suomalainen puukirkko on tämän maan kulttuurinen tuote samoin kuin ruutu-kaavaan perustuva, uudemman rakentamisen tieltä väistynyt matala puukaupunki.

Luonto ja rakennukset

Koskematon luonto, viljelty maisema ja maaseudun rakennukset sekä niistä muovautuneet kylät kuuluvat tunnetusti suomalaisen 1800–1900-lukujen vaihteen maalaustaiteen aihepiiriin. Suomi ja luonto liitetään usein myös maamme arkkitehtuuria käsitteleviin kirjoituksiin. Professori Juhani Pallasmaa on osuvasti sanonut, että suomalaisten arkkitehtien teoksissa on luettavissa eräänlainen metsäluonnon koordinaatisto.

Arkkitehti Lauri Louekari on väitöskirjassaan tutkinut arkkitehtonisen ja metsän tilan välistä suhdetta sekä sitä, miten tämä suhde ilmenee esimerkiksi akateemikkojen Reima Pietilän (1923–1993) ja Juha Leiviskän (1936–2023) arkkitehtuurissa valon ja varjon, aukeiden ja tiheikköjen, avaruuden ja ahtauden vuorotteluna. Juha Leiviskän teosten hienovarainen mittakaava ja valon rikkautta varioiva arkkitehtuurin kieli vertautuvat myös perinteisen suomalaisen kylämiljööön rakenteeseen. Leiviskä on useissa yhteyksissä kertonut, että hänen teostensa taustalla on kyläraittien ja pihapiirien mittakaava sekä rakennusten herkkä, rytmillinen sijoittelu tai että hirren mitta antaa rakennukselle luonnollisen mittakaavan. Reima Pietilän töissä korostuu luontomytologia ja paikan merkitys arkkitehtonisen teoksen syntyprosessissa. "Paikan henki täytyy tuntea jalkapohjissa", on Pietilä sanonut. Alvar Aallon viljelemiä muotoja tai yksityiskohtia tulkitaan suomalaisen luontoympäristön kontekstissa. Aalto itse on todennut, että paras luontotyyppi on rakennetun ympäristön ja luonnon muodostama harmoninen kokonaisuus. Hänelle talonpoikaisalojen miljööt olivat lähes yhtä läheisiä kuin Italian kulttuurimaisemat.

Suomessa kylät ja maaseudun pihapiirit tai pirttien miljööt ovat olleet laajemminkin arkkitehtien kiinnostuksen kohteena. Kaupunkisuunnittelun keskeinen saavutus, Tapiola (1954–1961), koostuu peltojen ja metsäsaarekkeiden helmaan sijoitetuista yksittäisistä rakennuksista ja taloryhmistä. Lopputulos on luonnon ja rakennusryhmien välistä vuoropuhelua, sekoitus kaupunkia ja maaseutumaista kylärakennetta. Yksilölliset, mutta arkkitehtuuriltaan pidättyväiset rakennukset täydentävät tätä Suomen modernin arkkitehtuurin kenties tärkeintä kaupunkisuunnittelun saavutusta, jonka arvo on valitettavasti tarvelty myöhemmin toteutetulla ylliraskaalla rakentamisella.

Arkkitehtuurin ja luonnon yhdistäminen on aihepiiri, joka herättää kysymyksen: miksi juuri meillä luonto olisi jollakin tavoin erityinen, miksi sen vaikutusta alan kirjoituksissa painotetaan? Eivätkö ruotsalaiset elä

samankaltaisissa luonto-olosuhteissa kuin suomalaiset? Naapuri-
maamme arkkitehtuuria ei kuitenkaan lueta luontokontekstin kautta.
Selitys lieenee yksinkertaisesti siinä, että Ruotsin historian juuret ovat
Suomea syvemmällä eurooppalaisessa kulttuurissa ja siellä arkkiteh-
tuurin historia liittyy vahvemmin manner-Euroopan kaupunkikehityksen
vaiheisiin. On perusteltua sanoa, että Suomella ei ole ollut historian pai-
nolastia siinä määrin kuin Ruotsilla ja siksi modernille arkkitehtuurille
on ollut täällä enemmän sekä kysyntää että tilaa. Suomessa yhdyskuntien
rakentamisen malli ei ole syntynyt niinkään historian vaan rakentamat-
toman ympäristön tarjoaman väljyyden kehityksessä.

Ulkoa tulleet vaikutteet

Suomeakaan ei ole rakennettu vain omin avuin, maan sisällä kehittyneen
perinteen ja kokemuksen varassa. Tänne on virrannut vaikutteita ulkoa
niin pitkään kuin rakentamisen ja arkkitehtuurin historiaa tunnetaan.
Rajan takaisen Karjalan alueen talonpoikaisarkkitehtuuri ja kylien
rakenne ovat vaikuttaneet merkittävästi suomalaisen arkkitehtuurin ja
sen identiteetin syntyyn. Kansallisen rakennustyylin, kansallisroman-
tiikan kausi 1800–1900-lukujen vaihteessa pohjautuu osin Vienan-
karjalaiseen rakennusperintöön. Tästä on esimerkkinä Uhtualla sijaitseva
Miitkalan kylä, joka edustaa tyypillistä karjalaista kylärakennetta ja sen
arkkitehtuuria. On mielenkiintoista todeta, että käsityön tuloksena synty-
neet räystäas- tai ikkunautojen koristeet ja vaakasuuntainen hirsirakenne
viittaavat lähinnä sveitsiläisen alppitalon arkkitehtuuriin (ks. esim. Wäre
2000). Myös norjalaisten puurakennusten ja sauvakirkkojen koriste-
aiheista voi löytää suomalaiselle rakennusperinnölle tunnusomaisia piir-
teitä. Puuleikkausten juuret johtavat aina Bysanttiin saakka.

Edellä mainitut ulkoa tulleet vaikutteet ovat osa kansallisromantiikkaa,
itsenäisyyttä tavoitelleen Suomen kansallista tyyliä. Sen tuntomerkkeinä
olivat luonnosta saadut eläinaiheet, jyrkät graniittiseinämät ja -muurit
sekä paanukatot. Yksittäiset huvilat, joista tunnetuimpia ovat vuosisadan
vaihteen taiteilijoiden erämaa-ateljeet, edustavat parhaiten rajan taakse
jäänyttä ja sieltä perittyä arkkitehtuurin lainaa. Suomen rakennusperintö
pohjautuu paljolti juuri ulkomaisiin esimerkkeihin ja lainoihin, jotka on
sovitettu täkäläisiin olosuhteisiin. Tämä koskee niin funktionalismin
aikaa, nykyaikaa kuin jo katoamassa olevia maaseudun talonpoikastaloja.
Olemme taitavia kansainvälisten virtausten ja oman osaamisen yhdistäjiä.

Kylä ja sen rakenne

Kyllä on historiansa ja paikalliset piirteensä eri puolilla Suomea. Anna Kirveennummi ja Riitta Räsänen (2000) tarjoavat yleiskatsauksen kylien tyyppeihin ja niiden rakennusperinteeseen. Yleisesti kylää voidaan nimittää yhteisön omavaraiseksi perussoluksi, jonka toiminta ja merkitys on perustunut vallitsevaan elinkeinomuotoon, kuten maanviljelykseen, luontaiselinkeinoihin tai teollisuuteen. Kylämiljöön rakennusten ryhmitely, kulkureitit ja pihatilat ovat muodostuneet maantieteellisen sijainnin ja paikallisten luonnonolosuhteiden mukaan, ja niiden muotoutumista ovat ohjanneet maaston muodot ja maaperätyypit. Lounais-Suomen laajat viljelysalueet kytkeytyvät syntyneet savimaille. Jokilaaksot Pohjanmaalla tai Itä-Suomen vaarat ovat muodostaneet omanlaisiaan kylärakenteita. Kylät ovat rakentuneet kauppapaikoiksi jokien suistoihin, teollisuusyhdyskunniksi veden äärelle tai maanviljelyksen myötä läntisen ja pohjoisen Suomen jokivarsille.

Suomalaisen kylän rakenne sen sijainnista riippumatta perustuu muutamaani yhtäläisiin piirteisiin. Kylä on muodostunut vapaasti, maaston muotoja, maaperän ominaisuuksia ja viljelysalueiden rajoja noudatellen. Kylän julkinen tila on sen halkaiseva raitti. Näitä suomalaiselle kylälle tyypillisiä ominaisuuksia voi löytää esimerkiksi Vöyrin Andkilin kylästä, joka on rakenteeltaan tiivis ja koostuu pienistä rakenneyksiköistä. Rakennusten sijoittelu mukailee luonnollista topografiaa. Rakentamistapa perustuu käsillä olevaan ja helposti työstettävään materiaaliin eli puuhun. Andkilin kylämaista rakennetta on syytä verrata myös siihen, milloin maaseutumainen kylä on kasvanut rakenteeltaan kaupunkimaiseksi.

Mielenkiintoinen rakenne on myös Iin Haminalla (ks. Kukkonen 2024). Kylä on kasvanut yleisistä suomalaisista yhdyskuntamalleista poiketen varsin tiiviiksi, kuten 1800-luvun lopun karttamateriaali ja hieman myöhempi valokuva-aineisto osoittavat. Rakennukset sijoittuvat toisiinsa nähden vain muutamien metrien etäisyyksin ja ryhmittyvät kahden samansuuntaisen kadun varteen, Iijoen suistolle. Iin Hamina on myös esimerkki siitä, miten jo varhaiskeskiajalta alkanut kylän kehitys on ollut sidoksissa elinkeinoihin, miten lohien kalastuksesta on siirrytty ensin tervakauppaan ja edelleen sahatavaran tuottamiseen sekä myyntiin, kunnes lopulta turismi tuo elinkeinorakenteeseen uusimman kerroksen.

Hallinnollisesti kylärakenteen kehitystä voidaan verrata Euroopassa yleisesti vallalla olleen sarkajaon periaatteeseen, mikä tarkoitti sitä, että kylän

kullakin talolla oli viljeltävänä verolukunsa levyinen sarka maata. Tosin sarkajakoa sovellettiin Suomessa lähinnä vain tiheästi asutuilla Varsinais-Suomen ja Karjalan kannaksen alueilla. Syrjemmät ja harvaan asutut alueet olivat lohkojaon piirissä. Sarkajaon ideana oli yhteisomistus. Kylä omisti maan ja yksittäinen talo siitä osan. Kylän maat, sarat, olivat yhteisessä aitauksessa. Peltojen viljely tapahtui samanaikaisesti, ja rinnakkaisilla saroilla viljeltiin samoja lajikkeita. Kylä oli peltojen keskellä tiiviinä saarekkeena asuinrakennuksineen ja lukuisine talousrakennuksineen.

Sarkajaon aikaiset kylät vaikuttavat arkkitehtonisesti kiinnostavilta harmonisen fyysisen rakenteensa vuoksi. Sarkajako merkitsi kuitenkin yhteisön elämälle monia käytännön rajoitteita. Sarkajakoon perustuvan viljelyn tuottavuus oli heikkoa, koska järjestelmä ei houkutellut yksittäisiä tiloja uuden maan raivaukseen. Omaehtoisten muuttojen ja tilojen halkomisten sekä isojaon ja uusjaon seurauksena perinteinen, sarkajakoon perustuvan tiiviin kylärakenteen malli alkoi vähitellen hajota (ks. tarkemmin Laine 2025), koska tiloja alettiin siirtää uusille vainioille.

Arkkitehtuurin murros

Suomalainen maaseutu- ja kylämaisema näyttäytyy ehjänä peltoineen, heinäseipäineen ja rakennuksineen maanviljelysvaltaisessa maassa 1920–30-luvuilla. Mutta uusi aika on tuonut ensimmäisiä muutoksen merkkejä myös maaseudulle. Tilannetta voi kuvata arkkitehtuurin historiasta tutun esimerkin avulla. Vanhoista valokuvista voi todeta, miten Alvar Aallon suunnittelema modernin arkkitehtuurin merkkiteos Paimion tuberkuloosiparantola (1928–1932) nousee maaseudun viljelysmaiseman ylle, mäntymetsän keskelle ylväänä kuin valtamerialus. Uusi aika korostaa puhtaan ilman ja valon merkitystä ihmisen terveydelle ja hyvinvoinnille. Tämä ajatus, modernismin varsinainen idea, johtaa uudenlaiseen arkkitehtuuriin ja perinteisen kaupunkirakenteen hylkäämiseen myös Suomessa. Arkkitehtuurin tehtävä nähdään ihmisten arjen kautta: arkkitehtuurin tulee olla tarkoituksenmukaista, ihmistä palvelevaa. Modernin arkkitehtuurin perimmäinen tavoite ei ollut sen muotokielessä, vaan uudella arkkitehtuurilla oli sosiaalinen näkökulma: se pyrki ihmisen elinolosuhteiden parantamiseen.

Eurooppalaisessa kaupungissa teollisuuden saasteet, liikenne ja yleinen hygienian puute muodostivat lähtökohdan uudennaisille kaupunkisuunnittelun periaatteille viimeistään 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Kau-

punkki ei ollut enää sekoittuvien toimintojen eli ammatinharjoittamisen, kaupan ja asumisen tukikohta, vaan sen tuli olla funktionalistinen, eri toimintojen mukaan jakautuva. Asuminen, työ ja vapaa-aika erotettiin omiksi alueikseen. Kaupungilla on keuhkot, puistoalueet ja eri liikenne-muodoille osoitetut verkostot, kuten Tony Garnierin ihannekaupunkimalli *Cité Industrielle* (suunnitelma 1899–1903) osoittaa. Myös yksittäisten rakennusten suunnittelun lähtökohtana oli samankaltainen ideologia. Talosta luotiin käyttötarkoituksia korostava, ihmistä palveleva kone, ja samalla sen kauneusarvot muuttuivat uuden rakennusmateriaalin, betonin myötä (esimerkkinä Le Corbusierin Villa Stein, Pariisi 1927).

Harjakatto sai väistyä tasakaton tieltä, koska jälkimmäinen sallii vapaan, tarkoituksenmukaisen pohjakaavan. Tämä rakentamisen tapa siirtyi pikkuhiljaa myös suomalaisen kirkonkylän maisemaan, vaatimattomampana mutta kansainväliset tyylipiirteet säilyttäen. Vuosikymmeniä myöhemmin havaittiin, että hyvää tarkoittanut ajatus ihmisen päivittäisten toimien lokeroimisesta ja muodostamisesta omiksi alueikseen olikin virhe. Nyt kaupunkisuunnittelijat ovat palaamassa siihen mikä hyljättiin: toimintojen sekoittumiseen – kylän ideaan.

Suomessa maan itsenäistyminen ja suomalaisten arkkitehtien yhteydet Eurooppaan sekä tietoisuus Yhdysvaltojen kehityksestä laajensivat ymmärrystä uusista yhdyskuntien malleista. Pääkaupunki Helsinki kasvoi, ja sen myötä vahvistui sosiaalisen asuntotuotannon lisäämisen tarve 1920-luvulla. Tästä esimerkkinä on Helsingin Puu-Käpylän alue (Martti Välikangas 1920–1925, asemakaava Otto-Iivari Meurman ja Birger Brunila). Se on yhdistelmä saksalaista sosiaalisen asumisen ihanetta, ruotsalaisen pientalon tyyppiä, englantilaista puutarhakaupungin ideaa ja suomalaista puukaupungin rakennetta. Arkkitehtuurissa on piirteitä talonpoikaisarkkitehtuurista, pohjoismaisesta klassismista ja Italian *architettura minoresta*, rikkaasta vaatimattomuudesta. Puu-Käpylän alue toimii tänäkin päivänä esimerkkinä kylämäisestä kaupunkirakenteesta, joskin ruutukaavaan jäsenennettynä.

Sotien välinen aika oli maaseutu-Suomen ja maatalouden aikaa, vaikka kaupungistuminen jatkui voimakkaana. Sotien välistä ajanjaksoa leimasi myös teollisuuden kasvu. Suomen teollisuuselinkeinot kasvoivat vuosittain keskimäärin lähes kahdeksan prosenttia, enemmän kuin muissa Pohjoismaissa. Metsäteollisuuden osuus viennistä oli tuona aikana yli 80 %. Kirkonkyliin nousivat ensimmäiset valkoiset, tasakattoiset "funkis-

talot". Arkkitehtuuri muuntui luontevasti hillitystä klassismista funktionalismiin. Huipentumina olivat sellaiset teokset kuin Olympiakylä (Hilding Ekelund ja Martti Välikangas 1938–1940), Olympiastadionin ensimmäinen vaihe (Yrjö Lindegren ja Toivo Jäntti 1934–1938) ja Ylösnousemuskappeli Turussa (Erik Bryggman 1938–1941). Alvar ja Aino Aallon kansainvälinen ura huipentui Villa Mairea -rakennukseen jo niin aikaisin kuin 1939.

Maalta kaupunkiin

Kulttuurisista ja maantieteellisistä eroista huolimatta Suomen ja Manner-Euroopan maaseutukylien ja pikkukaupunkien rakenteissa on nähtävissä samat piirteet, samat rakenteelliset lainalaisuudet ja samat kohtalot: viimeistään 1950–60-luvuilla niin Välimeren maiden syrjäisissä vuoristokylissä kuin maaseudulla Suomessa elinkeinorakenteen murrosten myötä ihmisten toimeentulo alkoi hiipua, ja tämä johti muuttoaaltoon kaupunkiin, palveluiden ja hanasta juoksevan veden äärelle. Ero oli vain siinä, että suomalainen kylä katosi, kun taas manner-Euroopan pittoreski vuoristokylä säilyi ulkomaisten turistien valtaamana lomakylänä.

Suomessa toisen maailmansodan jälkeistä vuosikymmentä leimasi teollisuuden vahva kasvu. Teollisuudesta ja kaupasta muodostui Suomen pääelinkeino. Muutosta vauhdittivat Neuvostoliitolle suoritettavat sotakorvaukset, joiden myötä teollinen tuotanto kehittyi voimakkaasti. Vienti länsimaihin vauhdittui, ja jälleenrakennus kiihdytti kotimaan kysyntää. Samanaikaisesti pientilavaltaisen maatalouden harjoittaminen alkoi käydä kannattamattomaksi. Työn ja leivän puute alkoi ajaa väestöä kaupunkiin ja Ruotsiin. Muuttoliike autioitti maaseutua erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa. Ilmiö oli voimakkaimmillaan 1960-luvulla. Ruotsi, jonka teollisuus tarvitsi uutta työvoimaa, houkutteli maahan kymmeniä tuhansia suomalaisia. Ennätysvuosi oli 1970, jolloin naapurimaahan lähti yli 40 000 suomalaista. Siirtolaisuus alkoi tämän jälkeen vähentyä, mutta maan sisäinen muutto maaseudulta suurempiin asutuskeskuksiin jatkui.

Rakennettu ympäristö, kylärakenne tänään

Kaupungistuminen on maailmanlaajuinen megatrendi. Eri ennusteiden mukaan maapallon väestöstä noin 70 % asuu kaupungeissa vuonna 2050.

Suomessa vuonna 1950 sen noin neljämiljoonaisesta väestöstä vajaat 60 % asui maaseudulla; vuonna 2050 vastaavan luvun arvioidaan olevan enää 10 %. Maaseudun elinvoima hiipuu, ja samalla maaseutu rakennettuna ympäristönä rapautuu. Arvioiden mukaan Suomessa tulee lähivuosikymmenten aikana säilymään vain muutamia kaupunkiympäristöalueita, joihin väestön siirtymä painottuu. Kehitys johtanee siihen, että Suomeen jää autioituvia yhdyskuntia ja kyliä, ellei niiden elinkelpoisuutta vahvisteta myös poliittisen päätöksenteon keinoin.

Tyhjentyviä, alkuperäisen käyttötarkoituksensa menettäneitä mutta alkuperäisyytensä säilyttäneitä rakennuksia tai kyliä voidaan myös suojella. Tällä hetkellä Suomessa on valtakunnallisesti merkittävinä, suojeltuina kulttuuriympäristöinä luetteloitu reilusti toistatuhatta eri aikoina rakennuttua kulttuuriympäristöä ja kylämiljöötä. Suojelun keskeinen työkalu on Museoviraston kulttuuriympäristöstä laatima inventointiohjelma RKY, joka tulee huomioida alueiden käytön suunnittelussa (Valtioneuvoston päätös 22.12.2009). Inventoinnin tavoitteet on kuvattu seuraavasti: "Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rakenne, kylä- ja kaupunkikuva pyritään turvaamaan sekä säilyttämään alueilla jo olevia rakennuksia ja ympäristöjä. Lisäksi tavoitteena on mahdollisen täydentämiskäytön ja muiden muutosten sopeuttaminen kulttuuriympäristön ominaisluonteeseen ja erityispiirteisiin. Säilyttämisen ja muutosten laajuus sekä sisältö ratkaistaan kaavoituksella." (Museovirasto.)

Kaavoitus on se työkalu, jonka avulla kunnat toteuttavat ja säätelevät kulttuuriympäristöjen kehitystä. Kaavoitukseen osallistuvat kuntien viranomaiset ja päätöselimet, ja kansalaisilla on omat vaikuttamisen kanavansa, usein eri yhdistysten ja järjestöjen kautta. Myös kiinteistöjen omistajat usein yhdessä rakennusliikkeiden ja sijoittajien kanssa käynnistävät laajempia alueita tai yksittäisiä rakennuksia koskevia hankkeita. Kulttuuriympäristöjen ja niille sijoitettavien rakennusten suunnittelua sekä kaavoitustyötä ohjaa nykyisin rakentamislaki (751/2023) sekä uudistettu alueidenkäyttölaki (132/1999). Rakentamislain (751/2023 2:5 §) todetaan muun muassa, että "rakennuksen on sovellettava rakennettuun ympäristöön ja maisemaan – – [ja] rakentamisen on perustuttava kulttuuriarvoja luoviin ja säilyttäviin ratkaisuihin". Alueidenkäyttölaissa (132/1999 1:5 §) puolestaan todetaan, että alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää "rakennettua ympäristön kauneutta ja kulttuuriarvojen vaalimista". Lainsäädännön selkeistä ohjeista ja vaatimuksista

huolimatta arvokkaan rakennuskannan tai kulttuuriympäristöjen säilyminen on vaikeaa, jos niille ei löydy uutta ostajaa ja huolehtijaa. Yhteiskunnan vaikuttamismahdollisuudet ja työkalut ympäristöarvojen säilyttämiselle ovat olemassa, mutta markkinatalouden mekanismit elävät omaa elämäänsä.

Rakennetun ympäristön suojelu ja rakennuskannan nykyistä merkittävämpi hyödyntäminen on kestäväen kehityksen tavoitteiden mukaista. Suunta on selkeä: uudisrakentamisen sijasta tulee arvioida jo käytössä olevan rakennuskannan soveltuvuutta uusiin käyttötarkoituksiin. Uutta rakennettaessa tulee lähtökohtana olla vihreän siirtymän mukaiset ratkaisut. Jo suunnitteluvaiheessa materiaalien kierrätettävyyteen ja vähähiilisyyteen tulee esittää ratkaisuja. Rakennushankkeen koko energia-kuorma tulee laskennallisesti osoittaa ennen rakentamiseen ryhtymistä, mikä onkin jo käytäntö useimmissa Euroopan maissa.

Euroopan unionin suojeluksessa on avattu uusi ohjelma, *The New European Bauhaus*. Nimi viittaa maineikkaaseen taide- ja arkkitehtuurikoulun nimeen 1920-luvun Saksassa. Unionin komission puheenjohtajan Ursula von der Leyenin johdolla ohjelma lanseerattiin Suomessa, luontokeskus Haltiassa loppuvuodesta 2022. Vapaasti käännettynä sen viesti on seuraava: "Uusi eurooppalainen Bauhaus on luovuutta korostava, monitieteinen aloite, joka yhdistää Euroopan vihreän siirtymän ohjelman elinympäristöihimme ja kokemuspiiriimme. Se kutsuu meidät kaikki rakentamaan yhdessä kestävää ja osallistavaa tulevaisuutta ja ympäristöjä, jotka ovat kauniita niin ihmisen silmille kuin sielulle. Kauneus on paikoissa, jotka ovat taiteen ja kulttuurin rikastamia ja jotka vastaavat ihmisen moninaisiin tarpeisiin. Kauneus on kestävyudessa, sopusoinnussa luonnon, rakennetun ympäristön ja planeettamme kanssa. Kauneus on osallistavassa suunnittelussa, vuoropuhelussa kulttuurin eri alojen, sukupuolten ja eri ikäryhmien välillä."

Uloottaako tämä ohjelma vaikutuksensa myös Suomeen, jää nähtäväksi. Ohjelma antaa kuitenkin vahvan poliittisen viestin rakentamisen ohjaukselle ja alan yritysten strategioille. Se velvoittaa myös maaseudun taajamien, kylien ja yksittäisten arvokkaiden rakennusten suojeluun.

Lopuksi

Maaseudun kirkonkylät ja taajamat ovat kärsineet sekä hallitsemattomasta uudisrakentamisesta että vanhan rakennuskannan purkamisesta. Usein vain kirkko ja muutama satunnainen rakennus ovat kertomassa kirkonkylän historiasta. Taajama- tai kylärakenteen hajoaminen, vanhojen rakennusten purkaminen ja anonyymi arkirakentaminen ovat johdaneet miljöön tilarakenteen katoamiseen ja ankeaan taajamakuvaan. Kaupunkien laajemman mittakaavan vuoksi niiden resilienssi purkamista vastaan on vahvempi kuin taajamilla.

Suomalainen kylä, jonka juuret ovat elämäntavan muokkaamassa historiassa, on lähes kadonnut. Kylien elvyttäminen ja elinvoiman lisääminen vaativat tulevana aikoina erityistoimenpiteitä. Tämä tarkoittaa kylien ja taajamien elinkelpoisuuden vahvistamista työperäisen muuttoliikkeen myötävaikutuksella. Kuten kaikki ihmisyyhteisöt kylät ovat yksikköjä, jotka ovat rakentuneet työnteon ympärille. Ilman työtä ja toimeliaisuutta ei ole kylää. Nykyaika tarjoaa mahdollisuuksia työn sisällön ja työnteon käytäntöjen uudelleen järjestelyyn. Esimerkiksi digitalisaatio tekee mahdolliseksi laajamittaisen etätönn, ja se luo edelleen pohjaa ajatella uudelleen nykyaikainen rakennus ja nykyajan yhdyskuntarakenne. Haluan uskoa, että muuttuvassa maailmassa luonto ja maaseudun ympäristöarvot sekä kyläyhteisöjen rauha tarjoavat vaihtoehtoisia ratkaisuja elämiselle, työnteolle ja hyvinvoinnille.

Kirjallisuus

- Alueidenkäyttölaki 132/1999. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1999/132> (Viitattu 10.4.2025.)
- Kirveennummi, A. & Räisänen, R. 2000. Suomalainen kylä kuvattuna ja muisteltuna. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Kukkonen, H. 2024. Iin Hamina: an almost lost but saved community. Teoksessa Andreassen, R. L., Korhonen, T. & Niemi, E. (eds.) Places and houses in borderland: Wooden architecture and building tradition in the North 1700–1940. Ethnos & Seurasäätiö, Helsinki. 152–161.
- Laine, K. 2025. Kadonneet ryhmäkylät – maatilatonttien muuttojen eteneminen Lounais-Suomessa 1750–1920. Maaseutututkimus 33, 27–50. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.159690>
- Museovirasto. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Saatavissa: <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennettu-kulttuuriymparisto/valtakunnallisesti-merkittavat-rakennetut-kulttuuriymparistot> (Viitattu 10.4.2025.)

- Rakentamislaki 751/2023. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2023/751> (Viitattu 10.4.2025.)
- The New European Bauhaus. European Union. Saatavissa: https://new-european-bauhaus.europa.eu/about/about-initiative_en (Viitattu 26.3.2025.)
- Valtioneuvosto. 22.12.2009. Valtioneuvoston päätös valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen 1993 inventoinnin korvaamisesta sen vuonna 2009 valmistuneella tarkistuksella valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamana inventointina. Saatavissa: <https://stmuseovirastoprod.blob.core.windows.net/museovirasto/Kulttuuriymparisto/valtioneuvoston-paatos-rky2009.pdf> (Viitattu 10.4.2025.)
- Wäre, R. 2000. From historicist architecture to early modernism. Teoksessa Norri, M.-R., Standertskjöld, E. & Wang, W. (eds.) 20th century architecture: Finland. Museum of Finnish Architecture, Helsinki. 17–37.

Kokeileva arkkitehtuuri kertoo ranskalaisten kylien innovatiivisuudesta

Frédéric Bonnet¹

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.161314>

Kaupungin ja maaseudun suhde Ranskassa

Teoksessaan *Pariisi ja ranskalainen autiomaa* maantieteilijä Jean-François Gravier (1958) tarkasteli pääkaupungin taloudellisen, institutionaalisen, kulttuurisen ja poliittisen valta-aseman vahvistumista sekä maaltamuuton ensimmäistä vaihetta, joka saavutti huipunsa 1960-luvulla. Kaupunkien kasvava teollisuus houkutteli tuolloin työvoimaa maaseudulta. Teollistuminen ja kaupungistuminen aiheuttivat epätasapainon kaupunkien ja maaseudun väestölliseen jakaumaan. Se jatkuu edelleen, joskin tilanne on viime aikoina muuttunut. Tarkastelen seuraavassa ilmiöitä, jotka ovat myötävaikuttaneet asutuksen tasaisempaan jakautumiseen – erityisesti monitahoisesti verkottuneilla alueilla.

Valtion maankäytön suunnittelupolitiikka ja EU:n rakennerahastot tukivat 1970-luvulta lähtien keskikokoisten kaupunkien kasvua metropoleiksi. Lyon ja Marseille olivat jo merkittäviä, mutta lisäksi esimerkiksi Nantes, Lille, Rennes, Bordeaux, Toulouse, Montpellier, Nizza ja Strasbourg kasvoivat puolen miljoonan tai miljoonan asukkaan kokoisiksi, eikä niiden kulttuurinen, akateeminen tai taloudellinen toimeliaisuus enää kalvennut vertailussa Pariisiin. Näitä metropoleja täydentää aluekehitystä tasapainottava keskikokoisten kaupunkien verkosto.

Kaupungistuminen ja kaupunkien asuinalueiden laajentuminen on synnyttänyt merkittävän periurbanisaatioilmiön: jopa varsin etäälle tärkeimmistä

¹ Bonnet'n puheenvuoron ranskankielisen version suomenkielisestä kieliasusta on huolehtinut Päivi Oinas.

historiallisista keskuksista on kehittynyt "kaupunkimaaseutua" (Donnadiou & Dalla Santa 1998) eli alueita, jotka ovat maisemaltaan maaseutumaisia ja joiden väentiheys on suhteellisen alhainen mutta joilta pendelöidään päivittäin työhön kaupunkeihin. Ilmiön seurauksena lukemattomat maaseutukylät ovat tyhjentyneet. Toisaalta kaupungit ovat yhä riippuvaisempia näistä suhteellisen harvaan asutuista, rauhallisista, maisemaltaan ja talouden rakenteeltaan selkeästi maaseutumaisista alueista, erityisesti niiden maataloustuotannosta, vesivaroista, energiasta ja muista raaka-aineista sekä ilmasto-olosuhteista.

Tietoisuus kaupunkien ja maaseutujen vastavuoroisista suhteista (Bonnet 2019) on silti edelleen poliittisesti hauras maassa, jossa poliittinen kulttuuri vahvistaa alueiden välistä vastakkainasettelua. Asenteet ovat kuitenkin muuttuneet, koska ymmärretään, että harvaan asutut alueet ovat myös tärkeitä kansallisen vaurauden luoja. Johtamassani "Maaseudun näkökulma" -verkostossa² on esitetty ajatus, että kaupungit ovat itse asiassa maaseudulle "velkaa", sillä maaseutu tuottaa vastikkeetonta hyötyä kaupungeille.

Verkostossa tarkastellaan myös kaupunkien ja maaseudun välisen vuorovaikutuksen hedelmällistä jälleenrakentamista. 1970-luvulla aluekehitykseen vahvasti vaikuttaneen valtakunnallisen suunnitteluviraston (DATAR) perillisen, alueellisen yhtenäisyyden viraston, toteuttamassa politiikassa korostetaan yhä enemmän keskinäisriippuvuutta (Agence Nationale de la Cohésion des Territoires 2020). Se näyttää olevan ainoa tapa vastata laajamittaisesti ilmaston lämpenemiseen, luontokatoon, resurssien niukkuuteen ja sosiaalisen eriarvoisuuden lisääntymiseen (ks. Lussault 2024).

On selvää, että kaupungin ja maaseudun vastakkainasettelu ei ole tarpeellista; ne eivät ole kilpailijoita. Perinteisesti myönteinen suhtautuminen maaseudun kyliin on itse asiassa edelleen keskeisellä sijalla kansallisissa mielikuvissa ja siten myös poliittisessa argumentaatiossa. Esimerkiksi presidentti François Mitterrandin vaali-iskulause vuoden 1981 vaaleissa, joissa hänestä tuli ensimmäinen sosialistinen presidentti toisen maailmansodan jälkeen, oli "hiljainen voima". Iskulauseen taustalla olleessa maisemakuvassa kylä perinteisine kellotorneineen pilkisti viljeltyjen kukkuloiden lomasta. Kyliin liittyy mielikuva lyhyistä välimatkoista, turvallisuudesta ja asukkaiden läheisistä suhteista. Kylämielikuviin viitaten eräät ympäristö-

2 "Maaseudun näkökulma" (Perspectives Rurales) on kulttuuriministeriön alainen tutkimus- ja koulutusverkosto, jonka tieteellisenä johtajana olen toiminut vuodesta lähtien 2020 arkkitehti David Robinin kanssa. Se on akateeminen verkosto, jonka muodostavat kuusitoista arkkitehtuurin korkeakoulua tutkimuslaboratorioineen, maisemasuunnittelun korkeakoulu ja maatalousyliopisto sekä Ranskan alueellisten luonnonpuistojen liitto. Verkosto järjestää käytännön koulutusta ja symposiumeja, julkaisee erikoisnumeroita sekä tekee maaseutualueiden kehitystä koskevia aloitteita. Ks. <https://erps.archi.fr/>

ryhmät ovat paradoksaalisesti jopa pyrkineet asettamaan rajoja kaupungistumiskehitykselle ja asutuksen tiivistymiselle kaupungeissa, jopa Pariisissa.

Valtion toimenpiteet

Ranskan parlamentaarisessa järjestelmässä lainsäädäntövaltaa käyttää kansalliskokouksen ja senaatin muodostama kaksikamarinen parlamentti. Senaattiin eli ylähuoneeseen ei valita jäseniä suoralla kansanvaalilla, vaan sen valitsee maan alueita edustava valitsijamieskollegio. Senaattorien enemmistö tulee valituksi alueilta, joilla maaseutu on suhteellisesti yliedustettuna. Siksi maatalous ja muut maaseudun elinkeinot sekä alueiden infrastruktuuri huomioidaan vahvasti lainsäädännössä. Esimerkiksi kaavoitusta koskevien lakien tavoitteena on suojella osia harvaanasutuista alueista kaupungistumiskehitykseltä. Tämä näkyy esimerkiksi rannikkolain (1986) ja vuoristolain (1985) tavoitteissa.

Viimeisen viidentoista vuoden aikana julkisessa keskustelussa on kuitenkin esitetty myös ajatus, että maaseutu – harvaanasutut alueet, joita maatalous, metsät ja koskematon luonto hallitsevat – olisi osittain unohdettu, jopa hylätty ja laiminlyöty. Maaseutua on kuvattu dynaamisuuden vastakohtana, ja siksi on ajateltu, että investoinnit ja kehittämistoimenpiteet tulisi keskittää kehitystä edistäviin metropoleihin. Taustalla on maantieteilijä Christophe Guillyn (2014) tutkimus, jossa hän esittää, että monet maaseutuyhteisöt ovat menettäneet suurimman osan palveluistaan. Tämä tiedeyhteisön valtaosin kritisoinut tutkimus on saanut näkyvyyttä mediassa (ks. esim. Razemon 2016) ja se on vaikuttanut myös politiikkaan.

Tilanteet maaseudulla vaihtelevat, mutta yleisesti ottaen julkisia varoja suunnataan huomattavasti maaseutualueille. Useiden valtion rahoittamien ohjelmien kautta kanavoidaan tukea kompensoimaan sitä, että maaseutukunnilla ei ole teknisiä rakenteita alueidensa kehittämiseksi. Esimerkkejä näistä ovat maaseututaajamien elvyttämisohjelma vuosina 2014–2020 (Ministère de l'Aménagement du Territoire et de la Décentralisation, päiväämätön) ja alueellisen koheesion viraston äskettäin toteuttama pienten kylien tulevaisuusohjelma (Agence Nationale de la Cohésion des Territoires, päiväämätön).

Kaupunkisuunnittelusta vastaavalle ministerille toimittamassani monitieteiseen tutkimukseen pohjautuvassa raportissa maaseudun ja peri-

urbaanin maaseudun kehittämiseen ehdotetaan valtiollista sitoumusta, joka tarjoaisi huomattavia resursseja tutkimukseen (mukaan lukien tulevaisuudentutkimus) ja konkreettisiin toimenpiteisiin (Bonnet 2016). Tämä täydentäisi maaseutualueille osoitettuja eurooppalaisia LEADER-varoja. Ehdotetut investoinnit tarjoaisivat vaihtoehdon nykyiselle kehitykselle, jossa julkisia palveluja ja investointeja vähähiiliseen liikenneverkkoon ollaan supistamassa kansallisesti. Viimeaikaiset budjettiohjeet vahvistavat tämän kehityssuunnan. Toisin kuin naapurimaa Sveitsi, Ranska on viimeisen 50 vuoden ajan kohdentanut rautatieinvestointeja palvelemaan metropoleja maaseutualueiden kustannuksella.

Monimuotoinen maaseutu

Epäedullisesta kehityksestä huolimatta useat tieteelliset tutkimukset ja tilastot osoittavat, että maaseutualueet eivät aina ole köyhimpiä. Maantieteilijä Jacques Levy (2013) sekä väestötieteilijä Hervé Le Bras (Le Bras & Todd 2013) ovat korostaneet maaseudun monimuotoisuutta ja sitä, että maaseutuväestöä ja kyliä ei voi pitää vastakohtina kaupungeille. On erittäin köyhiä maaseutuja, joilla on vähän resursseja, mutta on myös maaseutuja, joille on keskittynyt huomattavaa vaurautta. Vaurailla maaseutualueilla on joko monimuotoista toimintaa – teollisuus ja tutkimus toimivat rinnakkain käsityön tai huippuluokan maataloustuotannon kanssa – tai ne hyötyvät merkittävästä tulonsiirroista, matkailusta tai varakkaan kaupunkiväestön siirtymisestä maaseudulle.

Taloustieteilijä Laurent Davezies (2008) on todennut, että alueiden vauraus kumpuaa paitsi tuottavasta kansainvälisesti suuntautuneesta taloudesta ja julkisista tuista ja investoinneista myös yksityishenkilöiden yhdellä paikkakunnalla hankkimien tulojen ja omaisuuden kulutuksesta ja uudelleensijoittamisesta toisella paikkakunnalla. Tuotannollinen toiminta esimerkiksi maataloudessa tai teollisuudessa ei siis ole ainoa alueellisen vaurauden lähde, vaan myös kaupungeista maaseutualueille siirtyvä yksityinen kulutus tasapainottaa kaupunkien ja maaseudun välistä eriarvoisuutta. Poliitikoilla on kuitenkin usein taipumus keskittyä tuotantoon ja unohtaa muut tulonlähteet. Jotkut tutkijat ovat osoittaneet, että metropolien taloudellista kehitystä koskevien kriteerien perusteella toissijaisiksi katsotut alueet ovat itse asiassa innovatiivisia ja taloudellisesti tehokkaita.

Taloustieteilijä Olivier Bouba-Olga, maaseutualueen ytimessä sijaitsevan Poitiersin pikkukaupungin yliopistossa toimiva tutkija, on vaikuttanut

merkittävästi tähän keskusteluun. Hänen (Bouba-Olga 2017) mukaansa keskusvallan harjoittaman julkisen politiikan – joka pyrkii jakamaan taloudellisia resursseja ja luomaan vaurautta sekä auttamaan pieniä yhteisöjä suunnittelemaan tulevaisuuttaan – lisäksi maaseutualueilla ja pienten kaupunkien ja kylien verkostoilla on itsellään huomattavaa elinvoimaisuutta sekä kyky luoda omia kehitysmalleja, jotka poikkeavat ominaisuuksiltaan ja menestystekijöiltään metropolien kehityksestä.

Globalisoituneessa ja kaupungistuneessa maailmassa korostuvat konteksti ja paikkojen erityispiirteet. Tämä on maantieteen perustavanlaatuinen huomio, jonka ovat tehneet Élisée Reclus Ranskassa, Ian McHarg Yhdysvalloissa tai J. G. Granö (1997) Suomessa. Kontekstualisoinnin tulisi olla itsestään selvää Ranskassa, jossa historiankirjoituksen *Annales*-koulukunta (Fernand Braudel Välimeren alueen tai Maurice Gravier Pohjois-Euroopan osalta) kuvasi alueellista vuorovaikutusta huomioiden alueiden erityisyyden ja niiden taipumuksen kehittyä ajan mittaan järjestelmiksi. Näin ollen ei voida sanoa, että Ranska olisi jakautunut yhtäältä maaseutuun, pikkukaupunkeihin ja köyhiin kyliin ja toisaalta vauraisiin globaaliin talouteen integroituneisiin metropoleihin.

Todellisuus on hienovaraisempi ja monipuolisempi. Erilaiset kylät täydensivät toisiaan verkostoituneina. Taustalla on erityisesti NOTRE-laki vuodelta 2015. Se yhdisti 36 000 ranskalaista kuntaa suuremmiksi kokonaisuuksiksi, joissa päätetään maankäytöstä ja kaupunkisuunnittelusta. Prosessi on monimutkainen ja ristiriitainen: kuntaliitokset eivät olleet niin kokonaisvaltaisia kuin Suomessa, vaan yhteenkuuluvuutta ylläpitävä alkuperäisen kunnan mittakaava säilyi, mutta uusi aluejako sekä päätöksenteko- ja verotusjärjestelmä suosivat verkostoitumista laajemmassa mittakaavassa.

Maaseutu ja meneillään oleva arvojen murros

Toisinaan kaupunkien ja maaseudun välinen muuttoliike muuttuu käännteiseksi ja kylät kasvavat. Esimerkiksi covid-19 -pandemia johti merkittävään siirtymään kaupungeista maaseudulle (ks. esim. Viard 2020). Laajan maaseutualueen sydämessä sijaitsevat pikkukaupungit, kuten Chaumont, ovat houkuttelleet asukkaita, jotka etsivät sekä tietäntäsoista kaupunkiympäristöä että elämänlaatua maaseutumaisemasta ja luonnonläheisyydestä. Lisäksi muuttuvat ilmasto-olosuhteet tekevät kaupungeista tuskallisen kuumia joka vuosi useiden kuukausien ajaksi, mikä saa jotkut pake-

nemaan vuoristoseuduille, esimerkiksi esi-Alpeilla sijaitseviin Baugesiin tai Chartreuseiin tai metsäisemmille alueille, kuten Auvergnesiin tai Vosgesiin. Maaseutukysymys on olennainen meneillään olevassa arvojen murroksessa: kaupungit eivät yksin hallitse tulevaisuudennäkymiä, vaan myös kylillä nähdään olevan keskeinen rooli kaupunkien ja hedelmällisten takamaiden yhdistäjinä.

Filosofi Sébastien Marot'n tulevaisuuteen suuntautuva tutkimus on virkistävästi laajentanut edellä mainittua ajattelutapaa. Marot edisti Ranskassa monitasoista lähestymistapaa maisemaan jo 1990-luvulla, jolloin alan tutkimusta maassa hallitsi kulttuurinen lähestymistapa. Hän toi maahan anglosaksisten teoreetikkojen ajattelua, jonka painotus ei ollut niinkään esteettinen. Lissabonin triennaalissa 2019 esillä olleessa työssään hän esitteli radikaalisti uudenlaisen tavan pohtia kaupungin ja maaseudun suhdetta (ks. Marot, päiväämätön).

Mainitussa näyttelyssä, kirjassaan *Maaseudun puolustus (Taking the Country's Side*, Marot 2019, ks. myös Marot 2020) sekä lukuisissa luentotilaisuuksissa eri puolilla maailmaa Marot on esittänyt, että arkkitehtuurin tulee lähitulevaisuudessa pohtia suhdettaan maatalouteen, kyseenalaistaa jopa urbanismin käsitettä ja tarkastella arkkitehtuurin tehtävää uudelleen – toisin sanoen muuttaa näkökulmaa. Marot esittää neljä skenaariota maaseudun ja kaupungin suhteelle: yhdistyminen, sekoittuminen, neuvottelu ja eriytyminen. Kyse ei ole pelkästään käsitteellisestä vastakkainasettelusta. Uudistuva suhde maahan, resurssien käyttö, ympäristökriisi ja kohtuullisuus lisäävät maaseudun arvostusta sekä mielikuvissa että käytännössä (vrt. Viard 2020).

Näiden haasteiden vaativuus ja niitä aiheuttavien tekijöiden moninaisuus luovat tarpeen kylissä toteutettaville kokeiluille, joissa yhdistetään eri alojen osaamista, niin perinteistä kuin uusinta ja innovatiivisinta. Viimeisen kymmenen vuoden aikana minulla on ollut mahdollisuus tutkia arkkitehtuurin – eli paikkojen organisoidun muutoksen – näkökulmasta tapaa, jolla maaseutualueet ratkovat ajankohtaisia ongelmia innokkaasti ja omaperäisesti. Ne liittyvät demokratian kriisiin, sosiaaliseen epätasa-arvoon, yhteisresurssien ja yhteishyödykkeiden haurauteen, ympäristöriskeihin ja ympäristön tilan heikkenemiseen sekä jännitteisiin, joita globalisaatio on luonut luonnonvarojen ja elintarvikkeiden saatavuuteen sekä tuotantotoimintaan. Tutkimusta tehtiin valtion avustuksella toteutetuissa kokeellisissa työpajoissa noin kymmenellä maaseutualueella, joiden elin-

voimaa ilmastonmuutos ja luonnonriskien lisääntyminen on oleellisesti heikentänyt.

Kylien uusi vauraus

Olen tutkinut myös vaihtoehtoista ranskalaista arkkitehtuuria, jota toteutetaan pääosin maaseudulla. Erityisimpinä asioina näissä nykysuunnittelun kokeiluissa erottuivat paikallisia talouden toimijoita innovatiivisella tavalla yhdistävät hankkeet ja se, että niissä on sisäistetty läheisyyden rooli kylien sosioekonomisessa ja kulttuurisessa rakenteessa sekä paikallisen resurssi- ja osaamisjärjestelmän merkitys. Kokeilujen inventointi osoitti niiden monimuotoisuuden ja korkean tason. Tutkimus on raportoitu kirjassa *Uusi vauraus (Nouvelles Richesses)*, Bonnet & AJAP14 (2016). Venetsian arkkitehtuuribiennaalin ranskalaisessa paviljongissa järjestettiin vuonna 2016 samanniminen näyttely. Nuorten arkkitehtien kollektiivin, AJAP14:n kanssa olemme luetteloineet yli kaksisataa esimerkkiä erilaisista yhteyksistä. Inventointia jatketaan meneillään olevassa tutkimuksessamme. Ammatillinen lehdistö (ks. esim. Caille 2023), mutta myös kansalliset arkkitehtuuri- ja maisemapalkinnot ovat sittemmin vahvistaneet tätä liikettä. Ranskan merkittävin arkkitehtuuri noin viidentoista viimeisen vuoden aikana ei ole enää ollut vain urbaania ja mittaviin kaupunkiprojekteihin liittyvää. Erityisesti maaseudulla toteutetaan vaatimattomampia mutta silti kunnianhimoisia projekteja. Lähes aina niihin liittyy innostava kollektiivinen tarina. Kahdessakymmenessä arkkitehtikoulutusta tarjoavassa korkeakoulussa opitaan nykyisin, että opiskelijoiden ammatillinen tulevaisuus ei ole riippuvainen vain suurista kaupungeista, vaan he voivat harjoittaa ammattiaan myös pienissä kaupungeissa ja maaseudulla.

Tutkimuksemme tunnistaa arkkitehtuurissa useita vallitsevia kehitysuuntia. Ensinnäkin pyrkimyksenä on jälleen ymmärtää kontekstia tarkkanäköisesti sekä hyödyntää kontrasteja ja ainutkertaisuutta. Maaseudun erilaiset kohteet, harvaanasutut alueet ja kyläkeskittymät tuovat toteutuksiin diversiteettiä. Se auttaa välttämään standardisoituja ja stereotyyppisiä ratkaisuja, joihin globalisaatiolla on taipumus johtaa. Paikallisten olosuhteiden huomioiminen on äärimmäisen tärkeää, ja ainutkertaisuutta korostetaan resurssitehokkaasti mutta laadukkaasti. Tämä yhtenäistää myös toiminnan kriteerejä: paitsi että osataan toteuttaa, on myös ymmärrettävä, miksi, missä ja kenelle toteutetaan. Tässä kohdataan

arkkitehtuurin ja maisemantutkimuksen vahva perinne – mutta myös McHargin ja Granön³ metodologiset näkemykset.

Toiseksi kaupungeissa eri toimintojen tai resurssijärjestelmien intressit eivät useinkaan kohtaa eikä osaamisten välille synny synergiaa, koska yhtäältä kaupungin tekninen byrokratia ja toisaalta taloudellisten ekosysteemien keskinäissuhteet usein etäännyttävät erilaiset toimijat toisistaan. Kylissä sen sijaan mittakaava ja etäisyydet ovat niin pienet, että esimerkiksi metsänhoitajan, puusepän, asiakkaan ja suunnittelijan intressit kohtaavat helposti, kunhan kukin ottaa tarvittavat lisäaskeleet yhteisten ratkaisujen saavuttamiseksi. Läheisyydessä ei ole kysymys vain tuotantojärjestelmien toimivuudesta vaan myös kollektiivisesta älykkyydestä, joka kartuttaa kaikkien osapuolten osaamista.

Hankkeissa luodaan vaurautta, joka perustuu taloudelliseen ja kulttuuriin vuorovaikutukseen. Siitä eivät kerro vain niihin käytetty raha vaan myös osaamisen ja teknisen kapasiteetin kehittyminen, työolojen paraneminen sekä – kulttuurisessa mielessä – itse toteuttamiseen liittyvät merkitykset. Tutkimustamme inspiroinut sosiologi Dominique Méda (ks. Méda & Vendramin 2013) korostaa, että tuotannon organisointiin sekä tapaan, jolla työtä tarkastellaan nyky-yhteiskunnassa, tarvitaan vaihtoehtoja. Kuvaamissamme esimerkeissä suunnittelun interaktiivisuus, korkeatasoisen osaamisen arvostaminen ja tuotannon kekseliäisyys muodostavat innostavan vaihtoehdon standardoinnille.

Kolmanneksi havaitsimme, että paikkojen muutosprosessit vahvistavat lähes poikkeuksetta demokratiaa ja kollektiivista päätöksentekoa ja synnyttävät siten yhteisresursseja sekä jaettuja ponnistuksia, tiloja, käyttötapoja ja ajallisuuksia. Tällaista toivoisi tapahtuvan kaikkialla uuden ekologisen paradigman kehittyessä, joskin päätöksenteko tuntuu helpommalta pienessä mittakaavassa ja usein vaatimattomammilla taloudellisilla resursseilla kuin metropolien alueelliseen erikoistumiseen perustuvassa yltäkylläisyydessä.

3 Lähes neljäkymmentä vuotta suomalaisia maaseutumaisemia tutkittuani olen aina hämmästynyt Museoviraston tai seutukuntien tuottamien maisema-analyysien selkeydestä: pienmaisema ja kulttuurimaisema on erittäin hyvin dokumentoitu. Tämän pitäisi lähtökohtaisesti tuottaa vähemmän yleisiä maisematyyppejä kuin ne, joita kuitenkin useimmiten kohtaamme.

Esimerkkejä kylien uudesta innovatiivisesta arkkitehtuurista

Edellä mainitsemassani teoksessa (Bonnet & AJAP14 2016) analysoimme vaihtoehtoisen arkkitehtuurin kokeiluja useissa ranskalaisissa kylissä. Esittelen tässä lyhyesti kolme toisistaan poikkeavaa esimerkkiä.

Chaliers on kuudenkymmenen asukkaan kylä Ranskan keskiylängöllä Cantalin departementissa. Se sijaitsee joen mutkassa kivisellä mäenharjalla. Upea maisema jäi aiemmin huomiotta: kylää halkova tie ei korostanut paikan arvoa, vaan vaikutelma jäi keskinkertaiseksi. Sitten kunta sai rahoituksen viemäriverkoston uusimiseen. Tähän puhtaasti tekniseen toimenpiteeseen ei olisi liittynyt mitään erityistä, ellei pienen naapurikaupungin arkkitehtuurista innostunut valtuutettu olisi neuvonut Chaliersin kunnanjohtajaa hyödyntämään kylässä tehtyjä kaivuutöitä kylämiljöön kehittämiseen. Atelier du Rouget -toimistossa työskennelleen arkkitehti Simon Teyssoun yhteistyökumppaneina kaikissa yksityiskohdissa olivat kunnanvaltuutetut, joita oli lähes yhtä paljon kuin kylässä asuvia perheitä. Kylätieltä saatiin avautumaan näkymä laaksoon huomattavan edullisin kustannuksin. Kylän kolmea näyttävintä rakennusta korostamaan rakennettiin kivettyjä aukioita, ja aiemmat jätteenkeräys- ja pysäköintialueet muunnettiin viihtyisiksi tiloiksi, joissa voi tavata lähi-naapureita. Maisemasta tuli vaikuttava.

Esimerkki on sinänsä vähäpätöinen, mutta kyse on laajemmin olosuhteista, joissa elintilojamme luodaan. Yli sataviisikymmentä vuotta niitä on ohjannut tekninen functionalismi ja korkea kustannustaso. Chaliers'ssa sen sijaan asukkaiden edustajien ja suunnittelijoiden välinen keskustelu mahdollisti uuden tavan integroida tekninen osaaminen ja säästeliäs toteutus.⁴

Tendon on 500 asukkaan kylä Vogeisien vuoristossa itäranskalaisessa Vosgesin departementissa. Maisemaa hallitsee pyökkimetsä. Pyökkiä ei ole käytetty rakennusten runkorakenteissa, koska puuaines on liian epävakaa. Kylän ympäristön puut kaadetaan ja lähetetään kauas ulkomaille tai ne työstetään vaneriksi, minkä jälkeen ne matkaavat Brasilian tai Indonesian kautta päätyäkseen eurooppalaisiin Ikea-myymälöiden lueteloihin. Kun kunnanvaltuusto päätti rakentaa pienen rakennuksen kylän lasten iltapäivätoimintaa varten, arkkitehtitoimisto HaHa:n Claude

4 Toteutuksesta (2015): <https://www.atelierarchitecture.fr/requalification-espaces-publics-chaliers/>

Valentin ehdotti kokeellista rakennusmenetelmää, jossa paikallista pyökkiä yhdistettäisiin olkiin. Sitä varten oli toimittava alusta lähtien yhteistyössä rakennusyritysten, sahojen ja puuseppien kanssa, jotta saatiin suunniteltua perustukset lyhyestä puumateriaalista ja varmistettua teknisten säädösten mukainen toteutettavuus.

Yhteistyö kaikkien toimijoiden kanssa toteutettiin samanaikaisesti, mikä poikkesi osin julkisia hankintoja koskevasta lainsäädäntökehyksestä. Rakennuksen monimutkaisen muodon oli tarkoitus vähentää suurten rakennusyritysten kiinnostusta vastata tarjouspyyntöihin, jotta riski standardisoituihin rakennusmenetelmiin ei kasvaisi eikä paikallisen resurssin harkittua käyttöä hylättäisi.⁵

Bonneval-sur-Arc on 266 asukkaan kylä Savoyardin Alpeilla Savoijin departementissa. Taajama sijaitsee suojellussa vuoristomaisemassa, mikä rajoittaa sen kehittämistä. Korkean jalostusasteen maataloustuotanto edellytti kuitenkin uusia rakennuksia, joita ei voinut ympäristö- ja maisemamääräysten vuoksi hajauttaa koko kunnan alueelle. Sen sijaan, että maanviljelijät ja kunnanvaltuuston edustajat olisivat luopuneet ajatuksesta, he ideoivat arkkitehtien kanssa suunnitelman rakennusten kokoamiseksi epätavalliseksi, hajauttavasta perinteestä poikkeavaksi ryhmittymäksi. Maanviljelijät käyttäisivät naapureidensa kanssa osittain yhteisiä tiloja ja sijoittaisivat rakennukset lähelle toisiaan.

Ratkaisu ei ollut itsestään selvä, mutta se osoittautui tehokkaaksi, kun tarpeet olivat muuttumassa ja pyrkimyksenä oli maisemakokonaisuuden säilyttäminen. Jaetut tilat, joiden käytännön soveltuvuutta ensin epäiltiin, ovat osoittautuneet menestykseksi. Uudet tilat ovat synnyttäneet myös uusia käytäntöjä maanviljelijöiden työn organisoinnissa. Kokonaisuus myötäilee maanpinnan muotoja ja muodostaa eräänlaisen maatalouskylän, jonka vuorenrinteiden niittyjen linjaa jatkavilla katoilla laiduntaa karja.⁶

Johtopäätökset

Nämä kolme esimerkkiä kertovat, miksi annoimme kokeilevan tutkimuksen otsikoksi "Uusi vauraus". Sitä, mitä on saatu aikaan, ei mitata vain rahalla, kustannuksilla ja voitoilla, ei edes luoduilla työpaikoilla tai

5 Toteutuksesta (2009–2012) esimerkiksi: <https://www.itinerairedarchitecture.fr/ficheop.php?id=242>

6 Toteutuksesta (2014): <https://fabriques-ap.fr/projet/neuf-batiments-delevage/>

syntyneellä taloudellisella toimeliaisuudella. Muutosprosesseista saatavat hyödyt ovat myös ekologisia. Ne ovat tietoa ja osaamista, käytäntöjen ja työn kulttuurista ulottuvuutta (jossa toiminnot eivät ole enää erillisiä ja peräkkäisiä vaan yhtenäisiä ja samanaikaisia), yhteisöjen kykyä tehdä päätöksiä sekä kannustaa demokratiaan ja kestävien yhteisresursien luomiseen. Ne tarjoavat vaihtoehtoja kestävämmälle kasvumallille ja perinteisille alueellisen vaurauden määritelmille – ja mikä tärkeintä, ne lisäävät iloa yhdessäolosta ja yhteisöllisyydestä. Nämä käytännön esimerkit vastaavat ranskalaisten taloustieteilijöiden, kuten Philippe Aydalotin tai myöhemmin Eloi Laurentin (2019) esittämiä kestävämmän talouden periaatteita.

Ranskan alueellisessa muutoksessa, johon viittasin puheenvuoroni alussa, ei tietenkään ole kysymys siitä, että asutus ja taloudellinen toimeliaisuus keskittyisivät tulevaisuudessa kaupunkien sijasta vain maaseudun sydämessä sijaitseviin kyliin, eikä siitä, että tulevaisuudessa yksinomaan alhainen väentiheys ja toimintojen hajaantuminen edustaisivat toivottua kehitystä. Tarkasteluni rajoittuu arkkitehtuuriin ja tilankäytön muutoksiin, mutta se osoittaa, että maaseudun kylissä tehtävän yhteistyön ja keskinäisen oppimisen perusteella kylät on syytä nähdä tuotteliaina, kekeiliinä ja tulevaisuuteen suuntautuneina uudistajina.

Kirjallisuus

- Agence Nationale de la Cohésion des Territoires 2020. Comprendre: Coopération entre métropoles et territoires environnants: Quels facteurs de réussite? Saatavissa: https://agence-cohesion-territoires.gouv.fr/sites/default/files/2021-01/Comprendre_FP_coop_metrop_terr_env_11_janvier_2021.pdf (Viitattu 18.12.2024.)
- Agence Nationale de la Cohésion des Territoires, päiväämätön. Villages d'avenir. Saatavissa: <https://agence-cohesion-territoires.gouv.fr/villages-davenir-1535> (Viitattu 21.11.2024.)
- Bonnet, F. 2019. Lieux de richesses. Teoksessa Guillot, X. & Versteegh, P. (toim.). Transitions économiques et nouvelles ruralités. L'Université Jean Monnet, Saint-Etienne. 40–43.
- Bonnet, F. 2016. Aménager les territoires ruraux et périurbains. Rapport pour la Ministre de l'égalité des territoires. Documentation Française, Paris. Saatavissa: <https://www.vie-publique.fr/rapport/35418-amenager-les-territoires-ruraux-et-periurbains> (Viitattu 21.11.2024.)
- Bonnet, Frédéric & AJAP14 2016. Nouvelles richesses / New riches. Éditions Fourre-tout, Liège.
- Bouba-Olga, O. 2017. Dynamiques territoriales, éloge de la diversité. Éditions Atlantique, Poitiers.

- Caille, E. 2023 L'architecture se réinvente en dehors des grandes métropoles. d'Architectures n:o 304, tammikuu 2023. Saatavissa: <https://www.darchitectures.com/larchitecture-se-reinvente-en-dehors-des-grandes-metropoles-a6229.html> (Viitattu 30.03.2023.)
- Davezies, L. 2008. La république et ses territoires. Editions Seuil, Paris.
- Donnadieu, P. & Dalla Santa, G. 1998. Les campagnes urbaines. Editions Actes Sud, Arles.
- Granö, J.G. 1997. Pure geography, toim. Granö, O. & Paasi, A. Johns Hopkins University Press, Baltimore. (Saksankielinen alkuperäisteos Reine Geographie: Eine methodologische Studie, beleuchtet mit Beispielen aus Finnland und Estland, 1929.)
- Gravier, J.-F. 1958. Paris et le désert français, toinen painos. Flammarion, Paris.
- Guilly, C. 2014. La France périphérique. Flammarion, Paris.
- Laurent, É. 2019. Sortir de la croissance, mode d'emploi. Editions « les liens qui libèrent », Paris.
- Levy, J. 2013. Réinventer la France. Éditions Fayard, Paris.
- Le Bras, H. & Todd, E. 2013. Le Mystère français. Éditions Seuil, Paris.
- Lussault, M. 2024. Pour une Nouvelle Urbanité Terrestre. Éditions Seuil, Paris.
- Marot, S. päiväämätön. Agriculture and architecture: Taking the country's side. Saatavissa: <https://agriculture-architecture.net> (Viitattu 10.01.2025.)
- Marot, S. 2019. Taking the country's side: Agriculture and architecture. Poligrafa, Barcelona.
- Marot, S. 2020. Ville et agriculture: Une boussole pour s'orienter. Tracés. Saatavissa: <https://hal.science/hal-03521257/document> (Viitattu 10.01.2025.)
- Méda, D. & Vendramin, P. 2013. Réinventer le travail. PUF, coll. Le lien social, Paris.
- Ministère de l'Aménagement du Territoire et de la Décentralisation, päiväämätön. Centres-bourgs – Programme de Revitalisation. Saatavissa: <https://www.centres-bourgs.logement.gouv.fr/> (Viitattu 12.01.2025.)
- Razemon, O. 2016. Comment la France a tué ses villes. Editions Rue de l'Echiquier, Paris.
- Viard, J. 2020. Le sacre de la terre. Editions de l'Aube, La Tour d'Aigues.

English summaries of the articles

Kirsi Laine

The progression of farmstead relocations in Southwest Finland, 1750–1920

Drawing on a large corpus of historical maps, this article studies the spatial transformation of hamlets and villages in South-western Finland between 1750 and 1920. The prevailing interpretation of agrarian landscape history has held that farmsteads were primarily relocated from hamlets and villages during the enclosure reform in the late 19th century. However, data on approximately 500 farmstead relocations indicate that such movements occurred throughout the entire period under study. The spatial transformation was a prolonged and gradual process, driven largely by the autonomous decisions of individual farmers.

Keywords: farmsteads, hamlets and villages, enclosure reform, history

Hannu Linkola

Village landscapes and the assemblage of landscape conservation

This article examines the practices and discourses around landscape conservation in Finland, asking how different actors evaluate, govern, and shape landscapes and landscape-related policies. My data consist of the statements made about the re-inventory of Nationally Valuable Landscape Areas in 2016 and 2020. Drawing from this data, I portray the formation of Finnish landscape administration as a policy assemblage. At the same time, I consider how the internal and external relations of the assemblage are formed, as well as what kinds of contents these relations produce. The analysis shows that village landscapes, their values, and identities are not permanent but are constantly being shaped as part of the socio-material realities of a changing society.

Keywords: village landscape, landscape conservation, landscape areas, assemblage, local distinctiveness

Eeva Uusitalo & Sulevi Riukulehto

The presence of a business enterprise and its impact on the experience of home in Tuuri village

The article focuses on the interaction between a small village community (Tuuri in South Ostrobothnia) and a large-scale business enterprise (Keskinen kyläkauppa), Finland's largest department store that is located, interestingly enough, not in Helsinki but in a rural area, in a South Ostrobothnian village with fewer than 800 inhabitants. Such a large business leaves both tangible and intangible traces in its environment and heavily shapes the landscape. In this article, the main interest lies in the physical manifestations of business activities that are changing the social and cultural environment and the whole experience of home for both people and enterprise. The villagers do not always appreciate the pace and direction that these changes have taken; but still, they are able to feel themselves at home in the changed environment. Over the course of three generations, the company and its home have evolved into a functioning entity. This relationship may be a key factor explaining why Tuuri village has prospered and why the business activities have thus flourished. The analysis of the relationship between the village community and the large company operating in the village is based on relevant literature, ethnographic observation and five elicited discussions with the villagers.

Keywords: village, enterprise's home, village shop, Tuuri

Torsti Hyyryläinen, Annamari Kiviaho & Taneli Linkoranta

The changing relationship between village and municipal organisation in Finland

The purpose of our research is to understand how the relationship between municipalities and villages has changed (since 1860) in Finland and how it is today. The study focuses on the historical development of the changing relationship between villages and local municipal government. We begin by describing the historical trajectory of the municipal village relationship in general, which provides a temporal context for the study's focus on the current state of this relationship in the two provinces. The research questions are: 1) How has the relationship between local government and villages developed historically in Finland and 2) How is the relationship

between local government and villages reflected in the strategic narrative of municipalities today? The empirical data for the analysis of the current situation consists of the latest strategy documents, community programmes and strategies of the Leader groups operating in these regions (89 documents in total) produced by the municipalities valid in South Savo and Southwest Finland in 2024 (39 in total). As a main result, we summarize the change in municipalities' relationship with villages by describing a strategically important transition, in which the idea of a village as an entity linked to a physical place is no longer considered strategically important. Today, municipal strategies emphasize the active role of residents, communities, and businesses. These actors have become important interpreters of local issues and implementers of place-based policies. These observations are related to the ongoing historical structural change in Finnish municipal institutions, which is reshaping the tasks and roles of municipalities. The so-called vitality task has been strengthened, reinforcing the strategic importance of active people, i.e., municipal residents and inhabitants, but especially businesses, to municipalities. As physical locations, villages are most likely to stand out only if they are connected to tourism or other business activities, or seen as a unique natural or cultural destination, or if the village has an entrepreneurial spokesperson.

Keywords: Finnish municipalities, municipal strategies, municipal-village relations, village activity

Mari Kattilakoski & Maarit Sireni

Village safety as part of village action and the comprehensive security chain

The article analyses the development and content of village safety activities carried out in Lapland, Northern Savonia, Central Finland and North Karelia, as well as the integration of village safety into village action and the comprehensive national security cooperation model. So far, information about these development efforts across the country has been fragmented, and no similar comprehensive study has been conducted before. The data consists of the final reports from village safety projects implemented in these regions between 2009 and 2024, and it has been analysed using data-driven content analysis. The study shows that village

safety has become part of the village action and has broadened the scope of the villages' tasks. It is structured both as community care to support everyday safety and as community-based preparedness for disruptions and crises. The maintenance and development of village safety activities is based on the activity of civic organizations and villages, as well as cooperation between NGO's and authorities. However, the dependence on projects and the challenges of maintaining and developing cooperation structures with municipalities and wellbeing services counties, make the operation vulnerable.

Keywords: village action, village safety, everyday safety, comprehensive security

Kirjoittajat

Frédéric Bonnet

Architecte DPLG, Professor, Accademia di Architettura, Università della Svizzera Italiana; Professeur, Ecole Nationale Supérieure d'Architecture de Saint-Etienne
Perspectives Rurales -tutkimusverkoston tieteellinen koordinaattori

Torsti Hyryläinen

HT, tutkimusjohtaja

Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti

torsti.hyrylainen@helsinki.fi

Kari Kangaspunta

VTM, Karsturannan kyläyhdistys ry:n puheenjohtaja

kari.kangaspunta@gmail.com

Mari Kattilakoski

YTT, yliopistotutkija

Itä-Suomen yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos

mari.kattilakoski@uef.fi

Annamari Kiviaho

DI, FM, väitöskirjatutkija

Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti

annamari.e.kiviaho@helsinki.fi

Kirsi Laine

FT, tutkijatohtori, Turun yliopisto

Tutkimusyhteyshenkilö, Suomen maatalousmuseo Sarka

kirsi.m.laine@utu.fi

Hannu Linkola

FT, yliopistonlehtori

Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma

hlink@utu.fi

Tauno Linkoranta

FM, kyläasiamies

Varsinais-Suomen Kylät ry.

tauno.linkoranta@vskylat.fi

Rainer Mahlamäki
Arkkitehti SAFA, professori emeritus
Oulun yliopisto
rainer.mahlamaki@lma.fi

Päivi Oinas
KTT, dosentti, yliopistonlehtori, maantiede
Turun yliopisto
paivi.oinas@utu.fi

Pertti Rannikko
YTT, professori emeritus
Itä-Suomen yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos
pertti.rannikko@uef.fi

Sulevi Riukulehto
FT, dosentti, tutkimusjohtaja, Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti
Ylimääräinen professori, North-Westin yliopisto, Etelä-Afrikka
sulevi.riukulehto@helsinki.fi

Maarit Sireni
YTT, dosentti, yliopistotutkija
Itä-Suomen yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos
maarit.sireni@uef.fi

Eeva Uusitalo
FT, tutkimuskoordinaattori
Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti
eeva.uusitalo@helsinki.fi